

Colecția **EGO**

Această lucrare a fost publicată cu sprijinul organizației Freedom House, printr-un program al APADOR-CH

Gabriel Andreescu (n. 8 aprilie 1952, Buzău). Director de programe la Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH). Cunoscut militant pentru drepturile omului și ale minorităților etnice și sociale, publicist și editor, Gabriel Andreescu este unul dintre reprezentanții marcanți ai societății civile românești; membru fondator (împreună cu Renate Weber) al Centrului de Studii Internaționale. Lucrări publicate: *Spre o filozofie a dizidenței*, Editura Litera, 1992; *Cel mai iubit dintre ambasadori. Cohen Stork în dialog cu Gabriel Andreescu*, Editura All, 1993; *Patru ani de revoluție*, Editura Litera, 1996; *România versus România*, Editura Clavis, 1996; *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Editura Polirom, 1998; *Locurile unde se construiește Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Editura Polirom, 2001 ș.a. Lucrări în colaborare: *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1994; *Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorității maghiare*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1995; *Accesul la informație în România*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1996. Este coordonator al volumelor: *Naționaliști, antinaționaliști. O polemică în publicistica românească*, Editura Polirom, 1996; *Problema transilvană*, Editura Polirom, 1999.

<http://www.polirom.ro>

© 2001 by Editura POLIROM

Editura POLIROM

Iași, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 7, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ANDREESCU, GABRIEL

Ruleta : români și maghiari : 1990-2000 : jurnal tematic /

Gabriel Andreescu. – Iași : Polirom, 2001.

360 p. ; 18 cm – (Ego. Jurnal)

ISBN : 973-683-786-6

323.1(=511.141)(498)

Printed in ROMANIA

Gabriel Andreescu

Ruleta

Români și maghiari, 1990-2000

JURNAL TEMATIC

POLIROM
2001

*Smarandei Enache, Renatei Weber și lui Elek Szokoly,
actori într-un deceniu pe care l-au onorat.*

În loc de prefață. Ruleta

2 octombrie 1998 : eram la Budapesta, la un seminar internațional ținut în cadrul procesului Royaumont¹, sub dubla egidă a Fundației Lambrakis și a Consiliului Europei. Seminarul avea să fie locul unor polemici dure între noi, cei câțiva care vedeam promovarea stabilității din Balcani prin asumarea deschisă, de către statele din regiune, a erorilor lor în privința politicii față de minoritățile naționale și religioase și, respectiv, reprezentanții organizațiilor internaționale, ocupând posturi călduțe, susținuți de o armată de oportuniști ce-și făcuseră loc (până și) în organizațiile neguvernamentale. Elaborarea rezoluțiilor, bătălia pentru adoptarea lor, declarațiile ori tiradele susținute de o parte sau de alta rămân totuși în amintire ca o experiență pasionantă : a înfruntării într-o lume înzestrată cu reguli, nu numai cu interese.

În ziua despre care amintesc, 2 octombrie 1998, umblam pe străzile capitalei ungare, împreună cu Anna Nagy, asistenta ministrului Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale. Direcția ? Un fax. Cu o zi înainte ne venise știrea privind ședința dramatică a Guvernului din noaptea de 30 septembrie spre 1 octombrie. Cu o salvatoare inspirație, ministrul Tokay György propusese, pe la două noaptea, crearea unei universități bilingve, cunoscută apoi sub numele „Universitatea multiculturală Petőfi-Schiller”. Dotat cu imaginație și cu un indiscutabil

1. Procesul Royaumont este o inițiativă a Uniunii Europene, care s-a hotărât să promoveze stabilitatea în Sud-Estul Europei, prin finanțarea unor proiecte comune ale unor organizații neguvernamentale din regiune. O dată cu lansarea acestui proces s-a recunoscut, în sfârșit, rolul de factor de stabilitate al societății civile din aceste țări, potențialul lor pentru creșterea siguranței interne și internaționale.

simț al evitării crizelor, Tokay găsisese soluția de compromis. Guvernul dorea să iasă cu fața curată înaintea corului naționalist – care cânta: nu vrem segregare etnică prin crearea unei universități independente maghiare, noi iubim multiculturalitatea –, dar să răspundă și cererilor Consiliului Reprezentanților Unionali. CRU dăduse, la 4 septembrie, ultimatumul: dacă până la 30 septembrie nu se adoptă Ordonanța de urgență, care stabilea și dreptul înființării unor universități de stat în limba maternă, atunci UDMR va ieși de la guvernare. Prin obținerea hotărârii de înființare a Universității Petőfi-Schiller, conducerea UDMR a considerat rezoluția CRU măcar parțial satisfăcută.

Eram la Budapesta din 24 septembrie. Am așteptat cu sufletul la gură venirea Annei, pentru a afla vești proaspete. Pe 29, când apăruse, lucrurile erau în *suspense*. După 29 septembrie fuseserăm continuu pe telefon cu Bucureștiul. Și iată, acum, ideea scoasă din turban de către Tokay! Cred că era unicul din conducerea UDMR capabil să joace cartea compromisului politic așa cum a jucat-o.

Dimineața zilei de 1 octombrie se lumina fericită. Ce idee! Să susții și multiculturalitatea, dar să și asiguri controlul instituțional de către minorități! Pe 4 octombrie se anunțase însă o nouă ședință a Consiliului Reprezentanților Unionali. În aceasta trebuia să se decidă dacă cererea CRU din 4 septembrie fusese (într-adevăr!?) îndeplinită. Din nou, CRU discuta ieșirea sau rămânerea maghiarilor la guvernare. Infernal! Din nou *suspense*. Din nou lucrurile se țineau de un vârf de ac. Și pentru mine, și pentru Anna, urmările erau evidente. Dacă UDMR ieșea de la guvernare, zilele coaliției erau numărate. Alegeri anticipate, stoparea reformei și, mai mult ca sigur, revenirea lui Ion Iliescu și a echipei sale în fruntea României. Poftei teribile de revanșă îi va cădea victimă, întâi și întâi, chiar comunitatea maghiară. Apoi va urma o criză generalizată. Ce perspectivă! Cum se puteau juca unii cu asta?

Trebuia neapărat împiedicată o hotărâre de părăsire a coaliției. Ce puteam face mai mult decât am făcut și altă dată: o scrisoare-apel către liderii CRU, ca să

nu își asume o astfel de decizie? Pe 2 octombrie, seara, sosea la Budapesta și Smaranda Enache. Atât de respectată de către maghiari, semnătura ei pe scrisoare era indispensabilă. Cum între noi doi încrederea devenise de mult absolută, știam că va consimți fără doar și poate la ideea și textul scrisorii. Epistola a fost făcută exclusiv cu gândul la sensibilitățile membrilor maghiari ai CRU. Nimic nu conta atunci mai mult decât ca aceștia să spună: „Rămânem!”.

Mergeam cu Anna Nagy pe Margaret utca și ironizam împreună făcătorii de politică de la București. Dar și pe cei de la Cluj². Ce întindere de nervi! De câte ori pe marginea gropii! De câte ori n-au semnat liderii coaliției protocoale de înțelegere și de câte ori nu le-au încălcat ei chiar a doua zi! De câte ori UDMR nu a fost cât pe ce să trântescă ușa! De câte ori apelurile la compromis erau contrazise tocmai de politicienii care le făceau jucându-se cu viitorul!

Din nou, criza fusese evitată printr-o minune. În ultima secundă. Într-o situație ce părea imposibilă. „Ca într-o ruletă rusească”, râdea Anna, numărând de câte ori coaliția fusese pe punctul de a se rupe. Pui glonțul în butoiaș – șase găuri – și tragi. O dată, de două ori... „Tragi a patra oară și tragi și a cincea oară, iar glonțul tot nu a ieșit”, se amuza ea. „Deci glonțul este pe țevă. Jocul s-a terminat. Trebuie să renunți. Altfel, este un suicid.”

În dimineața aceea am găsit și faxul, am trimis și scrisoarea. Printr-o revenire spectaculoasă de atitudine a aripei radicale a UDMR – după preocuparea exprimată și de Guvernul de la Budapesta –, CRU a hotărât continuarea cooperării UDMR cu celelalte partide aflate la putere. Criza fusese din nou evitată. La limită. Paginile care urmează sunt povestea acestui joc de tip ruletă rusească ce a dominat relațiile româno-maghiare între 1990 și 1999. Anul 2000 a trecut fără ca glonțul care ar fi străpuns ambele comunități să fi ieșit pe țevă. Pentru asta există o explicație. Nu doar aceea că am fi fost urmăriți de noroc.

2. La Cluj aveau loc ședințele CRU.

PARTEA I – ACTORII

1. Masă rotundă la GDS : ce înțelegeau intelectualii români ?

„În ultimele săptămâni, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România a inițiat o serie de documente și luări de poziție care au sensibilizat opinia publică. Declarația de la Cluj, dar și mai puțin cunoscutele interpretări din Simpozionul de la Târgu-Mureș (30 octombrie – 1 noiembrie) folosesc concepte, idei privitoare la minorități și la problema națională, care par neclare ori insuficient argumentate...”

Așa începea șapoul Mesei rotunde de la GDS, din paginile revistei 22 – nr. 45, 12-18 noiembrie 1992 –, ca sumar al dezbaterii, ținută cu câteva zile înaintea publicării. Gânduri puțin arogante (chestia cu argumentarea insuficientă), desigur, și binevoitoare. Era prima întâlnire între români și maghiari, la București, ce încerca să exploreze conceptele cu care partidul maghiarilor provoca societatea românească. În 1992, GDS avea încă o mare autoritate în raporturile cu comunitatea maghiară, iar UDMR avea încă nevoie de ajutorul acestei grupări de intelectuali 100% ne-maghiari. Așa că UDMR trimisese la întâlnire doi dintre specialiștii săi, pe deputatul Attila Varga și pe Zsolt Szilágyi. GDS participa și el cu o întreagă echipă : Andrei Cornea, Sorin Vieru, Sorin Antohi, Mariana Celac, Mihai Șora, Thomas Kleininger, Radu Popa, Mircea Diaconu, Ana Șincai, toți chemați să își spună părerea despre chestiuni care, pe atunci, păreau noi : drepturile colective, autodeterminarea sau autonomia minorităților.

Întâlnirea de la GDS a fost considerată de unii un adevărat eveniment, până acolo încât ea a fost preluată de către revista *Uncaptive Minds*, care a publicat o traducere

în engleză a principalelor susțineri apărute în revista 22³. Ce gândeam, ce știam noi să spunem, în 1992, despre aceste teme pe care le propusesem, ca amfitrioni, celor adunați în sala de dezbateri de la GDS? Ce jumătate-întrebări/jumătate-opinii aveam noi pentru avocații programelor maghiare?

Mariana Celac se întreba dacă nu cumva autonomia comunităților locale ar putea fi și purtătoarea autonomiei rezultate din etnie. Sorin Vieru voia să știe dacă minoritățile sunt persoane juridice în dreptul internațional. Andrei Cornea avea la rândul lui o curiozitate: de ce autonomia cerută de maghiari nu a fost legitimată prin alte tipuri de autonomie pe care le propune Constituția? Sorin Antohi arăta mai ofensiv: nu sunt cumva opțiunile maghiare pastişe sau anacronice ale sistemului de drept de tipul *ancien régime*? Nu sunt chestiunile de autonomie rezolvabile prin aplicarea mai riguroasă a principiului subsidiarității? Pentru Mihai Șora, drepturile comunitare se bazează pe coduri implicite, și nu pe coduri juridice explicite. Thomas Kleininger a fost cel care a enunțat direct două lucruri la care orice teoretician al minorităților are datoria să mediteze și are responsabilitatea să traducă în limbajul public: o minoritate trebuie să aibă mai multe drepturi decât majoritatea; gândirea în termeni de stat unitar național suveran este anacronică. Idee îmbrățișată de altfel și de regretatul istoric Radu Popa. Mircea Diaconu se împotriva Declarației de la Cluj⁴: nu cumva valorile maghiare sunt mijloace politice prin care obțineți (voi, cei de la UDMR), niște avantaje? „Moment politic nepotrivit” era și verdictul Anei Șincai.

Aș citi cu un zâmbet, acum, intervențiile colegilor mei. Ca și pe a mea proprie, preocupată, la întâlnire, să

3. „Minority Rights in Romania: A Roundtable Discussion”, in *Uncaptive Minds*, vol. 6, nr. 1, 1993, pp. 23-41.

4. Este vorba despre o declarație prin care UDMR își comunica opțiunile doctrinare. Nu trebuie confundată, în acest sens, cu declarația din 1999, despre care vom vorbi pe larg spre sfârșitul volumului.

observe dacă nu cumva drepturile individuale împreună cu dreptul de asociere nu reconstruiesc, la nivel comunitar, drepturile colective, autonomia și autodeterminarea asupra cărora insista comunitatea maghiară. Orice curs de drepturile minorităților, cât de cât mai elaborat, dădea răspunsuri – sau dădea tipuri de argumente pentru tipuri de răspunsuri – asupra temelor pe care noi doream să le descifrăm prin inteligența presupusă a membrilor GDS, în după-amiaza acelei zile de noiembrie, în sala de pe Calea Victoriei 120.

Sfârșitul anului 1992... Atunci, după masa rotundă, fusesem foarte mândru de ce ieșise din lecturile membrilor GDS. Fusesem, *un timp*. Peste câteva luni, m-am intersectat cu Sándor Szilágyi⁵ la o altă întâlnire, la Cluj, dedicată tot minorităților. A făcut un comentariu ironic, vizând nivelul la care faimoșii intelectuali de la GDS discutau drepturile minorităților. Și pe mine, căci venisem cu ideea confruntării. Am evitat un comentariu direct. Mi se părea că plusează. (De ce oare? – tocmai față de gazdele atât de amabile ale maghiarilor?) Mi-a rămas ca un cui al îndoielii intervenția lui Sándor Szilágyi, a cărei motivație aveam să o percep mult mai târziu.

Tot mai târziu aveam să realizez lipsa, generală și acută, pe care o avea intelectualitatea română (noi!) în materia democrației multiculturale și chiar – aceasta este realitatea – a elementelor de bază ale democrației moderne⁶. A fost oare afectată prin asta importanța GDS pentru

-
5. Sándor Szilágyi este o personalitate a vieții culturale maghiare, profesor de lingvistică la Universitatea Babeș-Bolyai, membru al UDMR și autorul unui proiect privind drepturile minorităților naționale.
 6. O cunoaștere aveau, desigur, câțiva profesioniști. Istoricii, antropologii, sociologii aflați mai ales în Cluj și Timișoara au produs în ultimul deceniu studii relevante, fără a ajunge să fie numiți aici. Din păcate, ei nu au jucat un rol în „marea” dezbateră publică, nu au contat în spațiul simbolic – cucerit, s-ar putea spune pe nedrept, de intelectualii de suprafață – și nu au contat deci din punct de vedere etnopolitic.

relațiile româno-maghiare ? Exemplul, sintetizat în lumini și umbre de masa rotundă din noiembrie 1992, motivează, o dată în plus, vorbele lui Richard Rorty : „Drepturile omului cer pasiune și curaj, nu rațiune și teorie”⁷. Nu de teoria liberală a drepturilor minoritare, nici de distingerea acțiunii afirmative între măsurile speciale, nici de distincția dintre interetnic și multicultural avusese nevoie Grupul pentru Dialog Social în anii 1990, 1991 sau 1992, pentru a adopta atitudini esențiale în ceea ce privește relațiile româno-maghiare.

Valoarea atitudinii, la locul potrivit și la momentul potrivit, rămâne totuși doar o fațetă a lucrurilor. Intelectualitatea atitudinii binevoitoare nu ar mai fi putut juca vreun rol atunci când dezbaterile tehnice, urmând provocările proiectelor de lege ale UDMR, au descins în Parlamentul României sau în sălile marilor organisme internaționale.

7. Richard Rorty, „Human Rights, Rationality and Sentimentality”, in Stephen Shute & Susan Hurley (coord.), *On Human Rights*, Basic Books, 1993. Pentru el, „încercarea de a asigura fundamente filosofice pentru practica drepturilor omului este filosofic condamnată la eșec, iar din punct de vedere practic, inutilă”.

2. România : profil etnopolitic

Pentru români și pentru România nu era însă vorba numai despre discuția oarecum specializată pe care o deschidea intelectualitatea la sfârșitul anului 1989 – începutul anului 1990. Ci și despre cunoașterea de fond care formează mentalitatea unei societăți și definește raporturile acesteia cu ea însăși. Oare câți dintre români cunosc datele de bază ale lumii în care trăiesc? Câți au o imagine asupra devenirii statului român, în timp? În chestiunile ce ating aspectele naționale, rolul mitologiilor și al stereotipiilor în mentalitatea românească este supradimensionat. Câți dintre români își asumă acest adevăr relevant, că România este un stat relativ tânăr? Creat între 1859 și 1862, prin unirea celor două principate cu majoritate etnică românească (Moldova și Țara Românească), România nu a avut la dispoziție decât aproximativ cinci decenii, într-un timp al lăntării, pentru a construi instituțiile modernității – cât s-a putut. În 1918, statul și-a modificat frontierele, încorporând alte două provincii cu populație preponderent românească. Transilvania (parte a regatului ungar până la 1526, principat autonom până la 1711, provincie autonomă în cadrul imperiului habsburgic până în 1867 și parte a statului ungar din cadrul imperiului austro-ungar până la 1918) și Basarabia, componentă a Moldovei istorice, până în anul 1812 când a fost ocupată de Rusia⁸, erau esențial diferite de lumea concepută la București.

Frontierele României au fost din nou modificate la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când Basarabia a fost ocupată de URSS. Aceste evoluții istorice au dus la

8. Rusia a obținut Basarabia de la Turcia, în urma războiului ruso-turc.

o schimbare continuă a componenței etnice a statului român. După 1918, între frontierele României Mari existau aproximativ 10% maghiari, 4,4% germani, 3,2% evrei, 1,7% romi și 2,9% ruși. Deci minoritățile însemnau 22% din întreaga populație. Iar Bucureștiul trata această realitate multiculturală din perspectiva unui „stat național unitar”.

Basarabia a fost cedată din nou Uniunii Sovietice, în urma celui de-al doilea război mondial. Împreună cu mișcările de populații din timpul războiului, schimbarea frontierelor a dus de data aceasta la o reducere a diversității multietnice din România. Între 1947 și anii '90, importante comunități ale germanilor și evreilor au părăsit în cea mai mare parte țara, alungați practic de regimul comunist. Harta etnică a României de astăzi diferă semnificativ de harta etnică a României dintre 1918 și 1940.

Astăzi România cuprinde (luând ca referință recensământul din 1992) 20.350.980 români la o populație totală de 22.760.449. Cele 16 minorități naționale recunoscute oficial sunt: maghiarii – 1.620.199 (7,1%); romii (țigarii) – 409.723 (1,8%)⁹; germanii – 119.436 (0,5%); ucrainenii – 66.833 (0,3%); rușii-lipoveni – 36.688 (0,2%); turcii – 29.533 (0,1%); sârbii – 29.080 (0,1%); tătarii – 24.649 (0,1); slovacii – 20.672 (0,1%); bulgarii – 9.953; evreii – 9.107; cehii – 5.800; polonezii – 4.247; croații – 4.180; grecii – 3.897; armenii – 2.023. Circa 8.420 de persoane și-au declarat o altă identitate, între care carașoveni – 2.775 și ceangăi – 2.165¹⁰.

9. Rezultatul recensământului este în mod sigur diferit de cel real. Lăsând la o parte complicațiile de genul „cine este” și „cine se consideră” rom, estimarea cea mai asigurată metodologic aparține Institutului pentru Calitatea Vieții, care, într-un studiu din 1997, avansează cifra de 1,5 milioane romi.

10. O analiză a diversității etnice din România poate fi găsită în Renate Weber, „The Protection of National Minorities in Romania: A Matter of Political Will and Wisdom”, în Jerzy Kranz (coord.) în colaborare cu Herber Kupper, *Law and*

Care este mentalitatea generală a majorității cu privire la istoria și la actualitatea relațiilor etnice din România? Nu o să mă refer – este și mai greu – la cunoștințele cetățeanului de rând. Aș cita mai curând un istoric, care este respectat ca unul dintre cei deschiși și democrați. Dinu C. Giurescu enunța foarte net, într-un text apărut în revista 22, cu privire la evoluția relațiilor etnopolitice din România: „statul român nu a practicat, între 1919-1939 (...) o politică de asimilare a minorităților”¹¹.

Enunț simplu și ferm, nu? Este incredibil cum până și Giurescu a putut falsifica istoria omogenizantă a României. (Asupra intervenției sale voi mai reveni.) În relațiile cu diferite etnii, statul român a avut, cel puțin parțial, obiective asimilaționiste, iar acestea nu sunt și nu vor fi fost uitate nici mai târziu de minorități.

Populația maghiară a scăzut după alipirea Transilvaniei la România și din cauza emigrării. (În 1910, 39,3% [156.340] din populația județului Cluj era maghiară, azi numai 19,9% [146.186]; în județul Arad, 25,7% [130.564] în 1910, față de 12,5% azi). Dar o cauză a acestei scăderi a fost și politica ostilă premeditată de guvernele de la București. Între cele două războaie mondiale a avut loc o colonizare a populației românești – program îndrumat de Guvern – în zona de graniță cu Ungaria. La fel, colonizarea din perioada național-comunistă, având ca scop obținerea majorității de către români în zonele locuite compact de maghiari. Imediat după decembrie 1989, emigrarea s-a oprit pentru aproximativ trei luni. Urmare a evenimentelor de la Târgu-Mureș și, apoi, a discursului

Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection After 1989, Centre for International Relations, Varșovia, 1998, pp. 199-269.

11. În linie, Giurescu puncta politica sistematică de asimilare practică în Ungaria, între 1867 și 1919. Ceea ce era cât se poate de adevărat, dar contrapunerea nu făcea decât să eludeze subiectul. Apoi, Ungaria a plătit pentru acest comportament. (Dinu C. Giurescu, „Imperii și pseudoimperii, între teorie și realități”, in 22, 10-16 noiembrie 1998).

antimaghiar de o violență extremă, zilnic circa 50-60 de persoane au făcut cerere de stabilire în Ungaria. Anual înseamnă peste 15.000 de persoane¹². Unele estimări indică plecarea din România, începând cu 1919, a circa 650.000 de maghiari.

În ceea ce îi privește pe sași, aceștia și-au exprimat destul de repede – la 8 ianuarie 1919 – loialitatea față de România Mare. Partidele politice și liderii români au ignorat însă rând pe rând drepturile colective ale sașilor și secuilor, acceptate de România prin semnarea Tratatului de Pace de la Versailles.

Urmare a campaniei de românizare începută în anii '30, Guvernul român a închis sau desființat școlile, ziarele și instituțiile culturale ale ucrainenilor. S-a interzis utilizarea limbii ucrainene în domeniul public. Încălcarea acestor reguli a adus cu sine intervenția brutală a poliției. Oficial, ucrainenii au fost considerați „români care și-au uitat limba maternă”. În 1948 s-a desființat Biserica Catolică Ucraineană, iar cea ortodoxă a fost absorbită de Biserica Ortodoxă Română. (În privința ucrainenilor, lucrurile s-au schimbat după 1947¹³.) Bulgarii au suferit un tratament asemănător. Le-au fost închise sau demolate școli, biserici, lăcașe de cultură și de artă.

Încheierea celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești, pline de viață până atunci. Li s-au confiscat în mod abuziv bunurile, iar membrii lor au fost supuși unui regim umilitor, încercându-se o asimilare forțată. O degradare a vieții comunitare după război este valabilă și în cazul albanezilor. În 1953, s-a desființat ultima lor organizație.

12. Date de la Ambasada Ungariei la București.

13. În toate localitățile unde trăiau ucrainenii (peste 100), au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba ucraineană, iar în Suceava, Siret, Sighetul Marmăției au fost deschise licee și școli normale cu predare în limba ucraineană. În 1949, la Universitatea din București s-a înființat o secție de limbă ucraineană la catedra de limbi slave.

În ceea ce privește istoria evreilor, în acest caz există o dezbatere, o istoriografie și deci o bibliografie mult mai evolute¹⁴. Sub regimul Ceaușescu au fost vânduți, asemenea germanilor, către statele care îi cumpărau.

Desigur, în această înșiruire nu pun în discuție frustrarea inerentă pentru statutul de națiune inferioară a românilor din Transilvania pre-României Mari, nici preocupările față de iredentismul maghiar, nici atenția față la echilibrul Dobrogei.

A acțiunile asimilaționiste din România interbelică nu au avut eficacitatea asimilării practicate de Ungaria antebelică. Drepturile minorităților au fost, la noi, după 1945, net superioare celor pe care le aveau – ca să dăm un exemplu – germanii din Polonia. Confruntarea interetnică nu a atins niciodată cotele teribile din statele balcanice. Desigur, nu trebuie evaluate evenimentele de acum 80-60 de ani din perspectiva prezentului etc.

A pune în față astfel de amendamente edulcorante nu folosește însă la nimic. Este contraproductiv. Avem de înțeles și avem de acceptat că statul român – la el ne referim, nu la altul – a dus o politică obtuză, dăunătoare față de minoritățile aflate sub jurisdicția sa, timp de peste o sută de ani. Iar când au avut loc progrese, ca în 1887, 1923, ca și astăzi, ele au fost rezultatul presiunilor externe. În cazul societăților este la fel de valabilă regula care funcționează în cazul persoanelor individuale: recunoașterea greșelii emancipează, practic și etic.

14. Vezi Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919). De la inegalitatea civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice și până la Conferința de Pace de la Paris*, Editura Hesler, București, 1998 și *Evreii din România de la emancipare la marginalizare*, Editura Hesler, București, 2000. Sunt discutate pe larg Legea Mârzescu, care a scos circa 80-100.000 de evrei de pe lista celor care se bucurau de drepturi cetățenești, primele decrete-legi rasiale în domeniul economic ale Guvernului Tătăărăscu, legile antisemite ale Guvernului Goga-Cuza etc.

Ce să facem cu o evaluare precum cea oferită de Dinu C. Giurescu? Mentalitatea omogenizantă a lovit diversitatea etnică și a adus prejudecii gândirii, lucidității și atitudinii populației românești. Toată perioada interbelică, invocată ca model al democrației românești, a constituit un afront la adresa multietnicității. Fie că era vorba despre politicile administrative, fie că era vorba despre opera vedetelor intelectuale – de genul lui Nae Ionescu, pe care-l numesc întrucât reprezintă paradigma genului –, acestea au încercat mai curând să renege spiritul multicultural. Național-comunismul crescut de prin anii '60 nu a făcut decât să adauge, timp de trei decenii, vulgaritatea și agresivitatea unei gândiri definite pe ideea de control și unicitate.

Acesta este fundalul istoriei etnopolitice a României și acesta este fondul de mentalitate pe care au evoluat evenimentele din anii '90. Acesta este cadrul și substanța pe care le-au avut la îndemână actorii ce au scris capitole mai mici sau mai mari din istoria postdecembristă.

3. Miza politică a anilor '90

Dacă tot am rostit formula „istoria postdecembristă”, să ne întoarcem la primele zile de după revoluție. La 22 decembrie, când CFSN a anunțat politica față de membrii „fostei”, atunci, Securități – o perioadă de trei luni se asigura plata salariilor, apoi urma lăsarea la vatră –, Sándor Szilágyi s-a gândit: „Nu pot să văd securiștii întorcându-se la strung, nici luând sapa în mână”. După apariția UDMR, s-a dus la Uniune și le-a spus: „Atenție, trebuie să aveți grijă la ce se întâmplă în jur de 20 martie. Probabil, vor încerca o provocare”¹⁴.

Că „se pregătește ceva” și-au dat seama și alții, dar mult prea târziu. Géza Domokos primise în seara de 26 decembrie 1989 un telefon de la cineva, care îi spunea că în județul Covasna au fost omorâți sute de români și că trebuie să oprească lucrurile. „Cine sunteți dumneavoastră?”, a întrebat mirat liderul UDMR. „Virgil Măgureanu”, a venit răspunsul¹⁵. Acest nume „oarecare” avea să devină, la câteva luni, numele unuia dintre cele mai disputate personaje.

La 5 ianuarie, CFSN a lansat o declarație generoasă, privitoare la minorități. Promitea recunoașterea drepturilor individuale ale maghiarilor și, atenție, a drepturilor lor colective. Géza Domokos, președintele Uniunii, a citit varianta maghiară. Iată o schimbare de fond pentru realitățile interetnice din România. Apare însă un detaliu pe care foarte puțini, atunci, puteau să-l sesizeze. Declarația a fost citită în românește de... Virgil Măgureanu. Iarși, Virgil Măgureanu! Când am aflat-o am rămas, cum se spune, *bouche bée*. De vreme ce așa au stat lucrurile,

15. Asta o povestește Géza Domokos în cartea sa de memorii.

întrebarea dacă Declarația nu fusese cumva premeditată și scenariul conflictului interetnic nu fusese livrat cu mult timp înainte ca el să intre în scenă devine cât se poate de firească¹⁶.

Să lăsăm însă exemplele și istorisirile cu sugestii. Ceea ce se poate spune limpede este că prima structură de putere de după 1989 era condusă de un birou restrâns, format din patru lideri comuniști: Ion Iliescu, Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Dumitru Mazilu. Cel dintâi prim-ministru al României era fiul lui Valter Roman (fost lider al Cominternului, el însuși prieten al celebrei Zoe Ceaușescu, fiica lui Nicolae Ceaușescu) și avea stagii de studiu la Paris. Toți au făcut, înaintea campaniei electorale, apel la un discurs antimaghiar.

Coaliția care a condus țara după următoarele alegeri, între 1992 și 1996, era formată din partide naționaliste sau extrem-naționaliste. Toate guvernele și comisiile parlamentare au fost dominate de foști lideri PCR, din Securitate, din Ministerul de Externe sau din Ministerul Comerțului Exterior. Toți au invocat patriotismul, toți au cerut – deși în feluri diferite – ca țara să fie apărată de evrei, maghiari, țigani.

Astăzi, la unsprezece ani de la schimbare, președintele României este tot fostul lider PCR, Ion Iliescu, premierul – fiul unui fost diplomat al regimului Ceaușescu, președintele Senatului¹⁷ (al doilea om în stat) – un fost înalt funcționar în Ministerul Finanțelor lui Ceaușescu,

16. Pentru Sándor Szilágyi, semnele spre această interpretare curgeau din mai multe părți și de mai mult timp. În 1987, un prieten al său, inginer electronist aflat în București, a hotărât să revină în Târgu-Mureș. A reușit, în ciuda faptului că orașul era închis pentru cine nu venea din Moldova sau din Oltenia. Lucrul acesta l-a povestit și vecinului de scară, un securist cu care avea relații foarte apropiate, pe măsura faptului că îi repara aparatura electronică din apartament. Când securistul a aflat destinația, i-a zis: „Nu vă duceți! O să regretați!”. Prietenul său a înțeles îndemnul de abia în martie 1990.

președintele Comisiei de politică externă a Senatului¹⁸ – fostul șef de Cabinet-relații externe al lui Constantin Dăscălescu și așa mai departe.

Cu asemenea date, cum să ratezi interpretarea a ceea ce s-a întâmplat? Să invocăm, pentru a explica impactul naționalismului după decembrie 1989, istoria de pe aceste meleaguri și mentalitatea societății românești din vechi timpuri până astăzi? Explicația cea mai lipsită de imaginație ar fi aceea care vede în actualitate expresia deterministă a istoriei și a mentalității – ultimul concept privit de altfel cu firească suspiciune de teoreticienii științelor sociale. Ce s-a întâmplat după 1990 reflectă, într-o proporție covârșitoare, bătălia politică declanșată la căderea comunismului, care în România a arătat ca o revoluție sângeroasă, cu peste o mie de victime și deci cu potențiali criminali hotărâți să-și apere pielea. În privința aceasta, România a fost mai curând asemănătoare cu, decât diferită de țările balcanice. Simplificând radical realitatea, dar nu trădând-o, înțelegerea curentă a ceea ce s-a întâmplat în România a fost descrisă în termeni de genul: „Naționalismul este faza a doua a comunismului”. Asta, bineînțeles, nu era deloc o specificitate românească. Privind spre Balcani, dar și dincolo de aceștia, Adam Michnik anunța impresionat revenirea, peste tot, la limbajul, la simbolurile și la ideologiile care păruseră să dispară acum 50 de ani: „În Ucraina se ridică monumente lui Bandera; în Slovacia, Tata Tiso este reabilitat; în România, foaia *România Mare*, care-l glorifică pe Antonescu, tipărește un milion de exemplare; în Ungaria, Horthy a fost exhumat. Ce să însemne această renaștere a foștilor demoni?¹⁹”.

Răspunsul se găsește în nenumărate note, articole și studii. Îl voi aminti, citându-l pe George Carpat-Foche,

17. Nicolae Văcăroiu.

18. Gheorghe Prisăcaru.

19. Adam Michnik, *Letters from Freedom*, editat de Irena Grudzinska Gross, University of California Press, 1998, p. 234 (trad. rom. *Restaurația de catifea*, Polirom, 2001).

întrucât analiza lui a apărut în revista 22, datează din 1990 și îl invocă și pe Fukuyama : „Conștiința națională (...) este chemată să consolideze puterea amenințată în substanța ei. Elitele comuniste se folosesc deliberat de naționalism, pentru a păși pe o a treia cale, fără să efectueze reforme politice și economice decisive, ci pentru a încropi cu metode în aparență democratice un sistem autoritar. Istoricul american Francis Fukuyama sintetiza fenomenul printr-o imagine : «Foștii comuniști sar pe trenul anti-comunismului care pleacă și se retranșează pe poziții noi, ca ultranaționaliști»”²⁰.

Pe această linie, Stephen Van Evera nota invers proporționalitatea dintre legitimitatea politică și tentația elitelor de a produce o mitologie naționalistă agresivă²¹. Pentru liderii compromiși prin rolul avut sub regimul comunist, propaganda naționalist-extremistă devenise o problemă de supraviețuire politică²².

Un pasaj dintre miile de același tip : naționalismul a fost refugiul politic al comuniștilor. Ar fi inutil să vin eu și să argumentez, cu propriile mele cuvinte, ceea ce au argumentat atâția alții înaintea mea²³.

Numai că aceste judecăți generale, de a căror repetare ajungi să te plictisești, sunt reflectate, în viața de zi cu zi,

20. Citat din „De la comunism la naționalism. Paradigma românească”, text prezentat la simpozionul „România în Europa anilor '90”, Universitatea Liberă, Berlin, 28-30 noiembrie 1990, și publicat în revista 22, nr. 3, 1992.

21. Stephen Van Evera, „Hypotheses on Nationalism and War”, in *International Security*, vol. 18, nr. 4, primăvara 1994, pp. 5-37.

22. Comentariul lui Evera este perfect exemplificat de personaje precum Adrian Păunescu și Corneliu Vadim Tudor, care au trăit, în primele zile după revoluție, disprețul și chiar amenințarea opiniei publice pentru rolul lor în cultul deșănțat al familiei Ceaușescu.

23. Desigur însă, lucrul acesta l-am repetat până la sațietate, de la începutul lui 1990, și colegii mei, și eu, în articolele publicate în revista 22 (vezi colecția de articole anti-extremiste : Gabriel Andreescu (coord.), *România versus România*, Editura Clavis, București, 1995).

de acțiuni cât se poate de concrete, în stare să crească în tine emoții, să-ți producă revelații, să te respingă sau să te ademenească. Lupta pentru supraviețuire a comuniștilor – sau, mai corect, a oamenilor prinși în sistem²⁴ – în acea tulbure vînzoleală din zilele revoluției a fost un spectacol unic și doar blocajul simbolic ne-a împiedicat să privim cu suficientă curiozitate – și deci, admirație – broderia acestui fenomen.

Fiind membru în CFSN – prima structură de putere de după revoluție – și, apoi, în CPUN, ocupându-mă în acea primă perioadă și de investigarea cazului Gheorghe Ursu, am avut ocazia să nimeresc peste fapte altfel cât mai ascunse opiniei publice. Așa am aflat de pregătirea pentru intrarea în scenă a Serviciului Român de Informații, la sfârșitul lui martie 1990. Operație păzită chiar față de CPUN, singura autoritate care putea să aprobe crearea unei astfel de instituții²⁵. Într-una dintre ședințe am urcat la microfon cu o foaie de hârtie și am început s-o citesc „în fața națiunii”, referindu-mă și la ceea ce ni se pregătea fără să știm. M-am trezit, atunci, apucat de mâini de câteva persoane care ajunseseră pe neașteptate lângă mine. Doar lupta fizică mi-a permis să rămân în fața microfonului. La un semnal pe care nu l-am înregistrat, oamenii lui Ion Iliescu s-au pornit să bătă din picioare și să huiduie, creând un vacarm pe care vocea nu mai putea să-l străpungă până în sală²⁶.

Unul dintre personajele care îndrăzniseră să pună mâna pe mine, trăgându-mă de pe podium, era... Virgil Măgureanu. Din nou, prezent, Virgil Măgureanu! Tocmai

24. Un număr considerabil de informatori ai Securității, disperați să nu iasă la iveală rușinosul lor comportament, nu aveau apartenență la PCR.

25. Ceea ce înseamnă pur și simplu că SRI a funcționat ilegal.

26. Partea amuzantă este că vocea, intrând direct în microfon, se auzea foarte bine la Televiziune, mai bine decât tropăiturile din sală. (Pe vremea aceea, Televiziunea prezenta non-stop dezbaterile.) „Băieții” nu au realizat imediat, entuziasmați probabil de acoperirea vocii în CPUN.

numit directorul proaspătului Serviciu de Informații Interne! Asta, după ce violențele de la Târgu-Mureș serviseră la legitimarea acestui continuator – cel puțin prin intenție și prin personal – al fostei Securități.

Am mai văzut o hărmălaie de asemenea proporții în Parlament în toamna anului 1991, unde se adusesse repede spre dezbateră raportul Harghita-Covasna pentru a simplifica trecerea prin Parlament a Legii de organizare și funcționare a SRI. Ori de câte ori am avut ocazia să văd, după 1990, o tensiune periculoasă creată de extremism, am dat de o urmă a SRI. Ori de câte ori am avut ocazia să aud, în decursul anilor, o voce invocând strident naționalismul, am realizat că persoana în cauză a servit într-un fel sau altul fosta Securitate. Ce caraghios, să-l vezi pe Liviu Petrina²⁷, fost diplomat MAE, purtând steagul României Mari! De unde până unde pornirea unor PNL-iști și PNȚCD-iști împotriva „evreului” Alfred Moses²⁸? Iată cât de limpede pare acum cazul lui Dan Amedeo Lăzărescu. După ce în 2001 a fost dată în vileag lungă lui colaborare cu Securitatea, i-am auzit și argumentele: „Consider că mi-am făcut datoria față de România!”. Cum și-o făcuse? „Am fost contactat de Securitate, de colonelul care mă eliberase, Nătălețu. El mi-a propus obținerea vizei cu condiția să urmăresc toată propaganda pentru destabilizarea României, mai ales în problema Transilvaniei.”²⁹

Ce ușor să îi decodificăm atitudinile de atunci, descrise astfel, în 1991, de Smaranda Enache: „orator apreciat și erudit, a cochetat transparent cu discursul politic al extremei drepte, calchiindu-l atât cât îi permitea onoarea de paneuropean ce face discret cu ochiul și fanariotismului tradițional”³⁰.

27. Aflat în organismele de conducere ale PNȚCD și, apoi, ale ANCD.

28. Ambasadorul Statelor Unite la București între 1992 și 1996.

29. „Consider că mi-am făcut datoria față de România”, in *Evenimentul zilei*, 25.04.2001.

Ca să rămânem la securiștii-securiști, l-aș mai aduce în scenă, încă o dată, pe Virgil Măgureanu, cu siguranță, una dintre cele mai odioase personaje ale deceniului ce s-a scurs, responsabil pentru mai toate mișcările de masă punitive și destabilizatoare de după 1990³¹. Un prieten, având rang înalt, și el membru în CPUN, a venit, prin februarie, într-o cameră de la Parlamentul Mitropoliei să-și tragă câteva hârtii la copiator. Așa a ajuns să asculte, fără să vrea, ce se vorbea în sala vecină, cu ușa întâmplător deschisă. Acolo perora iarăși, nelipsit, Virgil Măgureanu, explicând de ce este nevoie de o mișcare naționalistă: ca nu cumva partidele istorice să confiște ele capitalul identitar. Așa s-a format Vatra Românească, al cărei fondator a fost – am aflat cu toții, de abia peste ani – și domnul Ion Iliescu.

Nomenclatura comunistă, fosta Securitate, instituțiile speciale, iată actorii exersați în național-comunismul ceaușist, reciclați după 1990 la naționalismul pur. Naționalismul a fost instrumentul doctrinar al acaparării, perpetuării și păstrării puterii. Dar la miza politică a anilor '90 vom tot reveni pe parcurs.

30. „Natură moartă cu Parlament”, in *Gazeta de Mureș*, 5-11.XI. 1991.

31. Multe susțineri converg spre orchestrarea, tot de către el, a evenimentelor din 13-15 iunie 1990.

4. Smaranda Enache

Ziua de 29 ianuarie 1990. Contrademonstrația IMGB avusese loc. Seara, intrarea de la sediul Grupului pentru Dialog Social era aproape blocată de oameni. În acea atmosferă încinsă am auzit, atunci pentru prima dată, numele „Smaranda Enache”. În timp ce mă îndreptam, strecurându-mă cu greu, spre sala noastră de dialog, cineva m-a prins de braț. „Ai văzut-o aseară pe doamna aceea din Târgu-Mureș?” , m-a întrebat cel care mă oprise, o mai veche cunoștință, arhitect, postat undeva pe culoar. „O femeie extraordinară”, a ținut el să mă convingă, încântat, impresionat de apariția ei într-o emisiune a TVR1, cu o zi înainte.

Nu o văzusem. Detaliile aveam să le aflu peste ani. Smaranda Enache era co-președinta Ligii Pro Europa. Liga fusese creată la sfârșitul lunii decembrie 1989 de un grup de români și maghiari din Târgu-Mureș. Cum tensiunea dintre cele două comunități creștea zi de zi, sub incităriile unor persoane care vor deveni, peste ani, nume ale bestiariului politicii românești, Smaranda Enache și colegii ei s-au trezit, aproape singuri, cu datoria să oprească tăvălugul. Liga Pro Europa lansase comunicate, Smaranda stabilise contacte, încercase cu insistență să își transmită mesajele în presa largă. De abia la 25 ianuarie a fost interviuată de reporterul studioului local TVR³². Trimisă în Capitală, înregistrarea a fost difuzată pe TVR1 în seara zilei de 28 ianuarie. Petru Popescu – alt personaj al perioadei – a oprit emisiunea din Piața Victoriei pentru „a da cuvântul unei voci care invită la responsabilitate”. Smaranda atrăgea atenția asupra incitărilor naționaliste

32. Reporterul István Farkas a fugit la câțva timp în Suedia, din cauza amenințărilor care îi fuseseră adresate.

și reclama gravitatea evoluțiilor din Târgu-Mureș. „Nu trebuie să repetăm aici, în inima Europei, ceea ce se întâmplă în Nagorno Karabah. Evoluția situației din acest oraș, spunea ea în interviu, este o cheie a democrației românești.”

Așa am aflat, iată, despre existența Smarandei Enache. Atunci am auzit, pentru prima dată, despre o criză care era gata să izbucnească la Târgu-Mureș. Dar pentru logica și pentru natura evenimentelor de acolo, Bucureștiul și Grupul pentru Dialog Social – unde mă aflam toată ziua – nu aveau încă senzori. Eram cu totul absorbiți de clivajul ideologic dintre comuniștii care ocupaseră puterea și ceilalți – din care făceam parte –, care clamau trădarea revoluției. Ca să înțelegi intervenția Smarandei Enache ar fi fost oricum nevoie să cunoști ceva mai bine istoria și prezentul unuia dintre cele mai interesante orașe transilvane : Târgu-Mureș.

Târgu-Mureș este un vechi oraș secuiesc, cu o puternică tradiție universitară și de viață intelectuală. El fusese, între 1948 și 1959, capitală a Regiunii Autonome Maghiare. Asemenea mării majorități a orașelor din Transilvania de odinioară, Târgu-Mureșul era majoritar unguresc. Pe vremea autonomiei, populația maghiară coborâse la circa 74% din locuitorii orașului. În 1966, maghiarii mai reprezentau 70% dintre târgu-mureșeni. După zece ani (conform unei statistici din 1977³³) proporția scăzuse la 63%.

Din acel moment, obiectivele politicilor demografice au devenit foarte transparente. S-au construit fabrici, iar pentru acestea au fost căutați, găsiți și aduși muncitori și specialiști de dincolo de Carpați. Medicii, profesorii și alte categorii ale elitei sociale maghiare erau repartizați cât mai departe, în provinciile românești. În nici un caz nu existau locuri libere pentru ei la Târgu-Mureș. În 1989, românii și maghiarii din oraș ajunseseră aproape la

33. *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930-1992)* (Populația localităților ardelenene după naționalitate), KSH, Budapesta, 1996.

paritate. După revoluție, la sediul Comitetului județean de partid a fost găsită o hartă a măsurilor de imigrare românească, detaliată pe ani, urmărind în continuare schimbarea proporțiilor etnice. Harta era prima probă concretă a programului de românizare a orașului. Amplificarea dominanței etnice în Târgu-Mureș nu era, evident, decât o componentă a proiectului de omogenizare sistematică pe care regimul Ceaușescu o pune la baza statului național-comunist.

Ultimii ani ai deceniului '80-'90 au cunoscut manifestarea violentă a politicii antimaghiare. Vorbitorii de limbă maghiară au fost excluși din toate pozițiile de conducere. Vechile manifestări bilingve sau biculturale cu care erau întâmpinate altădată sărbătorile oficiale rămăseseră doar o amintire. Poezii în limba maghiară nu se mai recitau nici măcar la sfârșitul anului școlar. Scrierile maghiare erau obligate să folosească exclusiv toponimice în limba română.

Perspectiva sumbră pe care regimul Ceaușescu o anunța asupra viitorului întregii comunități maghiare începuse să fie întâmpinată cu reacții din partea celor supuși asimilării. András Sütő și Károly Király, ultimul – fost secretar de partid al Regiunii Autonome Maghiare, erau poate cei mai cunoscuți purtători de voce ai maghiarilor din Târgu-Mureș în fața acestui tăvălug. Piese de teatru ale lui András Sütő, scriitor de valoare, dar și el cu tradiție de nomenclurist, fuseseră interzise de prin 1983. Devenit incomod, Király a fost victima unor accidente de circulație despre care s-a susținut, cu suficient temei, că au fost aranjate de către Securitatea lui Ceaușescu³⁴.

Acei ani au cunoscut însă și timide neobediințe la naționalismul de stat... Teatrul de Păpuși din Târgu-Mureș fusese în sensul acesta un mediu privilegiat. În 1983, Smaranda Enache – pe atunci, tânăra secretară literară a teatrului –, absolventă a Facultății de Filologie din

34. Vezi în acest sens, volumul lui Denis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea*, Humanitas, București, 1995.

București, a fost numită directoarea instituției. La puțin timp, Teatrul de Păpuși a devenit locul unor rezistențe la politica antimaghiară – invenții pe cât de ingenioase și amuzante, pe atât de marginale. Comitetul de partid își ieșea din pepeni dacă, cumva, într-o piesă, actorii purtând culorile roșu, alb și verde³⁵ se întâlneau în scenă. Când simbolurile maghiare apăreau pe vreun afiș, acesta era dat la topit. Cenzura tăia la sânge orice trimitere național-maghiară. În 1989, controlul oricărui semn de indisciplină devenise isteric. Dar Teatrul de Păpuși din Târgu-Mureș rămânea indisciplinat, solidarizând unii români din instituție cu colegii lor maghiari.

35. Culorile steagului maghiar.

5. Liga Pro Europa

Așa se face că demonstrațiile din decembrie 1989 care au dus la răsturnarea regimului Ceaușescu au găsit în Târgu-Mureș un mic grup format din români și maghiari prieteni. În seara zilei de 21 decembrie, pe străzile Târgu-Mureșului s-a strigat „Nu există șovinism”. Faptul că revolta de la Timișoara era legată de numele unui maghiar, László Tőkés, părea de bun augur și pentru această localitate transilvană, unde competiția simbolică dintre etnii fusese dusă la o cotă maximă³⁶. Smaranda Enache a fost invitată să facă parte din Consiliul Județean al Frontului Salvării Naționale, noua structură de conducere a orașului.

Grupul de intelectuali de la Teatrul de Păpuși se aduna zilnic. Câțiva dintre ei vor fi nucleul a ceea ce va urma : Boldizsár Csíky, compozitor, care fusese și secretarul muzical al Filarmonicii din Târgu-Mureș, Zeno Fodor, secretarul literar al Teatrului Național, Elek Szokoly, de formație filosof, având un merit care are greutatea lui în poveste : soțul Smarandei Enache. Ei au fost cei care și-au împins înainte colegii pentru crearea unei asociații. La 30 decembrie 1989, 21 de târgu-mureșeni, români și maghiari, s-au strâns în adunarea de constituire a Ligii Pro Europa.

Am fost frapat, peste ani, de intuițiile pe care le avuseseră fondatorii Ligii. Să vezi drept obiective ale vieții politice, la sfârșitul lui decembrie 1989, rezolvarea relațiilor interetnice și integrarea europeană ! În declarația lor de

36. Este bine cunoscut faptul că pericolul conflictelor dintre două comunități diferite, care viețuiesc împreună, dar au o pregnantă conștiință a diferenței lor, este maxim atunci când dimensiunea comunităților ajunge aproximativ egală.

intenție din 10 ianuarie, semnată, în numele inițiatorilor, de co-președinți – Smaranda Enache și Boldizsár Csíky –, se găseau formulări de genul: „Liga Pro Europa consideră specificul național și regional drept o rațiune, și nu un obstacol al integrării europene.” Sau: „Liga Pro Europa respinge (...) fetișizarea oricărei culturi naționale, precum și orice formă de discriminare, indiferent de ambalajul ei ideologic”. Faptul că acum temele și ideile statutului Ligii reprezintă un adevărat „limbaj politic corect” ne împiedică, poate, să realizăm cât de ieșit din comun era acest tip de discurs acum 11 ani. Mi-e suficient să privesc, pentru comparație, declarația Grupului pentru Dialog Social, Grup ce părea a fi, în acel moment, corpul-pilot al elitei românești independente. Care era viziunea acestuia despre el însuși și despre viitorul țării? Iată citatul principal: „Grupul urmărește să devină o instanță de reflecție critică a societății românești. Mijlocul principal folosit pentru atingerea acestui scop este dialogul social realizat prin toate manifestările civilizației moderne”. Interesant să privim astăzi diferența³⁷.

Să revenim la Târgu-Mureș. Aici semnele restaurației național-comuniștilor au apărut foarte devreme și erau mai puțin ambigue decât în alte localități. Chiar foarte devreme și foarte puțin ambigue. Smaranda Enache a avut mari probleme în seara zilei de 10 ianuarie (10 ianuarie 1990!) să publice în *Cuvântul liber* platforma Ligii. Cotidianul târgu-mureșean cu acest nume nu era decât moștenitorul organului de partid *Steaua Roșie*. În noaptea din 21 spre 22 decembrie, cotidianul roșu își schimbase directorul, dar rămăsese cu redacția intactă. Pe culoarele CJFSN local umblau dinozaurii care conduseseră anterior orașul. Era prezent Ioan Movilă, fostul secretar de partid județean, care nu-și ascundea prezența

37. Ar mai fi și alte detalii, faptul că Liga și-a tradus și transmis Platforma-program, la apariție, în engleză, franceză, germană și maghiară.

în locul unde acum se desfășura activitatea noii puteri. Responsabili pentru represiunea din decembrie – pe 21 seara se trăsesse în Târgu-Mureș și muriseră oameni –, printre care generalul Scriciu și colonelul Judea, își ridicau umbra deasupra micii conduceri locale.

La 5 ianuarie, Frontul Salvării Naționale a dat, așa cum am amintit deja, o declarație prin care făcea trimitere la abuzurile regimului Ceaușescu față de minoritățile naționale și promitea luarea unor măsuri pentru repararea vechilor abuzuri. Poziția CFSN în chestiunea naționalităților a dus la o evoluție rapidă a revendicărilor comunității maghiare. În fruntea lor stătea demixtarea școlilor. Fostele școli și licee în limba maternă, adevărate instituții de identitate comunitară ale maghiarilor din Ardeal, fuseseră toate transformate în școli mixte. Aici simbolurile maghiare dispăruseră cu desăvârșire. Învățământul maghiar nu rămăsese decât o anexă a învățământului majoritar românesc. Procesul de românizare globală înaintase rapid în deceniul opt. Aceasta a făcut ca, imediat după revoluție, strategia UDMR să pună în fruntea revendicărilor revenirea la fostele instituții-școli. În câteva orașe din Ardeal, demixtarea s-a și produs. CJFSN din Târgu-Mureș a decis în favoarea demixtării principalului liceu local, fostul liceu maghiar, Bolyai, având în 1990 circa 25% elevi români. Hotărârea CJFSN cerea ca demixtarea să se facă începând cu luna septembrie, deci după vacanța școlară. Părinții români s-au împotrivit deciziei. Copiii români și maghiari erau aduși cu ocazia diferitelor manifestări publice să reproducă argumentele părinților. Într-o zi, elevii români au găsit porțile liceului închise. Cadrele didactice maghiare nu le dădeau voie în școală. O greșeală – ca multe altele în privința demixtării școlilor, cum au recunoscut mai târziu mulți maghiari – care avea să coste. După o zi-două, populația română a orașului a redeschis porțile liceului pentru copiii ei. Dar deja tensiunea dintre români și maghiari atinsese cotele critice.

În puține locuri din țară s-a putut vedea atât de clar, cum s-a văzut la Târgu-Mureș, strategia fostei nomenclaturi de a face din manifestările antimaghiare argumentul relegitimării politice. Foștii lideri ai orașului au început să organizeze grupări de atitudine, mai ales în instituții precum justiția și poliția. În luna ianuarie 1990, ziarul local *Cuvântul liber* a început să publice scenarii apocaliptice. La sfârșitul lunii ianuarie 1990 au fost împărțite foi volante care declarau separarea școlilor drept un prim pas spre schimbarea populațiilor și separarea Ardealului.

Tot atunci s-a creat, într-un oraș din zonă, Reghin, Frăția Românească, prima organizație naționalistă. Pe 6 februarie 1990 a avut loc întrunirea de constituire a Vetrei Românești, cea mai importantă mișcare extremistă antimaghiară. Pe 8 februarie, la adunarea publică prilejuită de manifestarea Vetrei s-a strigat „vrem să bem sânge de ungur”. În spatele liderilor se aflau foștii securiști ori conducători ai armatei implicați în intervenția acestuia asupra demonstrațiilor în decembrie '89.

UDMR a anunțat desfășurarea, la 15 martie 1990, a unor manifestări dedicate aniversării revoluției de la 1848, ziua maghiarilor de pretutindeni. Multe semne avertizau însă asupra intenției de a transforma evenimentul într-o izbucnire de violență.

6. Violențele de la Târgu-Mureș și evoluția Ligii

În tot acest timp, oamenii Ligii Pro Europa se chinuiau să oprească degradarea relațiilor dintre românii și maghiarii din oraș. Smaranda Enache a vorbit cu profesorii de ambe etnii și cu elevii din școli. Exerciții de mediere. S-a adresat preoților ortodocși. Aceștia au refuzat dialogul cu bapțiștii, cu catolicii sau cu evreii. Nici intelectualitatea din Târgu-Mureș nu s-a arătat, cu foarte rare excepții, mai responsabilă. Istoricii invitați să dezbată tema româno-maghiară au evitat la rândul lor să-și folosească autoritatea pentru a-i chema pe români și pe maghiari la dialog. Apelurile repetate făcute de Smaranda Enache și de colegii ei – folosind accesul lor extrem de limitat la postul local de radio și TVR – au sunat în deșert. În schimb, au început să fie transmise amenințări scrise și telefonice. S-a făcut dintr-o dată un gol, inclusiv în jurul părinților Smarandei Enache. Comunitățile tăiaseră legăturile dintre ele. Promotorii relațiilor româno-maghiare de genul Smarandei Enache au început să fie considerați, de către conașionalii lor, trădători. Apropierea zilei de 20 martie, sfârșitul perioadei în care ofițerii fostei Securități își mai puteau lua salariile – despre care Sándor Szilágyi vorbise odată, la sediul UDMR – arăta, la Târgu-Mureș, mai mult decât îngrijorătoare.

Pe 17 martie (1990), Smaranda Enache a plecat la Budapesta, la întâlnirea intelectualilor români și maghiari pentru reconcilierea istorică. Peste două zile au izbucnit la Târgu-Mureș gravele violențe. În oraș au descins săteni din zona Gurghiului, complet dezinformați, care fuseseră amețiți cu iminența pericolului maghiar. Atacul asupra sediului UDMR și a partidelor politice democratice, sub privirile nepăsătoare ale organelor de ordine, a dus la

rănirea mai multor lideri UDMR, prizonieri în clădirea din Piața Bolyai. Între victime s-a aflat și unul dintre liderii cei mai respectați ai maghiarilor din Transilvania, scriitorul András Sütő, bătut bestial. (Mai târziu, în ciuda eforturilor medicilor, avea să-și piardă un ochi.) Atacul asupra UDMR a scos pe străzile Târgu-Mureșului, la 20 martie, douăzeci de mii de maghiari. Mulțimea cerea venirea imediată la locul conflictului a președintelui țării, Ion Iliescu. În loc de acesta, un grup de săteni și susținători locali ai asociației Vatra Românească au încercat să rupă rândurile protestatarilor maghiari, mult mai numeroși. Între cele două grupuri s-a declanșat o adevărată luptă de stradă. Din nou, organele de ordine publică nu au intervenit în nici un fel. Cinci cetățeni și-au pierdut viața, alte sute au fost molestați și răniți.

Televiziunea națională a pus în valoare cum a pus acest eveniment. (Atunci a apărut, ca ziarist al conțenciosului româno-maghiar, și Dorin Suciu, unul dintre cei mai odioși manipulatori ai temei. Angajat al *Adevărului* și, până în 1996, la Televiziunea română, el a pierdut ultima poziție. Primul lucru pe care l-a cerut Budapesta după schimbarea Guvernului la București a fost retragerea lui Dorin Suciu din capitala ungară.)

Mult mai faimos a devenit filmul prezentat în Ungaria și la televiziunile din Occident. O imagine îngrozitoare, cu un om căzut, lovit sălbatic cu bâta, a făcut înconjorul lumii. Mihăilă Cofariu, victima, a fost prezentat drept maghiar. O inversare de identitate de care s-au plâns constant autoritățile românești³⁸.

La sfârșitul lunii martie a fost creat – am amintit și asta – Serviciul Român de Informații, printr-o decizie a

38. Îmi permit să speculez puțin. Inversarea de identitate ar putea să fie pură întâmplare, ar putea să indice o mână maghiară sau chiar un joc cu mult mai complicat, expresie nu a voinței Bucureștiului ori a Budapestei, ci a manifestării unor interese geopolitice. Dacă anumite forțe se consolau cu ieșirea evidentă a Ungariei din sfera lor de influență, nu se mai puteau consola și cu pierderea României.

Biroului CPUN, decizie ilegală atât timp cât nu a fost trecută prin CPUN. Campania unei părți a presei nu făcea decât să confirme, alături de alte probe, că violențele de la Târgu-Mureș fuseseră pregătite de oamenii președintelui Ion Iliescu, pentru a motiva intrarea pe scenă a SRI – la trei luni de la desființarea Securității lui Nicolae Ceaușescu³⁹. Comisiile create pentru identificarea actorilor și regizorilor evenimentelor nu au dus, nici la zece ani de la conflict, la vreun rezultat. Au fost arestați la întâmplare câțiva țigani, prezenți și ei în încăierarea generală și folosiți, iată, drept țapi ispășitori.

*

Violențele din 19-21 martie 1990 au schimbat pentru mulți ani societatea românească. Liga Pro Europa nu mai avea cum să aducă oamenii la seminarii. Cuvintele banale despre bunele relații dintre români și maghiari nu mai puteau suna în urechile târgu-mureșenilor decât fals. Orașul își lungea rănilile. Liga Pro Europa, învinsă în acest moment al existenței ei, a trebuit să își inventeze o altă strategie.

M-aș opri mai mult la această organizație care vorbește, cum nu vorbește alta, despre fondul pozitiv, ca tip uman și ca tip de cultură, care supraviețuiește în interstițiile tradiției multiculturale a Transilvaniei.

În noul context, Liga s-a radicalizat. La 5 aprilie 1990, și-a anunțat aderarea la Proclamația de la Timișoara⁴⁰. Dar asta nu ținea loc de soluție pentru zidul creat între comunitățile din Târgu-Mureș. S-au imaginat dezbateri. Nu mergea. Zidul era zid. O formulă ingenioasă a fost

39. Aflat în spital, Mihăilă Cofariu, una dintre victime, admitea că preotul trăsesse clopotele în satul lor, cu câteva zile înainte de evenimente, anunțându-i să se pregătească pentru a descinde la Târgu-Mureș, ca să pună capăt „iredentismului maghiar”.

40. Proclamația de la Timișoara a solidarizat în jurul ei cea mai mare parte a opoziției politice și civice la regimul în formare – „regimul Iliescu”, cum i-a rămas numele –, susținând delegitimarea foștilor lideri ai Partidului Comunist Român și ai Securității de a ocupa, pentru o perioadă, funcții publice.

totuși posibilă și în 1990, un joc cu care s-au mormit copiii. Folosind finanțarea unei organizații din Germania⁴¹, Liga a anunțat un „atelier practic și concurs sportiv” care propunea copiilor români și maghiari să repare împreună câteva biciclete stricate. Cu ele urma să se desfășoare competiția, ai cărei câștigători deveneau proprietarii vehiculelor cu două roți. Totul a mers foarte bine, organizatorii s-au felicitat, copiii s-au bucurat.

Asta nu putea schimba totuși un oraș. Așa că Liga Pro Europa a continuat tot anul 1990 prin declarații și comunicate cu adrese politice⁴². De abia în 1991 s-a putut sparge gheața interetnică. Soluția a fost... ecologică. Seminarul „Sănătatea orașului” a adus împreună – prin Fundația Friedrich Ebert – experți germani care au jucat rolul unui canal de comunicare între specialiștii maghiari și români invitați la eveniment.

*

Anul 1991 a însemnat și implicarea Ligii în două proiecte de mare anvergură. Unul a fost „Universitatea de vară de la Bálványos”, pe care a organizat-o împreună cu FIDESZ și cu organizația de tineret maghiară, MISzSz.

Bálványos era un loc bine cunoscut populației maghiare din Transilvania. Ca anecdotică, ar fi de notat că este singura localitate din România cu toponimie exclusiv maghiară. Situat undeva, în centrul provinciei, lângă lacul Sfânta Ana, Bálványos-ul devenise un loc preferat de tinerii maghiari. Își puneau corturile pe malul lacului și

41. Pro România Democratică în Europa.

42. Un exemplu „stilistic” : la 7 octombrie 1990, Liga s-a adresat directorului general de atunci al Radio-Televiziunii Române, Răzvan Theodorescu, pentru a protesta față de difuzarea, de către faimosul, pe atunci, Corneliu Roșianu, a unei liste de infractori pentru care se preciza identitatea etnică. „Infracții n-au naționalitate, ei sunt repudiați nu numai de întreaga umanitate, dar și de propria lor nație”, scria în protest. (Poate aici sună patetic, dar anterior frazei fuseseră invocate numai argumente tehnice.)

participau, cu ocazia Sfintei Ana, la sărbătoarea religioasă catolică. Pe 26 iunie, procesiunea de la Sfânta Ana parcurgea toate riturile, inclusiv spălarea în apă a femeilor. Autoritățile harasau oamenii în diferite feluri. Cereau strângerea corturilor, intimidau... Ceea ce nu făcea decât să amplifice simbolistica locului.

Se poate spune că Bálványos, spațiu de refugiu, avea simultan conotații etnice și ideologice. Cum comunismul lui Ceaușescu era și naționalist (și asimilaționist), cele două dimensiuni se întâlneau în totalitate. Ascultând povestea Bálványos-ului, mi-am adus aminte de 2 Mai. Plaja de pe malul Mării Negre, unde se făcea nudism, veneau amatorii să picteze... ; era și ea un spațiu alternativ. Dar la 2 Mai era cu totul absentă dimensiunea identitară. Acolo nu își avea loc tradiția – cu atât mai puțin cea religioasă –, ci domina mai curând spiritul lui '68.

După 1990, câțiva oameni politici din Ungaria au considerat logică transformarea Bálványos-ului într-un loc al dialogului asupra destinului maghiarimii. Cum din dinamicul partid al tinerilor, FIDESZ, unii aveau origine transilvană – spre exemplu Csaba Lőrincz –, ei, împreună cu organizații maghiare din România, au avut ideea de a iniția acolo o tabără. Tabăra de la Bálványos și-a deschis porțile în 1990, când FIDESZ și MISzSz s-au întrebat, cum trebuie să reacționeze la puseul mișcării naționaliste din România.

Pe atunci la FIDESZ lucra și Éva Blénesi⁴³, originară din Secuime și prietenă a Ligii Pro Europa. Ea a luat legătura cu Smaranda Enache și cu Elek Szokoly, propunându-le organizarea în comun cu partidul de la Budapesta a taberelor Bálványos. Din 1991, Liga Pro Europa a devenit partenerul FIDESZ-ului. Implicarea Ligii a schimbat

43. Éva Blénesi era studenta Évei Gyimesi, prietena Doinei Cornea. Ea este cea care lua scrisorile dnei Cornea, preluate de Éva Gyimesi, și le trecea peste graniță. (Éva Gyimesi era prea urmărită pentru a putea să încerce trecerea lor peste frontieră.)

lucrurile. Din spațiu de întâlnire maghiaro-maghiar, Bálványos a devenit un spațiu de întâlnire româno-maghiar.

Pe vremea aceea, FIDESZ-ul lui Viktor Orbán și Zsolt Németh era o formațiune tânără, dinamică, cu tendințe liberale și cu un rol ne-neglijabil, deși nu determinant, în viața politică a Ungariei. La Bálványos veneau să discute, să explice, să răspundă, să ofere bibliografie lideri din România și Ungaria. O școală pentru tineri, adevărat spațiu de comunicare între „*leadership*-ul de atitudine” al celor două țări.

Desigur, la aceste evenimente au participat oameni cu vederi democratice. Semnificativ de văzut cine erau „obișnuiții” întâlnirilor de la Bálványos: Viktor Orbán, Zsolt Németh, Adrian Severin, Renate Weber, Zoe Petre, Horia Rusu, Béla Markó, William Totok, Andrei Cornea, Gábor Kolumbán, Zsolt Szilágyi, Dinu Zamfirescu, Mariana Celac, Nicolae Gheorghe, Paul Philippi, Wolfgang Wittstock, Mircea Toma, Victor Babiuc, Marian Țața⁴⁴, Anamaria Pop, alții pe care nu mai ajung să-i numesc. Am participat constant la Universitatea de Vară și pot confirma ce mult a însemnat această instituție a comunicării pentru recunoașterea reciprocă.

Unii au părăsit „Clubul”. Într-o vreme, din el făcuse parte și Varujan Vosganian – invitat chiar, mai târziu, să intre în Colegiul de redacție al revistei *Altera* –, exclus apoi din el, de când, devenit președinte al Uniunii Forțelor de Dreapta, a ajuns să-și trădeze inteligența și să practice un discurs autoritar și – tocmai el, armeanul – anti-minoritar.

Am subliniat că direcționarea Taberei de la Bálványos către dialogul româno-maghiar reprezintă aportul esențial al Ligii Pro Europa. În 1996, Universitatea de Vară și-a mutat reședința la Băile Tușnad. Un spațiu la fel de frumos.

44. Activ în viața civilă a Brașovului, fost președinte al Asociației Pro Democrația, Marian Țața a dat multă atenție conexiunii dintre naționalism și politică.

Dar nu aceasta a fost marea schimbare, ci preluarea puterii de către FIDESZ, în 1998. Chiar dinainte, discursul tinerilor foști liberali devenise din ce în ce mai naționalist-conservator. Guvernul Viktor Orbán a adăugat o nuanță autoritară. Liderii Ligii au început să privească cu suspiciune din ce în ce mai mare o astfel de mezalianță. Este interesant raportul dintre sensibilitatea etnică și cea ideologică în astfel de cazuri. Nu româncea Smaranda Enache, ci maghiarul Elek Szokoly a forțat retragerea Ligii din colaborarea cu FIDESZ, considerat de el mult prea naționalist și antiliberal. Lucrul acesta s-a întâmplat în 1997, când participarea instituțională a Ligii a fost retrasă.

Reacția merită apreciată la justa ei valoare. Ea pune în evidență existența unei rațiuni mai profunde decât opțiunea doctrinară de la un moment dat, ușor de ideologizat și abuzat. Atenția dată de militanții drepturilor minorităților pentru identitățile fragile, aflate sub presiune – așa cum s-a aflat identitatea maghiară sub presiunea naționalismului românesc –, este legitimă atâta timp cât ea exprimă solidaritate cu „victima”. Din momentul când ea devine o revanșă identitară și face din logica identitară un instrument antiliberal, atunci legitimitatea se pierde⁴⁵. Din această cauză este important să ai spiritul liber și predictibilitate în ceea ce privește recunoașterea rațiunii de fond în spatele obiectivelor intermediare. Liderii Ligii Pro Europa nu și-au trădat niciodată discernământul. Este un motiv în plus pentru care mă gândesc la Smaranda Enache și la Elek Szokoly cu multă tandrețe. Prezența lor până astăzi în fruntea Ligii îmi dă un sentiment de siguranță. S-ar fi putut să nu existe? S-ar fi putut. Se întâmplă ca, pe baza capitalului câștigat, instituțiile să se dezvolte prin noi generații de „funcționari” – tehnic înzestrați – ai domeniului. Dar aceștia pot pierde legătura cu instinctul etic de bază.

45. Aceasta este și problema invocării practicilor asimilaționiste ale Ungariei de până în 1919, pentru a motiva naționalismul antimaghiar din România Mare și de astăzi.

*

Tot în 1991, Liga s-a simțit datoră să lanseze un săptămânal pentru a face concurență presei din oraș, dedicată mai mult incitărilor. *Gazeta de Mureș* a ieșit la 5 noiembrie 1991⁴⁶. Săptămânalul „de analiză și informare” (formula de pe frontispiciu) lansa anchete asupra corupției și abuzurilor, mai cuprindea informații despre evenimente internaționale, făcea revista presei centrale și oferea câteva date locale; introducea teme pe atunci neobișnuite, precum „Femeile în labirintul societății”⁴⁷, altele generoase – ecologia a fost constant prezentă –, unele sensibile, precum homosexualitatea⁴⁸; găsea spațiu, în paginile revistei, și pentru romi. Editorii aveau ochi să descopere și să preia un text precum cel semnat de Mihai Fusu în *Lupta*: „Opțiunea Basarabiei este federalismul”⁴⁹. Revista încerca să stimuleze spiritul ecumenic (oferind, spre exemplu, pentru anul 1992, simultan, un calendar ortodox, unit, romano-catolic, protestant și mozaic). Dar era sigură în cerința ei ca BOR să restituie proprietățile Bisericii Greco-Catolice⁵⁰. Relua, la vreme, tema morților din decembrie 1989, a violențelor de la Târgu-Mureș, a asaltului minerilor din 13-15 iunie 1990. Emil Constantinescu s-a bucurat de o campanie susținută. Revista relua texte ale unor autori foarte prezenți în presa națională, apropiați

46. Editorialul Smarandei Enache se ocupa de oportuniștii care sabotau unitatea opoziției, prefigurată prin constituirea Convenției Naționale pentru Instaurarea Democrației. Printre cei blamați se aflau MER și PNL, cu referire explicită la Radu Câmpeanu și Dan Amedeo Lăzărescu, în legătură cu jocul FSN și PUNR. *Gazeta* se situa deci în raport cu dezbaterea națională, punând accente tipice pe tema discursului naționalist, elaborat politic în Ardeal sub forma partidului lui Ceotea. („Natură moartă cu Parlament”, în *Gazeta de Mureș*, 5-11.XI. 1991.)

47. *Gazeta de Mureș*, nr. 4, 1991.

48. *Gazeta de Mureș*, nr. 39, 1992.

49. *Gazeta de Mureș*, nr. 6, 1991.

50. Vezi editorialul cu titlu pe măsură: „Stăruința în păcat”, nr. 2, 1992.

ca atitudine, precum Andrei Pippidi, Nicolae Manolescu, Adrian Marino, William Totok.

Gazeta și-a întrerupt apariția la sfârșitul anului 1992, pentru a fi reluată în mai 1993, după o formulă mai apropiată de un magazin. Reluată doar pentru câteva luni. A fost imposibil să se asigure rezistența financiară a unui săptămânal citit de puțini maghiari și înfruntând o majoritate română dominată, pe atunci, de către PUNR. Astfel că Liga Pro Europa s-a dezvoltat și a avut succes în tipul de activitate cel mai specific unei organizații neguvernamentale: seminarii, evenimente, expediții, lucrări de specialitate, luări de atitudine, *lobby*, proiecte.

Este absolut impresionant să vezi câte lucruri a făcut Liga Pro Europa, și incredibil dacă ai în vedere numărul celor între timp angajați și ajutorul primit. Aș da, ca idee, un inventar, o listă de activități doar din prima parte a anului 1995 – ianuarie-iulie –, an în care se conturaseră toate marile proiecte ale LPE. Atunci s-a desfășurat și prima ediție a „Săptămânii toleranței” și a apărut și primul număr al excelentei reviste *Altera*. Merită, în ciuda spațiului cerut, să ai în față o astfel de enumerare, în măsură să vorbească despre Ligă dar, mai general, despre acele câteva organizații din România aflate de ani de zile într-o campanie cu sufletul la gură, obositoare și cel mai adesea frustrantă, în numele unor idealuri trăite, și nu vorbite (democrație, drepturi ale omului, un mediu sănătos, o societate tolerantă), pe care pionii politicii și ai afacerilor românești le-au privit când cu mânie, când cu ironie. Iată deci ce apare în Raportul Ligii în prima parte a anului 1995 :

„Instituții europene. Integrarea României în Europa, perspective”, Colegiul Democrației, 7 ianuarie, Târgu-Mureș ; „Minorități în Europa”, Colegiul Democrației, 14 ianuarie, Târgu-Mureș ; „Ideea europenismului în România”, Colegiul Democrației, 21 ianuarie, Târgu-Mureș ; „Cadrul legislativ și practica judecătorească în protecția minorităților naționale”, 27-28 ianuarie, Târgu-Mureș ; „Reflectarea problemelor femeii și ale familiei

în programele autorităților locale”, organizat de Departamentul Femei al LPE, 21 februarie, Târgu-Mureș ; „Trecut și prezent în Balcani”, 23 februarie, Târgu-Mureș ; „Mass-media și minoritățile”, 24-25 februarie, Cluj ; „Poliția raportată la societatea civilă”, Colegiul Democrației, 25 februarie, Târgu-Mureș ; „Ce facem pentru recuperarea culturilor și etniilor aflate pe cale de dispariție ?”, filiala Satu Mare, 25 februarie, Carei ; „Starea ecologică a râului Someș/Szamos”, filiala Satu Mare, 3-4 martie, Satu Mare ; „Drepturile omului în noul context european și internațional”, Colegiul Democrației, 11 martie, Târgu-Mureș ; „Drepturile omului și legea penală”, Colegiul Democrației, 12 martie, Târgu-Mureș ; „Modelarea noii Europe”, Colegiul Democrației, 18 martie, Târgu-Mureș ; „Democrație în viața cotidiană”, filiala Satu Mare, 24 martie, Tușnad ; „Săptămâna toleranței”, ediția I, 19-25 martie, Târgu-Mureș⁵¹ ; „Starea ecologică a râului Mureș”, 30 martie, Târgu-Mureș ; „Vizită de lucru și documentare”, Colegiul Democrației, 3-5 aprilie, București ; „Separarea puterilor în stat. Relația Guvern-Parlament”, Colegiul Democrației, 14 aprilie, Târgu-Mureș ; „Integrarea Euro-Nord-Atlantică”, Colegiul Democrației, 15 aprilie, Târgu-Mureș ; „Buget și Gestiune locală, 28-29 aprilie, Târgu-Mureș ; „Stereotipiile – sursă a tensiunilor interetnice”, 29 aprilie, Alba Iulia ; „Zilele Europa Napok”, ediția I, 2-20 mai⁵² ; „Vizită de lucru și documentare”, Colegiul Democrației, 15-18 mai,

51. 19 martie – Triunghiularul toleranței (I) ; 20 martie – Triunghiularul toleranței (II) ; 21 martie – Vernisajul Expoziției de cărți ale minorităților ; 22 martie – Poezie și multiculturalitate ; 23 martie – Credință și toleranță ; 24 martie – Poezie și disidență ; 25 martie – Platforma prieteniei la 5 ani + Dialogul generațiilor (concert).

52. 2 mai – Vernisajul expoziției itinerante „Piețele orașelor din Europa”/ „România și integrarea europeană” ; 9 mai – Lansarea cărții *Pentru Europa*, de Adrian Marino ; 12 mai – Concert simfonic extraordinar dirijat de Horia Andreescu ; 20 mai – „Crosul Pro Europa”, ediția a II-a.

Budapesta ; „Autoritățile locale și presa”, 26 mai, Târgu-Mureș ; „Competențe și decizii în administrația locală”, Colegiul Democrației, 26 mai, Târgu-Mureș ; „Toleranță prin educație multiculturală”, 29 mai, Sfântu-Gheorghe ; „Doctrină economică”, Colegiul Democrației, 10 iunie, Târgu-Mureș ; „Problema minorităților în programele partidelor”, 16-17 iunie, Poiana Brașov ; „Tabără multiculturală”, 19-30 iunie, Sovata ; „Drepturile Omului într-un stat de drept”, filiala Satu Mare, 27 iunie, Satu Mare ; „Protejarea multireligiozității – element determinant pentru toleranță confesională”, filiala Satu Mare, 10 iulie, Negrești Oaș ; „Autoritățile Locale și Organizațiile Neguvernamentale”, 11 iulie, Târgu-Mureș ; „Dialogul presei”, 14-15 iunie, Tușnad ; „Universitatea de vară Bálványos : Priorități comune în perioada de tranziție”, ediția a VI-a, 16-23 iulie, Bálványos ; „Caravana Ecologică pe râurile Crișul Repede și Barcău”, Departamentul de Ecologie al LPE, 18 iulie-2 august.

În același an, ziarul pro-Vatrist *Cuvântul liber* pune următorul titlu unui articol „dedicat” Ligii în numărul din 21 martie „Prin Intermediul Ligii Pro Europa s-a mai spălat o găleată”. În numărul din 28 martie, ziarul nota : „Sub semnul generosului îndemn biblic [...], Liga Pro Europa a bifat, săptămâna trecută, încă una dintre acțiunile sale specifice, menite a ne introduce în... Europa”. Punctele erau, evident, ironice. De fapt, întreaga redacție a ziarului pare obsedată de valoarea ironică a punctelor. „Penultima rundă a... monologului despre toleranță” relua Cristian Eparu, referindu-se la o acțiune a Ligii Pro Europa, în numărul din 30 martie a *Cuvântului liber*.

7. Alte bătălii locale : Cluj, Octavian Buracu și Dialogul Interetnic

În *Laudatio* care a fost citit la 27 februarie 1999, cu ocazia acordării lui Octavian Buracu a titlului post-mortem de „Membru de onoare al Ligii Pro Europa”, apărea întrebarea retorică: „Să fie de mirare că în interviul luat... în 1993 pentru *Gazeta de Mureș*, tocmai după ce Octavian Buracu fusese dat afară din serviciu (...) referindu-se la purificările etnice de la Cluj, acesta spunea : «eu ca român sunt mai revoltat decât maghiarii»? Oare nu tocmai această consecvență demnă este caracteristica cea mai firească de pe lume pentru un om de onoare ? Ce putea fi mai demn pentru acest autentic patriot român și european decât scuzele pe care le adresase minorităților în numele neamului său pentru ineptiile xenofobe ale primarului clujean ? Ce putea fi mai firesc decât înțelegciunea pe care o mărturisise cu câteva luni înainte de moartea sa : «nu există în lume popoare bune și rele, există doar oameni buni și răi» ? ”⁵³.

Cuvinte patetice ? Cuvinte grandilocvente ? Sărmanul Octavian Buracu fusese membru fondator al Alianței Civice, al Fundației Cultura Ardealului din Cluj, al Organizației Româno-Britanice pentru Educație în Domeniul Drepturilor Omului, membru de onoare al Asociației de Prietenie Maghiaro-Române din Pécs. Dar, mai ales, își legase numele de Asociația pentru Dialog Interetnic (îi fusese fondator și președinte). Pozițiile acestea nu sunt mărege

53. Szokoly Elek, „Laudatio pentru Octavian Buracu”, in *Gazeta Ligii Pro Europa*, nr. 2/1999, pp. 6-7. Primarul xenofob al Clujului era Gheorghe Funar, președinte al PUNR între 1992 și 1996.

pe nu știu ce orgoliu mult prea activ⁵⁴. Oameni ca Octavian Buracu au intrat într-o mulțime de proiecte activiste, doar-doar vor schimba ceva din mizeria – mai ales morală – din jur. Fiecare nume însemna un interval din timpul propriu folosit pentru ceilalți. Suntem la începutul anilor '90, când lucrul în organizațiile neguvernamentale nu era o meserie plătită – astăzi, uneori, foarte bine –, și când a fi promaghiar, prooccidental putea avea urmări neplăcute⁵⁵.

Octavian Buracu inițiasse, începând cu 1990, întâlniri, întruniri, asociații, seminarii, schimburi de copii, luări de poziție, declarații, comunicate, liste de semnături pentru prietenia româno-maghiară. Devenise o voce cunoscută, printre foarte puținele voci românești din capitala Ardealului care spuneau exact ceea ce trebuia spus despre excesele bolnăvicioase ale primarului Clujului, Gheorghe Funar. Ca și Doina Cornea, el nu avea nici un dubiu referitor la conexiunea dintre ultranaționalistii gălăgioși și grupul politic din jurul președintelui Ion Iliescu, care preluase puterea la București. În ceea ce o privește pe fosta disidentă a regimului Ceaușescu, ea fusese la fel de fermă cu provocările naționaliste ale regimului de după revoluția din 1989, cât fusese cu regimul comunist anterior⁵⁶.

54. Oameni ca Buracu sunt victimele sigure ale ironiilor câte unui intelectual, foarte meditativ când era vorba despre viața din jur, dintr-o dată foarte activ când era vorba despre interesele sale.

55. În 2000, am nimerit, fără să vreau, peste e-mail-ul unei foste angajate a asociației ACCEPT, care tocmai plecase în America. Și ce citesc, cu surpriză? „Mă-nvărt între... și poponari.” Societatea se schimbase. În 2000, puteai să trăiești foarte bine promovând drepturile homosexualelor, deși atitudinea față de ei este descrisă în scrisoare. Deja funcționa o regulă, valabilă în regimurile cu o anumită marjă de liberalism: dacă există o resursă, se află și amatori s-o fructifice.

56. Un capitol al cărții de dialog, *Fața nevăzută a lucrurilor (1990-1999)*. *Dialoguri cu Rodica Palade* (Editura Dacia, Cluj, 1999) este dedicat maghiarilor și relațiilor româno-maghiare. Cel care va fi interesat, va găsi acolo câteva pagini extraordinare despre relația – lipsită total de *fair-play* – dintre

După ce Gheorghe Funar, primar al Clujului și președinte al PUNR, deschisese în piața centrală a municipiului⁵⁷ șantierul arheologic – menit să mute statuia lui Matei Corvin, cel mai important monument maghiar din toată Transilvania –, Doina Cornea a scris : „Sunt convinsă că diversiunea de la Cluj are o bătaie mai vastă decât cea strict locală. Funar nu este un nebun, cum se spune, ci un instrument în mâna Puterii și la îndemâna ei (ca toți ceilalți extremiști din anturajul ei). Putem chiar vorbi de o voință de iugoslavizare a României, de inspirație KGB-istă, care servește intereselor meschine de auto-conservare a puterii”⁵⁸.

Începând cu crearea Vetrei Românești și a PUNR, în 1990, dar mai ales, după alegerea lui Gheorghe Funar ca primar, Clujul, oraș cu populație maghiară majoritară până la al doilea război mondial și având încă 23% maghiari astăzi, a fost sediul provocărilor antimaghiare. Acest centru nu numai al vieții economice și universitare, dar și al competiției simbolice dintre români și maghiari, a fost dominat de prezența primarului Gheorghe Funar, între 1992 și 1996 lider al celui de-al doilea partid ca importanță parlamentară din România, PUNR. Un extremist naționalist al cărui discurs și acțiuni au atins deseori limita patologicului. În oraș au fost deteriorate monumente maghiare, au fost amendați arbitrar participanți la mitingurile maghiare, s-a amenințat cu mutarea statuiilor, a fost furat steagul de pe consulatul maghiar la îndemnul primarului (!), au fost vopsite băncile în roșu, galben și albastru etc. Maghiarii au protestat, au demonstrat, au

politicienii PNTCD, parte ai Convenției Democratice din Cluj, și filiala UDMR din același oraș. Într-un astfel de context se poate măsura importanța prezenței unor oameni ca Doina Cornea – Adrian Marino, Virgil Lazăr, Liliana Bocu, pe care îi dă ca exemplu –, capabili să dea o șansă măcar potențială coexistenței româno-maghiare.

57. Piața Unirii.

58. Doina Cornea, „Conflictul de la Cluj nu este un conflict interetnic”, in 22, nr. 28, 8 iulie 1994.

participat la procesiuni, au pus în gardă, au reacționat uneori cu reținere, alteori cu mânie.

De ce totuși Clujul nu a devenit sediul unor înfruntări sângeroase, așa cum s-a întâmplat la Târgu-Mureș?

Sunt mai multe lucruri de spus. Cum a fost notat anterior, diferența numerică dintre comunități este un factor important în transformarea tensiunii într-un conflict. Maghiarii din Cluj sunt totuși prea puțini pentru a risca o confruntare deschisă. Cei care nu suportă ofensele preferă să plece. Și din perspectiva manipulatorilor de crize, Clujul nu este foarte convenabil. O bătălie cum a fost cea de la Târgu-Mureș nu ar mai fi o înfruntare, ci s-ar transforma într-un pogrom.

O altă diferență ține de prezența românească din oraș. Clujul s-a diversificat din punctul de vedere al populației datorită oamenilor veniți din alte regiuni ale țării. Faimosul cartier Mănăștiur a fost responsabil pentru realizarea lui Funar ca primar de trei ori – performanță incredibilă, având în vedere imaginea personajului. Și totuși, românii ardeleni din Cluj sunt suficient de numeroși. Experiența conviețuirii lor cu maghiarii curge înapoi în istorie. Pentru ei, maghiarii sunt mult mai verosimili decât acest primar instabil care le urâtește orașul și le face de rușine spațiul natal. Cântecurile românești și maghiare din Transilvania sunt mai asemănătoare între ele decât sunt, fiecare, cu melosul din Moldova. Ce legătură poate avea spiritul ardelenesc cu statuia caraghioasă a lui Avram Iancu?

Există și alte câteva detalii de neomis. La Târgu-Mureș, punctul central al crizei a fost demixtarea școlilor. Scoaterea afară a elevilor români din Liceul Bolyai a reprezentat o mare ofensă. Dar a fost și o problemă practică. Românii trebuiau să părăsească cea mai veche școală din oraș. A fost totuși irațional ca liderii UDMR să nu realizeze impactul unui astfel de comportament.

Și la Cluj au fost „returnate” trei licee maghiare – unul catolic, unul reformat, al treilea unitarian. Dar

clasele de români au beneficiat de șansa de a primi o școală nouă, fosta Școală de partid transformată în Liceul „Avram Iancu”. Condiții pe care nu le aveau în clădirile pe care le-au părăsit.

Iată deci câteva date ce pot fi relevante pentru întrebarea: „De ce Clujul nu a devenit sediul unor înfruntări sângeroase, așa cum s-a întâmplat la Târgu-Mureș?”. Și totuși, ele nu puteau exclude o izbucnire violentă. Care nu s-a întâmplat! Dacă urmăresc nenumăratele provocări ale lui Gheorghe Funar și ale oamenilor săi, în stare să mă umple de la distanță de jenă și furie, trebuie să dau o pondere, pentru evitarea răului-celui-mai-rău, și acelor câtorva personalități românești care s-au asociat maghiarilor din Cluj. Poate nici un exemplu nu este mai semnificativ decât apelul Asociației pentru Dialog Interetnic și al filialei Alianței Civice din Cluj, de a mărșălui alături de maghiari⁵⁹. Era în 1994, într-unul dintre cele mai tensionate momente, când s-a hotărât punerea unei plăci care pângărea statuia lui Matei Corvin. UDMR a anunțat un marș de protest, extremiștii Vetrei Românești pregătiseră propriile lor coloane, într-o contrademonstrație la manifestația maghiară. Gândiți-vă, două coloane, două tabere care se înfruntă, într-un astfel de context! O scânteie cât de mică – o piatră lovind o tâmplă, un scuipat în obraz – în ce putea să degenereze! Alăturarea grupului de români la marșul maghiar a dezumflat totul.

Români? Oameni ca Octavian Buracu, Doina Cornea, Dana Prelipceanu⁶⁰, Virgil Lazăr⁶¹, Marius Tabacu⁶²,

59. Pentru a participa la această demonstrație, la Cluj s-a deplasat și Smaranda Enache.

60. Dana Prelipceanu este actuala președintă a Asociației pentru Dialog Interetnic.

61. Virgil Lazăr era și corespondent al ziarului național *România liberă*. Articolele sale au avut o importanță considerabilă pentru prezentarea corectă, de către acest ziar aliniat Opoziției între 1990 și 1996, mai ales după ce s-au accentuat tendințele naționaliste ale acestuia.

62. O perioadă ziarist la TVR Cluj.

Liliana Bocu⁶³ și colegii lor, puțini la număr, unii dând viață organizațiilor civice ale orașului, au avut un rol ce nu poate fi subestimat pentru evitarea, aici, a vărsării de sânge care s-a întâmplat la Târgu-Mureș în martie 1990.

Militanți ai comunicării interetnice au fost prezenți și în alte orașe din Ardeal. La Satu Mare, Anamaria Pop – una dintre cele mai cunoscute traducătoare din limba maghiară în limba română⁶⁴ – a pus bazele filialei Ligii Pro Europa. Un oraș care nu poate fi omis este Timișoara – poate cel mai cosmopolit, cel mai multicultural oraș din România. Toate asociațiile importante – filiala Alianței Civice, Solidaritatea Universitară, Societatea Timișoara, filiala Uniunii Scriitorilor și, în mod excepțional, liderii comunităților religioase de aici au reflectat, în componența și în atitudinea lor, tradiția de toleranță a locului. Antifundamentalismul unor intelectuali ai orașului – Daniel Vighi, Mircea Mihăieș, Adriana Babeți, dar lista ar putea continua cu o lungă serie de nume – a depășit miza locală, pentru a intra în creuzetul cultural național.

Cazul Timișoarei pare a fi și pentru tema noastră unul excepțional. Timișoara a constituit mai mult decât alte orașe o miză a competiției politice de la începutul anului '90. Revoluția a unit români în jurul lui László Tőkés și, în sensul acesta, se poate vorbi – în formularea auzită la Daniel Vighi – despre o „revoluție transetnică”. Proclamația de la Timișoara – semnată și de UDMR – agăța și ea o bilă de picior celor care vedeau în conflictul româno-maghiar cheia păstrării unor poziții de putere. Într-o astfel de logică, la circa o săptămână de la lansarea Proclamației, inițiatorii au fost acuzați că urmăresc secesiunea Banatului.

Repovestirea recentă, de către Daniel Vighi, a acelor întâmplări, nu face decât să verifice discuțiile pe care le

63. Liliana Bocu a avut și inițiativa rară de a lansa programele pentru copiii de romi.

64. În 1999 a devenit directoarea Centrului cultural românesc de la Budapesta.

avusesem de mult cu George Șerban. Ion Iliescu dorea să viziteze Timișoara în pregătirea campaniei electorale. Așa a ajuns Claudiu Iordache, devenit nu se știe cum lider FSN, să transmită liderilor Societății Timișoara invitația unei întâlniri la Cotroceni. Întâlnirea a avut loc pe... 19 martie. Chiar pe 19 martie! Ion Iliescu și, pe funcție de apropiat sfătuitor... Ghiciți cine! Virgil Măgureanu.

Cum se putea întâmpla ca, pe 19 martie și în prezența viitorului Director SRI, discuția să nu ajungă la diferendul româno-maghiar? George Șerban, Vasile Popovici și Daniel Vighi propuneau un miting al prieteniei în fruntea căruia să se afle Iliescu, Tőkés și Smaranda Enache. „Nu se poate face nimic. Mitingurile acestea sunt utopii. Peste breșa dintre români și maghiari nu se poate trece”, a întâmpinat zgomotos Ion Iliescu propunerea, în timp ce consilierii tot ieșeau și intrau, aducându-i lui Iliescu vești cu privire la ce se întâmpla la Târgu-Mureș (invitații nevând, firește, habar de evoluția evenimentelor.) „Ardealul este un butoi de pulbere. O să vedeți ce se va întâmpla!”, comenta Măgureanu, știind prea bine de ce și cum îi va da istoria dreptate.

Ajuns seara la Uniunea Scriitorilor, Daniel Vighi avea să afle primele știri venite de la Târgu-Mureș. Cum primeau scriitorii evenimentul, este un alt capitol al povestirii.

Ar mai fi de vorbit despre Brașov și Sibiu. Și despre alte orașe. Nu vom multiplica însă exemplele. Avem „modelul”.

8. Minoritățile, GDS și revista 22

Într-o țară super-centralizată precum România, micile victorii din provincie ar fi contat totuși prea puțin, dacă podul dintre maghiari și români nu ar fi fost menținut la București, acolo unde s-au jucat marile mize politice și unde a trebuit să-și conducă lupta politică până și formațiunea reprezentativă a maghiarilor, UDMR, deși 98% din populația maghiară se află în Transilvania.

S-a întâmplat ca în relațiile româno-maghiare o atitudine cheie să o aibă micul nostru club de intelectuali care au format, la sfârșitul anului 1989, Grupul pentru Dialog Social. Grupul și, desigur, revista editată de acesta, care-și alesese ca titlu data căderii regimului comunist : 22. Format din foști disidenți (Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Radu Filipescu, Mariana Celac ș.a.) și din oameni de cultură care refuzaseră explicit ideologia comunistă (Mihai Șora, Andrei Pippidi, Gabriel Liiceanu, Radu Popa, Andrei Pleșu...), GDS a căpătat imediat după revoluție, datorită contextului, un imens prestigiu. Orientați, în datele de atunci, spre o gândire democratică liberală, membrii Grupului au fost contactați, invitați, invocați de către omologii lor din Ungaria. Iar ei le-au răspuns, participând la mai multe întâlniri-evenimente, desigur, cu o mare valoare simbolică în acea perioadă – incluzând dialogul intelectualilor români și maghiari de la Budapesta, din 17-23 martie 1990.

Cum am putut noi să jucăm un rol – cu o anumită relevanță istorică, am curajul să spun – în relația româno-maghiară? Un rol în care intrasem mai mult decât îl proiectasem conștient? Rămăsesem anterior la întrebarea : „A fost afectată prin asta [*i.e.*, lipsa culturii

politice moderne] importanța GDS pentru relațiile româno-maghiare?”. Viața a arătat că nu de cultură de specialitate avusese nevoie GDS ca să facă ceea ce făcuse.

În primul număr al revistei Grupului (apărut pe 20 ianuarie 1990) fusese publicat „Apelul” Comitetului Helsinki din Ungaria către românii care tocmai reușiseră să-i răstoarne pe dictatori. În numărul 3 (2 februarie 1990) apăreau semnăturile lui Zoltán Biró și János Szász, alături de un interviu cu Károly Király și citate din György Konrád. Între 19 și 20 martie, componenta românească majoră a Colocviului intelectualilor români și maghiari pentru reconciliere, de la Budapesta – un adevărat eveniment –, era formată din membrii GDS („Apelul” întâlnirii fiind semnat atunci de Gabriela Adameșteanu, Sorin Antohi, Mircea Dinescu, Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Alin Teodorescu). Desigur, multe dintre aceste întâmplări care „târâseră” pe unii membri ai Grupului să se exprime în chestiunea maghiară veneau „din afară” – intelectuali și politicieni maghiari care vedeau în GDS partenerul democratic capabil să se asocieze, empatic, preocupările lor. În realitate, puțini membri ai Grupului erau interesați la nivel de detaliu în problematica relațiilor româno-maghiare. Și mai puțini aveau cultura suficientă de a înțelege complexitatea acestor relații. Existau și excepții. Regretatul Radu Popa, istoric, arheolog cu cercetări importante în istoria veche a Transilvaniei, era nu numai un om de o mare bunătate, dar și cu o deschidere spre multiculturalitate, în sensul modern al cuvântului. Mihai Șora, cei dintâi ministru al Învățământului, ieșise în întâmpinarea cererilor maghiare de demixtare a școlilor – vocale, încă din ianuarie 1990 – și pentru că avea o viziune asupra istoriei acestei teme. Andrei Pippidi era și el „un cultivat” în materie. De asta a și fost prompt în a scrie, în februarie 1990, un excelent articol (precis, nuanțat și, în context, important) privind declarațiile lui François Mitterand, la Budapesta, referitoare la situația minorității maghiare din România și politica

regimului de la București⁶⁵. Declarațiile reiterau valabilitatea frontierelor, se refereau la importanța principiului naționalităților în lumea de astăzi și afirmau, apoi, că regimul de la București este – în ceea ce privește atitudinea naționalistă – o continuare a celui anterior. Grupul Iliescu a reacționat extrem de vehement la caracterizare, calificând declarațiile președintelui francez drept o serioasă gafă. „O gafă, dar a cui?”, se întreba Andrei Pippidi, în acest articol perfect în conciziune, substanță, ton și atitudine.

Repet, nu toți membrii Grupului aveau deschidere pentru tema relațiilor dintre majoritatea română și minoritatea maghiară, devenite o parte a politicii fierbinți imediat după 1990. Din diferite motive, Grupul a ajuns să urmeze, în primii ani, *ca totalitate*, linia acestui *mainstream*. Revista 22 a accentuat, la rândul ei, tendința promminoritară. A existat și o parte „tăcută” a GDS, care ar fi mers într-o direcție diferită. Dar ea s-a putut simți confortată de abia la sfârșitul anilor '90.

*

Revista 22 reflectă foarte bine ritmul conștientizării, de către intelectualitatea bucureșteană, a problemei maghiare. La sfârșitul lunii aprilie, a fost invitat Răzvan Theodorescu, pentru „a da explicații” cu privire la prezentarea evenimentelor de la Târgu-Mureș – și nu numai – pe TVR1. Au urmat numeroase materiale, prezentate de membrii GDS la Budapesta, între 19 și 20 martie. Un articol interesant îi aparține lui Dan Petrescu⁶⁶. În „Unde se măsoară democrația?”, Dan Petrescu a răspuns numeroaselor acuze aduse lui – era atacată poziția sa de secretar de stat la Ministerul Culturii, de unde, de altfel, a trebuit în final să plece. Cu un stil inconfundabil, Dan Petrescu milita, în termenii unui elitism radical (până la marginea limbajului jignitor față de populația „de rând”), pentru

65. „O gafă”, in 22, nr. 3, 2 februarie 1990.

66. În 22, nr. 14, 20 aprilie 1990.

prioritatea drepturilor individuale asupra celor colective (ceea ce era corect până la un punct) și pentru „dizolvarea” problematicei minorităților (cuvânt pe care-l repudia) în problematica democrației (ceea ce era o simplificare). Importantă era însă, în acest articol, critica secretarului de stat la ideea și la activitatea Vetrei Românești⁶⁷.

Pe vremea aceea, problema maghiară era în mod flagrant problema conflictului cu personajele cele mai abjecte din viața politică românească: creatorii Vetrei Românești și ai PUNR, ai revistei *România Mare* (apoi, ai partidului cu același nume) și ai revistei *Europa*. Din acest punct de vedere, atitudinile Grupului pentru Dialog Social împotriva extremismului naționalist care acoperea manipulările celei mai agresive categorii din vechea Securitate au strălucit prin consecvență și precizie. Cu trecerea timpului însă, tema maghiară cerea o altă înțelegere decât cea necesară militantismului civic în favoarea unor raporturi interetnice civilizate. În 1992, UDMR adoptase documente cu privire la drepturile maghiarilor și făcuse declarații pentru susținerea lor. Apăreau, iată, termeni care, de atunci încolo, vor face carieră și în opinia publică românească: autonomie, statut special, autodeterminare, drepturi colective. Implicarea mea în tema maghiară avusese un *crescendo* constant, și relațiile cu liderii maghiari se dezvoltaseră pe măsură. Acesta este contextul în care am gândit ca necesară, la un moment dat, o schimbare a implicării GDS în tema maghiară. Așa am aranjat întâlnirea de la Grup cu liderii UDMR. Așa a avut loc masa rotundă: o încercare de schimbare a comunicării dintre „noi” și „ei” și o ocazie să descopăr limitele implicării noastre în chestiuni în care decența nu poate fi suficientă.

67. Nu același lucru se poate spune despre Andrei Pleșu, care nu a făcut un gest de protest împotriva demiterii Smarandei Enache de la conducerea Teatrului de Păpuși din Târgu-Mureș, de către oamenii Vetrei Românești.

9. Uniunea Scriitorilor și Alianța Civică la începutul anilor '90

În întregul sistem comunist din Europa, uniunile scriitorilor au avut un statut privilegiat în raport cu alte organizații. Percepându-le drept instituții principale de propagandă, recunoscând forța scriitorilor de a domina spațiul simbolic, uniunilor li s-au oferit condiții și privilegii. În România, în Bulgaria sau în fosta URSS, scriitorii erau printre pușinii cetățeni care aveau șansa să viziteze țările din Occident. Să ne amintim cum era la noi. Scriitorii aveau acces la resursele uniunilor – împrumuturi, vile pentru vacanță, mai târziu, dreptul de a deține o a doua casă, de creație – refuzate cetățeanului de rând. S-ar putea ca unii scriitori să se revolte față de invocarea „privilegiilor”. Pentru cine, pentru câți, în ce condiții funcționau aceste privilegii? Ei bine, funcționau. Pentru restul populației, mitizarea statutului de scriitor și accesul acestuia la resurse cu statut de privilegii făceau cel puțin parte din imagine, dacă nu din realitate. Dar și martorii onești din interior susțin un lucru asemănător. În volumul de dialog cu Sorin Antohi, Adrian Marino vorbea despre „instituția sinistră sau, dacă vrei, providențială, care s-a chemat Fondul literar. (...) S-ar vedea acolo sumele enorme datorate de iluștri scriitori români”⁶⁸.

Toate acestea nu au făcut decât să crească vizibilitatea uniunilor scriitorilor în țările comuniste. În România, unde nu a existat, în ultimii ani ai regimului Ceaușescu,

68. Sorin Antohi, *Al treilea discurs. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi*, Polirom, Iași, 2001, p. 18.

o rezistență „muncitorească”⁶⁹, spațiul simbolic controlat de scriitori a jucat un rol cu atât mai decisiv în momentul schimbării din 1989. Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor, desfășurată în ziua de 27 ianuarie 1989, l-a ales ca președinte pe Mircea Dinescu. Unul dintre cei mai cunoscuți disidenți ai epocii Ceaușescu, extrem de popular pentru stilul său de comunicare, Mircea Dinescu era, și a rămas – am putut-o verifica cu toții – o persoană imposibil de înregimentat. El a putut face din profundele sale antipatii la protocronism și naționalism un spectacol popular, plin de umor și de naturalețe. Aș pune în contul lui și contribuția la succesul variantei doi a *Academiei Cațavencu* – revistă gustată mai ales de tineret –, al cărei dispreț față de naționalism și ortodoxism mi se pare a fi limitat esențial cariera tembelismelor fundamentaliste.

Unii pun sensibilitatea lui Dinescu față de unguri și pe faptul că avea o soție pe jumătate maghiară. Chiar dacă ar fi așa, explicația nu diminuează meritele lui în relațiile româno-maghiare. Au contat însă legăturile, stabilite imediat după revoluție, între scriitorii maghiari de la Budapesta și scriitorii Uniunii din București. Sistematic, Uniunea Scriitorilor a refuzat să se implice în propaganda antimaghiară spre care o invita regimul și unii dintre scriitorii colaboraționaliști ai regimului Iliescu. Atitudinea generală a revistelor Uniunii – în frunte cu *Contrapunct*, revelația anului 1990 – a fost antinaționalistă.

Desigur, tot scriitori au fost cei care au fondat revista *România Mare* și apoi partidul extremist cu același nume. Dar, simbolic, aceștia au reprezentat excepția, instituția scriitorimii jucând mai curând rol de pod în raporturile cu maghiarii.

69. Deși au existat inițiatori de sindicate libere, precum Vasile Paraschiv, Ionel Cană sau Gheorghe Brașoveanu (vezi Gabriel Andreescu, „Dissidence in Romania”, in *Dictionary of Dissidents*, Polonia, în curs de apariție.)

Se poate susține chiar că urcarea foștilor scriitori compromiși, din cauza ceaușismului lor deplorabil, în barca naționalismului, a fost decisivă pentru împingerea Uniunii Scriitorilor spre o poziție antinaționalistă. În seara zilei de 19 martie 1990, după întâlnirea cu Ion Iliescu, Daniel Vighi a făcut popas la sediul Uniunii, atunci în Calea Victoriei 155. Zeci de scriitori erau adunați acolo, sub emoția știrilor – trucate – venite de la Târgu-Mureș. Marea majoritate a acestora intraseră în starea de mobilizare antimaghiară, pe care cu siguranță o induceau programat unii dintre cei prezenți. Era ușor să crezi isterii colective în acea epocă, mai ales la scriitorii cu complicate probleme de personalitate. Și în 2001, una dintre participantele la întâlnirea de la sediul Uniunii din acel martie fierbinte – Angela Marinescu – îndrepta acuzator degetul către intelectualii Grupului pentru Dialog Social, pentru a fi pactizat cu maghiarii⁷⁰.

Era însă imposibil să îi pui într-un proiect identitar comun pe Dinescu, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu, Mircea Martin, Alex. Ștefănescu sau Gheorghe Grigurcu, alături de Eugen Barbu, Adrian Păunescu și Corneliu Vadim Tudor. Apelul la ultimii a fost eventual o greșeală a regizorilor naționalismului românesc. Mizând pe câteva personaje culturale cu totul indecente, ei au ratat crearea unui curent antimaghiar în grupul numeros și cu adevărată pondere culturală al scriitorilor ori al membrilor altor uniuni de creație.

Iar dacă lucrurile s-au întâmplat cum s-au întâmplat, rămâne să subliniem doar valoarea crucială a distanțării Uniunii Scriitorilor din România de politica naționalistă. O realizăm mai bine dacă facem comparația cu rolul Uniunii în Iugoslavia. Deși Uniunea din România nu a fost o militantă propriu-zisă în domeniul relațiilor româno-maghiare – așa cum s-ar putea spune despre Grupul pentru Dialog Social, la începutul anilor '90 –, ea

70. Într-un interviu acordat *Adevărului literar și artistic*.

a susținut legăturile, spațiul de întâlnire, cadrul pentru proiectele comune între cele două națiuni.

*

În toamna anului 1990 s-a format cea mai largă organizație civică din România. Cred că nimeni nu va pune, în spatele acestei caracterizări, altceva decât Alianța Civică. Originea Alianței a fost criza produsă prin acțiunea minेरilor din 13-15 iunie. Atunci am fost aproape de a cădea din nou într-o dictatură. Partidele prodemocratice erau încă prea slabe, asta însemnând și o relație limitată cu oamenii. Puțin probabil să fi fost urmate, dacă ar fi cerut apărarea statului de drept în cazul unui puseu autoritarist. Existau în toată țara mai multe organizații civice pe care se putea miza în susținerea drepturilor omului, ale democrației, ale păcii interetnice. Dar ce puteau face ele în fața forțelor politice care își aserviseră întreaga administrație, inclusiv instituțiile militare?

Locul unde a început constituirea Alianței Civice a fost Grupul pentru Dialog Social, la sfârșitul lunii iunie, și asta a făcut ca proiectul inițial al Alianței să fie unul multietic⁷¹. Dintre cele șase organizații invitate să coopereze pentru lansarea Alianței Civice: GDS și Grupul Independent pentru Democrație, din București, Societatea Timișoara, din orașul care îi dă numele, Liga Pro Europa, din Târgu-Mureș, Asociația 15 Noiembrie, din Brașov, și Agora, din Iași, cel puțin trei aveau o sensibilitate multiculturală. Aceste grupări au realizat împreună Alianța, care a avut un impact extraordinar la apariția ei. În urma

71. După marea demonstrație din luna iulie 1990, îndreptată împotriva regimului Iliescu, câteva personalități ale vieții civice din acea perioadă, printre care Ana Blandiana, Petre Mihai Băcanu, Sorin Dumitrescu, Constantin Ticu Dumitrescu s-au adunat la sediul cotidianului *România Liberă*, pentru a găsi o formulă de solidarizare civică. Acest nucleu de persoane, care va juca ulterior un rol central în viața Alianței Civice, a fost invitat să participe la strategia lansată de Grupul pentru Dialog Social.

apelului lansat de organizație în decembrie 1990, în București au răspuns circa 200.000 de oameni. O astfel de mobilizare nu se realizase niciodată până atunci.

În primul Consiliu director al Alianței Civice au intrat personalități precum Smaranda Enache și Péter Bányai⁷². Filialele Alianței din Târgu-Mureș și Covasna au fost formate de români și unguri, un fapt chiar și numai prin asta excepțional. Gândită de la început ca o mișcare multietnică, ea a reușit să arate cum un proiect politic amplu, la nivel național, poate aduce din nou aceste etnii împreună. În ianuarie 1991, Alianța Civică a elaborat și adoptat un document asupra Drepturilor și Libertăților Fundamentale, iar în iunie 1991 – o Declarație privind drepturile minorităților⁷³.

Pentru Alianță, marele ei test interetnic a fost toamna anului 1991, când o nouă incitare era să aprindă Transilvania.

72. Despre Péter Bányai voi vorbi într-un capitol apropiat.

73. Primul document a fost elaborat de Doru Cosma și Valeriu Stoica, după ce am intermediat o inițiativă a lui Mihnea Berindei; celălalt a aparținut Smarandei Enache.

10. Toamna anului 1991 : stare de urgență în Armata a IV-a din Transilvania

În toamna anului 1991, Parlamentului României îi fusese înaintat un proiect de lege privind organizarea Serviciului Român de Informații. În proiect, liderii instituției cereau dreptul de a urmări indefinit pe oricare cetățean, de a utiliza mijloace nelimitate și periculoase ca probă, de a avea și utiliza întreprinderi comerciale și alte activități economice proprii. Puteri excesive, antipatizate de populație, căreia acestea îi aminteau de autopoternicia vechii Securități – al cărei continuator, cel puțin prin cadre, era SRI. Instituția trebuia să își demonstreze din nou utilitatea, ca și în martie 1990. În plus, în aceeași perioadă, se finaliza adoptarea Constituției României. Introducerea unei optici naționaliste în Constituție era o altă miză a jocului⁷⁴.

Pentru a invoca din nou amenințarea maghiară, în Parlament a fost adus „Raportul Covasna-Harghita”. Un document prin care se incrimina populația maghiară, majoritară în cele două județe, de a fi amenințat și alungat pe românii din regiune. O schemă urmând perfect propaganda contra populației albaneze din Kosovo, de a-i fi alungat pe sârbi, prin care s-a deschis calea represiunii⁷⁵. Zile întregi reprezentanții partidelor extremiste au perorat de la tribuna Parlamentului contra pericolului maghiar.

74. În final, în Constituție au intrat principiile ca : „România este stat național unitar” și „...fundamentul statului este unitatea poporului român”.

75. Studii recente au demonstrat falsitatea tezei care explică emigrația sârbilor din Kosovo prin amenințarea albaneză.

Acuzele privitoare la ce se întâmpla în Covasna și Harghita erau rizibile, dar eficiente. Televiziunea le transmitea permanent. S-a creat brusc, din nimic, o atmosferă incendiară. Fiecare nou pas al partidelor naționaliste și al instituțiilor dominate de acestea era menit să amplifice instabilitatea.

Reprezentanții minorității maghiare au început să protesteze. În Ardeal creștea neliniștea. Gestul ultim a fost trecerea Armatei a IV-a, din Transilvania, condusă de un general apropiat de partidele naționaliste românești, în stare de alarmă. Într-un loc sau altul din Ardeal urma să se producă o scânteie. Focul din urma ei, care ar fi produs iarăși morți între români și maghiari ar fi argumentat adoptarea legii, dând SRI-ului puteri sporite.

În *Gazeta de Mureș* (nr. 2, 11-18.XI. 1991), situația la care se ajunsese era prezentată în felul următor: „după recente aplicații militare din județele Harghita și Covasna, spectaculoase prin desfășurarea de arsenale diverse, ele par să se extindă și asupra altor județe. Aflăm din surse *Rompres* că, în această lună, cetățenii din județele Alba și Cluj vor avea parte de puține nopți liniștite, Comandamentul Armatei «Transilvania» propunându-și să desfășoare o «aplicație de comandament de stat major», în care vor participa subunități de infanterie, artilerie, tancuri și aviație. Oportună, deoarece dacă citiți *Europa* sau *România Mare*, sau dacă pur și simplu vă așezați în fața televizorului pentru a urmări serialul Harghita-Covasna, ați putea fi îndreptățiți să credeți în iminența unui conflict armat între România și Ungaria”.

În acest moment, Alianța Civică din Covasna a avut o inițiativă strălucită. A invitat români și maghiari să se solidarizeze într-o acțiune de protest împotriva incitărilor. Nu era deloc simplu să organizezi un miting în atare condiții. Trebuiau implicați liderii comunităților. Trebuiau strânși suficient de mulți oameni, și de ambele etnii, pentru a nu se da impresia lipsei de susțineri. Trebuiau evitate provocările.

Am plecat la Sfântu Gheorghe, unde m-am întâlnit cu Smaranda Enache, pentru a ne adresa oamenilor din

oraș. Sfântu Gheorghe era înțesat de oameni în uniformă. Militari și polițiști. Mitingul a adunat între 3.000 și 5.000 de persoane. În plină furie naționalistă, români și maghiari s-au putut aduna pentru a spune : „Nu!”⁷⁶. (Să ne aducem aminte de demonstrațiile din Sarajevo, înaintea tragediei.)

Mitingul a marcat o cotitură în evoluția evenimentelor. Tensiunea a scăzut brusc. Prin acțiunea de la Sfântu Gheorghe, în acea toamnă fierbinte, Alianța Civică a contribuit în felul ei la evitarea vărsărilor de sânge. Cred că acesta a fost momentul cel mai spectaculos al implicării Alianței în tema raporturilor interetnice, înainte ca interesul ei pentru multiculturalitate să devină secundar.

76. Partea centrală a mitingului a fost citirea și răspunsul celor adunați la Declarația-Apel. Au vorbit László Balogh (AC Covasna), Diți Mihai (președintele AC Covasna), Smaranda Enache (trecută ca reprezentând Comitetul Național al PAC), János Papp (Sindicatul SINLAC Sf. Gheorghe), Gheorghe Rățulea (protopop ortodox din Sf. Gheorghe), Sándor Incze (preot reformat din Sf. Gheorghe), Rudolf Szabadai (UDMR Covasna). Enunțuri : orice neadevăr consemnat în raportul Comisiei parlamentare privind județele Covasna și Harghita și asumat în Parlament va crea o stare artificială și nejustificată de tensiune ; raportul respectiv cuprinde, alături de fapte reale petrecute, multe neadevăruri, unele dintre ele tendențios interpretate.

Apelul declara că nu se dorește nici un fel de separatism teritorial, că se vrea o conviețuire pașnică, și cerea stabilirea relevanței juridice a dovezilor și documentelor care susțin raportul, suspendarea raportului și încetarea oricărei campanii de denigrare.

11. Cine sunt și cum arată extremiștii ?

Privind la cele scrise până acum, îmi vine în minte imaginea unor actori (civici) în carne și oase, cei despre care discutăm, care se mișcă în fața unui ecran acoperit cu pânză. Cine sunt și cum arată actorii din spatele pânzei ? Cum să dăm pânza la o parte ?

Unul a ieșit totuși în față : Vatra Românească. Mișcare naționalistă, dintre ai cărei membri fondatori a făcut parte Ion Iliescu. Ea a dat naștere peste circa un an Partidului pentru Unitatea Națională a Românilor, formațiune politică cu accent regional și antimaghiar, condusă inițial de Radu Ceontea. PUNR a atins maximul de vizibilitate și putere sub conducerea următorului șef de partid, Gheorghe Funar.

În ceea ce privește al doilea actor esențial al extremismului naționalist din România (al doilea, atunci !), acesta este, desigur, Partidul România Mare. A fost creat la 24 iunie 1991, de către Vadim Tudor și tovarăși de drum dintre vechii protocroniști, fosta Securitate, foștii lachei ai regimului Ceaușescu. Deși cariera PRM intersectează des tema evreilor și a țiganilor, totuși dimensiunea antimaghiară domină și la el. Ambele partide au și o coloratură ideologică. Voi lăsa însă la o parte acest aspect. Cine sunt și cum arată acești doi actori ai extremismului naționalist românesc ? Aș lăsa să vorbească citatele pe care le-am selectat, drept convingătoare, dintr-un studiu mai vechi semnat cu Renate Weber⁷⁷ și din altul,

77. Gabriel Andreescu, Renate Weber, „Naționalism și stabilitatea statului de drept în România”, in *Studii Internaționale*, nr. 1, pp. 47-62 ; Valentin Stan, „Naționalism și securitate europeană : integrarea euro-atlantică a României”, in *ibidem*, pp. 25-47.

elaborat de către Valentin Stan. Iată cum vorbesc PUNR și PRM, două formațiuni politice românești de la sfârșitul mileniului doi (*pour la bonne bouche*, îl voi cita pe Vadim Tudor după Funar) :

„Așa cum se cunoaște, spiritul acesta nomad, genul acesta barbar, de care beneficiază poporul ungar și minoritatea din România nu a dispărut nici în 1000 de ani. Probabil că vom fi nevoiți noi, românii să-i lecuim de această jenă și să devină și ei un popor pașnic european, civilizată, care să nu mai râvnească la teritoriile străine. Să-i ferească Dumnezeu să mai întindă vreodată laba spre teritoriile românești.” (Interviu cu Gheorghe Funar, în *Informația Zilei*, Satu Mare, 27 octombrie 1994.)

„Ungurii sunt (...) urmași ai unor popoare barbare venite în urmă cu 1000 de ani în Europa, timp insuficient pentru a se adapta la cerințele unui comportament civilizată în spirit european.” (Comunicat PUNR, în *Cronica Română*, anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.)

„Prin moșii și strămoșii noștri am ajuns de trei ori la Budapesta. I-am eliberat o dată de sovietici, a doua oară de fascism, a treia oară să ferească Dumnezeu să ajungem la Budapesta, că nu ne mai întoarcem degrabă și o facem provincie a României. Depinde de ei dacă doresc acest lucru.” (Comunicat PUNR, în *Cronica Română*, anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.)

„Vom adăuga la toate acestea și atacurile bestiale ale trenurilor, de către hoarde asiatice zăpăcite de alcool și de ură sanguinară, care îi bat pe bieții români cu lanțurile și cu ciomegele, numai pentru că vorbesc românește!” (Corneliu Vadim Tudor, „Atenție la Ungaria! (5)”, în *România Mare*, nr. 18, anul I, 5 octombrie 1990.)

„Vasăzică ungurii, care sunt asiatici, ne împiedică pe noi, care suntem latini și europeni, să reintrăm în concertul de valori al continentului nostru!” (Corneliu Vadim Tudor, „Ardealul, Ardealul, ne cheamă Ardealul”, Scri-soare deschisă adresată Domnului Ion Iliescu, în *România Mare*, nr. 27, anul I, 7 decembrie 1990.)

„Nu vrem să supărăm pe nimeni, dar dacă acest popor va fi batjocorit pe mai departe și agitat cu bună știință, va veni vremea când forțele sănătoase ale acestei țări vor solicita un Referendum Național care să stabilească dacă trădătorii de țară dovediți pot sau nu pot să mai rămână aici, iar dacă nu – atunci să fie expulzați definitiv ! Pentru liniștea a peste 20 de milioane de români, merită să ne lipsim de câteva uscături, indiferent ce va zice oculă occidentală.” (Corneliu Vadim Tudor, „Trădarea de țară”, în *România Mare*, nr. 9, anul I, 3 august 1990.)

„Este în interesul păcii și al stabilității europene ca asemenea organisme paramilitare și tumori politice, ca UDMR-ul, să fie reduse imediat la tăcere, pentru a se cruța vieții omenești și a se respecta drepturile omului și tratatele internaționale.” (Comunicatul PRM intitulat „Pactul cu diavolul horthyst”, prezentat la Conferința de presă a PRM, la 3 februarie 1995 și publicat în *România Mare*, nr. 240, anul VI, 10 februarie 1995.)

„Dar, vorbind de urmașii acelor barbari, eu nu cred că jignim nația maghiară, din contră, punem în circulație texte autentice, istorice, care atestă că, la origine au fost niște primitivi, ceea ce românii n-au fost niciodată.” (Corneliu Vadim Tudor, Cuvântare rostită la 7 februarie 1995, în cadrul reuniunii de lucru a PDSR, PUNR, PRM și PSM, în *România Mare*, nr. 241, anul VI, 17 februarie 1995.)

„S-a vorbit despre așa-zisa epurare din Armată, cerută de dl Funar, dar iată ce-mi arată dl colonel deputat Ioan Tănasă : «felul în care este încadrat Batalionul de Vânători de Munte de la Miercurea-Ciuc : peste 50% sunt unguri din regiune. Asta înseamnă că au 1.000 de soldați înarmați». Trebuie să luăm o măsură. Firește, conform Constituției... minoritarii se bucură de drepturi egale. Dar, când există un asemenea potențial conflictual, când știm bine că ei se organizează paramilitar pe case, pe străzi, pe așezări, pe orașe, pe municipii, cu conscripție militară... vă dați seama ce înseamnă asemenea plutoane de câteva mii de soldați înarmați ? ... Îi punem pe unguri în funcții-cheie

la Vânători de Munte?... Și dăm arma Vânătorilor de Munte pe mâna ungarilor?” (Corneliu Vadim Tudor, Cuvântare rostită la 7 februarie 1995 în cadrul reuniunii de lucru a PDSR, PUNR, PRM și PSM, în *România Mare*, nr. 241, anul VI, 17 februarie 1995.)

12. „Naționalismul șovin : o cunoscută”

Cum arătau atitudinile antinaționaliste din presă care contau – cât contau – în salvarea raporturilor româno-maghiare, în 1990 și 1991 ? Iată o mostră – deja plasată în trecut ca stil și conținut – publicată în revista 22, sub titlul pus între ghilimele mai sus :

„**Ce nu este naționalismul.** Marea perversiune a naționalismului șovin constă în a fi contrariul a ceea ce se pretinde – deci contrariul intereselor naționale, contrariul progresului economic, contrariul afirmării spirituale a națiunii. Oriunde s-a manifestat în acest secol – Germania, Japonia, Iugoslavia de astăzi (sau de ieri) –, psihoza naționalistă a făcut numai rău. Preocuparea micilor comunități pentru destinul lor (din care a rezultat, printre altele, recenta eliberare a Țărilor Baltice) nu constituie un exemplu, întrucât naționalismul șovin nu se concentrează pe identitatea comunității proclamate: el nu face decât să limiteze, să agreseze identitatea altora. Cu alte cuvinte, naționalismul șovin nu este tradiționalism. Modul în care s-a sărbătorit acum un an ziua de 1 decembrie, apoi comemorările de genul: al 119-lea și al 173-lea an... (date de un caraghioslâc involuntar) împing în deriziune simbolurile românești. Stilul naționalismului fanfaron afectează tocmai identitatea spirituală de care face atâta caz.

Naționalismul șovin nu dă prioritate valorilor colective. Dimpotrivă, el se adresează mai întotdeauna indivizilor, celor autoritari, aventurierilor, paranoicilor și frustraților. Cărei tipologii umane aparțin acești politicieni de operetă – Radu Ceantea, Vasile Moiş, Gh. Dumitrașcu ? Cum de au ajuns ei să ne exprime și să decidă care ne sunt interesele naționale ? Ce serviciu pot să ne aducă

elucbrațiile lor, alături de manifestările României Mari și ale Vetrei Românești ?

Naționalismul șovin nu este o resursă socială, ci un mecanism de epuizare a energiei naționale. Ce ne promite astăzi curentul naționalist ? Trecerea în ilegalitate a grupurilor care apără drepturile omului și ale minorităților ori a celor care stimulează relațiile cu Occidentul, tratate drept grupuri cu activități antiromânești ! Îngroparea unei părți din ce în ce mai mare din bugetul național la Ministerul de Interne, la Ministerul Apărării Naționale ori la SRI ! Crearea de tensiuni la frontiere, deteriorarea relațiilor noastre internaționale, blocând exact acea afirmare a societății românești pe care o reclamă demagogic ! Nu acestea sunt mijloacele de a asigura României un loc demn în lume. Cine este astăzi naționalist este, în fond, împotriva intereselor naționale.

Problemele minorității sunt problemele majorității. Ca și în oricare alt loc din lume, cruciada naționaliștilor noștri s-a îndreptat împotriva minorităților etnice (a maghiarilor, țiganilor sau evreilor) ori a celor religioase (a greco-catolicilor). Au fost auzite glasuri scandalizate la adresa românilor care vorbesc despre dreptul la specificitate al altora. De ce nu se ocupă ei de drepturile românilor ? Nu ar trebui să ne ocupăm noi, românii, în primul rând, de problemele noastre, ale majorității ? Într-adevăr, ar trebui. Numai că problemele minorităților sunt și probleme ale majorității. Situația minorităților într-o societate reflectă, de aproape, gradul de toleranță, de civilizație al populației majoritare. Legile care apără grupurile mici de arbitrariul grupurilor mari apără și majoritatea de răul care poate lua naștere din ea însăși, împotriva ei înseși. Din această cauză, lumea modernă a făcut din drepturile minorităților un criteriu esențial al democrației. Dacă dorim să trăim în democrație, atunci trebuie să acceptăm standardele occidentale în domeniu. Nu am avut noi ocazia să remarcăm această legătură într-o manieră negativă ? Refacerea structurilor Securității după violențele de la Târgu-Mureș ne-a atins și pe noi, și pe maghiari.

Pierderile de credite din cauza vendetelor colective împotriva țiganilor se calculează în dolari (ECU, mărci, franci, yeni etc.) pe fiecare cap de locuitor, indiferent de obârșia lui. Lăsând însă la o parte aspectele mercantile ori chestiunea imaginii pe care o avem în ochii celorlalți, importantă numai indirect, rămâne întrebarea de fond: ce respect pentru propria identitate dovedește comunitatea care are nevoie, pentru a se afirma, de limitarea identității altora?

A învăța de la alții: o complementaritate, nu o antinomie. Ceea ce este deseori șocant în comportamentul conaționalilor noștri – ciudată formă de naționalism – este totala lipsă de interes pentru logica fenomenelor care ne înconjoară; suficiența și infatuarea, ca prim stadiu al xenofobiei. În plin Parlament al României se ridică patrioți de ultimă oră ca să strige că noi nu avem de primit lecții de niciunde. Să fie închise granițele, ne amenință domnul Vulpescu. Oare aceasta să reprezinte conștiința de sine? Întoarcerea spre propria realitate nu înseamnă și refuzul de a mai învăța. Conștiința de sine și receptivitatea nu sunt lucruri opuse, ci complementare. Japonezii dovedesc asta tot timpul: ei, în țara lor închisă pentru imigrație, cu puternicul (și autenticul) lor tradiționalism, descoperă, înregistrează, urmăresc, refac, copiază tot ce li se pare pozitiv în lume, cu o extraordinară modestie și profitând de corolarul ei, capacitatea de a primi. Cu siguranță, o astfel de mentalitate este implicată în răsunătorul lor succes.

Naționalismul penibil: art. 4 din Constituție. În ședința din 12 septembrie a.c. s-a votat și articolul 4 din Constituție, unde scrie: «statul are ca fundament unitatea poporului român, România fiind patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială». Dar statul este determinat prin teritoriu și prin unitatea de legislație. Din această cauză, semnul distinctiv al apartenenței la un stat este cetățenia; el nu poate să fie originea etnică.

A încerca să definești statul în raport cu o etnie – așa cum o face art. 4 din Constituție – înseamnă în plus a spune că, în raport cu statul, cetățenii nu sunt egali. De înțeles, atunci, reacția de nemulțumire a UDMR și demisia senatorului Károly Király. Dar nu este vorba, nici de astă dată, de reacțiile altora; contează mai mult decât orice faptul în sine, situația jenantă de a avea în documentul definitoriu, în Constituție, articole care ne fac de rușine prin diletantism și rea credință.

Naționalismul nostru este fascist sau comunist? Comunismul, știm, este (sau era) internaționalist; fascismul era naționalist. Aceste trăsături ideologice aproape nu mai au o importanță pentru evoluția societăților post-totalitare din Europa de Est unde descoperim o recrudescență a naționalismelor. Securitatea română pregătise, decenii de-a rândul, diversiunea naționalistă pentru a o contrapune eventualelor nemulțumiri sociale – de aici și eficacitatea ei după revoluție. Eugen Barbu, C.V. Tudor, ceilalți mercenari naționaliști de la *România Mare* ori *Europa* au fost, anterior, mercenari comuniști. Nu este mai puțin adevărat, și fasciștii notorii – ar fi vorba, în primul rând, de Iosif Constantin Drăgan – au intrat, în linia întâi, în această propagandă șovină, anitisemită, xenofobă. Datele din ultimii ani au demonstrat însă că rețelele fasciste din Occident au fost folosite cu dezinvoltură, chiar cu predilecție, de către serviciile secrete comuniste (vezi din acest punct de vedere, printre altele, Thierry Wolton, *KGB en France. Le réseau Caraman*, Grasset, 1986). Astăzi, oamenii acestor ideologii s-au amestecat. Eticheta nu mai contează, ceea ce rămâne important pentru ei este recuperarea unei puteri autocrate, iar pentru asta în Est nu mai este loc, se pare, decât de naționalism.

Critica antinaționalismului. Un reproș, firesc până la un punct, făcut celor care incriminează ieșirile naționaliste ale șovinilor noștri «independenți» sau înregimentăți (în PUNR, Partidul România Mare) ar fi faptul că nu ajung să acuze, simultan, pe naționaliștii unguri sau pe reprezentanții țiganilor, ultimii eludând problemele de

delicvență ale comunității lor etc. Cine refuză cu adevărat naționalismul îl refuză însă de oriunde ar veni el. Ar fi totuși caraghios ca la orice contestație ce privește România Mare să fii obligat să adaugi una la adresa lui Tromf. Există apoi o explicație profană pentru astfel de asimetrie: dacă limba română este accesibilă și maghiarilor, nu același lucru se întâmplă cu limba maghiară, în ceea ce-i privește pe români. O astfel de limitare ar trebui însă depășită, cu orice efort, dacă, totuși, chestiunea nu s-ar pune în mod diferit. Este firesc ca noi, românii, să ne ocupăm în primul rând de păcatele noastre, așa cum maghiarii (ori alții) ar trebui să fie interesați de păcatele lor. Nici unii nu au excelat, până acum, prin intrasigență față de excesele conaționalilor – maghiarii, indiscutabil, cel mai puțin – și asta ar sugera că intrasigența față de șovinism ar putea fi, în viitor, o soluție la criza naționalistă.

O hipnoză politică. Descurajant se adaugă, peste toate, lipsa culturii politice, nu numai la cei care au toate datele să concure ori să cadă în această cursă (a naționalismului șovin), dar și la adevărații interesați de valorile democrației și drepturile omului. Texte, fraze în spirit naționalist au apărut, în ultimii doi ani, și în *Dreptatea*, în *Agora* (revista Forumului Democratic Antitotalitar din Cluj), în *Contrast* din Constanța. Au fost poate excese juvenile, inocență... De mult timp însă, a nu greși tu însuși nu mai este suficient. De aproape un an de zile, naționalismul a devenit o problemă politică majoră, astăzi a ajuns una principală, mâine va fi, dacă nu reacționăm, explozivă. În fața acestei evoluții evidente, responsabilii politici par însă hipnotizați. Nici una dintre forțele politice (cu excepția Alianței) nu a făcut din naționalismul șovin un subiect sistematic al politicii sale. (PAC omite, în continuare, să includă printre documentele formațiunii Declarația asupra minorităților etnice, de limbă și religioase, votată la Congresul AC.) În fața unei diversiuni atât de primitive cum este Raportul asupra evenimentelor din Harghita, parlamentarii partidelor de opoziție s-au

comportat ca și cum ar fi fost posibil să înțeleagă în mod greșit natura acțiunii. De altfel, membrii PNL, PNTCD, MER, ai Comisiei parlamentare au semnat, toți, Raportul. Să nu se realizeze oare că nu minoritarii sunt vizați în primul rând, ci democrația? Să nu se realizeze cât de periculoase sunt aceste jocuri etnice? În vara anului trecut, pe când începuse să cocheteze cu Vatra Românească, Petre Roman a fost avertizat că lui însuși îi va fi contestată calitatea de român. Și iată, lumea a apucat să asiste la campania pe care a dus-o *România Mare* împotriva premierului, înaintea căderii sale, dar mai puțin știu cum a fost el zgâlțâit acum câteva zile când a cerut membrilor FSN să fie mai atenți cu votarea articolelor antiminoritare din Constituție. (Mâine îi va veni probabil rândul lui Radu Câmpeanu ori al celorlalți exilați care acceptă relaxați jocul duplicitar.) Frontul a fost înghițit de Vatra Românească înainte de a se vedea constrâns de necesități postelectorale. Ne trezim, în urma acestei conexiuni dintre extremism și Front, cu victoria deplină a vechii categorii de exercitanți ai puterii în cadrul structurilor politice (FSN, PUNR, PRM, PDAR etc.), în cadrul Administrației și, probabil, în domeniul economiei. Că ultimele bariere au căzut, ar trebui să fie, pentru toți, evident. Să nu ne mai mire că Marțian Dan se joacă de-a numărătoarea în Parlament; sau că Alexandru Bârlădeanu cere să se revoce regulile votului parlamentar; sau că legile de bază ale democrației, Constituția și Legea Administrației Locale, sunt jalnice expresii ale obtuzității politice; sau că generalul Cheler se joacă de-a războiul în centrul Ardealului.

Naționalismul face ravagii în Iugoslavia. O recrudescență a naționalismului se manifestă în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, URSS. Accidentele etnice sau rasiale se înmulțesc și în Europa de Vest. Puține lucruri sunt asemănătoare pe continent, astăzi, ca starea de dinaintea celui de-al doilea război mondial, dar asta nu înseamnă că naționalismul ar fi limitat doar de convulsii locale. Într-o lume în care dizolvarea ideologiilor, pierderea iluziilor sociale se adaugă tensiunilor ecologice,

economice sau demografice, naționalismul șovin are forța de atracție specifică soluțiilor paranoice. Comunitățile minoritare, asociațiile pentru drepturile omului, militanți și intelectuali singurari vor aminti și în continuare de acest pericol. Dar numai o mișcare de masă, o forță politică națională, va putea opri bulgărele de zăpadă”.

13. László Tőkés

Cam așa arătau, care va să zică, intervențiile din 22. Textul acesta pe care l-am publicat în noiembrie 1991 (nr. 46) era impetuos, detaliat, pe alocuri patetic, fără omisiuni, fără iluzii și... banal. Acest tip de banalitate a bunăvoinței conta totuși în vremuri despre care ne-au vorbit oarecum, dar pe departe insuficient, citatele din Vadim și Funar. Societatea românească avea probleme, cum se vede, să lupte cu evidențele. Cum evidența era contondentă pentru maghiari, aceștia puteau să găsească un oarecare echilibru în scuza implicită prin care unii români reparau nebuniile altor români⁷⁸. Cât puteau să conteze astfel de intervenții publice din presa intelectuală a vremii? Propun un nou articol:

„Am vrut să mă refer mai de mult la campania dusă împotriva episcopului László Tőkés.

Drumul la Atlanta mi-a conturat imaginile. Iar după ce paginile ziarelor, inclusiv ale celor numite «de opoziție» – de la *Tinerama* până la *România liberă* – s-au obișnuit să alăture fotografia lui László Tőkés de cea a lui Gheorghe Funar, făcând o lamentabilă paralelă între unul și altul, scrierea acestui text devenise o datorie de neocolit.

L-am întâlnit pe László Tőkés prima dată în cadrul Consiliului Frontului Salvării Naționale. Încă de două sau de trei ori, cu ocazia unor conferințe organizate de noul episcop reformat al Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, la Timișoara. O foarte scurtă corespondență

78. Așa că astfel de texte erau reluate în revistele maghiare – aici *A Hét* fiind în frunte –, iar cititorii maghiari transmiteau prompt semnalele lor de simpatie.

protocolară. I-am urmărit reacțiile și, mai ales, eforturile de discreditare a sa : zvonul că a participat la un complot maghiar ; apoi – într-o contradicție caricaturală cu primul – zvonul că ar fi fost informator al Securității. Campania a fost extensivă și subtilă. Dacă îți apleci urechea la vorbele aruncate în mediile snoabe de la București, sau de românii din universitățile americane, ți se va șopti că László Tőkés este un instrument al unei agenturi. Sau al alteia.

În mod cert, acest simbol al revoluției române îl irită pe Ion Iliescu. În *Revoluție și reformă*, președintele nu a fost în stare să-și stăpânească resentimentul lui atât de lesne psihanalizabil : «...o poveste este și aceea a pastorului Tőkés (...) Un halou, o aoreolă de glorie l-au învăluit însă atunci, fiind ‘propus’ și receptat ca un fel de factor detonator al evenimentelor de la Timișoara». Contestarea celui care, în mod evident, a fost la originea revoltei din decembrie 1989 este o componentă inseparabilă a contestării revoltei înseși.

László Tőkés a dus propria lui campanie privind revoluția română și a rolului jucat de el. A continuat această revoluție, în numele intereselor maghiarilor din România. Oamenii Ministerului Afacerilor Externe notau cu zel cuvintele lui rostite pe diferite meridiane și paralele, «îndreptate împotriva intereselor naționale» : «România nu îndeplinește condițiile pentru a deveni membru al Consiliului Europei» ; «UDMR este singurul partid din România cu adevărat democratic». În România se produce o «epurare etnică», afirmă la un moment dat László Tőkés.

Se poate vorbi în România despre o epurare etnică ? Episcopul Tőkés se mânia ușor, iar mânia nu este un sfetnic bun și, în nici un caz, o premisă de obiectivitate. László Tőkés a ajuns să reprezinte partea «dură» din UDMR. Partea militantă. «Gruparea extremistă», spun unii prea ușor, nedistingând extremismul de radicalitate.

Cu siguranță, László Tőkés nu este un moderat. La Congresul anterior al UDMR, președinția a fost câștigată

de către Béla Markó, în urma unei intervenții directe a liderilor CDR⁷⁹.

L-am urmărit cu o infinită atenție pe László Tőkés la Atlanta. Intervențiile sale erau patetice. Avea glasul unui pastor care se adresează mulțimii, nu a unui om politic care negociază un detaliu tehnic. «Sunteți unul din eroii mei personali prin decizia dumneavoastră de a face din drepturile omului un obiectiv fundamental al politicii americane», declara el lui Jimmy Carter la Atlanta. «Aceasta a avut un rol decisiv în eliberarea de imperiul sovietic. Pentru unele țări, această eliberare a fost mai deplină decât în altele. În țara mea, eu nu mă pot declara o persoană complet liberă... Aș vrea să amintesc că sunteți primul președinte american care a ridicat tema discriminării maghiarilor în România.»

László Tőkés vorbește în numele valorilor absolute. Cuvântul «compromis» pare fără sens pentru el. «Drepturile nu se negociază. Dacă trebuie să se reînființeze o universitate maghiară, este pentru că o vrem!» În glasul lui se simte o forță teribilă. Pare că visează cu voluptate să devină martir: «Este vorba despre un terorism psihologic», spune el despre campania de presă din România. «Frații români să nu-i provoace pe frații maghiari!» Ce imaginație meschină, să îl vezi în postura de informator umil! În definitiv, greșește oare el când afirmă că: «Dacă ar exista o democrație autentică în România, nimeni nu ar îndrăzni să refuze un lucru cerut de 500.000 de cetățeni»?

Intervențiile lui László Tőkés nu ajutau cu nimic discuțiile de la Centrul Carter. El predică, nu negociază. El este un pastor, nu un om politic. El seamănă cu personalitatea-simbol a orașului Atlanta, cu Martin Luther King, lider al unei mulțimi care invadează străzile pentru a-și cere drepturile, nu cu președintele unui partid.

79. Ceea ce este o exagerare. Liderii CDR au fost însă invitați de conducerea de atunci a UDMR, într-un moment în care rezultatul bătăliei Markó-Tőkés era nesigur.

Există mulți maghiari care au motive să se simtă excedați de radicalitatea lui László Tőkés. De repetarea unui discurs care, dacă înlocuiește strategia politică, nu mai este în pas cu timpul. Chiar dacă László Tőkés are dreptate, asta nu înseamnă că el aduce cu sine binele.

Dar atacurile din presă împotriva lui sunt meschine. Iar asocierea cu liderul PUNR...? Pentru mintea celor care fac paralela între Tőkés și Funar, aprinderea scânteii care a declanșat Revoluția română și excrocheria națională numită Caritas înseamnă cam același lucru.

Pentru ei, mânia celui care-și asumă postura de tribun al revendicărilor (nu contează aici dacă legitime sau nu) și istericalele primarului Clujului au cam aceeași substanță. Pentru ei, un personaj istoric și un fanfaron caraghios, cu un psihic labil, se aseamănă, pentru că ambii sunt incozi.

László Tőkés are dreptul la respectul nostru. Asta nu înseamnă că el trebuie urmat. Dacă vrea să joace *un rol politic pozitiv* pentru comunitatea maghiară, László Tőkés trebuie să prefere chemărilor eroice, chemările la dialog. Voinței de dreptate care îi dirijează acțiunile, el trebuie să îi adauge știința realului.

László Tőkés este mesagerul unor valori străvechi. Astăzi, el are de învățat umilința aceea mai grea decât curajul, de a servi *numai cu modestie* interesul *tuturor*".

Poate acest articol, scris cu peste patru ani și jumătate mai târziu⁸⁰ decât cel precedent, nu pare prea diferit de primul, circumscris și el de filosofia bunului-simț. A apărut într-un moment în care Tőkés primise calificarea standard de „extremist”, iar paralela dintre Funar și Tőkés devenise un laitmotiv al presei românești. (O făcuse până și un membru al Grupului pentru Dialog Social, Alexandru Paleologu, într-unul dintre textele sale nu prea respectuoase față de adevăr.) Tőkés era însă o personalitate a lumii maghiare, iar maghiarii par să fie mult

80. Gabriel Andreescu, „László Tőkés”, in 22, nr. 9, 1-7 martie 1995.

mai responsabili cu figurile lor istorice decât suntem noi. Conaționalii lui simțeau degradarea imaginii publice a acestuia drept o jignire identitară, o atitudine nedreaptă, o provocare. Așa încât textul despre László Tőkés a venit foarte bine și, probabil, pe o stare de receptivitate – ziaristii își iau deseori unii de la alții opiniile, fără discernământ, așa că teza „Tőkés egal extremist ungar” putea fi un pur fenomen de presă.

La câțva timp am văzut din ce în ce mai des scriindu-se despre „radicalul” (și nu despre „extremistul”) Tőkés, iar în final eticheta „radicalismului” se poate spune că s-a impus. Maghiarii au observat asta, întărind și ei relevanța acelui text, de altfel atât de modest⁸¹.

Culmea este că, peste ani, am ajuns să reiau eu însumi tema extremistului episcop Tőkés. În anul 1999, în drumul pe care l-a făcut în Statele Unite înaintea Summit-ului de la Washington care a discutat tema extinderii Alianței, László Tőkés a ținut să se plângă din nou, în termeni apocaliptici, cu privire la situația maghiarilor în România. UDMR era la guvernare, iar László Tőkés trimeea din nou la epurări etnice !

Era un gest lipsit de inteligență. Vocea lui intra în conflict cu poziția oficială a UDMR, era ambarasantă chiar și pentru *lobby*-ul unguresc din Congres. Cum poți

81. În studiul ei, „Relațiile internaționale ale UDMR”, Anna-Maria Biró ținea să noteze următoarele : „În revista *România Mare*, asociată cu Partidul România Mare care este violent antimaghiar, au fost publicate nenumărate articole în care este atacat episcopul Tőkés. Dar articolele care îl descriu pe Tőkés ca un naționalist extremist maghiar și trădător al națiunii române, negându-i rolul în declanșarea revoluției din 1989, au fost adesea publicate și în presa română considerată independentă. În ultimii cinci ani, singurul articol din presa română care a reconstituit faima episcopului de erou al revoluției române din 1989, făcând o diferență clară între radicalismul lui Tőkés și ultranaționalismul primarului Funar, a fost cel intitulat «László Tőkés» și publicat de Gabriel Andreescu în săptămânalul 22.” (*Studii Internaționale*, nr. 2, 1996, p. 33).

să vorbești despre purificare etnică într-o epocă în care ministrul György Tokay promova în stânga și în dreapta „modelul de reconciliere româno-maghiar”? Dar, mai ales, era totală lipsă de *fair-play*. Tocmai înainte de Summit-ul NATO! Nu dai o lovitură de picior pe sub masă tocmai când se discută destinul a milioane de oameni.

Am scris atunci un text în 22, amărât și furios, în care povesteam ce stă scris mai sus, concluzionând: László Tőkés inventează extremismul maghiar.

Textului aceluia i s-a adăugat o istorioară plină de amuzament. 22-ul apare în ziua de marți. În aceeași marți, *România liberă* a publicat un editorial al lui Octavian Paler. Naționalistul cu glas de vulpe al cotidianului exulta de bucurie. Îl prinsese pe Tőkés cu o gafă, și acum își vărsa veninul asupra celui în culpă. Dar, cum era o ocazie să-și regleze cât mai multe conturi, a ținut să se lege și de mine. De ce mă ocup numai de naționaliștii români, și de un naționalist ca Tőkés nu zic nimic? Uite ce face Tőkés, și eu tac mâlc! „Antiromânul” – voia să-și plaseze subliminar Paler acuza lui preferată, cu plăcerea cu care în anii '50 ar fi zis „anticomunist”.

De data asta, Octavian Paler fusese victima întâmplării. A scos pe piață o teză exact când apăruse și proba dezmințirii ei.

14. Ce legătură are un regățean cu minoritățile ?

Poate este momentul să răspundem la întrebarea : cum ajunge un regățean să se dedice unor minoritari ? Suntem la începutul anilor '90, când activitatea într-o organizație neguvernamentală nu este o meserie plătită, cum deseori se întâmplă acum. Iar minoritățile nu erau un subiect profesional, cum au început să devină, la sfârșitul decădei, pentru unii absolvenți ai științelor politice sau de drept. Care era resortul și care era cunoașterea cuiva care intrase în Cluj, până la revoluție, o singură zi, la vârsta de 14 ani ?

Din Buzău, unde m-am născut, maghiarii din Transilvania se văd la fel de departe și la fel de nedeterminați ca și maghiarii din Ungaria. În Buzău existase o comunitate de sârbi, de câteva mii probabil. De fapt, erau bulgari, dar, ca și în alte părți, erau numiți după numele vecinilor din vest. „Sârbii”, care își întemeiaseră gospodăriile pe malurile râului Buzău, făceau, ca și pe vremea copilăriei mele, orașul un centru legumicol de invidiat. O piață plină de roșii, ardei, castraveți, ceapă, varză, vinete, toate frumoase și toate ieftine, unde veneau să se aprovizioneze și locuitori din Mizil sau Ploiești.

Dincolo de „identitatea economică”, sârbii-bulgari erau perfect integrați. Identitate culturală ? De numele de „sârb” îmi mai aduce aminte doar bundița de corp pe care o purta un coleg de școală. „Sârbii” țineau oi și capre în jurul casei. Le prelucrau pielea, așa că își permiteau și acest obicei, de a pune direct pe piele un fel de bundiță comodă și călduroasă. Cum pentru „noi” bundițele erau numai groase și mari și se așezau peste îmbrăcăminte, obiceiul mi s-a părut ciudat și l-am legat de eticheta „sârbă” a colegului.

Casele „sârbilor” au fost demolate la începutul anilor '70. Așa s-a distrus tradiția legumicolă a Buzăului. Astăzi, piața nu este diferită de a altor orașe înconjurate de sate. Cât despre „sârbi”, nu am mai auzit de ei.

O comunitate minoritară cu adevărat prezentă în viața Buzăului era cea a țiganilor. Cum pe strada unde mi-am făcut veacul exista, prin anii '50, un fel de sfat popular, spre acesta se îndreptau periodic grupuri de țigani. Cu familii cu tot și cu bâte sau cu bucăți de fier în mână. Îi priveam ascuns în umbra porții, ducându-se gălăgioși, îi vedeam surescitați, la întoarcere. Despre ce se întâmpla în fața sfatului, aflam de la cei din jur : acolo începeau să se bată, își luau copiii de picioare și se loveau între ei, folosind țâncii de 5-6-7 ani ca un par.

Este interesant că niciodată nu m-am îndoit de verosimilitatea acestor istorisiri, care mă impresionau și păreau aproape fapte văzute cu ochii. Astăzi realizez de abia : văzusem bâtele pe care le purtau, să-și ia însă copiii de picioare pentru a da unii în alții – niciodată.

Mai târziu, mi-a plăcut să mă plimb cu bicicleta, luând-o des spre străzile pline de praf ale Simileascăi, cartierul de țigani al Buzăului. Acolo vedeam viața pe străzi de lut galben. Case de chirpici, copii jucându-se jumătate goi în praf, câini amestecați cu oameni, muzica țigănească – nu știu cum, dar această muzică te înconjura ca un fundal – ...căruțele cu cai și fân, pământ în loc de asfalt sau beton. Între rufe puse la uscat, dominau galbenul și roșul. Ca și perioadele de timp rezervate bicicletei, țiganii au rămas în amintire legați de ne-grabă și de soare⁸².

82. Numărul mare de țigani din Buzău a făcut ca al doilea primar ales al Buzăului (în 1992) să devină un PUNR-ist. Campania sa, în acest oraș fără urmă de maghiar, a utilizat ca adversar de combătut al buzoienilor delicvența țiganilor din oraș – majoritatea trăind în acest cartier tradițional, Simileasca. În 1997, am revenit în oraș împreună cu colega mea de la APADOR-CH, Manuela Ștefănescu, într-o investigație privind un țigan împușcat de poliție pentru că furase dintr-un depozit așezat în zona căii ferate.

În Buzău nu am întâlnit picior de maghiar. Pe la 16 ani am devenit prieten cu un coleg al fratelui meu, „ungurul” Szabó Ștefan (Hurry). Cochetam și unul, și altul cu sporturile bărbătești – el făcuse box. Amicizia noastră s-a întărit datorită celor două lucruri pe care le admirasem la Hurry: era foarte demn și foarte fidel în relația lui prietenească. De-a lungul anilor, ni s-au întâmplat multe. Puteam să am încredere deplină în el. În 1987, când Securitatea m-a arestat, aveam la mine o sticlă de șampanie – sticla cu care doream să-i fac o vizită de Crăciun. Așa a intrat Hurry (sau mai curând, se întâmplase înainte) pe lista celor puși sub observație de către Securitate. Chiar în zilele evenimentelor de la Timișoara mi-a dat un telefon la Buzău – știa că fusesem trimis în domiciliu forțat –, deși îl rugasem să evite afișarea prin astfel de gesturi. În aceeași zi, o ceată de tipi de la Securitate au năvălit în apartamentul său și l-au luat pe sus. Mi-a povestit confruntarea... reacția derutată a ofițerului cu umerii înstelați, când Hurry i-a replicat la amenințarea lui: „Pot să dau și eu, nu numai să primesc”. Ah!, ce foame aveam să aud de câte cineva care nu se îngălbenește când acești tigri de plastic făceau pe grozavii!

Szabó Ștefan nu a avut pentru mine niciodată o identitate etnică. Știam, desigur, că este un „fiu de bozgor” – fiu de nobil, poate unul scăpătat, dar nobil. Nici măcar nu făceam atunci distincția apreciativă atunci dintre „bozgor” și „ungur”. Asta nu avea absolut nici o semnificație. Eram, după cum se vede, fără organ la dimensiunea identitară. Implicarea în „chestiunea maghiară” a venit peste mine după revoluție, fără să fi bănuțit, fără să fi dorit, fără să fi ales.

*

A venit chiar neașteptat de repede. În februarie 1990, fusesem invitat de către Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului, cu sediul la Paris, să particip la sesiunea celei mai vechi organizații a drepturilor omului, Fédération Internationale des Droits de l’Homme, de care aparținea.

Întâlnirea a ținut două-trei zile, la Praga – oraș de care aveam să-mi amintesc cu o plăcere extraordinară, ani de zile după aceea. Am întâlnit-o acolo pe Sanda Stolojan, președinta Ligii de la Paris, traducătoare – printre altele, a lui Blaga – și om de cultură de mare decență. Fără educație în materie, era puțin probabil să iau vreo poziție în acest conclav de activiști incisivi. Și totuși, chiar spre surprinderea mea, am ajuns să negociez Declarația Federației, în care Liga pentru Drepturile Omului de la Budapesta dorea să introducă un enunț cu aer peremptoriu, despre drepturile colective și autonomia maghiarilor din țările vecine Ungariei. Nu aveam nici pe departe o înțelegere a subiectului, cu atât mai puțin a mării sale mize. Dar era ceva ciudat în aplombul susținerilor colegilor unguri, în care le vedeam o diminuare a semnificației drepturilor și libertăților individuale – cărora le purtam atunci un respect mitologizant. M-am înțeles perfect cu Sanda Stolojan și am reușit să obținem de la Monsieur Jacobi, președintele Federației și al întâlnirii, susținerea poziției noastre.

*

La București se desfășura, în acest răstimp, marea confruntare între anticomuniști și salvatorii fostelor elite din nomeclatură și Securitate. În revista 22 scriam despre disidență, despre ante- sau post-comunism, despre personajele Consiliului Frontului Salvării Naționale, din care făceam parte. Bănuiam că o să scriu ani de zile numai despre asta. În zilele conflictului de la Târgu-Mureș, despre care aveam cu toții, la București, informații foarte vagi, am primit un telefon de la prietenul meu Sorin Vieru. Aflase despre rănirea gravă a lui András Sütő și sugera să scriem un text, împreună cu Pavel Câmpeanu. În numărul 10 al revistei, apărut pe 23 martie, am apucat să introducem un mic apel – sub fotografia lui András Sütő – în care explicam următoarele:

„Aflăm cu emoție știrea incredibilă că scriitorul Sütő András a fost subiectul unei agresiuni. Pe fondul turbulent

al conflictelor care subminează astăzi necesarul, vitalul dialog al societății civile, această știre vine ca o picătură care umple paharul amărăciunii noastre. Într-un moment când mai mult ca oricând avem nevoie de liniște, calm, stabilitate – când alternativa la dialogul cetățenesc nu există – aflăm că un scriitor – și tocmai unul care a folosit condeiul său în mod responsabil, ridicându-se împotriva clicii ceaușiste și a politicii ei de învrăjbită a naționalităților – este supus unui tratament care denotă persistența climatului de violență pe care ceaușismul l-a propagat. Alternativa la dialog, discuție calmă, climat de încredere reciprocă nu există! Din cutia Pandorei pe care ne-au lăsat-o moștenire totalitarismele de toate culorile continuă să se revarse «daruri» otrăvite.

Urându-i confratelui nostru grabnică însănătoșire, exprimându-ne compasiunea pentru toate victimele actualelor conflicte care tulbură, otrăvesc viața societății, ne pronunțăm încă o dată pentru dialog social și interetnic, ca singura și necesara terapie a rănilor noastre comune. În spiritul valorilor fundamentale ale culturii europene, ale libertății și democrației – să dialogăm! ”.

Se poate remarca astăzi caracterul exagerat declarativ al textului nostru, referirea în exces la valori, la europenitate, la dialog. Aveam prea puține date despre ceea ce s-a întâmplat la Târgu-Mureș, pentru a spune mai mult. Televiziunea, despre care știam că „minte poporul”, oferea varianta Frontului Salvării Naționale. Cei din orașul îndoliat în martie 1990 ar fi putut fi nemulțumiți de imprecizia acestui text și, mai ales, de tăcerea oarecum nefirească cu care, la sfârșitul lui martie, revista 22 a tratat evenimentele. Trebuie însă înțeleasă lipsa noastră de informație. E la fel de adevărat că deplângerea atacului împotriva lui András Sütő în acel moment, la București, de către membri ai GDS, avea un caracter excepțional.

De abia în următoarele luni subiectul a început să capete conturul acela aspru, care a împins în față Serviciul Român de Informații și întreaga politică a utilizării adversității etnice pentru legitimarea revenirii în viața publică

a fostei Securități. Invitat la GDS, Răzvan Theodorescu, pe-atunci director al TVR, a fost acuzat de manipularea opiniei publice în legătură (și) cu evenimentele de la Târgu-Mureș. Când s-a întâmplat acest lucru – sfârșitul lunii aprilie 1990 –, SRI fusese deja înființat, iar un număr relativ mare de intelectuali obținuseră informațiile-cheie și se exprimaseră asupra evenimentelor.

*

Rolul meu în asumarea textului deplângând rănirea lui András Sütő a fost periferic. Dar din acel moment lucrurile s-au schimbat. Intrarea pe scena politică a celor mai dizgrațioși mercenari ai regimului comunist, hotărâți să fie „ce-au fost și chiar mai mult decât atât”, lipea fără echivoc tema democrației de tema naționalistă. În plus – dar, pentru mine, esențial – vulgaritatea absolută a atacurilor antimaghiare o simțeam ca o jignire adresată mie însumi. Ce este mai ofensator: să fii înjurat de cineva, sau să fii responsabil de a fi murdărit tu pe alții? La puțin timp după ce îmi depusesem semnătura pe acest prim text, să zicem, promaghiar, am plecat să fac „o baie” în realitatea țării vecine. Fusesem invitat de către National Democratic Institute să particip ca observator la alegerile din Ungaria.

*

Invitația s-a datorat, se pare, lui Judith Ingram, care lucra la NDI în 1990, după o perioadă de activitate pentru delegația americană la CSCE. Am cunoscut-o în timpul unei investigații făcute de autoritățile americane la București, în prima parte a anului 1989. În listele opozanților se afla și numele meu. Am fost la Ambasada americană și am avut un interviu lung, cu acea ocazie⁸³. A fost o întâlnire prietenoasă⁸⁴.

83. Ocazie și pentru transmiterea a tot felul de mesaje.

84. Am ieșit împreună cu ea și o colegă a ei. La colț – fosta Société Générale, pe Batiștei – ne-am luat la revedere, dar,

Iată-mă deci plecând pe 22 martie la Budapesta. La ora 12:00, în drum spre aeroport, citisem deja ziarele. Mi-era limpede: o dată cu violențele de la Târgu-Mureș, vom trăi într-o altă lume. În *Adevărul*, Romulus Vulpescu scrisese un articol plin de venin.

În timpul discuțiilor cu partidele din Ungaria, am înțeles că vărsarea de sânge din Transilvania devenise o problemă națională. Forumul Democrat Maghiar – care avea să câștige alegerile – folosea discursul cel mai ofensiv. Seara, la televiziunea budapestană am văzut filmul electoral al FDM. Imaginea Transilvaniei, ca parte a teritoriului românesc, era asociată cu simboluri comuniste. Reportajele din Târgu-Mureș arătau secvențele cu omul bătut îngrozitor (Cofariu, prezentat în continuare drept ungar) și erau amestecate cu pancarte și afișe antimaghiare.

La Miskolc, un bătrân maghiar născut în România m-a îmbrățișat: „Există extremiști maghiari, există extremiști unguri. Nu ne reprezintă”, comenta mai târziu un parlamentar la întâlnirile noastre.

În ultima seară i-am luat un interviu lui Lajos Für, viitorul ministru al Apărării. Privesc și astăzi întrebările. Nu erau lipsite de sens⁸⁵. Va aduce „războiul” de la Târgu-Mureș voturi Forumului Democrat? Nu credea în astfel de efecte. Politica FDM în domeniul minorităților naționale? Ea ar fi bazată pe cinci principii: (1) să se țină cont de doleanțele fiecărei minorități; (2) să nu existe nici un fel de discriminări între ele; (3) trebuie salvată identitatea; (4) să se țină seamă de existența a două legături afective: teritoriul și limba; (5) dreptul la limbă.

după nici doi metri de la despărțire, am fost reținut. Americancele văzuseră reținerea mea și telefonaseră la ambasadă. Mă întreb însă – acum, după căderea regimului – dacă mișcarea nu a fost făcută „ca să se vadă”. (De altfel, duba pe care o așteptasem într-un intrând, sub supravegherea polițistului, nu a mai venit.) Ce rost avea să mă agațe sub ochii membrilor echipei de investigație americane?

85. Am publicat pe marginea lor un articol în revista 22 (nr. 12, 6 aprilie 1990): „Însemnare a călătoriei mele”.

L-am întrebat cum vede el, ca istoric de formație, evenimentele din Târgu-Mureș și problematica minorității etnice din Transilvania. A răspuns patetic, ca majoritatea politicianilor din Forum. Punea accentul pe apropierea de la om la om și între grupurile mici. „Iar granițele să fie transparente!” Am întrebat și dacă este necesară pentru asta autonomia Transilvaniei⁸⁶. „Nu este”, mi-a răspuns el.

86. Câțiva colegi din delegația românească exclamaseră: „Ce vrei, să le dăm noi ideea? Nu trebuie pusă această întrebare”.

15. Maghiarii și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România

O analiză a revistei *Korunk* din anul 1994 arăta că, practic, toate cele peste 400 de organizații maghiare create în România, investigate cu acel prilej, aveau ca agendă dezvoltarea identitară. Traducând, asta înseamnă și faptul că asociațiile și fundațiile create de maghiari nu arătau prea mare interes relațiilor româno-maghiare. Salvarea punților a fost esențial o problemă a societății civile românești, nu pentru că ar fi ea mai brează, ci pentru că așa era logica vieții.

Corolarul acestei situații a fost importanța considerabilă a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, care a „acaparât” astfel nu numai domeniul relațiilor politice cu formațiunile românești, ci întregul spectru al relațiilor cu organizațiile românești. (Afirmatia este o exagerare, dacă o luăm la propriu; dar nu este, dacă rămânem la cheia ei etnopolitică.)

Iată de ce înțelegerea a ceea ce s-a întâmplat în deceniul 1990-2000 în România, din punct de vedere etnic, nu ar fi posibilă fără cunoașterea acestei formațiuni cu un rol covârșitor în destinul comunității maghiare din România – și, în sensul acesta, în destinul României.

Declarația Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989, primul document cu valoare constituțională după revoluția din decembrie, promitea „respectul drepturilor și libertăților minorităților naționale și garantarea unui statut egal al lor cu cel al românilor”. La 25 decembrie 1989 a fost dată publicității Declarația Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, aparținând unui Consiliu responsabil cu crearea UDMR. Documentul definea formațiunea drept „organizația cu rol de reprezentare și protecție a intereselor comune” a maghiarilor din

România⁸⁷. La 26 ianuarie 1990, ea a căpătat recunoașterea juridică. Declarația anunța cooperarea UDMR cu CFSN și, pe de altă parte, definea obiectivele de bază ale organizației: autodeterminarea, obținerea unor garanții constituționale pentru protecția drepturilor colective ale minorităților naționale, drepturi de reprezentare și de utilizare a limbii materne, crearea unor instituții culturale și științifice ale minorității, crearea unui Minister al Minorităților. Între 24-25 februarie 1990, delegații maghiari au ales Prezidiul, format din 15 membri; președinte Géza Domokos; președinte de onoare László Tőkés; Károly Király, președintele Comitetului pentru Minorități al Consiliului Tranzitoriu de Unitate Națională, proto-Parlamentul în formare⁸⁸.

O primă observație: UDMR a avut de la început obiectivul de a fi unica formațiune cu statut de reprezentare a minorității maghiare, pe baza unui program fondat pe auto-determinare și drepturi colective, definindu-și instituții corespunzătoare funcțiilor specifice unei comunități auto-governate, mergând în sensul unei vieți, dacă nu separate, în orice caz, proprii, în cadrul societății românești. Este interesant și faptul că liderii UDMR vedeau viața Uniunii ca desfășurându-se în cooperare cu prima structură de putere apărută la sfârșitul anului 1989 (CFSN).

Acest model de organizare, specific unei comunități auto-determinate, a fost pus la punct în lunile următoare și dezvoltat de la congres la congres. În 1993, a fost adoptat Proiectul de lege privind drepturile minorităților naționale și comunităților autonome, codificând sistemul de principii care definesc *substanța* auto-determinării. Prin alegerile din primăvara anului 1990 și toamna anului 1992, UDMR a consacrat definitiv – în termenii perioadei –

87. Miklós Bakk, „The Democratic Alliance of Hungarians in Romania”, Working Paper, Institute for Central European Studies, Budapesta, mai 1998.

88. *Ibidem*.

existența unei unice forme de reprezentare a comunității maghiare. Uniunea era *structura de administrare* a auto-determinării interne.

Formula de organizare, care exprima și obiectivele organizării, a fost ratificată prin succesul electoral al UDMR. Încercările de destabilizare internă prin crearea unei variante mai convenabile regimului Iliescu au eșuat. În termenii de specialitate, putem spune că liderii maghiari au gândit raportarea comunității maghiare la restul societății românești pe linia unei societăți plurale, în care ar trebui să funcționeze un aranjament consensualist. Termenul „consensualist” – sau eventual „consociativ – nu apare în documentele UDMR, și nici în discursul liderilor maghiari. Ideea unei societăți plurale este implicită în cererea de a se asigura maghiarilor „statut de co-naționalitate”⁸⁹.

*

Proiectul inițial al liderilor UDMR s-a lovit de dezvoltarea mișcării naționaliste și extrem-naționaliste din România, încurajată – cel puțin! – de regimul Iliescu⁹⁰. În locul afirmării sistemului propriu de situare în cadrul statului român, comunitatea maghiară a trebuit să treacă la o politică defensivă. Tensiunile din prima parte a lunii martie 1990 și, apoi, conflictul sângeros de la Târgu-Mureș au schimbat toate datele contextului în care UDMR își definea strategiile. Primul Congres al UDMR, din 23 aprilie 1990, a decis ruperea de FSN – văzut ca o structură neo-comunistă⁹¹ – și adoptarea Declarației de la Timișoara. UDMR realiza, astfel, că problema primă a societății românești este democratizarea. Era gata, ca urmare, să colaboreze cu forțele prodemocratice din societatea românească. Începând cu primăvara anului 1990,

89. Congresul al II-lea al UDMR, Târgu-Mureș, 24-26 mai 1991.

90. Formularea este simplificatoare, dar o folosesc datorită capacității ei sintetice.

91. Miklós Bakk.

participarea UDMR la viața politică nu se mai definea în termenii unei societăți plurale cu frontiere desenate pe baze etnice⁹², ci pe linia ideologică ce segmentase atunci întreaga societate: prodemocrați ori antidemocrați.

La 26 octombrie 1990, UDMR a participat la crearea Forumului Democratic Antitotalitar. La data de 26 octombrie 1991, Forumul a devenit membru al amplei organizații în formare, Convenția Democrată, alianță de organizații civice și politice. Prin integrarea UDMR în Forum, comunitatea maghiară era integrată în scena politică românească.

*

În anii următori, UDMR a evoluat în cadrul Convenției Democratice, participând ca membru cu statut identic statutului celorlalte formațiuni la definirea strategiei și proiectelor Convenției. În ceea ce privește programul intern, UDMR a fost cât se poate de consecventă cu ideile originare. De altfel, acestea reprezentau opțiunile reprezentanților maghiari din întreaga regiune și erau concepute în mod evident cu partenerii de la Budapesta. Proiectul de lege a minorităților naționale și comunităților autonome, adoptat la 18 noiembrie 1993, are o structură fundamental asemănătoare cu legea maghiară a minorităților naționale și autoguvernarilor locale, adoptată în 1993 în Ungaria. Programul UDMR adoptat la Congresul al IV-lea al UDMR, 26-28 mai 1995, nu face decât să dezvolte proiectul – o extindere și o amendare a obiectivelor acestuia și, în anumite privințe, o adaptare la contextul constituțional românesc⁹³.

92. Formula este oarecum tautologică. Arend Lijphart chiar aceasta înțelegea prin „societate plurală”, o societate divizată rasial, etnic sau religios (*Democracy in Plural Societies*, Yale University Press, New Haven, 1977). Însă teoretic putem imagina o societate divizată pe alte criterii, căutând (având nevoie de) o soluție consensualistă.

93. Vezi definirea „autodeterminării interne” ca drept al cetățenilor țării în totalitatea lor, de la exercitarea căruia nu trebuie excluse

Obiectivele promovate prin cele două documente programatice au fost desconsiderate în cadrul Convenției Democratice. Aș spune însă că mai întâi de toate au fost neînțelese. Proiectul de lege a minorităților naționale și comunităților autonome nu a intrat niciodată pe agenda Parlamentului. În paralel, UDMR s-a aflat sub o puternică presiune legislativă care a culminat cu adoptarea Legii Învățământului nr. 84/1995, fără să găsească sprijin la partenerii săi. Mai mult, în iarna-primăvara anului 1995 s-a produs ruperea UDMR de Convenția Democrată, din cauza acțiunii unor lideri din cadrul Convenției – în special, liderii PSDR – Sergiu Cunescu – și PAC – Nicolae Manolescu. În timp ce pentru opinia publică a fost invocată tema loialității minorității maghiare, cerându-se UDMR o declarație de loialitate, în dezbaterea internă „mișcarea” a fost motivată prin rațiuni electorale⁹⁴.

Totuși, apartenența UDMR, până atunci, la Convenția Democrată a creat Uniunii o umbrelă de protecție și a evitat împărțirea spațiului politic din România pe un principiu etnic, într-o perioadă când faptul ar fi fost excesiv de periculos. Având în vedere logica coaliției de guvernare din acei ani, apartenența UDMR la Convenția Democrată a limitat dezvoltarea conflictului interetnic și a evitat împingerea lui spre o logică de genul celei din fosta Iugoslavie. Din contră, alianța CD-UDMR a subliniat relevanța definirii forțelor politice în raport cu angajamentul lor democratic.

Sub acest aspect, mai mult decât în orice altă privință, este esențială înțelegerea meritului oamenilor politici maghiari din România. Întreaga evoluție a UDMR a fost expresia competiției dintre radicali și moderați. Presiunea

minoritățile. (Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorităților naționale*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1996).

94. Cererea era inacceptabilă (nu se cerea o declarație de loialitate celorlalte formațiuni politice) și jignitoare (introducea prezumpția de vinovăție): vezi Raportul APADOR-CH/1995.

spre radicalism era, psihologic, teribilă. Să trecem în revistă textele tip Vadim Tudor ; sau steagurile, statuile, săpăturile, plăcuțele, amenzile tip Funar. Cum să nu devii radical ? La fiecare Congres s-a dus o luptă acerbă dintre o aripă și cealaltă, iar radicalismul avea la dispoziție numeroase acte (acțiuni) delictive. Rezultatul remarcabil a fost că, totuși, de fiecare dată, moderații au câștigat.

În ce consta, politic, diferența dintre cele două tendințe ? În principal, ea ar reveni la : (a) acceptarea sau nu a unei cooperări cu formațiunile românești ; (b) opțiunea sau respingerea unei evoluții a „micilor pași”. Par acestea diferențe mici ? Nu erau. Ce s-ar fi întâmplat dacă UDMR ar fi ieșit, ca albanezii, din sistemul instituțional românesc, pentru a trăi conform unuia propriu, circumscris de către programul UDMR ? Câștigul aripii moderate a reprezentat unul dintre cele mai substanțiale evenimente ale democrației românești. Unul dintre cele mai substanțiale și spectaculoase. Doar că nu au fost ochi pentru el. Care om politic din formațiunile românești a trecut prin teste interne și externe pe măsura celor cărorora a trebuit să le facă față Béla Markó ? Care formațiune politică a păstrat un asemenea echilibru, împărțită fiind de o linie de demarcație atât de netă și atât de purtătoare de consecințe⁹⁵ ?

95. Într-un text căruia ar trebui să i se dea atenția cuvenită, dar cu atât mai mult precaută, Dan Oprescu spune, cu stilul lui ușor provocator/ușor amar/ușor cinic, câteva adevăruri interesante. Îl citez : „Există mai multe chipuri prin intermediul cărorora UDMR apare în fața publicului (mai exact, a feluritelor publicuri) de la noi : cel mai cunoscut (...) și (mai acceptat) este nivelul «european». (...) Mult mai puțin cunoscut de către non-maghiari este nivelul prin care UDMR se prezintă în fața electoratului său (mai mult sau mai puțin «captiv») ; aici nu mai funcționează retorica *politically correct*, ci se poate merge pe interesele locale, inclusiv cu anumite stridente retorice ; (...) «Platforma reformistă» este mai degrabă «vocală», decât «de treabă» (...) «Radicalii» din UDMR sunt, de fapt, «provincialiști» (iar destui dintre ei sunt realmente foarte provinciali). (...) Un observator imparțial ar putea sesiza

Nu-mi pot imagina în nici un fel cum ar fi putut UDMR să aibă o performanță mai bună, obținând mai mult pentru maghiari și mai mult pentru democrația din România, comparativ cu felul în care a făcut-o.

marginalizarea la care se expun anumiți intelectuali maghiari din România, atunci când nu doresc «să urmeze neabătut linia partidului», adică a UDMR ; din această pricină este actualmente marginalizat grupul sociologic din Miercurea-Ciuc (Rostas Zoltán și alții, mai tineri... – Centrul de Cercetare Regională și Antropologică)” (Dan Oprescu, „UDMR în 2000”, în *Sfera politicii*, nr. 79, 2000).

Se prea poate ca observațiile lui Dan Oprescu să fie inteligente. Ceea ce ratează el în schimb, este să judece UDMR în sens politic. Întrebarea ultimă rămâne următoarea : ce fel de ordine produce această masă de istorii și de date personale dezordonate, acest conglomerat de atitudini civice, politice și umane pe care se construiește UDMR ? Să se îndoiască Dan Oprescu de contribuția UDMR la emanciparea democratică a societății românești ? Spune Dan Oprescu : „Ungurii noștri nu au cum să fie mai buni decât noi ; dar cei mai buni dintre «ei» sunt la fel de buni ca și cei mai buni dintre «noi»”. Este de așteptat ca astfel de afirmații să fie adevărate. Dar nu sunt relevante.

16. László Fey, Anton Niculescu, Péter Bányai, Levente Salat, Éva Pollnitz și alții. Efectul de lentilă

Ceea ce am spus despre organizațiile civice maghiare – centrate pe identitatea comunitară – nu exclude rolul de pod al maghiarilor neînregimentați ori nesupuși tacticii pur politice a UDMR. Aș dori să amintesc câțiva maghiari, pe care i-am cunoscut implicați fiind în „ceea ce aveau de împărțit” românii și maghiarii, dând conținut și culoare subiectului, altfel abstract – pentru un „regățean” – al „maghiarimii”. Unii – precum Elek Szokoly sau Gusztáv Molnár – sunt prezenți în volum printr-o mulțime de istorii care se leagă de numele lor. Alții nu, deși au fost pentru mine o prezență semnificativă practic și importantă din punct de vedere subiectiv. Despre ei voi scrie acum.

Comun maghiarilor pe care i-am enumerat în titlu este faptul că indiscutabila lor loialitate față de comunitatea din care fac parte nu intră deloc în opoziție – dimpotrivă – cu perspectiva critică asupra acestei loialități, cu supunerea ei unui control rațional și moral. Chiar în cazul unei comunități supuse unei presiuni exterioare – fapt ce obligă la mobilizarea internă a comunității și la un plus de solidaritate – membrii ei trebuie să salveze inocența universalismului.

Primul nume pe care îl voi invoca aici este László Fey. El a fost, de-a lungul acestor ani, „maghiarul simetric” românilor care au făcut o rațiune a atitudinii lor recunoașterea reciprocă între cele două comunități. Există un gen de oameni care caută o scuză celorlalți, mai mult decât caută scuze comunităților lor. Ei se ocupă nu de vina semenilor, ci de a lor proprie. Cred că o astfel de atitudine nu ține de o perspectivă comunitară, ci de o anumită demnitate și de o generozitate individuală. Dar așa individuală

fiind, ea constituie un ferment excepțional pentru procesele care se desfășoară la nivelul numerelor mari. Este drept să se noteze că asimetria de statut dintre minoritate și majoritate face mai grea distanțarea unui minoritar de grupul căruia îi aparține.

László Fey a scris destul de des în revista 22, multe dintre articolele sale întâmpinând tema generală a naționalismului. Altele au abordat deschis, în presa românească, problemele pe care le ridică strategia maghiarilor – fiind, din punctul acesta de vedere, o adevărată excepție. Conta să comentezi critic, deschis, ca maghiar, anumite atitudini ale lui László Tőkés, într-o perioadă când „ai tăi” nu zăreau lucrurile ce aveau să devină evidente pentru ei doar peste alți câțiva ani. „Bine ar fi dacă episcopul Tőkés și-ar da seama că, prin caracterul său și prin pregătirea sa, este predestinat pentru cariera bisericească, și nu cea politică”, comenta el într-o scrisoare-replică în 22, arătând prin asta că tema trebuie împărtășită cu majorității⁹⁶.

László Fey a avut curajul să deschidă un subiect atât de sensibil cum este tradiția șovinismului antiromânesc la maghiari. În articolul apărut tot în revista 22, el nota sub titlul „Rădăcinile șovinismului maghiar antiromânesc” următoarele: „românii nu au putut deveni cetățeni, din cauză că orașele au avut un statut special, o anumită autonomie: fără aprobarea consiliului orășenesc, nimeni nu avea voie să cumpere teren sau casă, și nici să se stabilească în oraș. Or, românii (ca și evreii) nu erau doriți în orașe de nemți, nici de maghiari; dar nu din cauza apartenenței lor naționale (căci pe vremuri această noțiune nici nu exista), ci a celei religioase, ortodoxe în cazul românilor”. Pe fondul unei asemenea prezentări „obiectiviste”, autorul nostru își asumă brusc tema cea mai sensibilă, a „originilor disprețului”: „ungurii i-au disprețuit pe români, considerându-i ca fiind un popor de

96. 22, nr. 12, 22-29 aprilie 1995.

țărani și ciobani inculți, necivilizați (...) Românii erau porecliți după portul lor : «opincari». Acest dispreț neîntețmeiat mai are și alte cauze. Deși concepțiile liberale au început să câștigate teren la maghiari destul de timpuriu, în prima jumătate a secolului trecut (al XIX-lea – n.n.), opinia publică a intelectualilor maghiari a păstrat multe trăsături feudale, caracteristice mai ales păturii *gentry*, mici nobili care, chiar dacă și-au pierdut averea strămoșească, și-au păstrat orgoliul neștirbit”⁹⁷.

László Fey nu uită să amintească în articol că trasarea frontierei la Trianon s-a făcut fără să se urmărească fidel hotarele etnice, România înglobând 1.700.000 de maghiari, pe când în Ungaria au rămas doar 30.000 de români. Nu uită să deplângă „românizarea” Universității maghiare Bolyai. Fidel față de realitatea istorică, el înțelege însă să atragă atenția asupra unui fenomen pe care unii preferă să-l evite. Nu este deloc ușor să invoci tradiția superiorității politico-sociale a maghiarilor, când ea poate să apară ca o explicație pentru dorința acestei comunități de a trăi și astăzi cât mai închisă în spațiul ei cultural. Sau ca o sugestie pentru complexul multor români, ale căror discursuri violente – conform cărora ungerii sunt barbari creștinați târziu, asiatici veniți aici în hoarde – nu ar fi decât cealaltă fațetă a sentimentului lor, unul difuz, al inferiorității.

László Fey este membru al Asociației pentru Dialog Interetnic. Atitudinea lui și-a ideologizat-o față de ceilalți și, posibil, față de el însuși. Un maghiar la care însă nu am găsit niciodată nici cea mai vagă urmă de ideologie – înțeleg prin asta, aici, prevalența proiectului asupra realității – este Toni (Anton) Niculescu.

Pe Toni l-am cunoscut la începutul anilor '90. A fost ziarist la Europa liberă – emisiunea în limba maghiară – imediat după revoluție, apoi a devenit consilier politic al Fundației Friedrich Naumann. Așa că Toni, atent la

97. 22, nr. 20, 2000, reluată apoi în periodicul *Dialog Interetnic*, Cluj, nr. 2, 2001.

ce putea intersecta proiectele sale, urmărind activitatea Grupului pentru Dialog Social și a Comitetului Helsinki, m-a căutat și pe mine. A devenit apoi, din 1993, consilier al președintelui Béla Markó (ulterior, șef de Cabinet – până în 1997) perioadă în care relația noastră, deși sporadică, a avut câteva împliniri cheie. Una a reflectat implicarea APADOR-CH într-o relație cvadruplă alături de UDMR, Consiliul pentru Minoritățile Naționale, Înalțul Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE. UDMR a considerat convenabilă această atragere a Comitetului. Cred că a și fost, așa cum același lucru este valabil și pentru activitatea Comitetului, eficacitatea intervențiilor sale în chestiunea minorităților naționale devenind maximă tot atunci. Toni milita pentru implicarea noastră, ceea ce conta chiar într-o perioadă când și radicalii din UDMR ne acordau un credit.

Încrederea consilierului lui Béla Markó era datorată, paradoxal, studiului nostru critic făcut proiectului de lege al UDMR, privind drepturile minorităților naționale și comunităților autonome. El a făcut publicitate acestui material între colegii din UDMR, considerându-i argumentația drept o analiză rece și fermă, căreia nu aveau dreptul să-i întoarcă spatele.

În sfârșit, simpatia reciprocă – sau cel puțin din partea mea – a fost din nou fructificată în 1995, când UDMR era presată de către Convenția Democrată să se retragă din CDR. Situația liderilor maghiari este ușor de imaginat : să suporti ani de zile campania isterică a majorității naționaliste și, peste toate, să te trezești acuzat și jignit de către colegii coaliției democratice ! Să ai parte de ostracizarea în spațiul politic românesc după ce ai investit atât în solidarizarea cu partidele anti-iliesciene, altfel prost organizate și prost gândite !

Comitetul Helsinki a lansat atunci o serie de luări de poziție față de tema loialității și a respectului Constituției de către maghiari. Asociate fiind cu analize fără concurență între stupizeniile partidelor, trimise observatorilor internaționali ai naționalismului românesc, acestea au

asigurat spatele UDMR-ului la momentul potrivit. Lui Toni i-am sugerat ca nu cumva UDMR să iasă din Convenția Democrată. Să lase în seama Convenției gestul de rupere, să nu facă Uniunea pasul pe care cineva, cândva, i-l va putea reproșa.

Ceea ce s-a și întâmplat. Toni luase în brațe scrisorile explicative, el fusese cărașul de comunicare. „Separarea” dintre UDMR și Convenția Democrată a fost în fapt confuză, declarativă, fără hotărâri formale ireversibile. Asta a făcut ca, mai târziu, la guvernare, puntea să fie ușor restabilă.

Toni Niculescu a devenit, în 1997, secretarul general adjunct al Guvernului, apoi secretarul de stat al UDMR la Departamentul pentru Integrare Europeană. Aflați ambii în deriva temelor europene, întâlnirile noastre au devenit din ce în ce mai dese. Nu știu să fi văzut pe cineva, în acești ani, trecând prin poziția de demnitar cu atâta simplă modestie⁹⁸. Și, ca un corolar, cu atâta precizie, atâta corectitudine și seriozitate.

Ca maghiar, Toni Niculescu a profitat mult, cred, stând în București. Nimic din atitudinea lui nu sugerează nevoia de recuperare pe care o vezi deseori la provinciali. Nici crisparea apartenenței identitare – așa cum mi s-a părut a descoperi și la alt maghiar „bucureștenizat” : Hugó Ágoston, redactorul săptămânalului *A Hét*, autorul unui minunat serial din *Provincia* : „Bucureștiul precum o provincie”.

Toni Niculescu este un om coerent, perfect rațional, iar modestia lui bună, de om care știe că are întotdeauna ceva de aflat de la oricine, contrastează cu o carieră de succes. El este un universalist. N-aș vorbi despre Toni nici măcar ca despre un „european”, atât pare el depărtat de emfaza oricărei superiorități identitare.

98. A fost șocantă, prin comparație, atitudinea unor colegi de la Grupul pentru Dialog Social.

*

Dacă Toni Niculescu mi-a părut cel mai echilibrat partener maghiar din câți am avut – „echilibrat” din punctul de vedere al atitudinii identitare – Péter Bányai este în schimb cel mai pitoresc dintre toți. Evreu ungar, urmaș al unuia din aparatnicii Partidului Comunist Român – Ladislau Bányai, printre altele, rector al Universității Bolyai – Péter a renegat de copil identitatea politică a tatălui. Amator de jazz, fizician de formație, a fost un bun fiu al boemei Bucureștiului anilor '60-'70. Imaginativ, paradoxal, deși tot timpul rațional, atașat de ortodoxistul Horia Bernea, dar agnostic fără iluzii, reținut și afectuos, Péter Bányai ar fi un subiect unic de roman. Al tipologiei copiilor pe care nomenclatura comunistă și i-a alienat parcă de la naștere.

Ca orice fizician care nu-și trădează experiența analitică, Péter a putut deveni și un cercetător al vieții politice. Studiile lui privind geografia electorală sunt căutate de cunoscători și reprezintă un bun instrument împotriva speculațiilor identitare. Dar nu această calitate de om care are instrumente intelectuale și este pus în situația să le aplice în viața socială îl face pe Péter atât de interesant. Ci patina umanismului său – jignit prea des prin definiția ideologizantă: „de stânga” –, farmecul liberalismului său, consecvența omului care a refuzat întotdeauna aservirea la un concept burghez de onorabilitate⁹⁹.

Am putut avea întotdeauna încredere în atitudinea rațională și liberală a lui Péter Bányai¹⁰⁰. În anul 2000, alegerile

99. La începutul anilor '90, într-o perioadă când era strâmtorat cu banii, nu a ezitat să își critice „șefii” – pe Domokos Géza și Szocz Géza –, știind că va urma ceea ce s-a și întâmplat: pierderea postului de redactor la revista unde lucra.

100. A spune „atitudine liberală” nu înseamnă deloc a sugera „una neimplicată”. Péter a fost apropiat de SZDSZ (singurul partid ungar care nu a votat legea statutului în Parlamentul Ungariei, atât din rațiuni ideologice, cât și electorale), căruia i-a pus la dispoziție analizele sale. În ce privește argumentele SZDSZ împotriva legii statutului, ele nu sunt însă identice cu

l-au făcut unul dintre campionii mesajelor pe internet. Când ideea boicotării celui de-al doilea tur de scrutin al prezidențialelor a primit semnătura unor intelectuali altfel bine cotați, el s-a băgat furios în dezbateri, strigând (dacă așa ceva este posibil prin poșta electronică): „Fraților, sunteți nebuni? Cum puteți face egalitate între Iliescu și Vadim!?”. Peste câteva luni, a fost unul dintre maghiarii care s-a întrebat din nou, o dată cu votarea legii statutului maghiarilor la Budapesta: „Ce-i cu ăștia? Au înnebunit? Cum îi trece cuiva prin cap o asemenea idee: legitimație de maghiar?”.

Legea privind maghiarii din afara granițelor nu este o problemă atât pentru români – isteria creată la București de acest act normativ fiind incultă și contraproductivă –, cât pentru maghiari. Insidioasa perversitate a confirmării „oficiale” a identității, a administrării procedurilor de către organizații care o pot face în beneficiul lor a fost mult mai radical sesizată de către Bányai, decât de către prietenii săi români. Este un mare confort să vezi un adevărat antinaționalist, cum este Péter, care știe că a fi antinaționalist nu înseamnă să-ți renegi identitatea. Ci numai stupizeniile sau, cum spune el des, nebuniile ei. Este un adversar al politicii fundamentaliste a lui Viktor Orbán – în același timp ipocrită și cinică – și un critic al radicalismului oamenilor politici maghiari care, la Cluj sau la București, nu au reușit să demonstreze că despart interesele lor private de propria ideologie politică.

*

Îmi dau seama, făcând acest excurs în amintirile mele „româno-maghiare” care au și o dimensiune afectivă, cât de diferiți au fost oamenii pe care i-am cunoscut și de care m-am simțit aproape. Cum l-aș pune pe Levente Salat alături de cei trei numiți mai înainte? Foarte tăcut,

cele ale criticilor români. SZDSZ consideră că Guvernul ungar ar fi dator să aloce sume superioare celor trimise actualmente pentru sprijinirea maghiarilor din afara frontierelor.

părând mult mai tânăr decât era – totuși, peste patruzeci de ani – de o politețe aproape nefirească, Salat are aerul celui care te ascultă și care te privește întotdeauna cu severitate. Să fie oare un maghiar mândru de comportamentul său, pentru care bunăvoința și sobrietatea sunt asumate, în aceeași măsură, ca semn premeditat, semn afișat al identității sale culturale ?

L-am întâlnit pe Levente Salat mai întâi în calitatea sa de redactor la revista *Korunk*, apoi director al Fundației pentru o Societate Deschisă – filiala Cluj¹⁰¹. Această imagine, colorată, după cum se vede, mai ales stilistic, a fost apoi îmbrățișată radical de dimensiunea sa intelectuală. Am avut ocazia să citesc mai întâi texte ale sale în seria de traduceri din *Korunk*, *Cumpăna*¹⁰². Dar am fost impresionat, prima dată, de studiul său din *Provincia*, nr. 6/2000, „Starea de spirit a maghiarimii din România”, al cărui sunet profund m-a impresionat cum nu mi s-a întâmplat cu nici una dintre lucrările vreunui analist maghiar. Chiar mi-am ales, ca moto, o bucată din articolul său : „Această deficiență dominantă în reflecțiile asupra istoriei proprii poate avea drept rezultat, pe de o parte, că în prezentul nostru revine mereu trecutul, mai exact, tocmai ceea ce ar trebui în sfârșit să depășim, iar pe de altă parte, generații întregi pot fi legănate și pe mai

101. Devenită, în 1999, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală-Cluj, din al cărui Consiliu de conducere fac și eu parte. Centrul a desfășurat câteva programe cu rost. Ar fi de invocată, merit de excepție, editarea în premieră a unei serii de volume cu documente de arhivă privind politica autorităților românești – sub comunism, dar și înainte de acesta – față de trei minorități naționale cheie : maghiarii, românii și evreii. CRDEC arată că una dintre tezele acestui volum, „sfârșitul anilor '90 este și sfârșitul erei civice”, trebuie înțeleasă strict în raport cu dimensiunea *etnopolitică* a problematicei minorităților. (Nu în sensul dispariției oricărei relevanțe a problematizării ei civice.)

102. „Autonomia intelectuală precum o permanentă căutare”, în *Cumpăna 1*, Cluj, 1994, pp. 125-129 ; „Natura paraliziei”, în *Cumpăna 2*, Cluj, 1995, pp. 195-201.

departe cu iluzii, canalizând spre scopuri greșit concepute energii spirituale vrednice de o cauză mai bună”¹⁰³. Ce ethos, nu !?

Levente Salat este autorul primului volum despre multiculturalism¹⁰⁴. O carte excelentă, scrisă cu simțul ierarhiilor conceptuale, cu forța didactică pe care o pot avea doar cei ce-și cunosc în profunzime subiectul. Voi reproduce finalul :

„Motivele mobilizării etnopolitice nu vor dispărea până când principiile echității etnoculturale, formulate în cadrul teoriei liberale a drepturilor minoritare sau într-o formă asemănătoare, îmbunătățită, nu vor fi acceptate și puse în aplicare în cadrul unui consens universal, asemănător celui care s-a concretizat în adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului. (...) Personal sunt convins însă că, atâta timp cât dreptul la egalitatea efectivă între grupurile etnoculturale – drept care completează, după cum am văzut, drepturile universale ale omului, permițând o valabilitate mai autentică a acestora în condițiile diversității – este privit cu rezerve, iar unele identități naționale sunt privilegiate față de altele într-un mod arbitrar din punct de vedere moral, stabilitatea lumii nu poate fi bazată decât pe acceptarea în mod conștient a faptului deloc onorant pentru omenire că idealul statutului de drept liberal este o pură, deși nobilă, ficțiune, și că bunăstarea politică, spirituală, culturală a unei covârșitoare majorități din populația lumii nu poate fi întemeiată decât pe știrbirea drepturilor similare în cazul unei minorități de proporții totuși semnificative”.

103. Pentru un studiu a cărei variantă engleză a fost prezentată la Londra, în 2001 : „Devolution *versus* Consensualism”, la Conferința „Transylvania: EU Enlargement, Regionalism and Ethnic Politics in Romania”, 3 martie 2001.

104. Apărută cu puțin timp în urmă la editura Polirom, cartea este rezultatul tezei sale de doctorat : „Multiculturalitate și integrare europeană. O abordare critică”.

Un astfel de final arată un gânditor al destinului minorității maghiare din România în termenii cei mai serioși cu putință, unul dintre intelectualii maghiari de forță a cărui carieră intelectuală ar putea marca, decisiv, spațiul de reflecție conceptuală al comunității sale.

*

Una dintre întrebările pe care le-am pus până prin 1993 față de opțiunile maghiare privea separarea învățământului. De ce nu îmbrățișează maghiarii ideea unor școli mixte? Fie: unii părinți vor clase separate. Dar de ce opoziția *de principiu* la școli unde să învețe împreună români și maghiari? Într-un editorial din 22 am notat chiar „obsesia reprezentanților comunității maghiare de a segrega școlile, ca și cum dreptul firesc de a folosi limba maternă în învățământ trebuia completat cu întreruperea comunicării între copiii de etnii diferite”¹⁰⁵.

La puțin timp după calificarea mea ofensivă, am primit o replică – publicată și ea în revista 22¹⁰⁶, la rubrica „Scrisori”. Autoarea, Éva Pollnitz, îmi atrăgea atenția, „prietenește”, asupra câtorva detalii. În esență, ea susținea că școlile maghiare sunt instituții comunitare, cu un rol esențial nu numai pentru păstrarea limbii, ci și a unei coerențe culturale despre care povestea cu mândrie: „Marile școli cu limbă de predare maghiară, gimnaziile, au o vechime considerabilă și, respectiv, tradiții puternice. Cele mai importante și reprezentative (din Cluj, Târgu-Mureș, Aiud) au o vârstă de peste 400 de ani”. Istorisea experiența ei formatoare în aceste licee de care „până în 1984 nimeni nu s-a atins”. După 1984 a urmat mixtarea. Efectele s-au propagat rapid în sistemului educațional maghiar. În puțin timp, „la sărbătorile tradiționale a dispărut aproape cu desăvârșire folosirea limbii maghiare”.

105. „Etnocentrismul, o inconsecvență”, în 22, nr. 42, 1993.

106. 22, nr. 46, 1993.

Cum Éva Pollnitz începuse scrisoarea ei întrebându-mă, cu un fel de complezență ironică, cât știu din viața Ardealului¹⁰⁷, a continuat cu un mesaj didactic-generos : „Ca să încercați să înțelegeți ceva mai bine atmosfera, vă promit solemn să vă trimit din timp o invitație la începutul verii, iar dvs. să faceți tot posibilul să ne vizitați de sărbătoarea cea mare” [sărbătoarea de sfârșit de an la școala unde învățau copiii ei].

Invitația a venit, iar eu m-am dus la Cluj, unde am întâlnit o familie de maghiari cu doi copii dulci și doi adulți extraordinar de vii. Doi intelectuali înotând printr-o viață austeră, deși într-o lume normală ar face parte din clasa mijlocie. Același lucru l-aș putea spune, desigur, despre alte familii de intelectuali români. Dar, spre deosebire de ultimii, familia Pollnitz putea susține că suportă consecințele unei culturi (unei mentalități) străine lor.

Am participat la serbarea școlară, ne-am luat la revedere, ne-am reîntâlnit câțiva ani la rând. Întâlniri peste care timpul va așterne, o dată cu cenușa uitării, patina lui de nostalgie. Din 1994 nu am mai vorbit niciodată despre „obsesia de segregare a școlilor”.

*

Au existat și câteva experiențe dezamăgitoare. Exemplul cel mai neașteptat pentru mine îl privește pe Gábor Kolumbán. Fizician, un om cu o gândire structurată, cu un talent didactic care l-a făcut un invitat constant al seminarelor și colocviilor, rațional și prinzând din zbor ideile, Gábor avea și calitatea de a ocupa un domeniu complementar celui pe care-l exploram la Comitetul Helsinki. Era specializat pe regionalism și, din punctul acesta de vedere, acoperea o zonă puțin cercetată în știința

107. Pe bună dreptate, se vede. Dar și astăzi Szokoly Elek mă întreabă, tot ironic, trecând prin mână studiile pe care i le trimit pentru *Altera*, ce caută regătenii ăștia să se ocupe de minorități.

autohtonă. Ales președintele Consiliului municipal din Miercurea-Ciuc, el a dovedit – cum glumea, satisfăcut – cât de departe poate fi dusă autonomia locală în cadrul legislativ existent¹⁰⁸. A reușit destul de bine, adică a mers suficient de departe.

Această minte puternic mobilată – făcuse, în anii '80, analiză pe sisteme neliniare ; cine cunoaște înțelege bogăția intelectuală a unei astfel de experiențe – a devenit din ce în ce mai neliberală din punct de vedere politic. La sfârșitul anilor '90, Gábor Kolumbán s-a deplasat spre ramura radicalilor din UDMR. El a fost gata să împiedice apariția unui studiu de țară dedicat „conducerii comunităților locale”¹⁰⁹, datorită prezentării pozitive, în acest manual, a evoluției raporturilor româno-maghiare din România, după 1996.

O surpriză a fost și să văd, cu prilejul unor reuniuni la care am participat prin excepție¹¹⁰, tratarea temei româno-maghiare ca expresie a tensiunii dintre două naturi identitare diferite. Una – cea românească – s-ar distinge prin balcanism, prin practica generală a mitei și prin lipsa de cuvânt, cealaltă, cea ungară, prin valorile Europei Centrale, ale corectitudinii, ale punctualității și ale demnității. Era surprinzător, spun, să văd cum vorbitorii așteptau de la mine asumarea stereotipiilor maghiare. Luau cuvântul nostalgici situați undeva pe linia a treia sau a patra a UDMR, dar nu asta era problema. Ci absența unei reacții între participanți, care să pună la punct concurența nefastă dintre stereotipiile noastre și stereotipiile lor.

108. A fost, o scurtă perioadă, și consilier al – atunci – premierului Radu Vasile.

109. O inițiativă a Open Society Institute din Budapesta de elaborare a unui manual regional privind managementul comunităților multietnice, adresat aleșilor și funcționarilor locali.

110. Reuniuni în cadrul unor asociații maghiare, adunări „închise”, ca să spun așa.

Lentila presei maghiare

E greu de spus cât au modelat viața multiculturală a României post-comuniste relațiile directe dintre maghiari și români – am schițat câteva portrete dintr-o galerie subiectivă. Legăturile cu relevanță etnopolitică au rămas, numeric, cum am spus, absolut marginale. Au contat totuși, din diferite motive. Dintre ele, aș numi un fenomen care a amplificat, precum o lentilă, pozițiile unor personalități și grupuri românești, numeric restrânse, în raport cu populația maghiară. Este vorba despre foamea cu care presa maghiară (ziarele maghiare, dar și posturile de televiziune) au preluat comunicatele colective ori intervențiile personalizate ale „promaghiarilor”, pentru a argumenta și legitima pozițiile maghiare.

Dar nu numai intervențiile publice în favoarea minorității, ci și activitatea curentă, rutinieră, a unor organizații precum Liga Pro Europa ori APADOR-CH sau Asociația pentru Dialog Interetnic au fost reflectate infinit mai mult în presa maghiară, decât în cea românească. Tot ceea ce însemna reforma democratică a societății românești și susținerea curentului proeuropean a fost întâmpinat cu brațele deschise. Presa de limbă maghiară a publicat articole de calitate pentru orice pași spre europenism ai democrațiilor ne-maghiari, de la Victor Ciorbea și Emil Constantinescu, până la Andrei Cornea, Doina Cornea și Smaranda Enache. Cititorii de limba maghiară au avut șansa să înțeleagă astfel și să cunoască continuu existența românilor proeuropeni și, ca atare, să nu se închidă într-o singură națională. Ca rezultat, maghiarii, cel puțin cei aflați sub influența presei, au fost ani la rând protejați de riscul radicalizării și poate, pentru prima dată după 1918, au avut proba faptului că o cauză cum este a lor este și cauza democrațiilor români.

O astfel de situație a făcut ca persoane precum Smaranda Enache ori Octavian Buracu să fie cunoscute mult mai mult de către maghiarii din România decât de români. Ca

anecdotică asociată fenomenului aş adăuga că Smaranda a luat premiul Asociației Ziariștilor Maghiari din România în 1994. Paradoxal și, îmi vine să comentez, aproape jenant pentru categoria jurnaliștilor români, mie mi s-a decernat de două ori aceeași distincție¹¹¹.

111. Distincțiile onorau, desigur, atitudinile civice, nu performanțele jurnalistice.

PARTEA A II-A – CONCEPTELE

17. Naționalismul infiltrat în Constituția României

Gălăgia naționalistă din perioada 1990-1991 a depășit în toate sensurile statutul de ceartă verbală, de manifestare demagogică ori foc de paie. Din ea au rămas factorii care marchează an după an România. Gălăgia naționalistă s-a infiltrat, în primul rând, în Constituție. Prin asta a determinat, pe termen lung, mentalitatea și practicile actorilor politici.

Sensul naționalist conservator al articolelor din ceea ce va fi Constituția României s-a văzut bine în dezbaterile din cadrul Adunării Constituante. În loc să definească esența statului român prin valorile democratice și umane, s-a preferat, pentru enunțul de început al legii fundamentale, sloganul clasic „stat național unitar”. În care – comenta Adrian Severin – „național” este interpretat ca „naționalist” și „unitar” – prin „centralizat”¹¹².

Că ne aflăm nu în fața unei interpretări *post factum* simplificatoare, ci a unei atitudini deliberate, se poate „citi” în comentariile echipei care a redactat proiectul Constituției. În volumul lor din 1992, Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu și Ioan Vida dădeau statului un sens pur etnocratic¹¹³. Ordinea în raționamentul lor era următoarea: (1) statul ar fi „național”, întrucât este expresia organizării

112. Adrian Severin, „Federalism-federalizare-separatism”, în *Europa 2000. Contribuții la dezbaterile privind viitorul Europei*, Editura InterGraf, Reșița, 1999, p. 37.

113. Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida, *Constituția României, comentată și adnotată*, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1992.

unei națiuni ; (2) națiunea ar avea la bază „comunitatea de origine etnică, de limbă, de cultură, de religie, de factură psihică, de viață, de tradiții și de idealuri”¹¹⁴.

El ar fi „unitar”, întrucât „ar avea un singur centru de impulsuri politice și guvernamentale”¹¹⁵. Pentru autorii proiectului constituțional, figura inspiratoare ar fi „piramida” : „Statul unitar... se aseamănă cu figura geometrică a piramidei”¹¹⁶. Această structură este singura adecvată statului român în condițiile existenței unei populații omogene și covârșitor majoritare”¹¹⁷. De aici faptul că art. 1 nu poate forma subiectul unei revizuirii¹¹⁸.

E lesne de înțeles că, pe fondul unor astfel de tropisme conservatoare, a putut să apară în Constituție acel art. 4 care declară, senin : „Statul are ca fundament unitatea poporului român”. Reductiv și jignitor pentru minorități, acesta rămâne enunțul cel mai penibil „naționalist” al legii noastre fundamentale. Sunt de înțeles, atunci, protestele acestora la adoptarea Constituției și demisia lui Károly Király, ca urmare a înfrângerii severe a UDMR într-una dintre bătăliile cele mai importante pe care le duse : introducerea unei paradigme multiculturale în legea fundamentală.

În diversele seminarii, mese rotunde, discuții de lucru pe care le-am avut după decembrie 1991¹¹⁹, am tot invocat paradigma naționalist-conservatoare a Constituției. Acesta era și constantul discurs UDMR. De la un punct încolo s-a putut vedea însă că tehnica „plânsului” pe ceea ce s-a făcut este contraproductivă. În definitiv, articolele 1 și 4 puteau fi considerate pur declarative.

114. *Op.cit.*, p. 7.

115. *Ibidem.*

116. *Ibidem.*

117. *Op.cit.*, p. 8.

118. El poate de fapt fi revizuit prin schimbarea mai întâi a articolului care stabilește limitele revizuirii : art. 148 (1).

119. Luna adoptării Constituției.

Esențial retorice. Cu această Constituție se putea face și descentralizare, se puteau susține și măsurile necesare protecției minorităților naționale. Articolul 6 (1) al Constituției recunoștea „dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității... etnice”, ceea ce constituie o formulare „tare” în favoarea minorităților. Posibilitatea acordată minorităților de a avea un loc din oficiu în forul legiuitor constituie oferta unui drept colectiv – unul dintre cele mai clare drepturi colective – nu foarte răspândit.

Cum la jumătatea anilor '90 nu se întrevedea posibilitatea schimbării Constituției – și nici nu este bine să schimbi prea des o Constituție; rămânea la dispoziție atitudinea pozitivă. Trebuia întoarsă fața de la litera Constituției spre a vedea ce se putea realiza, ce se putea suplini în plan politic. APADOR-CH a și propus în 1995 o soluție pentru depășirea ambiguităților de interpretare a articolelor constituționale vizând natura „statului național unitar” : „...este necesar să se definească în mod explicit caracterul civic al termenului național în textul constituțional, pentru a se elimina interpretările diverse care i se atribuie și pentru a se evita disputele cu consecințe atât de serioase pentru climatul interetnic din țară, care rezultă din aceste interpretări diferite. Ca exemplu de rezolvare a acestei probleme ni se pare relevant cazul german. Referindu-se la articolul 20 din Constituția Germaniei, care folosește termenul „Volk” (popor), Curtea Constituțională germană a precizat, prin deciziile sale din 31 octombrie 1991, că termenul „Volk”, în sens constituțional, se referă la comunitatea cetățenilor Republicii Federale. O astfel de rezolvare ar fi salutară și în România, eliminând posibilitatea unei interpretări în sens etnic a termenului «național» din textul Constituției – eliminând deci și posibilitatea unor dispute politice pe această temă. S-ar putea propune UDMR-lui ca, în locul contestării art. 1, alin. 1 din Constituția României, să negocieze împreună cu formațiunile politice interesate în

această problemă definirea explicită a semnificației civice pe care îl are termenul național în textul constituțional menționat”¹²⁰.

Soluții politice existau. Numai că tocmai realitatea politică era problema, nu hârtia Constituției. În toamna anului 1992 au avut loc, din nou, alegeri generale.

120. Comunicatul APADOR-CH din 24.02.1995 (Raportul APADOR-CH, București, 1995).

18. Dominația naționaliștilor între 1992 și 1996¹²¹

Prin victoria Partidului Democrației Sociale din România, în 1992, prin succesul exagerat al Partidului Unității Naționale Române – devenit al doilea partid românesc în forul legislativ –, o dată cu intrarea Partidului România Mare și a Partidului Socialist al Muncii în Parlament, soarta țării era, până la noile alegeri, pecetluită¹²². PDSR, împreună cu PUNR, PRM, PSM – la acea dată se adăuga și PDAR – au format majoritatea parlamentară care a permis numirea Guvernului Nicolae Văcăroiu. Ulterior, partidele asociate PDSR au avut o ascensiune constantă către zona de decizie executivă. În luna august 1994, PUNR a obținut două portofolii: al Ministerului Comunicațiilor, prin Adrian Turicu, și al Ministerului Agriculturii și Alimentației, prin Valeriu Tabără. Tot atunci s-a descoperit apartenența lui Iosif Gavril Chiuzbaian, ministru al Justiției, la PUNR. Din momentul în care PUNR a fost cooptat oficial în Executiv, deveneam singura țară europeană unde la guvernare participa un partid extremist¹²³.

-
121. Acest paragraf urmărește îndeaproape ideile unui studiu terminat împreună cu Renate Weber, la 20 februarie 1995 – poate unul dintre cele cu cea mai mare miză pe care le-am scris noi doi, din păcate nevalorificat suficient (publicat sub titlul „Naționalism și stabilitatea statului de drept în România”, în *Studii Internaționale*, nr. 1, 1995, pp. 47-62).
 122. Doar naivitatea greu de învins a liderilor Convenției Democratice îi făcea să aștepte cu nerăbdare căderea Guvernului și alegeri anticipate, după câteva luni de la instaurare. Cum să lase astfel de formațiuni puterea din mână, o dată legitimate prin scrutin, pentru nu știu ce nemulțumiri populare?
 123. Unii autori preferă alegerea unui termen mai tehnic, cum ar fi hiper-naționalismul: vezi John Mearsheimer, „Back to the

PRM și PSM au obținut și ele poziții în Guvern, la nivel subministerial. În luna ianuarie 1995, PDSR, PUNR, PRM și PSM au semnat un protocol pentru susținerea Guvernului Văcăroiu. Din acel moment, statul român a devenit, practic, antimaghiar. În ianuarie 1995, Iosif Gavril Chiuzbaian – de subliniat din nou: ministru al Justiției! – a susținut necesitatea scoaterii în afara legii a UDMR. Tot în ianuarie 1995, Partidul România Mare a adoptat un document care numea „antiromânești” acțiunile maghiarilor și cerea interzicerea imediată a UDMR. În ce constau acțiunile care ar fi impus scoaterea maghiarilor din viața politică? Iată-le: „votul parlamentarilor UDMR împotriva Constituției României”; „contestarea realităților cu privire la drepturile minorităților maghiare din România la toate organismele internaționale la care România este parte”; „prezența obsesivă a majorității parlamentarilor UDMR pe listele de semnături privind suspendarea președintelui României și demiterea Guvernului”; „prezența cu regularitate a liderilor și a parlamentarilor UDMR la Budapesta”; „refuzul de a participa la activitatea Consiliului pentru Minoritățile Naționale”; „insti-tuirea miniParlamentului sub denumirea de «Consiliul reprezentanților UDMR» și a «Consiliului primarilor și consilierilor UDMR»¹²⁴” etc.

Naționalismul la guvernare nu era doar gargară. Intrarea membrilor PUNR, PRM și PSM în structurile decizionale a avut un efect direct asupra activității ministerelor ori a altor instituții. Avea de ce să dea frisoane influența ce putea duce până la controlul total al organismelor care priveau siguranța națională.

Future: Instability in Europe After the Cold War”, in *International Security*, vol. 15, nr. 1, vara 1990, pp. 5-56.

124. „Cartea neagră a acțiunilor antiromânești și antidemocratice pe care organizația teroristă UDMR le desfășoară de aproape 5 ani împotriva României”, in *România Mare*, nr. 239, anul VI, 3 februarie 1995.

Cum principalele structuri responsabile pentru siguranța națională sunt chemate să susțină interesele României pe termen lung și la nivel global, instituțiile siguranței naționale ar trebui să funcționeze cât mai independent de conjuncturile politice. Comportamentul lor este definitoriu pentru capacitatea statului de a prezerva stabilitatea internă și credibilitatea internațională.

Având în vedere această premisă, se poate remarca fragilitatea sistemului instituțional al proaspetei democrații românești. Relativa independență de actorii politici pe care ar trebui să le aibă instituțiile intereselor naționale este încifrată în legislație și practică. Dintre cele două, legislația aduce cele mai importante garanții pentru prevalența intereselor naționale asupra atitudinilor politice conjuncturale. De aceea, oricât de amară ar fi pentru cineva această pilulă a trecerii prin normele juridice în materie, ea este necesară pentru a putea înțelege interacțiunea dintre practică și normă în societatea românească. Propun o scurtă analiză pe marginea celor două legi de bază privind siguranța națională :

Legea privind înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Suprem de Apărare a Țării¹²⁵ și Legea privind Siguranța Națională a României¹²⁶ erau ambele anterioare Constituției. Un ochi atent putea remarca imediat că erau pline de deficiențe și, ca urmare, ofereau suficiente mijloace pentru subminarea statului democratic de către o formă de guvernare cu tendințe extremiste. Altfel spus, regulile erau suficient de proaste pentru a permite violarea, să zicem, cvasilegală, de către beneficiarii puterii politice, a principiilor democratice cucerite prin revoluția din decembrie 1989.

Instituția cu cea mai înaltă competență în domeniul siguranței naționale era – și este – Consiliul Suprem de Apărare a Țării. CSAT a fost înființat, „în scopul organizării și coordonării unitare a activităților care privesc

125. Legea nr. 39 din 13 decembrie 1990.

126. Legea nr. 51 din 29 iulie 1991.

apărarea țării și siguranța statului atât în timp de pace, cât și în timp de război...”¹²⁷. În lege sunt descrise atribuțiile și modalitatea de control a activității acestui organism. Un an mai târziu, Constituția enunța : „Consiliul Suprem de Apărare a Țării organizează și coordonează unitar activitățile care privesc apărarea țării și siguranța națională.”¹²⁸ Și atât. Nici un fel de atribuții! (Singurele mențiuni vizau examinarea rapoartelor CSAT în ședința comună a Camerelor.)

În aceste condiții, organizarea și funcționarea CSAT erau lăsate la îndemâna legii și deci a intervenției factorilor politici. Limbajul legii 39/1990 spunea și alte lucruri. Semnificativă era folosirea expresiei „siguranța statului” : CSAT „exercită orice alte atribuții cu privire la apărarea națională și siguranța statului.” De ce a „statului” ? Constituția vorbește despre „siguranța națională”. Toate documentele internaționale se referă la „siguranța națională”. Asta, pentru a sublinia că instituțiile sunt în serviciul națiunii, nu-și aparțin lor înșile. De vreme ce „un stat este o organizație juridică și politică, având puterea de a cere supunere și loialitate cetățenilor săi”¹²⁹, rezultă însă că ceea ce protejează CSAT este statul român, respectiv autoritățile publice și structurile sale de putere, nu națiunea. Nuanțe subtile, efecte mari, pe care, desigur, cetățeanul simplu, român sau maghiar, nu are cum să le distingă. Dar ele fac muzica într-un stat unde controlul reciproc al instituțiilor este atât de fragil. Cu atât mai fragil când e vorba despre instituțiile de securitate¹³⁰.

Dimensiunea politică sporită de care beneficia Consiliul Suprem de Apărare a Țării prin legea sa de organizare

127. Legea nr. 39/13 decembrie 1990.

128. În art. 118.

129. Hugh Seton Watson, *Nations and States*, Methuen, Londra, 1977, p. 1.

130. Câtă coerență avea însă totul, era demonstrat de introducerea în Parlament a proiectului de modificare a Codului penal – în 1994 –, unde s-a introdus infracțiunea referitoare la „siguranța statului”.

și funcționare era cu atât mai problematică cu cât competențele CSAT se dovedeau mai puțin circumscrise și controlate. Despre atribuțiile CSAT legea spune: „Exercită orice alte atribuții cu privire la apărarea națională și siguranța statului”, fără nici o precizare în legătură cu modalitatea în care aceste „alte atribuții” îi sunt acordate. Nici măcar sintagma atât de obișnuită în dreptul românesc, „prin lege”, nu apare. Puteam vedea, într-o zi, Consiliul – organ al administrației publice –, substituindu-se Parlamentului, dându-și singur orice competențe crede de cuviință în domeniul său de activitate. Și asta în condițiile în care „Hotărârile adoptate de Consiliul Suprem de Apărare a Țării sunt obligatorii pentru cetățenii țării, precum și pentru toate instituțiile și unitățile la a căror activitate se referă”¹³¹ ¹³².

Autorii legii CSAT au gândit instituția ca situându-se deasupra oricărui control. Un fel de guvern militar¹³³. Este adevărat că CSAT „...prezintă anual în fața Parlamentului o dare de seamă asupra activității desfășurate, prin unul din membrii săi și, la cererea Parlamentului, informări, ori de câte ori situația o impune”¹³⁴. Dar legea nu mai precizează care sunt puterile Parlamentului în aprecierea acestei activități, și nici sancțiunile în cazul în care aceste rapoarte nu sunt prezentate.

Asemenea „greșeli” sau „scăpări” legislative au fost testate în perioada coaliției naționalist-extremiste. Astfel

131. Art. 9 al Legii nr. 39/1990.

132. Cum „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român și unica autoritate legiuitoare a țării” (art. 58 alin. (1) din Constituție), prevederea contravine legii fundamentale. În vreme ce o lege este supusă unui control de constituționalitate, fie înainte de promulgare, fie pe cale de excepție, aceste hotărâri ale unui organism administrativ sunt mai presus de orice control.

133. Că astfel de temeri sunt motivate a demonstrat-o mai târziu cazul lui Adrian Severin, a cărui demisie din poziția de ministru de Externe a fost impusă, până la urmă, în ședința CSAT.

134. Art. 8 al Legii 39/1990.

a fost solicitarea adresată președintelui României de către președintele PUNR¹³⁵, prin care i se cerea acestuia ca, în virtutea atribuțiilor conferite de art. 93 (1) din Constituție, să instituie starea de urgență în unele localități din județele Harghita, Covasna și Mureș. Faza declarațiilor insultătoare era înlocuită cu invocarea textelor de lege, pentru transpunerea în practică a amenințărilor. Președintele României avea posibilitatea constituțională de a lua o asemenea măsură – Parlamentul fiind solicitat să o încuviințeze în termen de cinci zile. Iar în conformitate cu legea proprie, CSAT putea analiza și aproba „măsurile necesare... ca urmare a declarării stării de urgență...”, măsuri care nu mai sunt supuse controlului parlamentar, în schimb sunt obligatorii pentru toți cetățenii.

CSAT este o structură puternic politizată în virtutea componenței sale. Pentru opt din cei zece membri nu există interdicția de a face parte din partide politice: primul-ministru, ministrul de stat însărcinat cu activitatea industrială și comercială, ministrul apărării naționale, ministrul de interne, ministrul afacerilor externe, șeful Departamentului de analiză politică al Președinției României, directorul Serviciului Român de Informații, directorul Serviciului de Informații Externe. Iar Consiliul Suprem de Apărare a Țării organizează și coordonează activitatea SRI, instituție specializată „în domeniul informațiilor privitoare la siguranța națională a României”¹³⁶.

Puterea CSAT de a institui o politică discreționară în domeniul siguranței naționale era amplificată de carențele actelor normative privind siguranța națională a României. Pentru „apărarea” siguranței naționale, orice fel de acțiuni sunt permise, inclusiv „...înregistrarea, copierea sau obținerea de extrase prin orice procedee; instalarea de obiecte, întreținerea și ridicarea acestora din locurile în care au fost depuse...”.

135. Vezi *Cronica Română*, anul III, nr. 618, 30 ianuarie 1995, p. 4.

136. Art. 1 din Legea nr. 14/1992.

Cine te împiedică atunci ca, în numele siguranței naționale, să produci probe acuzatoare la adresa unui cetățean indisciplinat care te supără? Nu s-a făcut asta constant, în cazul incitărilor interetnice? Mandatul procurorului? Nu intervenția procurorului asigură siguranța cetățeanului, ci posibilitatea acestuia de a contesta actele procurorului. Numai că „în cazuri întemeiate, procurorul general poate prelungi la cerere durata mandatului, fără a se putea depăși, de fiecare dată, 3 luni”¹³⁷. Nestabilirea unei limite maxime de timp înseamnă posibilitatea prelungirii activităților informative pe toată durata vieții unei persoane investigate. Cel căruia i se violează corespondența, i se ascultă telefoanele sau care este filmat etc. nu află niciodată ce s-a întâmplat cu el. Ca sub un regim autoritar! Iată cum invocarea intereselor naționale, de fapt ale unui regim extremist bazat pe o ideologie naționalistă malignă, a dus, așa cum o spune și teoria, la norme constituind „violări substanțiale ale drepturilor omului”¹³⁸.

Mica referire la normele juridice adoptate după 1990 arată cum carențele legislative au venit în întâmpinarea regimului naționalist dintre 1992 și 1996. Mentalitatea subordonării principiilor statului de drept perspectivei ideologice a regimului PDSR, PUNR, PRM, PSM se vede într-un act adoptat în luna mai 1994: „Concepția integrată privind securitatea națională a României”. Documentul a fost elaborat de către CSAT, apoi a fost trimis Parlamentului României spre aprobare. La capitolul „Factori de risc externi” pentru securitatea națională, documentul nota: „Perceperea distorsionată în străinătate a evoluțiilor interne, a dificultăților cu care se confruntă țara noastră

137. Alineatul 5 al art. 13 al Legii siguranței naționale.

138. Asbjørn Eide, Second progress report, „PROTECTION OF MINORITIES – Possible ways and means of facilitating the peaceful and constructive solution of problems involving minorities”, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Commission on Human Rights, ECOSOC, E/CN. 4/Sub. 2/1992/37, 1 iulie 1992, par. 18, p. 4.

în procesul tranziției, precum și necristalizarea încă a unei conduite convergente a tuturor forțelor politice au alimentat și mai pot alimenta manifestarea unor rețineri față de România”. Mai pe șleau: aprecierea critică a situației interne făcută de cineva din țară, dar care este transmisă și în străinătate, reprezintă un factor de risc la adresa siguranței naționale. Erau vizați, prin asta, toți cei care anunțau prin lume pericolul naționalismului românesc. Ipoteza – o simplă ipoteză? – s-a văzut confirmată de inițiativa de modificare a Codului penal în sensul introducerii infracțiunii de „defăimare a țării sau națiunii”, votată în februarie 1994 de Senatul României: „Defăimarea, prin orice mijloace, în public, a țării sau a națiunii române se pedepsește cu închisoare de la unu la cinci ani.”

Mentalitatea autorilor „Concepției integrate” ieșea la suprafață și la punctul unde, tot la factorii de risc externi, se menționa: „Principalii factori globali de risc se circumscriu exploziei naționalismelor și rivalităților naționale, exacerbarii tensiunilor etnice și intoleranței religioase, precum și fragilității situației generale a țărilor aflate în stadiul tranziției.” Erau vizate, cu siguranță, Ungaria, Ucraina, poate și Bulgaria, când puneau întrebări cu privire la conaționali. În schimb, din capitolul factorilor de risc interni pentru securitatea națională, lipsesc tocmai naționalismul, naționalismul extremist etc., adică exact sursele de instabilitate cu care se confruntase România în cei patru ani anteriori apariției documentului.

*

Nimic însă nu mi se pare mai sugestiv, pentru acapararea instituțiilor de către filosofia extremist-naționalistă care a dominat guvernarea 1992-1996, decât documentele Serviciului Român de Informații. (Documentele, întrucât nu-i putem proba activitățile – atunci am avea ce vedea!) Raportul referitor la îndeplinirea atribuțiilor ce revin potrivit legii SRI pentru realizarea siguranței naționale,

perioada octombrie 1993 – septembrie 1994, este un material care spune mai multe decât au dorit, cred, chiar autorii săi.

Zice raportul : „acțiuni de genul celor menționate... au avut un caracter izolat, neînregistrând ecoul scontat în rândul membrilor minorităților etnice vizate...” ori „este de menționat... poziția constructivă și atitudinea corectă manifestate de persoanele de naționalitate maghiară din țara noastră în raport cu populația majoritară...”. Formule eufemistice? Ele nu fac decât să accentueze mesajul : membrii celor două minorități – maghiarii și romii – devin un pericol pentru statul român din clipa în care militează pentru drepturi care sunt altele decât cele acceptate de oficialități, sau când dau o altă interpretare decât cea dată de autoritățile publice unor evenimente care implică minoritari și majoritari.

Raportul indică acțiuni ce urmăresc „exacerbarea naționalismului”, având tendințe „extremiste și separatiste”. O fi făcând SRI referiri, când vorbește despre exacerbarea naționalismului, la Vadim Tudor și Gheorghe Funar? De unde ! „Fără a le minimaliza, trebuie să spunem că apelurile la confruntarea cu populația majoritară înregistrează un ecou modest” (p. 5). SRI a identificat acțiuni cu caracter extremist-naționalist care pun în pericol ordinea de drept la minorități sau la unele „organizații naționalist-extremiste din străinătate”. Exemplele : „campania de strângere de semnături vizând susținerea unui proiect de lege privind învățământul pentru minoritățile naționale.” Pentru Serviciul Român de Informații, exercitarea unui drept constituțional, de inițiativă legislativă, prin voința cetățenilor, constituia un pericol pentru siguranța națională. Campania maghiarilor devenise, drept urmare, un obiectiv al acțiunilor SRI de apărare a ordinii de drept.

Iată-i prezenți și pe romi. Raportul SRI menționează „exploatarea propagandistică a unor incidente apărute în relațiile dintre unii membri ai etniei și alți cetățeni, pe fondul unor acte antisociale și infracționale grave”. Raportul continua : „Se cere însă subliniat faptul că, în cele

câteva conflicte petrecute, protagoniștii au fost întotdeauna cetățenii, și nu etniile, iar derularea lor a avut o semnificație strict situațională, locală și interpersonală”. Deci, iată SRI-ul pe post de turnesol etnic.

Sau „...unele elemente din rândul romilor¹³⁹ ...au incitat, denaturând prin denigrări și acuzații realitățile din țara noastră, la acțiuni de natură a afecta imaginea României în exterior...”. Drept exemplu era dat Sándor Csurkuly – prezentat drept liderul filialei din Târgu-Mureș a Uniunii Liber Democrate a Romilor din România, el fiind de fapt liderul Uniunii Romilor – care „a furnizat unor organisme internaționale date tendențioase despre conflictul de la Hădăreni, deturnându-l din sfera anti-socialului și infraționalității de drept comun în domeniul confruntărilor interetnice”.

Ceea ce ne spunea prin asta Serviciul Român de Informații era faptul că Sándor Csurkuly a fost controlat informativ. (Nu este clar de ce nu a fost el condamnat pentru a fi atentat la siguranța națională!) Apărea limpede, de asemenea, că aserțiunile din Raport reprezentau un act de intimidare a celor care se refereau în mod critic la situația din România și, în particular, asupra problematicii interetnice.

*

Prea tehnică oare această înșiruire de note legislative, rapoarte și decizii instituționale? Fără ele nu putem înțelege în ce lume am trăit. Aici, în această interacțiune dintre normă și activism, se ascunde motorul care împinge – dar în ce direcție?, cu ce viteză? – o societate. Așa arăta statul român în anii 1992-1996: cu o legislație precară, cu instituții precum SRI-ul, pervertite, permițând actorilor politici ce puseseră mâna pe autoritățile publice să se joace aproape cum vor. În timp ce la București se susținea că suntem o „insulă de stabilitate”, tensiunile de natură etnică atinseseră un nivel record. Adoptarea Legii învățământului nr. 84/1995 a produs o astfel de mobilizare

139. Atenție la sintagma: „elemente din rândul romilor”!

a comunității maghiare, încât putea crea o problemă de stabilitate regională. Discursul hiper-naționalist în zona guvernării politice arată că, în acei ani, România s-a confruntat efectiv cu o problemă etnocratică. Instituții importante ale statului român, precum Consiliul Suprem de Apărare a Țării și Serviciul Român de Informații o luaseră într-o direcție naționalistă, pe măsura factorilor politici care se aflau la conducerea lor.

„Fundamentul politic al pericolului naționalist-extremist a fost formarea coaliției parlamentare majoritare cuprinzând partide precum PUNR, PRM, PSM. Coaliția majoritară de tip naționalist-extremist determina, prin însuși actul politic al alianței consfințit în ianuarie 1995 printr-un protocol, deciziile legislativului și executivului.¹⁴⁰”

Aceasta era concluzia-cheie cu care finalizam, cu Renate Weber, studiul din 1995 dedicat naționalismului și stabilității statului de drept, apărut în revista *Studii Internaționale*. Ideea precisă și, în definitiv, de bun-simț – în acest domeniu, deseori argumentația este mai importantă decât teza – avea însă un substrat aproape privat. Ea fusese obiectul unei negocieri cu colegul nostru, Valentin Stan, care o refuzase încăpățânat. Pentru el, intrarea PUNR la guvernare era esența răului. Despre PRM, PSM să nu zicem nimic. Așa se rupsesse echipa noastră de trei, lucrând pe această temă. Dar asta este o altă poveste, care începe mai demult, de când și-a făcut intrarea pe scenă Comitetul Helsinki.

140. În acest context, declarațiile PDSR pentru integrarea euro-atlantică a României erau perdele de fum. Cum poți să vrei sincer să te integrezi în NATO și să stai alături de PUNR, PRM și PSM? A trebuit să vină anul 1996, și următoarele alegeri, pentru ca butoiul cu pulbere cu fitilul în mâna coaliției majoritare din 1992 să fie aruncat peste bord și pentru ca tema integrării în Alianța Nord-Atlantică să se pună cu adevărat.

19. Intrarea pe scenă a Comitetului Helsinki

Dezbaterii cu privire la UDMR sau PUNR, la naționalismul extremist promovat de Partidul România Mare și la naționalismul pervers din PDSR, la conexiunea acestor actori cu CSAT, SRI sau, de ce nu?, cu MAE, îi lipsea, cum s-a spus, cunoașterea în adâncime. Multiculturalismul, logica raporturilor etnopolitice, autonomiile și statutele speciale rămăseseră subiecte exotice. Autorii aflați prin universități și MAE nu au fost în stare să producă, în prima parte a anilor '90, decât teze stupide de genul „teoria că standardele internaționale sunt minime este periculoasă”. Reprezentanta unui anemic „Centru de studiu al minorităților...” creat sub egida Academiei României în 1991, a susținut chiar, la o întâlnire care a avut loc la Brașov în anul 1995 – unde participa președintele de atunci, Ion Iliescu – ceva de genul: „minoritățile naționale nici nu există”¹⁴¹. Nu ar avea o legitimitate conceptuală¹⁴². Altfel spus, își contesta propriul ei obiect.

Doar transilvănenii au fost din acest punct de vedere cu un pas înaintea discuțiilor la nivel național. În ceea ce îi privește pe maghiari, unii dintre ei specializați chiar de

141. „Forumul cetățenesc româno-maghiar”, organizat de către Asociația de prietenie româno-maghiară de la Pecs și de filiala Brașov, împreună cu Asociația Pro Democrația, între 7-9 octombrie 1995. Primul Forum s-a ținut în 1993 la Pecs. Deși „civic”, aspectul politic al Forumului nu a fost în nici un caz neglijabil. În seara zilei de 7 a fost anunțată, pentru a doua zi, vizita președintelui Ion Iliescu. Care a și avut loc. Măsurile de securitate luate cu această ocazie au avut o amploare cu totul indecentă.

142. Desigur, limbajul doamnei în cauză nu ajungea la formulări de genul „legitimitate conceptuală”.

către UDMR în chestiunea minorităților, aceștia vorbeau pentru ei sau cu cercetătorii de la Budapesta.

*

Primul ziar care a anunțat apariția Comitetului Helsinki Român a fost... *The New York Times*, în numărul din 6 ianuarie 1990¹⁴³. Am creat această organizație împreună cu mai mulți prieteni¹⁴⁴, după vizita organizației Helsinki Watch în România, care dorise să sprijine apariția unei asociații prietene. Mai fusesem contactat și ajutat de reprezentanți ai Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris, în primul rând de Mihnea Berindei și Sanda Stolojan.

Comitetul a primit o recunoaștere juridică în aprilie 1990, sub numele Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din România-Comitetul Helsinki, după ce se lansase deja în câteva cercetări¹⁴⁵. Dar Comitetul Helsinki a avut o evoluție cu adevărat importantă după ce în el au intrat câteva persoane de indiscutabilă competență, în primul rând, Renate Weber, în toamna anului 1990¹⁴⁶, apoi Manuela Ștefănescu¹⁴⁷. Deja în 1991, Comitetul a realizat câteva

143. Celestine Bohlen, „Ex-Dissidents Will Monitor Bucharest on Rights”, in *The New York Time INTERNATIONAL*, sâmbătă, 6 ianuarie 1999.

144. După circa un an au rămas foarte puțini din grupul inițial ; printre ei, Radu Filipescu, pe care-l invitaseam să fie co-președinte.

145. E vorba, în primul rând, despre deschiderea dosarului Gheorghe Ursu.

146. Renate Weber a fost cea mai competentă lideră a Comitetului Helsinki. De la ea am învățat să apar substanța drepturilor în fața procedurilor. Cu ea am elaborat primele studii care ar putea fi considerate o doctrină a drepturilor minorităților în România. Din 1998, a devenit președinta Fundației pentru o Societate Deschisă, căreia i-a dedicat următorii ani. Dar și aici a păstrat legătura cu activitatea teoretică, fiind autoarea unor lucrări de referință pe problematica feminină.

147. Ea s-a specializat de-a lungul timpului pe monitorizarea alegerilor și abuzurile poliției.

lucruri spectaculoase : blocarea unor proiecte de lege antidemocratice, elaborarea unor politici publice alternative, o politică de *lobby* care se făcea simțită.

Desigur, oamenii Comitetului făcuseră constant referire la minoritățile naționale în 1990, în 1991 sau 1992. Ele se mențineau în limitele militantismului civic, corect, dar semnificativ mai mult prin atitudine decât prin subtilitate. Deja devenise însă evident că nici un progres de substanță în materie nu era posibil fără o aprofundare a concepției maghiarilor asupra drepturilor minorității maghiare și a conceptelor minorităților în general. Atunci am descoperit, cu adevărat, literatura de specialitate. Primul mea investigație teoretică a avut ca temă : „Sunt drepturile colective ale minorităților naționale drepturi ale omului ?”. Soluția găsită – numită „interpretarea esențialistă a criteriului funcțional”¹⁴⁸ – nu era una pe care s-o poți negocia cu opinia publică. Dar răspunsul era pozitiv și, în sensul acesta, suficient pentru mine să aflu din interior, nu numai din opiniile altora, că drepturile colective au sens, au rost și, ca urmare, merită să lupti pentru ele.

*

Mă uit pe raportul APADOR-CH, pe anul 1993. Mecanismul intrase în foc continuu. Grupul celor care lucrau la Comitet se completase. Se obținuseră, pentru prima dată, finanțări substanțiale. În 1993, Comitetul inițiase „Declarația în favoarea transparenței”, semnată de organizații neguvernamentale și sindicate însumând peste două milioane de membri. Pe această temă a desfășurat o campanie de *lobby* parlamentar, iar în luna martie organizase o Conferință la care participaseră reprezentanți ai tuturor partidelor reprezentate în Parlament, experți în *lobby* din SUA, lideri veniți din zona societății civile. În condițiile în care, pe atunci, Parlamentul nu dădea

148. Gabriel Andreescu, „Drepturile minorităților : drepturi ale omului ?”, in *RRDO*, pp. 15-23.

publicității proiectele de lege dezbătute, APADOR-CH a avut, permanent, doi membri prezenți în cele două Camere¹⁴⁹. Proiectelor care intersectau domeniul drepturilor omului li se făcea o analiză la sânge, acestea erau trimise comisiilor parlamentare de specialitate, liderilor partidelor parlamentare, se organizau mese rotunde cu parlamentari reprezentând întreg spectrul politic. Așa au fost tratate Proiectul de modificare a legii privind demonstrațiile publice¹⁵⁰; Proiectul de lege privind Comisia pentru persoanele juridice¹⁵¹; crearea Serviciului de Telecomunicații Speciale; Proiectul de lege pentru modificarea și completarea Codului penal și a Codului de procedură penală; Proiectul de lege privind apărarea secretului de stat.

Exceptând crearea Serviciului de Telecomunicații Speciale, trebuie să spun că, în acel an, APADOR-CH a avut succes. Sau, mai sigur, se poate susține că și intervenția sa a contat în blocarea tuturor inițiativelor legislative care, dacă le privim din perspectiva prezentului, reprezintă o oroare.

În 1993, Comitetul a mai asigurat asistență juridică gratuită, a făcut investigații pentru implicarea unor avocați în asistența juridică a romilor, a cercetat aresturi ale poliției și a început un program aflat constant în fruntea interesului său: abuzurile polițiștilor. A mai dat asistență refugiaților – celor din țară, dar și românilor aflați în străinătate –, a participat la elaborarea legii în materie. A făcut prima și poate singura analiză obiectivă a procesului

149. Marian Pancu și Mona Nicoară.

150. În acest proiect apăreau definiții absurde, de genul: „Adunările publice sunt înarmate dacă cel puțin doi participanți poartă asupra lor arme vizibile ori ascunse sau orice alt obiect, vizibil sau ascuns, ce poate fi folosit ca armă ori în acțiuni violente sau dacă poartă asupra lor materiale explozive sau incendiare”.

151. Comisia ar fi asigurat „dreptul statului de supraveghere și control asupra tuturor persoanelor juridice de drept privat”.

de la Tiraspol¹⁵² – asupra căruia urma să se repeadă, mai târziu, ca să-l exploateze, „patrioții”. Desigur, luase în lucru cazuri individuale, unele celebre, cum ar fi Marie-Jeanne Eugenia Curelescu¹⁵³, sau Alexandru Tătulea,¹⁵⁴ ori cazul ziaristului Andrei Zanolopol din Galați¹⁵⁵. Tot în 1993, apăruseră Centrul de documentare – biblioteca APADOR-CH – și *Revista Română de Drepturile Omului*.

În Raport sunt notate investigații în cazurile privind atacuri asupra romilor – satul Apa din județul Satu Mare și mult invocatul Hădăreni. Apare pentru prima dată și un program vizând minoritățile naționale și etnice.

*

Discuții cu UDMR pe tema conceptelor promovate de către Uniune au avut loc și în 1993. Unele au devenit chiar subiect de polemică purtată, să spunem, în cadru internațional¹⁵⁶. Dar anul de turnură a fost 1994. La invitația prezidiului executiv al UDMR și a Ligii Pro Europa (care fusese – prin programul Centrului Intercultural – și co-finanțatoarea întâlnirii) a avut loc, între 13 și 15 mai 1994, la Tușnad Băi, o întâlnire între practicieni și teoreticieni ai drepturilor omului : Miklós Bakk, Sándor Balázs,

152. Meritul îi aparține în acest caz Manuelei Ștefănescu, care a dus lucrurile până la punctul în care puteau fi duse. Tot ea a luat distanță față de parazitarea cazului Ilie Ilașcu, viitorul membru PRM.

153. Reținută la un post de poliție, ea a fost violată de polițistul de gardă. În urma violului a rezultat un copil.

154. Bătut și apoi împușcat în cap de un polițist, pentru că nu avea actele asupra lui, a scăpat cu viață printr-o minune.

155. Pe numele lui Zanolopol a fost eliberat un mandat de arestare preventiv după doi ani (!) de la „faptă” (acuzat de un absurd trafic de influență), în urma căruia doi sectoriști l-au agățat la ieșirea din bloc, l-au legat de o bară de metal și l-au lovit până a venit duba, care l-a ridicat.

156. Vezi textul lui Béla Markó apărut în *Uncaptive Minds* și apoi replica Gabriel Andreescu, „The Minority Question. A Few Observations”, în *Uncaptive Minds*, vol. 8., nr. 1, 1995, pp. 89-95.

Anna-Maria Biró, Barna Bodó, Péter Eckstein-Kovács, Ernő Fábrián, István Horváth, Gábor Kolumbán, György Nagy și alții. Și „noi” : Smaranda Enache, Renate Weber, Valentin Stan și cu mine. Timp de două zile au fost analizate cele două documente „de importanță programatică” (calificare a Biroului de Presă a UDMR) : Memorandumul adresat Consiliului Europei și Proiectul de lege privind minoritățile naționale și comunitățile autonome.

Ajunși la București, i-am propus lui Renate un studiu mai amplu în chestiunea proiectului de lege. Nu aveam în nici un fel viziunea a ceea ce va ieși de aici. Beneficiam de egida Centrului pentru Drepturile Omului, cadru propice cercetării. Îl puteam implica și pe Valentin Stan. Istoric de formație, avusese un scurt interludiu în diplomatie¹⁵⁷. Acolo se ocupase chiar de problematica minorităților naționale. Avea o mulțime de date istorice și, mai ales, avea instinctul, crescut în MAE, de a invoca des interesele statului. O perspectivă necesară în context, cu atât mai mult cu cât problema minorităților este și una internațională, deci una reglată printr-un sistem de documente în care „viziunea” statelor are un cuvânt greu de spus.

Renate și cu mine, militanți ai drepturilor minorităților, eram mai puțin atenți la „cealaltă” parte a muntelui. Problematica legată de stabilitatea statului, de interese globale care, desigur, trebuie luate în considerare în orice încercare obiectivă de tratare a temei minorităților. Noi însă eram preocupați în primul rând de soarta minorităților. Cunoașterea în acest domeniu nu poate fi „neutră”. Este o cunoaștere „pentru ceva”¹⁵⁸, iar instrumentele doctrinare au încifrate în ele, desigur, sensul obiectivului.

157. Despre întâlnirea cu Valentin Stan, relevantă, am povestit în *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Editura Polirom, Iași, 1998.

158. A fi însă „pentru ceva” nu înseamnă și a fi subiectiv sau a avea *partis pris*.

Eforturile de a ajunge la o poziție comună între noi trei, în particular, împotriva exagerărilor în interpretarea motivațiilor statale pe care le argumenta Valentin, a însemnat un inegalabil exercițiu. O experiență aproape dură, de care am putut să beneficiem mai târziu noi, Renate și cu mine, când am perceput într-un fel „din interior” argumentele ori subterfugiile unor preopinenți care reprezentau statul român.

La trei luni de zile de la lansarea planului nostru, a apărut sub egida Centrului pentru Drepturile Omului studiul *Concepția UDMR privitoare la drepturile minorităților naționale*¹⁵⁹. După încă trei luni, sub egida Centrului era publicat, pe urma rezultatelor studiului, un proiect de lege privind drepturile minorităților naționale – singura „ofertă” de acest gen făcută, până astăzi, de autori români.

159. În română și engleză.

20. „Studiul”. Gyula

Studiul *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale* analiza proiectul de lege lansat de către Uniune, stabilindu-și trei categorii :

- 1) a drepturilor care se încadrează în standardele internaționale ;
- 2) a cererilor care, considerând standardele internaționale ca minime, solicită drepturi sau modalități de exercitare a drepturilor peste acestea, comparative poate cu situația minorităților din alte țări, dar părănd a nu avea un corespondent în voința politică românească ;
- 3) a drepturilor care nu-și găsesc la ora actuală suportul în standardele internaționale și care utilizează conceptele de : comunitate autonomă, dreptul la autodeterminare internă a comunității autonome, autonomia personală, locală și regională a minorităților, considerarea minorității, respectiv a comunității autonome ca subiecte politice și de drept public.

Studiul argumenta necesitatea recunoașterii primei categorii, analiza drepturile care intrau în cea de-a doua categorie, militând pentru unele – o Universitate Bolyai la Cluj, extinderea asistenței în folosirea limbii materne în justiție, utilizarea limbii materne în administrația locală, unde se justifica chiar procentul critic¹⁶⁰ de 10% – și arătându-se sceptic față de altele, precum introducerea cotelor sau dreptul de veto limitat. Dincolo de asta, făcea o critică severă conceptelor celei de-a treia categorii, reprezentând „cheia” legii maghiare.

160. Procentul minorității, din ansamblul populației (unități administrative respective), care impune utilizarea limbii materne în administrația locală.

Argumentația era sistematică și epata cu referiri fie la un aviz consultativ al Curții Permanente de Justiție de la Haga, din 1930, fie la o lege estoniană din 1925, fie la o „interpretare esențialistă a criteriului funcțional” prin care se legitimau drepturile colective – anumite! – ș.a.

Partea substanțială a studiului era, cum spuneam, critica unor concepte specifice. „Critică”, e un fel de a spune. De fapt, le desființa. Voi cita o bucată : „Impedimentele de fond ale Proiectului de lege a minorităților naționale și comunităților autonome rezultă din utilizarea în acest text a unor concepte ce au o semnificație relativ fixată în documentele internaționale sau în literatura politico-juridică de specialitate și care este alta decât ceea ce propune documentul elaborat de către UDMR. Datorită acestui fapt, asocierea ideii de «autodeterminare internă a comunității autonome» cu cea de «subiect politic» și de «subiect de drept public» poate produce – conform unei logici care a fost explicitată în paginile anterioare – confuzii cu efecte perturbatoare asupra raporturilor pe plan internațional și asupra mecanismelor de protecție a suveranității statului român”¹⁶¹.

Asupra „mecanismelor de protecție a suveranității statului român” !? Nu era pusă în discuție voința politică contextuală, ci chiar legitimitatea conceptelor. Noi împărțisem munca în bucăți și, la final, ne-o evaluasem reciproc, apoi ansamblul. Partea critică de care se ocupase Valentin Stan mi se păruse exagerată. Prea erau enunțate cu siguranță incompatibilitățile și deci imposibilitățile. Cine a studiat ceva mai multă matematică știe că *imposibilitățile* nu sunt ușor de demonstrat. Sau, cum spunea un filosof al gândirii analitice, *imposibilitatea* arată că ceva a fost prost gândit. Chiar să creeze concepția UDMR, reflectată în proiectul de lege, o problemă pentru suveranitatea României? E greu să controlezi un raționament cu concepte

161. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1994, pp. 35-36.

atât de relativ – totuși – definite. În momentul finalizării studiului nu am reușit să îmi demonstrez suspiciunea.

Studiul a fost tipărit bilingv – cum să nu-l fi tradus și-n engleză? –, un volum cu foaia și coperta luxoase, sub o egidă care-și afirma lucrare cu lucrare ștacheta. Era o plăcere să-l oferi. L-am trimis celor aflați pe lungă noastră listă de parteneriate. Ambasade, instituții au cerut studiul nostru și l-au primit. Maghiarii l-au folosit în elaborările lor și în luările de poziție. Acest material a strâns legătura noastră cu analiștii UDMR – cu unul dintre ei, Miklós Bakk, am ajuns și la o fructuoasă polemică¹⁶².

Dar nu numai noi păream a fi doritori să facem cunoscut studiul. Surprinzător pentru mine, foarte activ era Consiliul pentru Minoritățile Naționale. Fusesem acceptați din 1993 ca observatori la ședințele acestei structuri create sub autoritatea Secretariatului general al Guvernului. Dar păream așezați în raporturi de adversitate. Consiliul a răspândit studiul în sute de exemplare. Ivan Trușter¹⁶³ ne dădea din când în când un telefon și ne ruga : „încă două pachete, dacă se poate”.

*

De la o zi la alta, rolul pe care începea să-l joace studiul nostru devenea mai vizibil. Între 12 și 13 mai (1995) am fost invitați la Gyula, localitate din estul Ungariei – locuită de relativ mulți români – toți trei autorii. Tema seminarului avea un titlu pe măsura locului : „Statul național și autonomia etnică”. Fusese organizat de către fundația Pro Minoritate, a FIDESZ-ului, Friedrich Naumann, ca deținător de bani și Liga Pro-Europa, ca prieten. Prezența maghiară a fost neașteptată :

162. Vezi „Dezbaterea : Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale”, în *RRDO*, nr. 6-7, 1994, pp. 86-106, unde Bakk Miklós a polemizat, într-o intervenție substanțială, cu studiul nostru.

163. Președintele Consiliului, mâna dreaptă a lui Viorel Hrebenciuc, atunci secretar general al Guvernului.

Zsolt Németh, vicepreședinte al FIDESZ ; Gáspár Biró, unul dintre cei mai cunoscuți experți în chestiunea minorităților, mai târziu bun prieten ; Gergely Pröhle, președintele Fundației Naumann din Ungaria... Din țară sosise Attila Varga, care reprezenta UDMR-ul în multe dintre discuțiile legate de proiectul lor de lege. Smaranda Enache era și ea acolo. Seminarul fusese de fapt dedicat studiului publicat de noi. Surpriză, *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale* fusese tradus de către organizatori în limba maghiară, în revista fundației. Și iată, îl auzim pe vicepreședintele FIDESZ afirmând că studiul reprezintă cel mai important text apărut în România în problema minorităților după 1940... ! Să fie un comentariu exagerat de politicos ? Cumva, o ironie ? La câțva timp am primit Premiul Pro Minoritate al statului ungar și am descoperit astfel că ironie nu a fost.

După un timp a trebuit să scriu cu Renate Weber *Evoluția concepției UDMR...* și să facem corecturile de rigoare asupra textului elaborat anterior. Dar acum, la trecerea câtorva ani, cred și eu că studiul a fost capul unei serii care a schimbat fondul dezbaterilor politice din România și, implicit, cadrul negocierilor dintre România și Ungaria. Studiul *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale* a inițiat o suită de cercetări teoretice, cu aplicație directă asupra problemelor de fond ale minorităților din România. Fără o astfel de doctrină a minorităților dezvoltată „din mers” ar fi fost foarte greu să fie găsite rezolvări, în anii care au urmat, pentru multe provocări pregătite să tulbure viața publică.

21. O lege a minorităților naționale

Succesul măturase orice timiditate. Am fi dorit să acoperim locurile goale ale unui program capabil să împace obsesiile românilor și așteptările maghiarilor. Din rațiuni de eficacitate și completitudine, acesta nu putea fi decât un proiect de lege a minorităților naționale. Părea că zburdăm pe un teren neacoperit suficient de nimeni. Doar o problemă de timp și mijloace. Analiza proiectului UDMR arătase ce trebuie urmat: obținerea drepturilor concrete cerute de maghiari, dar printr-un sistem de măsuri speciale, nu prin sistemul autonomiilor. Ne-am împărțit iarăși munca, în trei. Partea cea mai importantă a proiectului a făcut-o însă Renate. Eu aveam problema: cum anume am putea să asigurăm dreptul la universitatea în limba maghiară, dar, în același timp, prevederea ca acest drept să nu poată fi invocat de către o minoritate care ar uza de el pur arbitrar: micile minorități sau romii. Soluția pe care am ales-o a fost tratarea universității ca un drept „la perpetuarea tradițiilor proprii, prin aceasta înțelegând și instituțiile create de-a lungul timpului, inclusiv cele de învățământ ori alte forme instituționale, care în mod evident au acest caracter”¹⁶⁴. Universitatea Bolyai era perfect acoperită de principiu.

Valentin a venit cu informații privind procentul de minoritari care ar legitima folosirea limbii materne în

164. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Un proiect de lege privind minoritățile naționale elaborat de către Centrul pentru Drepturile Omului”, in Lucian Mihai (coord.) *Legislația în tranziție*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1995, p. 104.

administrația locală. Decretul nr. 1 din ianuarie 1919 al Consiliului Dirigent din Transilvania, Decretele guvernamentale ungare din 1919 și 1923, o lege din 1920 din Cehoslovacia dădeau cifra de 20%. Procentul de 20% era și cel intermediar dintre opțiunea UDMR – 10% – și a Consiliului pentru minoritățile naționale, de 25%¹⁶⁵. L-am ales! S-a dovedit o soluție vizionară sau pur și simplu rațională. 20% a fost cifra asupra căreia s-a oprit Legea administrației locale, peste mai mulți ani.

Am publicat proiectul de lege într-un supliment al revistei *RRDO, Legislația în tranziție*, împreună cu critica proiectului prin care Consiliul pentru Minoritățile Naționale încercase să stopeze inițiativa maghiară. L-am răspândit, l-am tradus în engleză... strategia pe care o știam atât de bine. Dar ar fi fost ideal să introducem textul ca inițiativă legislativă. De această dată, parlamentarii UDMR nu mai erau de nici un ajutor. UDMR nu va renega niciodată proiectul său, în ciuda consecvenței cu care a urmărit realizarea unei legislații bazate pe sistemul măsurilor speciale. Ba chiar, în discuțiile private, lideri ai UDMR au exclus orice inițiativă de promovare a unei alte legi decât a lor.

*

În contextul de atunci era evident că doar PDSR ar fi putut schimba strategia conflictuală a coaliției naționaliste. Am avut un moment iluzia că o argumentare rațională poate să penetreze în mintea bătrânilor săi lupi. Așa că am făcut un text în care sugeram de ce este bine să se adopte o lege a minorităților naționale, menționam că o ofertă rezonabilă există, i-am pus eticheta neutră a Centrului pentru Drepturile Omului și l-am transmis, prin Trușter, spre vârful PDSR. Argumentele erau chiar cele în care credeam cu adevărat, dar un pic îngroșate, cu un pic de exces asupra pericolelor unui eventual eșec... O strategie

165. Miza era, evident, Clujul. În orașul lui Funar, maghiarii sunt circa 23%.

de „punere pe gânduri”. Consider că observațiile de atunci sintetizează multe dintre datele problemei, așa că le cred utile și în excursul nostru de acum :

„1) Stabilitatea internă și situația minorității maghiare

Două sunt condițiile fără de care nu se poate spera rezolvarea pe termen lung a problematicii minorității maghiare :

a) asigurarea drepturilor pe care populația maghiară le-a avut teoretic, pe hârtie, ca minoritate, până în 1990 ;

b) recăpătarea instituției simbol a comunității maghiare, Universitatea Bolyai.

2) Principiile rezolvării contenciosului majoritate română – minoritate maghiară

a) În cadrul constituțional existent ;

b) Prin intermediul unei legi a minorităților naționale care să se adauge la Constituție – fără să o încalce sau să domine alte legi.

3) Necesitatea unei legi a minorităților ca alternativă la strategia autonomiilor

Asigurarea drepturilor minorităților pentru ca acestea să se simtă confortabil reprezintă un obiectiv de civilizație și, în același timp, o condiție a stabilității interne. Care sunt căile cele mai convenabile într-o situație dată ? Aceasta nu constituie numai o problemă de drept, ci o problemă de negociere politică între toate categoriile implicate. Minoritatea maghiară are un număr de cereri care privesc utilizarea limbii în justiție, administrație, educație, managementul instituțiilor culturale maghiare ș.a. În scopul promovării acestora, UDMR a propus, în 1993, un proiect de lege nediscutat nici până acum. Proiectul presupune schimbări constituționale. După părerea autorilor acestui program, condițiile din România nu sunt adecvate, astăzi, pentru o astfel de strategie de promovare a drepturilor minorității maghiare. Pe de altă parte, partenerii de negocieri cu minoritatea maghiară trebuie să rețină două aspecte :

a) Concepția autonomiilor este recunoscută în lume și va fi privită, în final, cu înțelegere.

Ceea ce solicită UDMR prin proiectul său de lege nu este nici absurd, nici ilegal. Există, pe de o parte, practica autonomiilor și regiunilor cu statut special, în forme variate, în Europa. Pe de altă parte, experți de referință în comunitatea internațională consideră că autonomia este unul dintre cele mai eficiente mijloace de rezolvare a problemelor minorităților. Francesco Capotorti nota în Raportul său : «dintre țările analizate (46 de țări – n.n.), în cele care au recunoscut existența pe teritoriul lor a grupurilor etnice și lingvistice ca entități ce solicită un statut special, se aplică o politică bazată pe concepția pluralistă. În unele dintre aceste țări s-a considerat că stabilirea unei structuri federale de guvernare sau acordarea autonomiei unei anume regiuni reprezintă măsuri eficiente de apărare a individualității și drepturilor acelor grupuri¹⁶⁶». Chiar dacă statele nu recunosc vreun «drept la autonomie», reacția marilor puteri la soluții care merg de la autonomii la federalizare este pozitivă, ca formulă de îndepărtare a tensiunilor și stopare a violențelor. (Este cunoscută relaxarea cu care a fost tratat noul statut al Transnistriei, în cadrul OSCE și Consiliului Europei.) Iată două exemple care vorbesc despre «spiritul» în care se tratează chestiunea autonomiilor : Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței cu privire la dimensiunea umană, a CSCE, din 29 iunie 1990 : «unul dintre mijloacele posibile, pentru atingerea acestor scopuri, este asigurarea unor administrații corespunzătoare locale sau autonome, care să corespundă împrejurărilor istorice și teritoriale specifice ale unor astfel de minorități și în concordanță cu politica statului în cauză»¹⁶⁷ ; Rezoluția 232 (1992) cu

166. Francesco Capotorti, Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Rights* (1977), Center for Human Rights, Study Series 5, United Nations, New York, 1991, p. 97.

167. „Document on the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE”, Copenhaga, 29 iunie, 1990, parag. 35, p. 41.

privire la autonomie, minorități, naționalism și Uniunea Europeană, adoptată de Conferința Permanentă a Autorităților Locale și Regionale din Europa, consideră necesar ca statele să acționeze pentru instaurarea democrației «efectuând o redistribuire pe scară largă a puterilor între Guvernul central, regiuni și autorități locale și, în special, prin recunoașterea și protejarea identității și dreptului minorităților de a juca un rol în administrația publică, conform principiului subsidiarității, respectându-se structurile administrative ale fiecărui stat»¹⁶⁸ ;

b) Presiunea în sensul obținerii autonomiilor poate scădea numai prin introducerea unei formule alternative (care să domine strategia autonomiilor).

Dar, dacă nu se răspunde pozitiv la strategia UDMR, trebuie asigurate minorității maghiare drepturi care să o facă să se simtă sigură și confortabilă. Acest lucru este posibil numai printr-un sistem de protecție generală care înseamnă, în condițiile noastre, o lege a minorităților naționale. Dacă această lege a minorităților nu va rezolva obiectivele de bază concrete ale maghiarilor, în nici un caz ea nu va apărea ca o concurentă la ideea autonomiilor, ci din contră, va duce la concluzia că autonomiile sunt ultima soluție.

4) Factori care mențin pericolul unor conflicte

a) Dăm pe scurt doar câteva rezultate ale cercetărilor privind dezvoltarea conflictului dintre o minoritate și stat :

Comunitățile care formează o societate tind spre separare iminentă atunci când unele : «devin convinse că auto-administrarea (*self-rule*) va avea ca rezultat mai multă justiție și calitate a vieții pentru variatele grupuri etnice decât în cazul sistemului unificat al statului¹⁶⁹». În acest

168. „Resolution 232 (1992)”, Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe, 27th Session (17 -19 martie 1992), II, 4, p. 3.

169. Alexis Heraclides, *The self-Determination of Minorities in International Politics*, Frank Cass, 1991, p. 16

caz, cu cât identitatea națională este mai puternică, cu atât pragul inegalității și dezavantajelor (subiective) care declanșează adversitatea este mai mic.

Factorii importanți care duc la tendința de separare și la violență sunt :

- distanța dintre așteptări și realizări ;
- asocierea frustrărilor cu mândria apartenenței la un anumit grup ;

b) Evoluția conflictului intern depinde considerabil de absența sau prezența unor factori externi. S-a demonstrat în practică că implicarea externă schimbă complet posibilitățile de acțiune ale actorilor interni. Peste o anumită cotă, conflictul cu comunitatea maghiară din România va duce la intervenția Ungariei. În această situație, pericolele pentru statul român devin incomparabil mai mari ;

c) Ultimii șase ani au dus la alienarea populației maghiare. Nu e nevoie să discutăm dacă această alienare este motivată ori nu. Dar ea înseamnă o bombă cu explozie întârziată, căreia nu i se cunoaște ceasul.

5) O lege a minorităților naționale poate fi prezentată într-un mod convenabil politic.

(a) Va constitui un semnal pozitiv pentru comunitatea internațională ;

(b) Ea poate fi o soluție de compromis între populația cu tendințe naționaliste și maghiari :

- în primul caz, ca o afirmare a voinței politice pentru o strategie proprie, care să lase în urmă dezbaterile pe tema autonomiilor ;
- în al doilea, ca o victorie a voinței de reconciliere, a maturizării politice, a dorinței de a înlocui stadiul confruntărilor cu unul al colaborării”.

*

Pescuitorii noștri în ape tulburi din PDSR chiar de asta aveau nevoie : să nu se ajungă la vreun compromis decent cu UDMR. Nu am primit nici un răspuns, deși, în alte cazuri, liderii PDSR făceau măcar act de politețe.

Așa că, la sfârșitul lui 1994, ne-am adresat „prietenilor noștri”. Amicii de la PAC ! Le-am propus proiectul cu care să învingă celelalte două propuneri de lege care așteptau la Camera Deputaților (cel al UDMR și cel al Consiliului pentru Minoritățile Naționale). I-am scris lui Vasile Popovici, explicându-i în amănunt de ce merita să aibă o astfel de inițiativă legislativă. A venit la noi, a luat textul, s-a arătat entuziasmat de idee. Peste câțva timp a revenit să ne anunțe : PAC este gata să preia proiectul, dacă acceptăm să fie depus sub numele lor. Excelent, nu țineam să ne punem numele sub proiect. „Vor fi numai câteva mici schimbări”, ne-a mai spus el. A rămas să ne aducă forma finală.

Am aflat în curând că PAC urma să depună proiectul de lege la Parlament. Vasile Popovici a și venit peste câteva zile cu proiectul „lor”. „Aveți observații ? ”, ne-a întrebat el, mai mult de formă. Am luat copiile. Le-am citit. Catastrofă ! Liderii PAC fie schimbaseră termeni, arătând că nu au habar de codurile de specialitate, fie schilodiseră drepturile. Mi-l închipuiam pe Manolescu, cum intervenea el pe text, gășind soluții inteligente !

Am făcut observațiile noastre pe ce interveniseră ei. Dar PAC a depus la Camera Deputaților textul inventat la partid. Pe 11 martie 1995, i-am trimis lui Vasile Popovici o scrisoare indignată. Un citat spune câte ceva despre criza de comunicare dintre un grup specializat și unul care se juca de-a politica : „Unele remarce puteau fi însușite, unele opțiuni PAC puteau ține de perspectiva politică specifică, dar altele au intrat în contradicție cu spiritul proiectului elaborat de Centrul pentru Drepturile Omului și cu fondul problemei. Ceea ce a rămas din proiect este numai o caricatură a celui inițial. El face deservicii scopului pentru care a fost elaborat. Un număr de intervenții ale voastre în proiect reprezintă chiar un *miss-use* al proiectului nostru”.

I-am spus mai departe : „În această situație, din păcate, Centrul pentru Drepturile Omului va trebui să facă un anunț referitor la maltratarea concepției sale privind o

lege a minorităților naționale. Iartă-mă dacă formula ți se pare severă, dar ea este necesară. Îmi pare rău că trebuie să adaug că modul în care voi ați tratat problema (promovării unei legi a minorităților) este infatuat, fără responsabilitate și reflectă stilul oamenilor politici care, dacă au căpătat o funcție sau un loc în Parlament, își închipuie că au devenit informați, inteligenți și competenți”.

Eram desigur șocați de modul în care cei de la PAC se jucaseră de-a făcutul legilor : „Nici unul dintre colegii mei nu este dispus să-și piardă timpul, ca să producă avortoni, chiar dacă aceștia devin «avortoni parlamentari». Aici [la CDO] există... resurse. Dacă vorbesc despre beneficiul acestor resurse, am în vedere nu utilizarea lor de către oamenii politici în sensul vremurilor nu de mult dispărute, când munca profesională era doar un adjuvant al voinței PCR, ci la supunerea opțiunii politice la exigențele specializării”.

Eram prieten cu Vasile Popovici, dar este firesc să fii mai prieten cu principiile. Proiectele de lege privind drepturile minorităților naționale nu au fost niciodată dezbătute în Parlament. UDMR a urmat ideea inteligentă de a opera asupra legilor speciale. În anul 1999 și, apoi, în 2001, cele două norme juridice fundamentale – privind învățământul și administrația locală – au ajuns la final. Între timp a fost adoptată norma care acoperă, în sfârșit, problema discriminării¹⁷⁰. În acest context, se ridică întrebarea : mai are sens adoptarea unei legi generale a minorităților ? Ar mai fi nevoie de ea ?

Astăzi, privind la proiectul din 1995, putem să ne dăm seama de ce este el depășit. Urmând problema maghiară, am lăsat afară chestiuni care astăzi apar ca reprezentând fondul. Una ar fi problema recunoașterii minorităților. După alegerile din 2000, în Parlament au apărut minorități exotice. Până unde mergem pe această proliferare de comunități care ocupă băncile Parlamentului ? Desigur,

170. Ordonanța 137/1999.

trebuie o formulă de definire explicită a ceea ce a fost recunoscut ca minoritate națională ; apoi, puse condițiile pentru orice nou grup minoritar ce dorește reprezentare parlamentară.

O altă chestiune ar fi aceea a noilor grupuri etno-culturale. Există astăzi în România circa 2000 de kurzi, majoritatea refugiați politici. Ei și-au exprimat dorința unor școli în limba maternă pentru copiii lor. Subvenționate de stat. Este oare cazul ca statul să facă acest efort ? Sau arabii, circa 15 mii, dintre care câteva mii de cetățeni români. Cum s-ar insera oare această comunitate în sistemul pluriethnic românesc ?

Aspectele electorale ar trebui mai bine definite. Practicile și normele s-au amendat nepermis de mult în perioada 1990-2000. Alegerile locale au oferit un cadru relativ generos pentru minorități, până în 2000. Nu ar trebui revenit pe logica drepturilor câștigate, la sistemul care se dovedise eficient ?

Chestiunea finanțărilor de la stat pentru minorități trebuie la rândul ei atacată. Uniunile culturale au monopolizat banii publici destinați susținerii identității culturale. Monopolul a fost urmat de abuzuri. Banii contribuabililor nu sunt acordați pentru șefii uniunilor, ci pentru comunități. Ar fi necesară o reglementare nouă, prin lege, care să oblige licitarea de proiecte.

Unde sunt astăzi întrebările care ni se păreau esențiale în 1995 ? A avut loc o evoluție substanțială a sistemului de drepturi. Practic, din obligațiile mai vechi rămâne adăugarea asistenței în limba maternă în justiție, în cazurile civile. Apoi, răspunsurile la noile provocări etno-culturale enumerate mai sus. Astfel de adăugiri își găsesc cadrul firesc într-o lege a minorităților naționale gândită ca o „Constituție a minorităților”.

22. Consiliul pentru Minoritățile Naționale

Poiectul de lege privind minoritățile naționale fusese o continuare directă a travaliului tehnic făcut cu ocazia studiului asupra concepției UDMR. Studiul era cel care îl făcuse posibil. Succesul acestui document, mai ales între maghiari, mă făcuse să uit câteva nedumeriri cu care rămăsesem din timpul discuțiilor de elaborare. Până la urmă, am revenit la lucrare. Cum se întâmplă des în viață, am luat în serios un lucru important, plecând de la un accident minuscul.

Accidentul apăruse în contextul relației relativ strânse pe care APADOR-CH a avut-o câțiva ani cu Consiliul pentru Minoritățile Naționale. Această instituție, care a funcționat, începând cu 1993, sub autoritatea directă a secretarului general al Guvernului, era formată din reprezentanți ai uniunilor create de minoritățile naționale. Având în vedere cum a funcționat CMN imediat după apariția lui, instituția părea o găselniță a PDSR-ului de contracarare a UDMR. Era nemulțumită formațiunea reprezentativă a maghiarilor de ceva? Imediat venea CMN – format din atâtea alte minorități! – ca să susțină că el este mulțumit¹⁷¹. (Din acest punct de vedere, exemplul cel mai penibil a fost atitudinea antimaghiară a unor lideri ai romilor și a campionului absolut al acesteia, Mădălin Voicu.) Cum democrația funcționa radical tocmai în CMN – fiecare uniune având un vot, indiferent de mărimea comunității reprezentate – maghiarii rămâneau

171. Ceea ce într-un fel era și motivat. Pentru micile minorități, cadrul legislativ existent era, practic, suficient. Iar resursele venite de la Guvern pentru protecția minorităților naționale, administrate de către CMN, creau o rețea de interese materiale care afectau atitudinea liderilor de uniuni.

totdeauna în minoritate. Așa că UDMR a anunțat la un moment dat suspendarea sa din Consiliul pentru Minoritățile Naționale. În contextul dat, rămânea ca raporturile Uniunii cu Guvernul să fie cel mai des intermediare de șeful CMN – Ivan Truțer –, omul secretarului general al Guvernului, Viorel Hrebenciuc.

Cum în acea perioadă și-a manifestat prezența în România, foarte des, Înalțul Comisar pentru Protecția Minorităților Naționale, cum UDMR conta pe atitudinea Comitetului Helsinki, cum Guvernul avea nevoie să arate că dorește dialogul, s-a ajuns la implicarea APADOR-CH în proiectele CMN. Și noi eram interesați de o astfel de colaborare. Comunicarea cu nivelurile de decizie ajută deseori la prevenirea sau dezamorsarea crizelor. Iar în România erau de prevenit crize! Dincolo însă de transmiterea de atitudini și mesaje, colaborarea cu CMN însemna și participarea, împreună, la o mulțime de evenimente. Întâlnirile interne și internaționale alături de CMN au fost un câștig și pentru că așa făceam inventarul actorilor din structurile guvernamentale. Oamenii regimului: din interiorul și din afara instituțiilor. Îi vedeai cum gândesc și cum se comportă. Știai la ce poți să te aștepți.

Pentru că tot am invocat întâlniri, aș povesti, ca o paranteză, una care avea de ce să-mi rămână în minte: seminarul din 2-3 septembrie 1994. Sub egida Guvernului României, a Consiliului pentru Minoritățile Naționale și a Comitetului Helsinki, din Olanda fuseseră aduși la București câțiva experți internaționali¹⁷². Între participanți – guvernamentali și organizații neguvernamentale¹⁷³. Câteva prezentări teoretice, câteva analize concrete, dar reci¹⁷⁴ și, după asta, dezbaterea liberă.

172. Patrick Thornberry, Arie Blood, Pieter van Dijk, Frank Kuitenbrower, Jaap de Hoop Scheffer, Hugo Fernandes Mendes. Făceau parte din bibliografia noastră.

173. Ivan Truțer și Ovidius Păun, ca și Ambasadoarea Olandei la București, Monique de Frank.

174. S-au discutat proiectele de lege privind minoritățile naționale trimise la Parlament.

Iată-l pe Nikolaus Kleininger, reprezentând Ministerului Învățământului. La întrebarea : „Cum de mai este valabilă hotărârea de a nu primi la școală copii care au depășit vârsta de 10 ani ?” – măsura afecta în primul rând copiii romilor –, Nikolaus Kleininger a răspuns răstit : „De ce nu au venit până la 10 ani ?”. Doamna Irina Moroianu Zlătescu, directoarea executivă a Institutului Român pentru Drepturile Omului, a vorbit, tot repetându-se, despre cel mai pașnic popor din lume – care, desigur, era poporul român. El de la 1400 nu a făcut decât să se apere în timp ce alții îl tot atacau. Și tot așa, de la 1300, de la 1400, ba și în timpul războaielor mondiale, românii se tot apărau de popoarele rele. Cel mai pașnic popor din lume !

Pare ciudat, dar doamna Zlătescu a putut fi depășită de reprezentantul Federației Comunităților Evreiești din România. Tiberiu Benedek a oferit un discurs delirant despre condițiile de lux oferite copiilor de învățământul din România. Eforturile statului îi aminteau acestui personaj de „obiceiurile boierilor”, care aduceau profesori acasă, pentru a preda la câte 4-5 copii. Am fost destul de rău ca să-l întreb : poate face comparație între procentele repartizate în alte state educației și cele repartizate la noi ? „Nu știu, a răspuns domnul Benedek, dar cunosc cât de mult profită băncile occidentale de pe urma noastră.”

Eu și Renate ascultam și bifam. Experții noștri internaționali, cărora li se traducea la cască, aveau o față încremenită. Oare ce gândeau ?

Ivan Trușter, mult mai relaxat și cu o indiscutabilă inteligență practică, nu dramatiza divergențele. Avându-l patron pe Hrebenciuc, părea că nu se simte obligat să dea semnele de loialitate naționalistă, atât de jos cum o făceau Nikolaus Kleininger¹⁷⁵ sau doamna Irina Moroianu

175. Cu Nikolaus Kleininger am avut tot felul de experiențe incredibile. La o întâlnire cu delegația Parlamentului european (UE), care investiga situația din România după adoptarea Legii învățământului nr. 84/1995, el a falsificat poziția Forumului Democrat German din România, căruia îi era

Zlătescu sau chiar dl Benedek, un client, după cum se vedea. Pot spune, ca urmare, că ne-am înțeles bine. Într-un moment oarecare, într-o discuție cu „Studiul” în mână, Truțer mi-a spus, între noi: „I-am dat și lui Funar cărțile. Când a văzut numele, s-a înroșit. Stai, i-am spus. Citește. O să vezi!”.

Aici doream să ajung. Deci, Funar fusese invitat să se uite cu interes la studiul nostru! (Remarcasem și tonul discuției între cei doi, cel puțin cum fusese povestit: la *per tu*.) Nu am comentat. Dar după aceea am luat volumul care purta și semnătura mea și l-am citit cu creionul în mână.

vicepreședinte, afirmând că FDGR și-a exprimat acordul față de prevederile legii. A prezentat o hârtie în acest sens, semnată... de el. Eram de față și aveam copia poziției oficiale exprimată de președintele de atunci, domnul Philippi. Kleininger a fost pus în situația, penibilă pentru toți cei prezenți, să caute o explicație pentru existența a două documente cu conținut opus.

23. Anul 1995, anul marilor crize : revoltă în CDR contra „neloialității” UDMR

Anul 1995 a debutat cu totul neașteptat : PSDR și PAC nu au găsit o tactică politică mai bună decât catalogarea colegului din Convenție, UDMR, drept primejdie națională¹⁷⁶. Tocmai arătase Barometrul de opinie publică din decembrie 1994, comandat de Fundația pentru o Societate Deschisă, scăderea serioasă a partidelor șovine, tocmai salutase Andrei Cornea „declinul naționalist-extremiștilor”¹⁷⁷ care adunau, la acea dată, 14% din intențiile de vot (față de 22% în martie), când iată, „ai noștri” păreau să se repeadă în locul lăsat gol. La 7 ianuarie, Béla Markó ținuse, cu ocazia aniversării a cinci ani de la înființarea UDMR, o cuvântare intitulată „Programul de autonomie al UDMR”. Nimic nou față de ceea ce UDMR repetase din 1990. Referirea la autonomie se găsea în fiecare nou document. PAC însă a dat un comunicat în care condamna sever ideile maghiare. La Conferința din 13 ianuarie, Nicolae Manolescu maximiza presiunea sa, amenințând că va suspenda orice colaborare cu partide, organizații sau persoane care nu vor denunța explicit „dreptul la autodeterminare teritorială pe criterii etnice”. Au urmat, în avalanșă, declarațiile asemănătoare ale PNȚCD¹⁷⁸, PL '93 ș.a. PSDR-ul lui Sergiu Cunescu se lupta când cu Constantinescu, când cu maghiarii.

176. Vezi Gabriel Andreescu, „CDR și politica pașilor controversați”, 22, nr. 5, 1-7 februarie 1995.

177. Acesta era chiar titlul articolului său din revista 22, nr. 2, 1995.

178. Astfel, în Conferința de presă din 23 ianuarie 1995, PNȚCD declara că „nu va tolera pretențiile exagerate ale UDMR, care pun în discuție integritatea statală a României” (!).

UDMR se simțea evident în corzi. CDR îi cerea când declarații de loialitate față de țară, când jurăminte că va respecta Constituția. Altfel, să părăsească barca. Unde va duce nebunia asta? Ea nu făcea decât să ofere PDSR-ului piedestalul unui partid echilibrat. Izolarea formațiunii maghiare dădea complet mână liberă coaliției naționaliste din Parlament și din Guvern. Asta, într-o perioadă când se cereau măsuri radicale împotriva Consiliului consilierilor și primarilor UDMR – nu de mult înființat – și chiar scoaterea UDMR în afara legii.

Acesta este contextul în care am avut o discuție importantă cu Toni Niculescu. Eram de acord amândoi cu evitarea replicii supărate a UDMR. Uniunea nu avea de ce să plece din Convenție. Dacă țin, gestul de rupere să îl facă ceilalți. Pe de altă parte, trebuia explicată ilegitimitatea atitudinilor din CDR. Am pregătit cu colegii un comunicat al Centrului pentru Drepturile Omului. Astfel de luări de poziție nu aveau cum, și nici nu era necesar să devină populare. Dar ele trebuiau să aterizeze în arena politică. Pe mesele ambasadurilor, care urmau să facă rapoarte pentru ministerele de Externe de acasă. Deveneau un instrument hotărâtor într-o controversă în care fiecare actor își căuta legitimitate și argumente.

„Având în vedere declarațiile din ultimul timp ale unor lideri politici, instituții guvernamentale și ale Parlamentului României”, propuneam destinatarilor să țină seamă de considerațiile noastre înainte de luarea oricărei decizii. În ce constau „considerațiile” CDO date publicității la 24 februarie 1995?

După ce citam din Documentul Reuniunii de la Copenhaga (1990), din Declarația asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice și documentele elaborate în cadrul Consiliului Europei pasajele cu rol de clauză pentru suveranitatea statelor – citate pentru a sugera soliditatea argumentelor – urmau lucrurile de fond:

„Dar nici un document nu conține prevederi privind obligația persoanelor sau organizațiilor (partidelor)

aparținând minorităților de a face declarații de loialitate față de stat. Acest lucru se explică prin faptul că orice declarație de loialitate introduce o prezumție de activitate subversivă a acestor persoane, organizații (partide) aparținând minorităților. Declarațiile pe care le fac înalții reprezentanți ai statului ori înalții funcționari (jurământ de credință etc.) țin de responsabilități specifice care introduc obligații specifice.

1. Este adevărat că documente de bază cum ar fi Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 precizează în articolul 29, aliniatul 1 : «Fiecare persoană are îndatoriri (*duties* – în orig.) față de comunitatea în care dezvoltarea liberă și deplină a personalității sale este posibilă». Termenul comunitate este asimilat aici cu cel de stat. Dar trebuie remarcat că Declarația nu introduce nici un fel de diferențiere între grupuri de cetățeni, cu atât mai puțin între majorități și minorități de cetățeni ai aceluiași stat. Declarația se referă la cetățeni ca indivizi, cuvântul minorități fiind absent din textul ei. Îndatoririle față de stat rezultă din calitatea de cetățean la care are dreptul fiecare persoană în conformitate cu articolul 15, paragraful 1. A cere numai anumitor persoane declarații de loialitate, fie ele membre ale minorității sau majorității, ca să nu mai vorbim despre organizații ale acestora, introduce un element de discriminare profund antidemocratic, ce poate fi interpretat ca o încălcare a Declarației din 1948, care a contribuit în mod fundamental la codificarea dreptului internațional cutumiar (este vorba despre domeniul drepturilor omului). Această idee este întărită de textul Raportului Reuniunii CSCE a experților pe probleme de minorități, de la Geneva, din 19 iulie 1991, care specifică foarte clar : «Statele participante afirmă că persoanele aparținând unei minorități naționale se vor bucura de același drepturi și vor avea aceleași îndatoriri cetățenești ca restul populației». Nu se poate cere declarație de loialitate numai unor cetățeni și numai lor, fără a submina ideea de democrație și de egalitate între cetățeni. Ceea ce nu înseamnă că încălcarea legii sau a îndatoririlor

ce rezultă din calitatea de cetățean nu trebuie sancționate prompt și în aceeași manieră nediscriminatorie, oricine ar fi acela a cărui vină, în acest sens, este probată temeinic în spiritul și litera legii.

2. O declarație privind recunoașterea Constituției României are tocmai acest sens, de declarație de loialitate, și este deci o cerere nefirească. Orice cetățean este obligat să respecte Constituția României și este presupus a o respecta atâta timp cât faptele sale nu dovedesc contrariul. Obligația și, respectiv, presupuziția nu au nici o legătură cu opinia persoanei (sau a unui grup de persoane) că legislația ori Constituția ar fi (nu ar fi) perfecte sau ar trebui (nu ar trebui) schimbate.

3. Trebuie făcută distincția între opiniile critice privind Constituția (legile țării) și actele care sunt împotriva Constituției. Anti-constituționale (ilegale) pot fi actele, nu opiniile.

4. «Consiliul reprezentanților» sau «Consiliul consilierilor și primarilor UDMR» ar deveni anti-constituționale numai dacă, prin crearea acestor structuri, s-ar realiza forme de activitate care s-ar împotrivi «pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranității, a integrității sau a independenței României» (art. 37, alin. 2). Inculparea acestor forme de organizare (organizare internă) obligă la aducerea de probe privind existența acțiunilor interzise prin art. 37 al Constituției României”.

Ultimul punct conținea propunerea, amintită într-un capitol anterior – și deci nu o mai reiau – a unei declarații a Parlamentului României privind interpretarea termenului „național” din textul Constituției.

Clarificările din Comunicatul CDO au fost relevante, îmi amintesc, chiar pentru UDMR. Aș adăuga doar că în acea perioadă am apelat la foștii colegi din Alianța Civică, deși relațiile fuseseră aproape rupte. În fruntea Alianței – unde se introdusese un sistem de rotație al vicepreședinților – se afla Nicolae Prelipceanu. Ca o observație strict personală, îi aminteam de experiența mea cu politicienii PDSR, pe care-i descopeream referindu-se cu nedismulată

plăcere, în diferitele medii, la acțiunile anti-UDMR ale PAC, PSDR și ale altor formațiuni din Opoziție. Încercarea unor partide ale Opoziției de a obține câștig electoral printr-o propagandă antiminoritară era fatală. Dacă Opoziția își pierdea legitimitatea la nivel de principii, atunci ea intra într-o competiție pe teren pur pragmatic: un teren unde era foarte slabă.

Prelipceanu m-a anunțat de primirea scrisorii și m-a asigurat de susținerea ei. Eram însă deja în luna martie, iar tema maghiară intra într-un alt orizont al ei.

24. Atlanta

Tulburarea care avea loc în cadrul CDR era, se pare, semnul unei strategii mult mai întortocheate decât gândisem inițial. Guvernul român era pe ultima sută de metri în negocierile cu partea ungară pentru încheierea Tratatului de bază și în discuții confidențiale cu Guvernul Meciar, pentru a trage clapa Ungariei. Presiunea internațională asupra României era în schimb foarte mare. Uniunea Europeană, Consiliul Europei, dar și Statele Unite voiau să pună capăt insecurității sugerate de nemulțumirile maghiarilor din România. În Raportul său privind „Comunitățile română și maghiară din România. Conflict și reconciliere”, Dennis Sammut nota: „Sensibilitățile conducerii politice, discursul naționalist, impactul liderilor militari și religioși asupra dezbaterilor politice și fragilitatea situației pe teren arată că un mic incident (...) poate foarte bine declanșa incidente mai mari. Lecțiile altor state ne indică faptul că spirala violenței o dată pornită este foarte greu de oprit.”¹⁷⁹. Dar autorul care făcuse o călătorie în luna mai 1994 în România și avusese discuții cu oficialii români spera că „...se va înregistra în curând un progres, care va duce la semnarea Tratatului de prietenie româno-maghiar”¹⁸⁰.

Domnul Sammut nu avea, după cum se vede, puterea să-și imagineze că Ministerul Afacerilor Externe de la București pregătește de zor cartea înfruntării împreună cu colegii slovaci¹⁸¹, nici lovitura de grație care urma să fie

179. Masă rotundă organizată de Verification Technology Information Centre la Chatham House, 13 iulie 1994.

180. *Ibidem*.

181. Ministrul Teodor Meleșcanu aranjase cu omologul său slovac să blocheze simultan semnarea tratatelor cu Ungaria, dând vina pe Budapesta. Numai că slovacii i-au tras cacialmau

dată oricărei reconcilierii cu maghiarii, prin adoptarea ofensatoarei legi a învățământului nr. 84, din 1995. Până una-alta, o punere la zid a UDMR de către întreaga clasă politică românească oferea un atu important naționaliştilor din România. Maghiarii n-ar fi fost respinși numai de Ion Iliescu, Funar, Vadim sau Verdeț, ci chiar de partidele de opoziție, autointitulate „democratice” ! Prin ce fire erau manevrați oamenii politici din Opoziție, iată un lucru pe care societatea noastră ar trebui să-l afle odată.

Caracterul sofisticat al strategiei antimaghiare din acea primă parte a anului 1995, în pregătirea bătăliei interne și internaționale care lua proporții de toată frumusețea, a determinat probabil autoritățile române să accepte o mediere propusă de grupul american Project for Ethnic Relations, mediere desfășurată sub egida fostului președinte Jimmy Carter tocmai în Atlanta.

Masa rotundă desfășurată între 14 și 15 februarie 1995, la Centrul Carter din Atlanta, avea o componentă demnă de notat : Viorel Hrebenciuc, secretar general al Guvernului ; Traian Chebeleu, purtătorul de cuvânt al Președintelui ; Ovidiu Șincai, consilierul lui Adrian Năstase, în acel moment primul om din PDSR ; Liviu Maior, ministrul Învățământului ; Nicolae Țăran, vicepreședinte al Partidului Alianței Civice. Radu Vasile, chemat și el, ca vicepreședinte al Senatului României, nu a răspuns în final invitației.

Din partea UDMR era prezentă toată conducerea : președintele *en titre* Béla Markó ; președintele de onoare László Tőkés ; președintele executiv Csaba Takács ; liderul grupului parlamentar UDMR, György Tokay ; senatorii György Frunda și József Csapó ; unul dintre fruntașii comunității universitare, Árpád Kelemen.

lui Meleşcanu și politicii sale externe de doi bani, semnând în aplauze, la Paris, tratatul lor cu Ungaria. România devenea, astfel, copilul rău al Europei Centrale.

Prezența societății civile era cam anemică. Numai eu. (E drept, dezbaterea avea un caracter eminent politic.) Am fost invitat la întâlnirea de la Atlanta, înșirându-mi-se toate pozițiile: Alianța Civică, Grupul pentru Dialog Social și Comitetul Helsinki. Mult mai târziu mi s-a spus că implicarea mea fusese o solicitare a UDMR. La Atlanta am fost primiți de organizatori: Allan Kassof, Livia Plaks, alții membri ori invitați ai Project for Ethnic Relations, în frunte cu Jimmy Carter.

Masa rotundă de la Atlanta a stat sub semnul incertitudinii până în seara dinaintea plecării. Guvernul îl introdusese în delegație pe Emil Roman, membru PUNR. Anterior, UDMR fusese foarte ferm: fără membri PUNR! *In extremis* s-a obținut compromisul: preotul Emil Roman va avea statut de observator.

Prima zi – 15 februarie – a început sub semnul crizei. Același Emil Roman s-a prezentat ca membru cu drepturi depline al delegației. Echipa maghiară a deliberat 50 de minute. Béla Markó a anunțat că, pentru UDMR, PUNR-istul rămâne observator. Întâlnirea a putut începe, dar totul era deja așezat sub semnul tensiunii. László Tókéș a comentat acid nerespectarea regulilor de către participanții români. În replică, Viorel Hrebenciuc și Traian Chebeleu au taxat „intoleranța” liderilor UDMR.

Au urmat acuze reciproce pentru atmosfera tensionată din România. Unii reclamau violarea drepturilor minorității maghiare, declarațiile ostile față de UDMR, ceilalți – intenția formațiunii maghiare de a crea un stat în stat, încălcarea legalității prin formarea Consiliului reprezentanților și a Consiliului consilierilor și primarilor UDMR etc.¹⁸²

Am ajuns și la amiaza primei și foarte încărcatei zile. Cum nu venisem ca spectator, am încercat să schimb cadrul spuselor generale – acesta fiind, cum se vedea, o adevărată invitație la confruntare. Am propus o agendă de teme concrete, a căror rezolvare să fie chiar scopul

182. Desigur, nu era nimic ilegal în asta. APADOR-CH a făcut o analiză a chestiunii, transformată apoi într-un comunicat.

discuției: utilizarea limbii în justiție, în învățământ, inscripționările bilingve, problema Universității Bolyai, proiectele de lege privitoare la drepturile minorităților naționale. De altfel, în mapa participanților se afla proiectul propus de Guvern. Eu aveam la mine proiectul CDO, UDMR a amintit de documentul depus de ei în 1993 și de proiectul legii învățământului semnat de circa 500.000 de maghiari.

Ideea a fost acceptată în principiu. Dar care ar fi chestiunile concrete prioritare, asta nu a putut deveni subiectul unui alt acord. De abia la sfârșitul zilei s-au ales opt teme pe care UDMR dorea să le deschidă, la ele adăugându-se alte două, propuse de Traian Chebeleu.

A doua zi de dimineață, Ovidiu Șincai a obținut definiția listei de discuții: problemele de ordin legislativ; cele de politică internă reclamate de UDMR; poziția partidelor față de drepturile minorităților. Ultima avea în vedere dorința – ce părea unanimă – să se salveze următoarea campanie electorală de infestarea cu naționalism. Până la venirea președintelui Jimmy Carter, singurul consens obținut a fost continuarea dialogului la București.

Demnitarii din Guvern și PDSR au insistat ca UDMR să aibă întâlniri cu arcul guvernamental. Pe rând, Viorel Hrebenciuc, Traian Chebeleu, Liviu Maior și Ovidiu Șincai au susținut necesitatea ca UDMR – dacă dorește să facă progrese – să obțină votul partidelor extremiste¹⁸³. Trebuie arătată *toleranță*, invocau ei acest cuvânt greu de pus alături de PUNR sau PRM. În definitiv, protocolul acestora cu PDSR cerea eliminarea extremismului. Apoi, nu ar fi dialogul un semnal pozitiv pentru populație?

Se crease un moment de confuzie. Era ca și cum liderii UDMR ar respinge spiritul democratic al dialogului și ar eluda realitatea politică. Vor spune oare liderii UDMR, până la urmă, „da” invitației de a sta la aceeași masă cu Vadim Tudor și Gheorghe Funar?

183. Firește, nu foloseau acest cuvânt.

Era cazul să intervin din nou. Era cea mai mare capcană : să legitimizezi politicienii care cereau scoaterea în afara legii a UDMR. Funar și Vadim nu ar fi devenit prin asta mai puțin impertinenți. Dar ajungeau mai legitimi. Așa că am amintit un lucru elementar : partidele care refuză, cel puțin în principiu, extremismul, dețin circa 80% din locurile în Parlament.

György Frunda a preluat imediat ștafeta, punând punct discuției : UDMR, CDR și PD au între ele o înțelegere de a nu discuta cu extremiștii. Nu au cum să promită altceva nici la Atlanta.

Proiectul cu care venise PDSR la Atlanta eșuase.

Președintele Jimmy Carter a sosit la sfârșitul primei părți a discuțiilor din 15 februarie, conduse de fostul ambasador al Statelor Unite la București, Harry Barnes. S-a referit la interesul Americii pentru ceea ce se întâmplă în România și la disponibilitatea de a-și oferi bunele oficii, dacă este nevoie. Moderatorul întâlnirii, Allan Kassof a spus două lucruri simple, înainte de a se retrage. Liderii UDMR să răspundă, dacă doresc să obțină anumite rezultate, la întrebarea : cum pot convinge Guvernul să coopereze cu ei? Apoi : Guvernul are interesul să existe două milioane de maghiari fericiți, nu nemulțumiți.

Ultimele zeci de minute s-au consumat în discuții informale pe marginea legii învățământului, a întâlnirilor menite să pună la punct, o dată liderii noștri ajunși la București, chestiunile de detaliu. La ora 18 : 00, ziua de 15 februarie, reuniunea a luat sfârșit, cu senzația că s-a ratat șansa unor înțelegeri precise. Dar și că s-a reușit să se evite escalada publică a acuzațiilor între liderii români și liderii maghiari.

Aș spune că, pentru un observator al reuniunii – și într-un fel eram și asta –, partea cea mai interesantă a evenimentului de la Atlanta a fost atitudinea participanților.

Allan Kassof

Era – și este și astăzi – președintele PER. Colaborarea strânsă a PER cu structurile guvernamentale, într-o

primă perioadă, ori prezența în țară pe vremea regimului Ceaușescu a lui Larry Watts, primul ei reprezentant în România după 1990, a fost sursa multor suspiciuni¹⁸⁴. Intervențiile lui Kassof din timpul întâlnirii au avut mai ales un caracter diplomatic. Comentariile sale („Această întâlnire nu este o mediere. Nu este un arbitraj. Nu este o negociere. Nimeni nu dă, nimeni nu primește nimic. Ea este o întâlnire neoficială. Constituie un schimb de vederi, în prezența prietenilor din America. O șansă de a avea o discuție rațională”) au răspuns explicit acuzațiilor din țară (în special, ale PUNR), privind pretenția Statelor Unite de a interveni în probleme interne românești. Sugestiile finale ale lui Allan Kassof făcute maghiarilor și Guvernului reprezentau idei de bun-simț. Dar, nu mai puțin, ele indicau esența căii capabile să evite confruntarea. Capacitatea PER de a implica personalități de talia lui Jimmy Carter și a foștilor ambasadori ai Statelor Unite la București era un factor de care merita să se țină seamă.

Traian Chebeleu

Iată câteva dintre intervențiile consilierului președintelui Ion Iliescu: „Foarte mulți români din Transilvania se trezesc dimineața cu aceleași temeri ca și cetățenii de naționalitate maghiară. Le e teamă de tulburarea ordinii publice, de nesiguranța pe care le-o creează unele dintre inițiativele UDMR. Încă din 1992, UDMR a lansat conceptul autonomiei teritoriale, iar celelalte proiecte au mers în aceeași direcție. Ele au un caracter anti-constituțional, segregationist. Consiliul consilierilor și primarilor UDMR trebuie desființat”.

Citatele sunt departe de a descrie esența pozițiilor lui Traian Chebeleu. Aș sintetiza atitudinile sale – și, probabil, ale președintelui – prin patru idei :

184. Sediul PER la București a rămas până în 1996 o vilă din cartierul Primăverii, având permanent un polițist – oare polițist? – la poartă.

a) Exprimau o poziție conservatoare : nu ar exista motive să deschizi un capitol separat al drepturilor omului, care ar fi drepturile minorităților naționale ; oricum, se face un abuz prin transformarea acestei teme într-un subiect internațional ;

b) Traian Chebelevu nu făcea distincția între fapte cu statut juridic total diferit, cum ar fi exprimarea opțiunilor pentru altă formă a Constituției României (prevăzută chiar de legea fundamentală) și utilizarea unor mijloace neconstituționale pentru schimbarea acesteia (forțe paramilitare etc.). Încercarea sa de a căuta în statutul Consiliului consilierilor și primarilor UDMR „dovada” neconstituționalității acestei forme de organizare părea, pe cât de sinceră, pe atât de inadecvată ;

c) Dorința consilierului prezidențial de a ajunge la o soluție de compromis în chestiunea maghiarilor din România părea minimă. Traian Chebelevu mergea probabil pe ideea că nu există partener „pe măsură prezidențială”.

d) Consilierul prezidențial nu folosea discursuri demagogice pro-românești, dar părea să considere că cetățenii României de origine maghiară dețin, în raport cu ansamblul populației românești, o legitimitate de ordinul doi.

Viorel Hrebeciuc

Intervenții ale secretarului general al Guvernului :

„Aici este un dialog româno-român, nu româno-maghiar.” ; „Am avut înțelegeri anterioare, și ele au fost respectate. S-au dat trei sute de locuri la Universitatea din Cluj pentru învățământ în limba maternă. S-a creat Consiliul pentru Minoritățile Naționale. Când UDMR face declarații, un observator extern, care nu cunoaște realitatea din țară, are senzația că nu există nici un fel de învățământ în limba maghiară, că nu există nici un fel de autonomie, că toți maghiarii sunt nemulțumiți. Dar când discutăm chestiuni concrete, vedem că este vorba numai de unele amănunte. De ce UDMR nu amintește și de ceea ce Guvernul a făcut între timp ?”

Secretarul general al Guvernului era în același timp coordonator al Consiliului pentru Minoritățile Naționale. El nu părea să aibă opțiuni dogmatice. Acționa în raport cu conjuncturile politice prin care trecea Guvernul, nu pe baza unei ideologii proprii. În cursul discuțiilor, Viorel Hrebenciuc eluda problemele de fond, dând prioritate chestiunilor concrete ridicate de un lider UDMR sau un altul. A fost foarte activ în încercarea de a obține de la UDMR întâlnirea cu membrii coaliției guvernamentale.

Liviu Maior

Câteva afirmații tipice : „Guvernul Văcăroiu a făcut multe eforturi pentru a rezolva problemele minorităților, inclusiv cele din învățământ. Este de altfel singurul organism care nu face politică în România.” ; „Pactul cu celelalte trei formațiuni nu a schimbat programul de guvernare. El este rezultatul unei aritmetici electorale.” ; „În privința descentralizării, trebuie notat că Învățământul este al doilea domeniu – după Sănătate – unde bugetul a fost repartizat la nivel local.” ; „Conducerea PDSR a cerut organizațiilor sale locale să angajeze discuții cu filialele UDMR. Se are în vedere înființarea unui departament pentru minoritățile naționale.” ; „Separarea în domeniul învățământului este un lucru grav. Ministerul tocmai a schimbat programa privind educația civică pentru a include principii de toleranță, de multiculturalitate etc.”.

Nicolae Țăran

Intervențiile lui Nicolae Țăran au fost surprinzătoare prin severitatea lor, chiar dacă pozițiile PAC de la București puteau sugera eventualitatea acestei atitudini. Citez : „Nu putem oferi soluții, fără identificarea cauzelor care au determinat ca UDMR să nu aibă astăzi nici un fel de alianță politică. Din 1992, UDMR tot propune regiuni administrative speciale. Dacă obiectivul ar fi realizat, suveranitatea națională ar dispărea. În concepția UDMR, comunitățile locale sunt bazate pe frontiere etnice. Așa ceva nu există nicăieri în lume. Situația creată astăzi

față de UDMR se datorează faptului că aceasta contestă ordinea constituțională. După 1990 s-au realizat două lucruri esențiale : Constituția și pașii spre integrarea europeană. UDMR pune în discuție cele două genuri de realizări.” ; „Nu putem să nu includem în dialog cele trei partide – PUNR, PRM, PSM”.

La Atlanta, Nicolae Țăran a fost singurul care reprezenta, cel puțin simbolic, Opoziția. (Colegul său, Radu Vasile, fusese oprit de către conducerea PNȚCD să participe la întâlnirea din orașul lui Martin Luther King.) Discursul său demonstra :

(a) necunoașterea documentelor UDMR pe care le punea în discuție ;

(b) necunoașterea reglementărilor și practicilor internaționale în domeniul minorităților naționale ;

(c) o lectură inadecvată a Constituției ori a altor documente relevante.

Acum, la șase ani de zile de la evenimentul din Atlanta, văd mai precis sugestiile perverse ale discursului său. PAC, pe care-l reprezenta Țăran¹⁸⁵, lansase – împreună cu PSDR – campania de scoatere a UDMR din Convenție. Exact ceea ce trebuia pentru ca, în fața mediilor interne și internaționale, să se comenteze apoi : UDMR a rămas singur. PAC își ridică mingea la plasă și, apoi, tot el trăgea. A fost interesantă alegerea lui Nicolae Țăran ca reprezentant al Opoziției. Astăzi, după ce am căpătat mai multă experiență, nu pot să nu mă întreb : ce ar putea să ne povestească dosarul lui ?

Ovidiu Șincai

Ovidiu Șincai a urmat cu multă atenție un proiect politic. Într-un stil echilibrat, el a încercat să identifice surse de naționalism în diferite zone ale spectrului politic, punând PSDR în poziția de arbitru moderat : „Primul partid care a atacat UDMR este partidul dlui Cunescu,

185. Cum ajunsese timișoreanul Nicolae Țăran în fruntea PAC este încă un mister.

PSDR, spunând că are informații asupra cererii, de către UDMR, la Congresul său din martie, a autonomiei teritoriale. Apoi PAC, apoi PNȚCD. Este nevoie de o întâlnire amplă, la care să participe toate partidele parlamentare, unde să se discute despre problema autonomiei.

Există toate condițiile ca la alegerile următoare naționalismul să devină principala miză pentru toate partidele. Iată un lucru care trebuie evitat cu orice preț și, pentru a reuși, sunt necesare încă de acum clarificări pe acest subiect”.

Acest citat nu poate sugera suficient efortul depus de către consilierul politic al PDSR (ajutat de intervențiile celorlalți oficiali) pentru a determina negocieri, la București, între UDMR și ceilalți membri ai coaliției guvernamentale. Ideea de fond care putea fi realizată din intervențiile sale era dorința de a asocia în discuții UDMR, PUNR și PRM, plus PSM, astfel încât alianții PDSR să-și piardă coloratura extremistă și deci un electorat potențial simpatetic cu PDSR. Pe de altă parte, Șincai insista asupra caracterului naționalist al ultimelor manifestări ale Opoziției. În acest context, partidul dlor Adrian Năstase și Oliviu Gherman ar fi căpătat statutul de singură forță echilibrată, puternică, în măsură să trateze problema minorităților naționale în România.

Cum arătau intervențiile UDMR-iștilor ?

Béla Markó : „Principala problemă a maghiarilor din România este lipsa de liniște și toleranță. Prin televiziune, radio, presă, maghiarul este atacat, acuzat în permanență. UDMR a suportat săptămâni de campanie împotriva sa, Guvernul, ministrul Justiției, partidele parlamentare acuzându-l de acte anticonstituționale. Maghiarilor le lipsesc șansele egale în viața de toate zilele.”

Csaba Takács : „Fără declarații : UDMR este izolat, este împotriva Constituției etc. Trebuie creat un mediu politic pozitiv. Am fost înștiințat că ieri s-a votat o moțiune împotriva UDMR în Camera Deputaților : numai o parte dintre parlamentari au intrat în acest joc. Aceasta

înseamnă că în societatea românească există posibilitatea de înțelegere.”

László Tőkés: „Guvernul României consideră că drepturile omului sunt ceea ce el permite să existe. Și deci cel care poate permite, poate refuza. După părerea Guvernului, el ar trebui consultat privind felul în care se organizează oamenii. Este ușor să râzi de aceste idei în Atlanta. Pentru a se crea o presiune asupra UDMR în țară se folosește presa – și gândesc prin asta cea mai mare parte a presei românești. Este vorba despre un terorism psihologic.”

„Sunt surprins de indulgența americanilor privind implicarea în Guvern a partidelor extremiste. Președintele Austriei, Kurth Waldheim, n-a fost primit în unele țări pentru că în anii '40 a făcut parte din trupele SS.”

„Drepturile nu se negociază. Dacă vrem universitate maghiară, asta trebuie dată pentru că o vrem. Dacă democrația ar fi autentică în România, nimeni nu ar îndrăzni să refuze un lucru cerut de 500.000 de cetățeni. Populația maghiară este mai mare decât populația multor state americane care au universități. Cui au cerut voie să le înființeze? Frații români să nu-i provoace pe frații maghiari.”¹⁸⁶

György Frunda: „Scopul minim al întâlnirii dintre UDMR și reprezentanții politici români este stoparea agresivității din presă. Dar ar fi bine să se realizeze ceva în planul legislației privind învățământul, procedura juridică, inscripționările bilingve. Coaliția guvernamentală folosește actuala propagandă naționalistă pentru a distrage

186. Aș subscrie complet la tot ceea ce a spus Tőkés la Atlanta. Aș subscrie și la ultima formulă: „Frații români să nu-i provoace pe frații maghiari”. Tőkés era absolut indignat de faptul că alții își iau dreptul de a hotărî asupra libertății și voinței lui și a semenilor săi. Eu unul m-aș sufoca la fel, dacă aș fi pus într-o asemenea situație. Oricât de empatici am fi însă cu acel tip de interioritate care duce la declarațiile citate, e limpede că el este cu totul contraindicat în negocierea relației tensionate dintre două comunități.

atenția de la situația reală. Atacurile la adresa UDMR nu au o bază juridică, ci politică. Față de promisiunile interne și internaționale din acești ani s-au făcut doar pași înapoi în recunoașterea drepturilor minorităților. Statisticile arată cât de numeroase și în câte domenii există discriminări față de maghiari.”

György Tokay : „Autonomia nu este un scop în sine, periculos pentru că ar crea un stat în stat. În concepția UDMR, autonomia este un mijloc, și are ca scop libertatea. Ea include drepturi elementare, printre care dreptul la identitate.”

„De ce se respinge trecerea prin Parlament a ideilor noastre? Soluțiile anterioare nu au rezolvat problema minorităților.”

Aș citi aceste intervenții ca o cantonare a discursului în zona principiilor. Aceasta a și fost una dintre concluziile generale pe care le putea „extrage” un observator la Atlanta : neadaptarea discursurilor liderilor maghiari la o situație concretă de negociere. Era ca și cum concepțiile elaborate în Memorandum și în Proiectul de lege privind minoritățile naționale și comunitățile autonome nu-și găseau o argumentare în plan practic.

Era exact atitudinea opusă oamenilor politici români întruniți la Atlanta. Ultimii păreau să nu aibă nici o viziune asupra problematicii ridicate de existența unor minorități naționale puternice în România. Detaliile de care se cramponau, aspectele mărunte la care reduceau totul nu puteau să asigure politicile publice necesare într-o societate atât de complicată etnic, precum societatea românească.

25. Tratatul româno-ungar : „intern” și „extern” în evoluția relațiilor interetnice

Am povestit cum diferiții actori, din București sau din provincie, din vârful autorităților publice sau de pe stradă, cei de pe întâia pagină a ziarelor ori cei din culise, au încercat să modeleze realitatea etnopolitică de după 1990. Dacă cineva are însă impresia că acum este limpede, că tot ce s-a întâmplat rezultă firesc din voința actorilor amintiți, atunci el a fost cucerit de o iluzie. Nu se poate explica evoluția lucrurilor din țară, dacă nu ai în vedere ce se întâmplă în afara țării. România a fost surprinsă, imediat după Revoluție, de redesenarea vertiginoasă a arhitecturii continentale. Mai întâi, disoluția Uniunii Sovietice a diminuat considerabil șansele unui propriu proiect autoritar. Dar, mai ales, procesele de integrare au marcat profund evoluția statelor ce tocmai ieșiseră de sub regimuri comuniste. La începutul anilor '90, România a cerut, în virtutea tendințelor de pe continent, integrarea în Consiliul Europei. Aderarea a avut loc în 1993. În a doua jumătate a deceniului, determinările au venit dinspre Uniunea Europeană și NATO.

Asta, dacă ne restrângem la procesele de integrare. „Exemplul” fostei Iugoslavii aici, în coasta României, a constituit, în felul lui, o lecție pentru factorii de putere din țară. Politica externă a Ungariei și, într-o măsură mai mică, atitudinile Ucrainei au determinat și ele deciziile Bucureștiului. În sfârșit, procesul de globalizare, dând noi ponderi unor instituții precum Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional, a făcut România mai sensibilă la intervențiile din afară.

Problema maghiară a reprezentat unul dintre punctele de pe agenda aderării la Consiliul Europei. Desigur,

România avea să răspundă, întâi de toate, pentru deficiențele ei în materia drepturilor fundamentale. Documentul de acceptare a României ca membru al Consiliului Europei, Avizul nr. 176¹⁸⁷, enumera, în acest sens, mai multe obligații pe care statul român trebuia să le îndeplinească în urma aderării: schimbarea legislației privind puterea judecătorească cu una asiguratorie pentru independența judecătorilor; retrocedarea proprietăților bisericești; schimbarea condițiilor de detenție; eliminarea faimosului art. 200, care incrimina homosexualitatea. Dar și combaterea rasismului și a șovinismului, împreună cu aplicarea prevederilor Recomandării 1201 a Consiliului Europei.

Recomandarea 1201 și bătălia împotriva diabolizării acestei rezoluții a Consiliului Europei ne-a ținut în campanie „de front” circa doi-trei ani.

*

Astăzi pare un fel de ciudățenie câtă energie a fost cheltuită în dezbaterile publice din jurul acestui document, prin excelență tehnic, care este Recomandarea 1201/1993 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Spațiul oferit de ziare, de posturi de radio și televiziune, fervoarea și consecvența cu care a fost urmărită Recomandarea 1201 în conexiune cu eșecul negocierilor pentru Tratatul dintre România și Ungaria și situația maghiarilor din România – la începutul anului 1995, dar cu reveniri periodice în 1996 sau chiar mai târziu – reprezintă un fenomen de presă excepțional. Excesul emoțional, deficitul de informație, intruziunea grupurilor oculte, toate acestea au favorizat o solidarizare cvasi-națională împotriva Recomandării și a susținătorilor ei externi ori interni. În afara a doi-trei oameni politici (Adrian Severin, Dinu Zamfirescu, Horia Rusu), nu prea am văzut pe mulți

187. Rezoluția privind cererea României de a deveni membră a Consiliului Europei a fost adoptată de către Adunarea parlamentară a CoE la 28 septembrie 1993.

tratând tema în mod rațional. Apoi noi, cei de la Centrul pentru Drepturile Omului, Liga Pro Europa mereu activă la Târgu-Mureș... Atunci a apărut în 22 un articol al Doinei Cornea care m-a emoționat. Neavând nici o experiență tehnică în ceea ce privește instrumentarul internațional al drepturilor minorităților, dar înlocuindu-l cu extraordinarul ei instinct al cauzelor drepte, doamna Cornea a identificat punctele cheie a ceea ce se întâmpla : campania împotriva Recomandării 1201 făcea parte dintre „tertipurile nedemne, demagogic-naționaliste, menite să ascundă adevăratele motivații” ; „această normă democratică, Recomandarea 1201, aplicată concomitent și pretutindeni în țară, nu ar aduce decât un plus de stabilitate internă” ; „din păcate, de data aceasta, și Opoziția a căzut în plasa Puterii, care, pentru a-și camufla intențiile ticăloase în fața opiniei publice interne și internaționale, s-a servit de ea”.

În 1995, am observat cu toții cum se poate regiza un fenomen de hipnoză colectivă. Autorii erau Ministerul Afacerilor Externe și colegii instituțiilor de intoxicare. Nu în beneficiul României, ci, și de astă dată, în serviciul aceluiași forțe politice care s-au opus, neîntrerupt, de peste zece ani, europenizării României. Europenizarea trecea, o vedem și din acest exemplu, prin statutul minorității maghiare de la noi și prin relația noastră cu Ungaria.

Ce trebuia noi să explicăm în studii detaliate ori în scurte intervenții de televizor¹⁸⁸ ? Mai întâi, motivația

188. Dar și în afara României. A fost o discuție interesantă, una dintre multele pe care le-am avut cu Max van der Stoel, Înalțul Comisar pentru Minoritățile Naționale. El păruse la un moment dat oarecum convins de Ministerul de Externe român, care tot punea în față și își arăta susținerea Convenției-cadru. Când i-am explicat însă că, prin Avizul 176, România și-a asumat aplicarea prevederilor Recomandării 1201, Max van der Stoel s-a schimbat la față imediat. Una este să ai o opinie diferită, alta era să renegi un angajament.

Importantă era însă prezența în mass-media. În afara săptămânalului 22, televiziunile au oferit atunci spațiu pentru

rezoluției Consiliului Europei devenită celebră sub titulatura „Recomandarea 1201”. După 1990, Consiliul Europei se găsisse în fața unei iminente extinderi când, brusc, procesul s-a văzut sabotat de situația minorităților. Războiul din fosta Iugoslavie, izbucnit în 1991, arăta că instabilitatea generată de conflictul dintre majorități și minorități nu este compatibilă cu democrația. În acest context, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a făcut primii pași spre dotarea organizației cu instrumentele juridice necesare pentru garantarea drepturilor minorităților. Recomandarea 1201, ca un document de prevederi asupra a ceea ce statele trebuiau să respecte în privința minorităților naționale (drepturi lingvistice, educaționale, culturale etc.) reprezenta faza elaborată a unor inițiative datând din 1990. Printre „meritele” Recomandării, APADOR-CH considera calificarea drepturilor minorităților drept o componentă a drepturilor omului, introducerea unei definiții a minorităților naționale, explicitarea dreptului de înființare a partidelor politice pe baze etnice, prevederile referitoare la folosirea limbii în administrație și justiție.

Problema de care ne-am lovit noi nu era atât susținerea a ceea ce era valoros în Recomandare, cât apărarea ei de acuzațiile aduse. În esență, „pericolul” reprezentat de două articole, devenite și ele faimoase : art. 11 și art. 12. Articole a căror recunoaștere ar fi dus, s-a tot repetat, la „destabilizarea” României ! Merită poate să le reproducem :

„(Art. 11) În regiunile în care sunt majoritare, persoanele aparținând unei minorități naționale au dreptul de a dispune de autorități locale sau autonome proprii sau

dezbateri la care am participat sau la care au vorbit Renate și Valentin. Am scris un articol de oarecare anvergură și pentru lunarul *Transition*, important pentru media occidentală. Studii de natură tehnică am publicat în *RRDO* („Recomandarea 1201, drepturile minorităților naționale și dezbaterile politice din România”, nr. 8 și 9) și în *Studii Internaționale*, nr. 3, p. 49-63 – „Recomandarea 1201 și o rețea de stabilitate/ securitate în Europa Centrală și de Est”.

de a avea un statut special, corespunzător cu situația istorică și teritorială specifică și conform cu legislația internă a statului.

(Art. 12, al. 1) Nici una din dispozițiile acestui protocol nu poate fi interpretată ca o limitare sau restrângere a unui drept individual al persoanelor aparținând unei minorități naționale, sau a unui drept colectiv al unei minorități naționale cuprins în legislația statului contractant sau într-un acord internațional la care acest stat este parte”.

Pentru cine citește și înțelege, era evident că art. 11 nu introducea nici o obligație pentru statul român, alta decât cea prezentă prin însăși voința care a dat naștere Constituției, de a crea autorități ale administrației publice locale. La fel, în cazul art. 12 din Recomandare. Acesta se referea la protejarea unor drepturi (individuale ori colective) ce făceau parte deja din dreptul intern¹⁸⁹. Orice alt drept colectiv care ar putea fi avut în vedere prin art. 12 era presupus a fi fost acceptat de către statul în cauză printr-o lege internă ori prin ratificarea unui tratat internațional.

Un argument repetat constant la noi împotriva Recomandării 1201 a fost lipsa ei de actualitate după adoptarea Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale. Deși Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a optat într-adevăr, în toamna anului 1993, pentru o Convenție-cadru, și nu pentru un Protocol adițional la CEDO, cum prevedea Recomandarea 1201, el nu putea invalida un document al Adunării Parlamentare, cum era Recomandarea 1201. În plus, România era într-o situație aparte : ea se obligase în mod expres, la momentul intrării în Consiliul Europei, să respecte acest document¹⁹⁰. Trebuie subliniat că Recomandarea 1201 a continuat să fie sprijinită de către Adunarea Parlamentară și după întrunirea la nivel

189. Un drept colectiv avut în vedere de către Constituția României – art. 59, al. (2) – este dreptul minorităților care nu au întrunit prin alegeri un număr suficient de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament de a obține un loc din oficiu.

190. Vezi Avizul 176 al Adunării parlamentare.

înalt de la Viena din 9 octombrie 1993 a șefilor de stat și de guvern din statele membre ale Consiliului Europei, când s-a hotărât să se ceară elaborarea unei Convenții-cadru. La 31 ianuarie 1995 – deci cu o zi înaintea deschiderii Convenției-cadru pentru semnare – Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat Recomandarea 1255 privind protecția drepturilor minorităților naționale¹⁹¹. Reafirmând că „Protejarea drepturilor minorităților a devenit astăzi una dintre cele mai importante îndatoriri ale Consiliului Europei”, Adunarea Parlamentară propunea ca drepturile ce urmau să fie incluse într-un nou protocol adițional la CEDO să fie preluate și din Recomandarea 1201 (1993).

Deoarece în perioada negocierilor Tratatului româno-ungar, la București s-au făcut afirmații vehemente în legătură cu caracterul „caduc”, „depășit”, „invalid” etc. al Recomandării 1201, Adunarea Parlamentară a adoptat, la 26 aprilie 1995, Ordinul 508, privind onorarea obligațiilor și angajamentelor luate de statele membre ale Consiliului Europei¹⁹². În art. 7 al Ordinului 508 se sublinia: „țările membre sau candidate la calitatea de membru cu drepturi depline trebuie să se conformeze Recomandării 1201 (1993) și să fie incluse în procesul de monitorizare”. Cum am spus, România era vizată direct. Se prea poate ca, prin aceasta, diplomația ungară să fi dat una dintre probele ei de succes. Dar cine obliga România să se comporte împotriva principiilor de decență internațională și deci împotriva propriilor ei interese?

Iar noi trebuia să argumentăm aceste interese împotriva unui val incredibil de măsluitori ai realității. Seria începea

191. Vezi Doc. 7228, raportul Comitetului juridic și pentru drepturile omului (raportor Bindig).

192. Adoptarea acestui document în legătură cu pozițiile autorităților de la București este confirmată de către Secretarul general adjunct al Consiliului Europei, Heinrich Klebes: „The Council of Europe’s Framework Convention for the Protection of National Minorities”, in *Human Rights Law Journal*, vol. 16, nr. 1-3, 1995, pp. 92-98.

cu președintele României și cu purtătorul său de cuvânt, care au făcut constant declarații împotriva Recomandării 1201, criticând-o pentru periclitarea suveranității statului român și pentru acordarea de privilegii¹⁹³. Ministrul Apărării Naționale, Gheorghe Tinca, venea și el cu o teză care spune multe : „Neliniștile etnice din zona noastră nu ar fi căpătat amploarea care o au astăzi, dacă nu ar fi fost puternic încurajate de ceea ce în plan european se numește politica în domeniul minorităților. Adică un Ianus a cărui față nevăzută pune sub semnul incertitudinii însăși viabilitatea actualului proces european”¹⁹⁴.

Toate formațiunile politice cu oarecare pondere s-au pronunțat și ele public asupra Recomandării 1201. Iată Comunicatul PDSR din 24 martie 1995 : „Insistența unor cercuri în pretențiile lor vizând crearea de administrații etnice autonome separatiste și acordarea unui statut special, privilegiat, unor cetățeni ai României, aparținând minorității maghiare, inclusiv în ceea ce privește oficializarea limbii materne în viața de stat, reprezintă un impediment în calea necesarei finalizări, pe baza normelor general europene, a Tratatului dintre România și Ungaria.”

Cum era de așteptat, contestările cele mai radicale au aparținut PUNR și PRM. Stilul lor este de neconfundat. PUNR cerea intervenția în timp util a Guvernului și Parlamentului. „...se impune stabilirea persoanelor vinovate care nu au respectat prevederile Constituției României, care au ignorat Convenția-cadru...”¹⁹⁵.

193. În conferința de presă din 23 martie 1995, Traian Chebelevu vedea drept singur obstacol în calea tratatului „pretențiile de nesusținut ale părții ungare în ceea ce privește clauza referitoare la minoritățile naționale”. La conferința de presă din 11 aprilie, Ion Iliescu a susținut că Recomandarea 1201 „nu reprezintă decât o răstălmăcire și interpretare incorectă a unor documente internaționale și a unor reglementări juridice internaționale”.

194. *Cronica Română*, 18-19 februarie 1995.

195. Comunicatul PUNR din 12 martie 1995. La 28 martie 1995, președintele PUNR, Gheorghe Funar, a trimis președintelui

Dar până și Convenția Democrată din România a intrat în capcană – cum se exprimase Doina Cornea –, susținând Guvernul Văcăroiu în eșecul său de a semna tratatul cu Ungaria, în martie 1995: „Într-un moment în care România a fost pusă într-o situație dificilă prin amânarea încheierii Tratatului româno-ungar, concomitent cu perfectarea Tratatului ungaro-slovac, CDR a hotărât să acorde sprijin politic Guvernului României și primului-ministru cu prilejul prezenței acestuia la Conferința pentru Stabilitate de la Paris”. CDR afirma: „Nu suntem însă de acord, așa cum am precizat în repetate rânduri, cu revendicările de autonomie locală pe criterii etnice prefigurate în Recomandarea 1201”¹⁹⁶.

Nu o să trec prin pozițiile tuturor partidelor, dar aș mai puncta declarațiile făcute de către Nicolae Manolescu în numele Partidului Alianței Civice. Până și în luna iulie 1995 – după ce mulți oameni politici din Opoziție descoperiseră că este compromițător să acuzi un document explicat între timp opiniei publice (și revalidat de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei), Nicolae Manolescu enunța: „Dincolo de problema Recomandării 1201, care nu este acceptabilă pentru noi și care probabil că nu va fi luată niciodată în considerare într-un tratat, ideea intrării simultane a României și Ungariei în structurile euro-atlantice mi se pare o idee potrivită”.

Recomandarea 1201 a intrat în mai multe tratate. Această experiență a domnului Manolescu nu l-a ajutat însă pe el – ca și pe alți oameni politici veniți din zona intelectuală – să privească cu mai puțină superioritate tehnicalitatea sofisticată a dreptului internațional.

Ion Iliescu o scrisoare deschisă cu următoarele cereri: (a) schimbarea echipei MAE care negocia, cu partea ungară, tratatul româno-ungar; (b) includerea în tratat a despăgubirilor pe care Ungaria le-ar datora României pentru atrocitățile și distrugerile provocate după Dictatul de la Viena; (c) organizarea unui referendum pentru adoptarea tratatului de bază.

196. Comunicat CDR, la 20 martie 1995, semnat de către Emil Constantinescu.

Au existat puține forțe politice în România care au interpretat corect Recomandarea 1201 (art. 11 și 12). Astfel, Declarația Biroului de presă al Partidului Democrat din 20 martie 1995 conținea și următorul punct : „Analiza profundă a prevederilor Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, invocate spre a justifica refuzul semnării Tratatului cu Ungaria, demonstrează că acest document nu acceptă nici ideea drepturilor colective ale minorităților, și nici pe aceea a autonomiei administrative pe baze etnice, așa cum în mod mincinos Guvernul Văcăroiu a informat opinia publică românească. Pe o asemenea analiză și pe asemenea concluzii s-a bazat și Guvernul Republicii Slovacia atunci când a acceptat să semneze Tratatul cu Ungaria”. Iar PL '93 : „Credem că Recomandarea nr. 1201, despre care Guvernul României spune că este inacceptabilă, este foarte acceptabilă...”¹⁹⁷.

În legătură cu necesitatea declarației vorbisem însă anterior cu Victor Babiuc¹⁹⁸ și cu membrii PL '93. Legătura dintre zona civică și cea politică a fost, în toată perioada dinainte și imediat după 1996, un element cheie al strategiei de combatere a coaliției naționaliste. La sfârșitul anilor '90, „legătura” a fost pierdută încetul cu încetul, ca să devină de abia o relicvă după alegerile generale din anul 2000.

În ceea ce privește presa, ea a produs o campanie isterică împotriva Recomandării, căreia i s-au sustras foarte puține publicații. Ziarul de atunci al PD, *Azi*, săptămânalul 22, într-o anumită măsură *Evenimentul Zilei* – care a prezentat toate punctele de vedere și pozițiile privind Recomandarea 1201 ori Tratatul româno-ungar – au reprezentat excepțiile.

197. Declarația vicepreședintelui partidului, Dinu Zamfirescu, din 11 aprilie 1995, reluată în *Cronica Română* din 12 aprilie.

198. În același timp, un alt membru în conducerea Partidului Democrat, Adrian Severin, combătuse sistematic, în presă, isteria creată în jurul Recomandării 1201.

Începând cu luna ianuarie 1995, cotidianul *Adevărul* a lansat un atac sistematic împotriva minorității maghiare. A publicat materiale în care Recomandarea 1201 era considerată un pericol major la unitatea statului român și a relațiilor dintre români și maghiari. *Adevărul* a atacat partidele ori personalitățile care se opuneau interpretărilor ziarului și a omis informațiile care propuneau cititorului o înțelegere diferită.

În perioada ianuarie-aprilie 1995, *România liberă* a devenit la rândul ei un principal mijloc de acuzare a UDMR, a presupuselor intenții destabilizatoare ale Guvernului ungar, a poziției unor structuri paneuropene – cum ar fi Consiliul Europei – față de Recomandarea 1201. Articolele publicate în *România liberă* au urmat oarecum limbajul folosit de *Adevărul*, *Cronica Română*, *Dimineața*, *Vocea României*, *Libertatea*.

Semnificativ pentru caracterul de campanie al *României libere* în problema româno-maghiară și a Recomandării 1201, la începutul anului 1995, a fost voința de a bloca accesul cititorului la opinii de altă natură decât cele ale conducerii cotidianului. Deși în acea perioadă mai aveam relații apropiate cu Petre Mihai Băcanu, mi-au fost refuzate materialele referitoare la Tratat și Recomandare.

*

Împletirea strânsă a dimensiunii naționale cu cea internațională a impus, de la un punct încolo, instituționalizarea unor cercetări specifice. Așa a fost creat Centrul de Studii Internaționale (CSI), ale cărui istorie și evoluție au fost descrise în detaliu în „Jurnalul tematic” publicat la Editura Polirom în 1998¹⁹⁹. Un număr de acțiuni care abordau tema maghiară, sub dubla ei dimensiune, au fost duse sub egida Centrului întemeiat în 1994. Prin metodologia pusă la punct: analiza tehnică de detaliu a problemei aflate în discuție; răspândirea analizei la principalii actori

199. Gabriel Andreescu, *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Polirom, Iași, 1998.

interesați; adăugarea unor „evenimente” care să dea greutate intervenției, acțiunile CSI au avut mai întotdeauna greutate. (Traduse în engleză, materialele de analiză erau trimise la ambasade sau la organizații internaționale, completând o hartă a cărei eficacitate am putut-o testa deseori.)

În 1995, a trebuit să reluăm tema Tratatului dintre România și Ungaria, cu ocazia evenimentului propagandistic pe care Ion Iliescu l-a lansat la 30 august acel an. Am folosit din nou egida Centrului de Studii Internaționale. Președintele României – și pe atunci! – a organizat un „Simpozion Național”, venind cu o expunere al cărei titlu sugera bine despre ce este vorba: „România în vara anului 1940 sub impactul politicii de forță. 55 de ani după Dictatul de la Viena”. Ion Iliescu trata expunerea sa drept un apel la „reconciliere istorică între România și Ungaria”. Și, ca să pară elaborat, textul prezidențial susținea că apelul se bazează pe „întemeierea relațiilor cu Ungaria după modelul franco-german, eminentamente european” și pe „semnarea unui document politic de natură să consacre reconcilierea istorică”. În loc de Tratatul politico-juridic de bază cu Ungaria, Ion Iliescu ne propunea „reconcilierea istorică”. Noua inițiativă avea un rol manipulator, îndreptând lucrurile într-o direcție care trebuia evitată. Presa a făcut însă o campanie *pro*. Așa că am elaborat repede un material, pe care l-am trimis celor interesați.

Îl voi reproduce pe larg, în măsura în care el sintetizează multe aspecte ale interacțiunii dintre dimensiunea internă și cea internațională a problematicii minorităților. Trebuia mai întâi „demascată” comparația cu relația franco-germană. Care au fost argumentele analizei noastre?

„(1) Invocarea modelului franco-german ca model pentru relațiile româno-ungare este bine venită. Dar apelul Președintelui României, Ion Iliescu, este, în spiritul său, contrar modelului invocat. Reconcilierea istorică dintre Franța și Germania a fost inițiată la numai cinci ani de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, prin celebra

Declarație Schuman, de la 9 mai 1950, care a pus bazele viitoarelor Comunități Europene. Esența sa a constat tocmai în abandonarea trecutului de confruntare și a imaginii de dușman a celuilalt. Astfel, deși 9 mai 1950 reprezenta aniversarea capitulării Germaniei și a sfârșitului războiului mondial, Robert Schuman, ministru de externe al Franței, etnic german originar din Lorena, fost cetățean german în timpul primului război mondial, nu face în *Declarația* sa nici o referire la responsabilitatea Germaniei pentru trecutul de confruntare cu Franța, și nu aduce nici o acuză pentru lungul șir de atrocități ale ocupanților germani ai Franței din timpul războiului. Întreaga Declarație este o adevărată pledoarie pentru construcția împreună a viitorului, prin depășirea trecutului de confruntare. A fost urmată de tratatele de la Roma și Paris – care au pus, prin contribuția unită a Franței și Germaniei, alături de partenerii lor occidentali, bazele Europei instituționalizate – și de Tratatul de bază franco-german din 1963, care a consacrat definitiv reconcilierea istorică dintre cele două popoare.”

Punctul (2) făcea deconstrucția sugestiilor prezidențiale, în definitiv naționaliste și agresive. „În contrast”, susținea comunicatul nostru, „apelul pentru reconciliere istorică lansat de președintele Iliescu este făcut în cadrul unei comemorări care, departe de a abandona trecutul de confruntare dintre Ungaria și România, îl resuscită în mod ostentativ. Întreaga cuvântare abundă în acuze explicite sau implicite la adresa Ungariei : «nostalgici ai vremurilor apuse visează iarăși la conflicte interetnice și se joacă în mod iresponsabil cu creionul pe harta părții stabile a Europei Centrale, vizând și România» ; «fac apel la întreaga clasă politică din Ungaria să accepte realitatea consacrată istoric și juridic, inclusiv de documentele OSCE, potrivit căreia minoritatea maghiară din România este o parte integrantă a societății românești. Statutul minorității maghiare din România (...) nu poate face obiect de negociere cu nici un stat, nici chiar cu Ungaria”.

Desigur, în documentul prezidențial erau falsificări, greșeli de ordin factual și greșeli de interpretare. Să urmărim pas cu pas, citând din „Punctul de vedere al Centrului de Studii Internaționale privind apelul de reconciliere istorică dintre România și Ungaria”, acest tip de deconstrucție (i.e., punerea la punct a faptelor și contextului, presupusă de abordarea politico-juridică) :

„(3) Trebuie precizat că Ungaria a recunoscut oficial frontierele României prin Tratatul de Pace de la Paris, din 1947, Actul Final al CSCE de la Helsinki din 1975 și a recunoscut în procesul de negocieri pentru Tratatul politico-juridic cu România frontierele actuale.

(4) Dacă apelul președintelui român ar avea ca susținere modelul franco-german, atunci el ar abandona imaginea de dușman a celuilalt în procesul de reconciliere istorică. Suntem obligați să amintim că reprezentanții coaliției guvernamentale din România, sprijiniți în mod deschis de Președintele Iliescu, la guvernare, au făcut politică de stat din prezentarea Ungariei și a minorității maghiare din România ca principalii inamici ai poporului român, în unele cazuri considerându-i pe maghiari inferiori ca etnie și cultural românilor, nu la cinci ani de la sfârșitul războiului mondial, ci în plin an 1995. Astfel :

(5) Președintele PDSR și al Camerei Deputaților, Adrian Năstase, a afirmat cu prilejul aniversării a cinci ani de la înființarea Vetrei Românești : «În mod sigur, a existat atunci, cu cinci ani în urmă, o conștiință foarte vie a faptului că, dincolo de manifestările de natură politică, amenințarea principală se adresează ființei neamului, spiritualității noastre, identității noastre naționale. Această conștiință a dat naștere Vetrei Românești, într-un context politic dominat de UDMR și de acțiunile ei»²⁰⁰.

Liderul PSM, Adrian Păunescu, l-a acuzat pe parlamentarul ungar Géza Jeszenszky, la 30 iunie 1995, în plenul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, de

200. *Vocea României*, anul III, nr. 366, 14 februarie 1995.

„obsesie sexuală” cu privire la Transilvania și s-a pronunțat în plin forum paneuropean pentru desființarea UDMR și monitorizarea implicită a Ungariei, «locul de unde vin teroriști care fac rău și Guvernului Horn»²⁰¹. Referindu-se la liderii politici de la Budapesta, cărora președintele Iliescu li se adresează pentru reconciliere istorică, Comunicatul PUNR din 25 ianuarie 1995 precizează: «Fiind orbiți și obsedați de anexarea Transilvaniei la Ungaria, constatând că poporul român și partidele politice realizează pericolul existenței UDMR, conducătorii unguri au dovedit la Budapesta că sunt urmașii unor popoare barbare venite în urmă cu 1000 de ani în Europa, timp insuficient pentru a se adapta la cerințele unui comportament civilizată, în spirit european. Este clar că Ungaria nu renunță la pretențiile teritoriale asupra statelor vecine și la visurile sale imperiale»²⁰². În calitatea sa oficială de președinte al PRM, senatorul Corneliu Vadim Tudor a susținut deschis poziția adoptată în comunicatul PUNR citat, declarând în reuniunea de lucru a PDSR, PUNR, PRM și PSM, din 7 februarie 1995: «Dar, vorbind de urmașii acelor barbari, eu nu cred că jignim nația maghiară, din contră punem în circulație texte autentice, istorice, care atestă că la origine au fost niște primitivi, ceea ce românii n-au fost niciodată»²⁰³.

Un pasaj amplu al opiniilor CSI trata reconcilierea istorică, în conexiune cu problematica minorităților:

(6) „În apelul său, președintele României face următoarea declarație: «Fac apel la întreaga clasă politică din Ungaria să accepte realitatea, consacrată istoric și juridic, inclusiv de documentele OSCE, potrivit căreia minoritatea maghiară din România este o parte integrantă a societății românești, cu toate consecințele care decurg din această realitate. Statutul minorității maghiare în

201. *Vremea*, anul IV, nr. 701, 1-2 iulie 1995.

202. *Cronica Română*, anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.

203. Am mai întâlnit o dată acest citat, când am descris actorii hipernaționalismului românesc.

România (...) nu poate face obiect de negociere cu nici un stat, nici chiar cu Ungaria».

(7) De altfel, concepția că problema minorității maghiare din România este o problemă *exclusiv* internă românească a fost exprimată anterior, de mai multe ori, de către purtătorul de cuvânt al Președinției, Traian Chebeleu. Trebuie notat însă că problema minorităților, ca atare ori ca parte integrantă a problematicii drepturilor omului, este o preocupare internațională, și nu numai una internă.

(8) În ceea ce privește situația din cadrul OSCE, la care face referire președintele României, amintim că Raportul Reuniunii CSCE a experților pe probleme de minorități – Geneva, 1991 – a specificat: «Problemele referitoare la minoritățile naționale, ca și respectarea obligațiilor internaționale și a angajamentelor referitoare la drepturile persoanelor aparținând acestora, sunt subiect de preocupare internațională și, în consecință, nu constituie exclusiv o afacere internă a statului respectiv». Trebuie adăugate în același sens obligațiile asumate de România în cadrul Consiliului Europei. România a semnat Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale și a acceptat deci prevederile art.1: «Protecția minorităților naționale și a drepturilor și libertăților persoanelor aparținând acestora face parte integrantă din protecția internațională a drepturilor omului și, ca atare, constituie domeniu de cooperare internațională». În sfârșit, să menționăm politica dusă, în acest sens, de către Uniunea Europeană. În Raportul Comitetului pentru Afaceri Externe și Securitate al Parlamentului European, privitor la relațiile dintre Comunitatea Europeană și România, prezentat de Richard Balfe la 1 aprilie 1993, se afirmă: «Comunitatea trebuie să ajute România să-și finalizeze tranziția spre democrație și economia de piață, dar în același timp are dreptul să ceară ca România să respecte libertățile fundamentale ca și drepturile omului și ale minorităților».

De asemenea, în Rezoluția sa, A3-0128/93, cu privire la relațiile dintre Comunitatea Europeană și România,

Parlamentul European a cerut «garanții de la Guvernul român în ceea ce privește continuarea procesului de democratizare, mai ales respectul pentru drepturile omului și drepturile minorităților».

(9) Că statutul unei minorități poate face obiect de negociere cu alt stat, o demonstrează chiar Tratatul între România și Republica Federală Germania privind cooperarea prietenească și parteneriatul în Europa, al cărui articol 15 se referă tocmai la statutul unei minorități din România (cea germană), care, iată, în conformitate cu dreptul internațional și obligațiile asumate de România în cadrul OSCE, a fost obiect de negociere. A respinge problematica minorității maghiare ca obiect de negociere în relațiile româno-ungare înseamnă, de fapt, a respinge esența Pactului de Stabilitate în Europa lansat de Uniunea Europeană și care presupune relații de bună vecinătate tocmai prin rezolvarea problemelor de frontieră și minorități prin negocieri între statele din zonă, care să ducă la tratate de bază.

(10) Respingând negocierile cu partea ungară referitoare la minorități, președintele Iliescu respinge implicit Tratatul politico-juridic de bază cu Ungaria, în cadrul Pactului de Stabilitate, fără de care nici nu poate fi vorba despre reconciliere istorică, deși președintele susține în apelul său că dorește reluarea negocierilor asupra Tratatului”.

Ca întotdeauna, astfel de analize se încheiau cu un capitol de concluzii, un fel de aliment gata mestecat pentru oamenii de decizie prea grăbiți :

„(11) Observațiile privind contradicțiile din apelul la reconciliere istorică făcut de președintele României, Ion Iliescu, nu înseamnă că acest apel nu trebuie luat în considerare. Dimpotrivă, orice șansă de a dialoga și a evolua spre reconcilierea româno-maghiară este fundamentală. Dar punctul de vedere al CSI este că apelul va ascunde urgența soluțiilor reale privind reconcilierea, dacă inițiativa președintelui României nu va fi dezvoltată în felul următor :

(a) Președinția și Guvernul României trebuie să renunțe și să ceară forțelor politice din România renunțarea la considerarea Ungariei drept un potențial inamic; este necesar să nu mai utilizeze mass-media pentru a resuscita amintirea rănilor istorice; se impune să nu mai considere Ungaria, pe unguri și minoritarii maghiari ca pe un adversar, ci ca un aliat în actuala operă de reconciliere istorică;

(b) Este indispensabil să se reia și să se încheie negocierile asupra Tratatului de bază dintre România și Ungaria, ca o condiție a reconcilierii;

(c) Este oportun să se amplifice cooperarea concretă în diferite domenii și, nu în ultimul rând, cooperarea în domeniul relațiilor externe și, în special, în problema integrării celor două țări în structurile euro-atlantice.

14 septembrie 1995”

Citesc retrospectiv astfel de texte, amintindu-mi brusc, în detaliu, atmosfera muncii în echipă, aflată sub graba termenelor – comunicatele trebuiau să apară cât evenimentele erau încă fierbinți –, împărțirea capitolelor între noi, despicarea firului în patru, dialogul perspectivelor complementare, bătălia stilistică dintre ceea ce era relevant și ceea ce era posibil de receptat de către „țintă”. Am povestit cum s-a produs, la un moment dat, fisura față de Valentin Stan și s-a mărit, din ce în ce mai tare, până a devenit o crevasă de netrecut. Asta nu va afecta însă valoarea acelor momente. Nici unul dintre noi nu ar fi putut elabora, singur, la nivelul de completitudine necesar, acele evaluări ale politicilor naționale. Ce puteau, vinovații, lideri de stat, de partid sau purtători de cuvânt aflați în serviciu comandat, să opună unor astfel de analize? Exceptând cele câteva „șopârle” pe care Valentin Stan le introdusese, cum am povestit, ele îmi par și astăzi – după ce istoria le verificase și ea²⁰⁴ – inatacabile empiric și implacabile logic.

204. Am avut peste ani o dispută pe TVR1 cu Bogdan Chireac, care trebuia să explice de ce România a putut să accepte în

Tot ceea ce s-a cerut prin comunicatul citat anterior avea să se realizeze începând cu anul 1996. PDSR accepta, în toamnă, să semneze și să ratifice Tratatul dintre România și Ungaria – sub influența *lobby*-ul ambasadorului american, Alfred Moses și sub amenințarea urcării în sondaje a PUNR. Sub noua echipă – președintele, coaliția majoritară și Guvernul CDR-USD-UDMR – votată în alegerile din 1996, relația cu Ungaria lua o întorsătură spectaculoasă, cooperarea, în special cooperarea externă în domeniul integrării, căpătând o amploare de neimaginat în 1995²⁰⁵.

1996 Recomandarea 1201 și nu putea s-o facă în 1995? Cum putea el să argumenteze poziția *Adevărului* (unde este redactor-șef adjunct)? Chireac a tot invocat interpretarea dată în tratat Recomandării 1201 – care nu spunea nimic în plus față de textul însuși. Numai că Bogdan Chireac își făcea bine meseria, de înșelare a opiniei publice și cred că a putut să convingă unii spectatori chiar și atunci.

205. Aș cita aici amintirea lui Adrian Severin, din cartea noastră de dialoguri, *Locurile unde se construiește Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Polirom, Iași, 2000 (p. 16): „Ceea ce îi spuneam lui László Kovacs era că, după părerea mea, România și Ungaria se află, practic, într-o situație fără precedent în istoria lor: situația în care interesele lor strategice erau 100% identice. Amândouă erau în căutarea modernității și a securității, prin integrarea în structurile occidentale. În acest context, noi nu suntem concurenți, ci parteneri. Ceea ce putem realiza împreună nu putem realiza separat. Nu este vorba despre concursuri cu locuri limitate; fiecare are propriul lui loc. Totul este să se accedă la el cât mai repede. I-am spus atunci, după cum aveam să-i repet și în alte dăți: această șansă nu poate fi ratată. Dacă s-ar pune în cumpănă ce să alegem, admiterea în NATO sau parteneriatul româno-maghiar, am spus atunci, aș alege parteneriatul româno-maghiar. De ce? Pentru că eu știu că în NATO mai devreme sau mai târziu tot vom intra, în timp ce parteneriatul româno-maghiar nu știu dacă vom mai avea totdeauna șansa de a-l putea construi. Din acest motiv, sau pornind de la această bază, am propus să nu ne limităm la ceea ce se numește «reconciliere». Reconcilierea ține de trecut. Noi trebuie să mergem la un parteneriat istoric. Pentru că el se bazează pe interese strategice, el este, ca urmare, un parteneriat strategic”.

26. Criza : Legea învățământului adoptată în vara anului 1995

Să ne întoarcem la temele interne. Primii ani ai mandatului coaliției naționaliste rezultate în urma alegerilor din 1992 au stat sub semnul dezbaterilor privind schimbarea legii învățământului. Nimic nu era mai important pentru maghiari decât educația în limba maternă. În general, limba educației constituie elementul-cheie al identității naționale. Din acest punct de vedere, interesul maghiarilor pentru o lege a învățământului era de înțeles. Prin proiectul său din toamna anului 1993, UDMR își definise opțiunile. Proiectul a zăcut pe margine, în timp ce PDSR a introdus propria sa propunere privind învățământul. În acest context, principala luptă parlamentară a UDMR s-a orientat spre ceea ce propunea PDSR²⁰⁶. Pentru fiecare articol în parte s-a derulat o crâncenă înfruntare. În septembrie 1994, în urma evoluției foarte proaste a discuțiilor din Parlament, UDMR a făcut o uriașă demonstrație de forță. În numai două săptămâni a obținut circa 500.000 de semnături pe un proiect de lege propriu, privind învățământul. Conform prevederilor constituționale – care acordau inițiativă legislativă propunerilor bucurându-se de cel puțin 250.000 de susținători –, proiectul urma să intre în discuția parlamentară. Cu un dispreț al legii care a fost și va fi poate cel mai grav handicap al societății românești, proiectul comunității maghiare a fost lăsat pentru vecie în afara agendei.

Așa se face că, la 28 iunie 1995, Camera Deputaților și Senatul au adoptat Legea nr. 84. Dezastru. Nici unul dintre maghiari nu-și imagina că PDSR va merge atât de

206. Și Comitetul Helsinki a trimis UDMR diferite propuneri de variante de negociere.

departe cu sfidarea cererilor lor. Maghiarii speraseră într-o ameliorare a legislației în domeniul învățământului. Deja, o păstrare a *status quo*-ului însemna un eșec. Să reduci însă până și standardele existente, era chiar de neimaginat.

Care erau marile probleme ale noului act normativ? Intrăm iarăși în nuanțe a căror tratare gravă poate părea, din afară, exagerată. Nu este. Fiecare detaliu de acest gen are puterea de a determina pe termen lung viața a milioane de copii – născuți sau nenăscuți încă. Iată de ce nu poți să te joci cu „nuanțele”. Deja am văzut, analizând funcționarea instituțiilor între 1992 și 1996, cum ușoare distincții terminologice în interiorul unor legi – precum a siguranței naționale, a CSAT – pot dirija viața publică în adâncime. Cum ar putea să nu fie la fel cu o lege care definește cadrul pe termen lung al învățământului?

Iată prevederea Legii 84/1995 consfințind înființarea și funcționarea claselor în limba română în fiecare localitate a țării – art. 8 (1). Cum în România există localități unde nu locuiește nici un etnic român, aveam toate motivele să interpretăm obligativitatea înființării și mai ales a funcționării acestora ca introducând o presuposiție practică. Anume, „convingerea” unor persoane aparținând minorităților naționale să renunțe la instrucția în limba maternă pentru una în limba română. Doar o temere? Chiar acesta este rostul unei legi. Să elimine temerile.

Sau iată art. 120 (2): „În învățământul gimnazial și liceal, Istoria românilor și Geografia României se predau în limba română, după programe și manuale identice cu cele pentru clasele cu predare în limba română. Examinarea la aceste discipline se face în limba română”. Care va să zică, legea introducea ca disciplină de studiu „Istoria românilor”, în locul „Istoriei României”. O ofensă la adresa minorităților. A studia istoria României înseamnă a studia trecutul societății care locuiește astăzi pe teritoriul României – rezultat al conviețuirii diferitelor comunități: etnici români, dar și maghiari, germani, evrei, romi, ruși, polonezi, sârbi, bulgari, greci ș.a.m.d. De ce atunci

studierea numai a istoriei etniei române? Ceilalți nu contează? O astfel de optică este împotriva felului în care dreptul modern înțelege logica statului și chiar a Constituției, pentru care România este „patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie...”.

Cineva va invoca articolul de lege care prevede următoarele : „În programele și manualele de istorie universală și istoria românilor se vor reflecta istoria și tradițiile minorităților naționale din România” – 120 (3). Chiar această prevedere vorbește despre minorități ca despre o realitate „adăugată” la realitatea „românească.

Prin art. 122 (1), învățământul de specialitate în limba maternă, în câteva domenii majore pentru viața unei societăți, devenea, practic, inaccesibil minorităților naționale : „În învățământul de stat profesional, liceal – tehnic, economic, administrativ, agricol, silvic, agromontan –, cât și în învățământul postliceal, pregătirea de specialitate se face în limba română, asigurându-se, în funcție de posibilități, însușirea terminologiei de specialitate și în limba maternă”. De unde o asemenea limitare pentru o populație de 1.700.000 persoane, din care aproximativ 6,4% (80.000) sunt elevi? Includerea în această categorie a studiilor administrative dovedea că nu se intenționează modificarea legii administrației publice locale, în sensul recunoașterii dreptului de folosire a limbii în administrație – ceea ce presupune folosirea, în anumite localități, a funcționarilor bilingvi.

Învățământul superior în limba maternă, în universități de stat, era drastic limitat la numai câteva domenii. Potrivit art. 122 (2), învățământul superior medical era acceptat numai pentru secțiile deja existente. Conform art. 123, „în învățământul universitar de stat se pot organiza, la cerere și în condițiile prezentei legi, grupe și secții cu predare în limba maternă pentru pregătirea personalului necesar în activitatea didactică și cultural-artistică”. Statul român nu mai oferea nici o altă specializare în limba

maternă. Nici pentru învățământul tehnic, nici pentru cel economic, nici pentru cel juridic. (Este evident că, în acest fel, Parlamentul confirma dorința de păstrare a limbii române ca singura limbă a procedurii judiciare, în ciuda angajamentelor luate de statul român și a tratatelor internaționale ratificate.)

Era posibil accesul la aceste specializări prin învățământul privat. Dar posibilitatea avea un caracter mai mult teoretic decât practic. Art. 166 (1) prevedea ca toate unitățile școlare existente să treacă în patrimoniul Ministerului Învățământului. Deci inclusiv cele naționalizate de regimul comunist, care nu se înapoiau foștilor proprietari.

Dar cel mai criticabil text din lege se referea la posibilitatea susținerii examenelor de admitere în limba maternă : „În învățământul de toate gradele, concursurile de admitere și examenele de absolvire se susțin în limba română. Concursuri de admitere și examene de absolvire pot fi susținute în limba maternă la școlile, clasele și specializările la care predarea se face în limba maternă respectivă, în condițiile prezentei legi” (art. 124). Cu această prevedere, legea era considerată inacceptabilă nu numai de către maghiari, dar și de către germani. Dacă învățământul superior în limba maternă este limitat, singura posibilitate de a avea acces la unele specializări este studiul lor în universități cu limba de predare română. Pentru aceasta, conform noii legi, candidații trebuie să participe la un concurs de admitere, incluzând mai multe examene. Nu este lipsit de importanță, evident, dacă examenul se susține în limba în care au fost studiate materiile respective sau într-o alta. A interzice candidaților din rândurile minorităților naționale să susțină examenele în limba maternă în care au studiat înseamnă a-i pune într-o poziție net inferioară față de ceilalți concurenți. Singura modalitate de a evita riscul este efectuarea cel puțin a ultimului ciclu de studii dinaintea universității în limba română. Și așa, forțarea alegerii limbii române se propagă în lanț către ciclurile educaționale mai mici.

Prevederile amintite erau categoric inferioare celor din legea învățământului nr. 28/1978. A reduce drepturi ale omului câștigate nu reprezintă doar o ofensă. Ci chiar o violare a principiilor de drept pe care statul român era dator să le respecte.

Frustrarea comunității maghiare și furia liderilor ei a atins atunci cota cea mai de sus. Aproape imediat, înainte de a intra în vacanța sa de vară, Parlamentul European a condamnat caracterul discriminatoriu al legii învățământului și intensificarea naționalismului în România. Comunicatul UDMR dat publicității pe 20 iulie a înșirat măsurile hotărâte la 18 iulie 1995 de Consiliul operativ. Se anunța, cu acest prilej, implicarea tuturor formelor de conducere ale Uniunii în campania lor vizând forurile internaționale. Un protest a fost adresat lui Max van der Stoel. Bisericile istorice maghiare urmau propriul lor demers la Strasbourg. O ștafetă pe biciclete, purtând inițiativa legislativă maghiară în domeniul învățământului, pe care se strânseseră circa 500.000 de semnături, urma să plece spre orașul-sediul al Consiliului Europei. Un mare miting de protest era programat la Odorheiu Secuiesc, iar altele, în diferite orașe cu prezență maghiară, urmau la rând.

Și Liga Pro Europa, și Comitetul Helsinki, fiecare în stilul propriu – mai curând militant al Ligii, preponderent analitic, al nostru – au luat atitudine împotriva celor întâmplate. Analizele pe care le-am adresat organizațiilor internaționale erau asemănătoare celor maghiare. În schimb, CDR a formulat, ca și în alte ocazii, un comunicat meschin: „Prevederile legii amintite [a Învățământului] răspund exigențelor europene în domeniul drepturilor la educație ale minorităților”, susținea comunicatul publicat prin 22 iulie și semnat de Emil Constantinescu²⁰⁷. „Atragem atenția UDMR că tentativele sale de izolare a României în plan internațional pot avea consecința nedorită a izolării minorității maghiare în interiorul țării”, continua comunicatul, parcă pentru a demonstra complexul lipsei

207. *Cronica Română*, 22-23 iulie 1995.

de forță a președintelui CDR. Se avea însă grijă să fie condamnat și Guvernul, pentru a arăta că CDR îi pune la punct pe toți. Desigur, foști colegi din CDR primiseră, la timpul potrivit, toate explicațiile care au fost enumerate mai sus. Avuseseră ocazia să afle că „standardul european” nu are relevanță în cazul unor minorități ce au nevoie de condiții pe măsura numărului și tradiției lor culturale²⁰⁸. Li se explicase că reducerea unor standarde în domeniul drepturilor minorităților încălca un principiu al drepturilor câștigate. Inutil. Nimic. Politicienii Opoziției românești se considerau grozavi ori de câte ori era vorba despre tema națională.

Dacă această criză gravă, măsurabilă doar cu ceea ce se întâmplase prin 1990-1991, a fost depășită, asta s-a întâmplat prin amânarea aplicării prevederilor noii legi în ce privește educația în limba maternă. Ministerul condus pe atunci de Liviu Maior nu a impus examene în limba română nici în 1995, nici în 1996. Această poziție pare să se fi datorat și atitudinii mai raționale a lui Maior. Dar ea era în cea mai mare măsură urmarea presiunii venite în cadrul negocierilor pentru Tratatul dintre România și Ungaria. Aici presiunea internațională – în primul rând, a Statelor Unite – era maximă.

În toamna anului 1996, Tratatul a fost semnat și apoi ratificat. Iar în mai 1997, deci după alegerile din 1996, noul Guvern a adoptat Ordonanța de Urgență nr. 22, care a schimbat fundamental Legea Învățământului. O altă eră, o altă mentalitate, pe care Comunicatul din 1995 al CDR nu le intuise deloc.

208. Standardul internațional este o limită inferioară, care a rezultat ca un fel de medie – cel mult ! – a situațiilor atât de specifice din diferite țări. Nu poți compara nevoile educaționale ale minorității ucrainene din Ungaria cu cele ale suedezilor din Finlanda ori ale maghiarilor din România. Scopul fundamental al legislației este „confortul” comunității etno-culturale, nu cantonarea în nu știu ce reglementări internaționale. Acestea reprezintă condiția minimă, obligatorie, fără a fi suficientă și cu atât mai puțin optimă.

27. „Evoluția concepției UDMR”. Rectificarea

Între 26 și 28 mai 1995 s-a desfășurat, la Cluj, Congresul al IV-lea al UDMR. Programul adoptat cu acea ocazie redefinise opțiunile ideologice și conceptuale, dar și strategiile practice ale UDMR pentru următorii ani. Aceasta într-un moment în care dezbaterile în jurul drepturilor minorității maghiare ajunsese subiect de primă pagină și când o doctrină a minorităților naționale se înfiripase și pe „piața de idei” românească. Studiul nostru din 1994, depășit, contase deja pentru unele formulări ale Programului. Viciile lui îmi creaseră suficiente remușcări. Evenimentele legate de derularea negocierilor pentru Tratatul de bază cu Ungaria, consecințele acestuia pe plan intern, dezbaterile legislative motivau reluarea temei „concepția UDMR”. La alt nivel. Imediat după Congres, am început cu Renate Weber o muncă a cărei dată de final se află pe ultima pagină a studiului intitulat *Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorității maghiare*²⁰⁹: 27 octombrie 1995.

Spre deosebire de lucrarea anterioară, „Evoluția...” oferea și o analiză sistematică a problematicii minorităților, incluzând tema loialității, apartenența națională și statală, drepturile colective și discriminarea pozitivă. Desigur, din nou, conceptele maghiare. Apoi, opțiunile Programului

209. Publicat în variantă română și engleză : Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorității maghiare*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1996. Răspândirea studiului s-a făcut începând cu noiembrie 1995.

UDMR. Concluzia noastră era că Programul adoptat la Congresul al IV-lea continua „elaborarea unui sistem conceptual propriu, început prin Proiectul de lege privind drepturile minorităților naționale și comunităților autonome. Actualul Program trebuie înțeles ca o extindere și amendare a obiectivelor Proiectului de lege, care avea în vedere numai locul, rolul și forma de organizare a minorităților”. Studiul evalua Programul ca un pas semnificativ în „recunoașterea caracterului civic al statului și al definirii unor obiective de democratizare a societății românești în totalitatea ei. În același timp, Programul UDMR păstrează un număr de concepte (...) sau introduce altele noi care pot ridica (...) obiecții de principiu ori practice. Subliniem însă că elaborarea unor concepte privind dezideratele minorității maghiare este în spiritul unei societăți democratice și tot astfel este dezbaterea lor publică, într-un mod rațional și în cunoștință de cauză”²¹⁰.

„Evoluția concepției UDMR...”, publicată în 1996, a fost cea mai importantă lucrare elaborată de-a lungul anilor în cadrul Centrului pentru Drepturile Omului. Volumul apărut sub egida CDO a devenit materialul de bază pe care l-am oferit unor largi categorii de interesați, dintre care din ce în ce mai mulți studenți români sau studenți și cercetători străini tentați să-și elaboreze lucrări – teze de licență, doctorate – privind subtilele realități ale relațiilor dintre românii și maghiarii din țară. Îmi permit să spun că, o dată cu „Evoluția concepției UDMR...”, se poate vorbi despre o referință stabilă pentru o doctrină a minorităților elaborată în România. Analizele elaborate ulterior, an de an, pe marginea evenimentelor legate de UDMR – și cu ce periodicitate se derulau ele! – au crescut natural, parcă fără nici un efort, din exercițiul intelectual codificat atunci. Renate a elaborat ulterior o sinteză pentru un volum privind minoritățile din Europa Centrală care poate constitui, fără doar și poate, cartea de căpătâi privind

210. *Op.cit.*, p. 44.

situația minorităților naționale din România²¹¹. Dincolo de comunicatele în chestiuni concrete ale APADOR-CH, eu m-am orientat din ce în ce mai mult spre temele legitimizeazăle ale doctrinei minorităților naționale.

*

„Evoluția concepției UDMR...” era un răspuns implicit la deriva unora dintre tezele studiului anterior. Era nevoie și de un răspuns explicit. De abia la începutul anului 1996, în numărul 12 al *RRDO*, am putut face reparația la studiul pe care îmi pusesem semnătura în 1994 – și pe care, cum am descoperit cam târziu, Funar ar fi putut să-l aprecieze parțial. Fusese nevoie de luarea în considerare a unei întregi literaturi, mai ales din domeniul dreptului natural și al filosofiei politice care fundamentează dreptul pozitiv, căruia îi dădusem mai puțină atenție până atunci. Iată cum apărea, după o astfel de experiență, problema autodeterminării interne a minorităților.

„...autodeterminarea internă a minorităților naționale intră ca un concept firesc pe culoarul dintre autodeterminarea popoarelor și autodeterminarea individului. Evoluția modernă a principiului de autodeterminare pune accentul nu pe protejarea statului, ci pe promovarea mecanismelor democratice, incluzând distribuirea puterii și a competențelor. În acest sens, remarca lui Rein Müllerson îmi pare concludivă: «Aplicarea principiului autodeterminării popoarelor, care este... una dintre cele mai importante norme de drepturile omului nu trebuie să conducă la limitarea drepturilor omului existente – în special, a drepturilor minorităților. Din contră, implementarea

211. Renate Weber, „The Protection of National Minorities in Romania: A Matter of Political Will and Wisdom”, în Jerzy Kranz, Herbert Kupper, *Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection after 1989*, Center for International Relations, Varșovia, 1998, pp. 199-269. Este de notat includerea României, firească, dar nu curentă, între țările Europei Centrale.

principiului trebuie să aibă drept rezultat o mai amplă protecție a drepturilor și libertăților individuale, ca și acelea ale minorităților”²¹².

Iată și punerea la punct care așteptase doi ani :

„De la popor la secesiune : o greșeală de raționament

Unul dintre punctele principale ale analizei făcute în 1994 se referea la opțiunea UDMR pentru autodeterminarea internă a comunității autonome, în conexiune cu utilizarea, tot în proiectul de lege al UDMR privind drepturile minorităților naționale și ale comunităților autonome, a termenilor de «popor» și de «națiune». CUDMR concluziona că această asociere este «explozivă», acceptarea proiectului de lege putând determina, în perspectivă, legitimarea, în anumite condiții, a pretenției de secesiune. Să revenim însă la raționamentul în cauză – folosind, pentru simplitate, forma sintetizată în «Legislația în tranziție»²¹³ :

Partea întâi a raționamentului :

«Deși nu există o definiție consacrată juridic, pe plan internațional, cu privire la minorități, numeroși specialiști și juriști de renume internațională aduc astăzi contribuții indispensabile pentru explicitarea termenului de «comunitate». Într-un Memorandum al secretarului general al ONU, cu privire la definirea și clasificarea minorităților, «comunitățile» sunt considerate a fi «grupuri bazate pe factori unificatori și spontani (opuși celor artificiali și planificați), în mod esențial plasați dincolo de controlul membrilor grupului»²¹⁴. Unul dintre cei mai renumiți experți în materie,

212. Rein Müllerson, *International law, rights and politics. Developments in Eastern Europe and the CSI*, Routledge, Londra și New York, 1994, pp. 29.

213. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Două proiecte de lege privind minoritățile naționale”, în Lucian Mihai (coord.), *Legislația în tranziție*, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1995.

214. Citat din Karl Josef Partsch, „Fundamental Principles of Human Rights: Self-Determination, Equality and Non-Discrimination”, în Karel Vasak și Philip Alston, *The International Dimension of Human Rights*, Paris, 1982, p. 63.

Natan Lerner, conchide că esența acestei definiții «face o comunitate să fie diferită de o societate sau organizație, termeni care se referă la corpuri stabile prin acțiunea deliberată sau voluntară a membrilor, pentru a promova anumite interese. Familiile, triburile, națiunile, popoarele, grupurile culturale și religioase sunt comunități».

Deci termenul de comunitate poate fi interpretat și în sensul de popor. De altfel, numeroși specialiști identifică, pentru perioada 1919-1945, cinci accepții diferite ale termenului de popor, printre care și aceea după care un popor este «un grup minoritar într-un stat, dar înțelegându-se pe sine ca fiind parte a unui popor dintr-un stat vecin», exemplul invocat fiind ungerii din România.

Partea a doua a raționamentului :

«Autodeterminarea internă, legată de o comunitate autonomă, constituită pe principiul etnic, cum se are în vedere în proiectul UDMR, în condițiile în care comunitatea poate fi considerată popor (...) își poate pierde foarte ușor conotația internă, evoluând spre principiul autodeterminării popoarelor ca atare, a cărei finalitate poate fi inclusiv secesiunea».

Dând premiselor acestui raționament forma lor logică standard, obținem următoarea schemă de raționament :

1) Relația dintre comunitate și popor din definiția lui N. Lerner se traduce prin :

Dacă «un grup are statut de popor», atunci «acest grup are statut de comunitate». (Adică : orice «popor» este «comunitate», dar nu orice «comunitate» este și «popor».)

Prima propoziție o implică (dacă... atunci...), în sens material, pe a doua. Folosind simboluri, o să notăm această implicație sub forma : $p > c$.

2) «Un grup care are statut de popor» este «un grup care are (inclusiv) drept la secesiune».

Avem aici o echivalență între două propoziții : $p = s$

Din aceste premise s-a tras concluzia :

3) Dacă «grupul (maghiarii) are statut de comunitate», atunci «grupul are (inclusiv) drept de secesiune». Simbolic : $c > s$.

În final, asupra acestei concluzii, se aplică *Modus ponens* :

Dacă «grupul are statut de comunitate», atunci «grupul are drept de secesiune»,

Dar «grupul are statut de comunitate»,

Deci, «grupul are drept de secesiune».

(...) Simbolic $[(p > c) \& (p = s)] > (c > s)$

(...) Acest raționament este valid dacă și numai dacă tabela sa de adevăr conține numai valori «adevărat» (simbolic : 1) pentru orice combinații de valori «fals» (simbolic : 0) și «adevărat» (simbolic : 1) ale propozițiilor componente.

Folosind tabela de adevăr ale functorilor logici & ; = ; > , rezultă tabelul de valori de adevăr al raționamentului de mai sus.

Premisele raționamentului : p c s (p > c) (p = s) (c > s)

0	0	0	1	1	1	1	1
0	1	0	1	1	0	1	0
1	1	1	1	1	1	1	1
1	0	1	0	1	0	1	1
0	1	1	1	0	1	0	1
1	1	0	1	0	0	0	1

Cum tabelului de adevăr al raționamentului de mai sus nu-i corespunde numai valoarea de adevăr «adevărat» («1») pentru orice combinație de valori posibile ale propozițiilor elementare, raționamentul analizat nu este un adevăr logic. Cu alte cuvinte, raționamentul este fals.

Putem folosi premisa mai slabă : Dacă «un grup are drept la secesiune» atunci «grupul are statut de popor» (adică nu orice popor are dreptul la secesiune, dar dacă ne aflăm în fața unei secesiuni, el este neapărat un popor). Această premisă : (p > s) ar înlocui premisa anterioară : (p = s). Tabelul de adevăr corespunzător demonstrează că, din nou, nu ne aflăm în fața unui adevăr logic : raționamentul de mai sus nu se susține. (...)

«Dreptul la autonomie» : o problemă de accent

În paragraful referitor la opțiunea UDMR, elaborată în proiectul său de lege, privitor la autonomie (locală,

regională și personală), studiul din 1994 face câteva observații semnificative, cum ar fi faptul că autonomia locală și regională pe criterii etnice nu este reglementată de nici un instrument juridic internațional sau că majoritatea statelor nu iau în considerare această formă de descentralizare a statului. Dacă un drept la autonomie există, acesta poate fi identificat în constituțiile unor state precum Spania, Portugalia, Italia, dar el reflectă o opțiune a popoarelor respective și condiții specifice. Ideea generală a capitolului este că, deși autonomiile sunt o experiență deseori pozitivă, demnă de avut în vedere, ele nu reprezintă o formulă care să își găsească legitimarea în dreptul internațional. Ca urmare, în condițiile României, a cărei Constituție nu are în vedere autonomii teritoriale, ar merita să se insiste pe promovarea unor variante de protecție a minorităților de altă natură decât varianta autonomiilor locale, regionale și personale. Această sugestie a fost oarecum confirmată de evoluțiile din ultimii doi ani.

Asupra unui pasaj al capitolului privind autonomiile trebuie să revenim: «Este semnificativă pentru relația dintre minoritate și autonomie locală și regională (în cadrul statului) Rezoluția 232 (1982) cu privire la autonomie, minorități, naționalism și Uniunea Europeană, adoptată de Conferința Permanentă a Autorităților Locale și Regionale din Europa. Ea consideră necesar ca statele să acționeze pentru instaurarea democrației «efectuând o redistribuire pe scară largă a puterilor între Guvernul central, regiuni și autorități locale și, în special, prin recunoașterea și protejarea identității și dreptului minorităților de a juca un rol în administrația publică, conform principiului subsidiarității, respectându-se structurile administrative ale fiecărui stat. Recunoscându-se deci dreptul minorităților «de a juca un rol în administrația publică», nu se face nici o referință la tipul de descentralizare pe criterii etnice. Se specifică foarte clar că protejarea minorităților se face în cadrul stabilit prin structurile administrative ale fiecărui stat.. În cazul României, aceste

structuri nu admit prin chiar reglementările constituționale o descentralizare pe criterii etnice».

Observația pe care mă simt obligat să o fac acum este că CUDMR interpretează necorespunzător clauza asiguratorie a Rezoluției 232 privind respectarea structurilor administrative ale statelor. CUDMR susținea: «protejarea minorităților se face în cadrul stabilit prin structurile administrative ale fiecărui stat», sugerând că, într-un caz cum este România, opțiunea pentru autonomie este condamnată nu numai conjunctural, datorită reglementărilor constituționale, ci și principial, de documente precum Rezoluția 232. Este ca și cum Rezoluția ar pune accentul pe respectarea structurilor administrative existente, și nu pe altceva. În realitate, Rezoluția 232, departe de a fi o invitație făcută statelor de a îngheța cadrul stabilit prin structurile lor administrative atunci când au în vedere recunoașterea identității și a drepturilor minorităților și de a delegitima astfel solicitarea unor minorități naționale, îndeamnă statele să redistribuie puterile, conform principiului subsidiarității. Cu cât mai profund și imaginativ, cu atât mai bine, acesta este spiritul Recomandării 232 din 1992 cu privire la autonomie, minorități, naționalism și Uniunea Europeană. Însă, ca orice document internațional de acest tip, Rezoluția este obligată să introducă o clauză care să nu lezeze voința statelor, cerându-le să facă ceva împotriva voinței lor. România trebuie să vadă în Rezoluția 232 o sugestie de a folosi căi spre descentralizare, chiar autonomie, dar are dreptul să afirme că acest document nu o obligă la nimic²¹⁵.

Iată deci procedurile decizionale din logică, în doctrina minorităților naționale. Este de înțeles însă că impresia de a fi fost supus unei manipulări fusese traumatică. După dialogul cu Ivan Truțer, privind eventualul interes al lui Funar pentru studiul din 1994, am știut că nu mă voi mai lăsa niciodată pe rigoarea raționamentului unui

215. Gabriel Andreescu, „Autodeterminarea minorităților naționale”, in *RRDO*, nr. 12, 1996, pp. 35-38.

istoric. Rostul instrumentelor intelectuale este să apere adevărul și binele.

În introducerea la *Problema transilvană*, peste câțiva ani, Renate Weber făcea la rândul ei o punere la punct, referindu-se la același studiu: „Citind rândurile acestea, mi-am adus aminte de altele, dintr-un studiu la elaborarea căruia am participat și care privea problematica drepturilor minorităților naționale în viziunea UDMR. Analizând chestiunea autonomiei locale și regionale, se menționa în acel studiu că, în cadrul Uniunii Europene, nu există un model privind autonomiile și se ofereau cititorului câteva fragmente dintr-o lucrare importantă privind statutul minorităților în cadrul Uniunii. Astfel, era citată afirmația lui Bruno de Witte conform căreia «sistemul comunitar a exclus sistematic autoritățile regionale și locale de la participarea instituțională. (...) Nu există, spus altfel, nici un regim comunitar pentru minoritățile teritoriale».

În principiu, afirmațiile lui Bruno de Witte erau și continuă să fie corecte. Citarea lor în studiul nostru îmi pare astăzi, patru ani mai târziu, ca fiind făcută cu superficialitate. Lipsește un comentariu care ar fi fost esențial. Este adevărat că Uniunea se preocupă de chestiunile de ansamblu și lasă statelor dreptul și obligația de a-și rezolva chestiunile ce privesc specificitatea lor internă, dar la fel de adevărat este că, în ultimii cincizeci de ani, statele Europei Occidentale chiar asta au făcut: s-au preocupat de structura lor internă, de punerea în valoare a comunităților locale, uneori și din variate motive (apartenența națională sau subdezvoltarea economică fiind numai două exemple) mergând până la acordarea unor statute speciale diferitelor regiuni”²¹⁶.

216. Renate Weber, „Dezbaterea”, in Gabriel Andreescu ; Gusztáv Molnár, *Problema transilvană*, Polirom, Iași, 1999, p. 7.

28. Alegerile din 1996 : UDMR la guvernare

În toamna anului 1996, s-a produs saltul incredibil – din punct de vedere etnopolitic – față de logica tuturor anilor anteriori. Cum s-a întâmplat acest lucru? Participarea maghiarilor într-o coaliție majoritară, în cazul câștigării alegerilor de către CDR, fusese implicată din perspectiva colaborării în cadrul Convenției. O dată cu campania din iarna și primăvara anului 1995, legătura dintre formațiunea maghiară și partidele românești fusese totuși ruptă. E adevărat că Emil Constantinescu a încercat, în discuția cu liderii UDMR, să explice cele întâmplate ca o strategie preelectorală a CDR, urmând ca, o dată depășite alegerile, cooperarea să fie din nou posibilă. Că nu era vorba *în primul* rând despre o tactică de liniștit alegătorul o spun mai multe detalii. Aș invoca dintre ele faptul că unul dintre actorii principali ai campaniei anti-UDMR, PAC, nu a colaborat cu colegii din Convenție, ieșind din CDR și ratând, în mod deplorabil, intrarea în Parlament.

Asocierea maghiarilor la guvernare după scandalurile din 1995 a mai putut trăi doar în capul unor oameni politici vizionari. Adrian Severin, care a făcut cea mai amplă referire la acest aspect, susține a fi fost un militant al strategiei chiar din poziția sa de responsabil al PD cu alianțele și colaborările pre- și post-electorale. Deci, și în 1995²¹⁷. El l-a încurajat pe György Frunda să candideze pentru alegerile prezidențiale²¹⁸.

217. O spune în Gabriel Andreescu, *Locurile unde se contruiește Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Polirom, Iași, 2000.

218. Despre asta fusesem întrebat și eu. Mi-am arătat reticența față de intrarea lui György Frunda în campania prezidențială.

Pe de altă parte, președintele UDMR, Béla Markó, rămăsese într-un anumit contact cu liderii CDR și înainte de alegerile parlamentare din octombrie 1996. După derularea acestora, deci între cele două campanii prezidențiale, Markó a avut discuții concrete pentru o eventuală participare a UDMR la guvernare, cu toți liderii coaliției – Ion Diaconescu, Mircea Ionescu-Quintus, Petre Roman ș.a. Aceștia își arătaseră acordul „de principiu”. Béla Markó enunțase și „condițiile” UDMR : amendarea Legii învățământului, a Legii administrației locale, universitatea maghiară.

Totuși, după câștigarea alegerilor parlamentare, CDR și PD au semnat un protocol privitor la formarea Guvernului numai între ele. Documentul încheiat nu făcea nici o referire la UDMR. Severin susține, în cartea lui de dialoguri, că PNȚCD a răspuns la întrebarea sa : „Care este statutul în viitor al UDMR ? ” cât se poate de net : e bine ca UDMR să rămână deocamdată afară, ca să nu șocăm opinia publică²¹⁹.

Totuși, în ultima fază a discuțiilor preliminare dintre CDR și PD s-a decis și invitarea UDMR²²⁰. Atunci, „într-o confuzie generală”, cum spune Adrian Severin, s-a acceptat intrarea maghiarilor în Guvern, prin șefia viitorului Departament pentru Protecția Minorităților Naționale și a încă unui „ministru plin”. Decizia istorică a fost acceptată și de proaspătul președinte Emil Constantinescu.

Mi se părea că se oferă astfel o bună ocazie pentru exersarea atitudinilor naționaliste. Or, tocmai asta trebuia evitat. Desfășurarea campaniei nu mi-a dat nici un pic dreptate. György Frunda a impresionat în bine electoratul român.

219. Cum am amintit cu altă ocazie, aici afirmațiile lui Adrian Severin intersectează spusele Doinei Cornea (vezi *Doina Cornea în dialog cu Rodica Palade. Fața nevăzută a lucrurilor*, Dacia, Cluj, 1999) care invoca marea teamă a prietenilor ei politici : „să nu se spună că...”.

220. Victor Babiuc a dorit să marcheze, la rândul său, rolul pe care l-a jucat, alături de Severin, în promovarea alianței cu UDMR – atitudine coerentă cu tot ceea ce știu din comportamentul său.

Este, cum s-a spus, prima participare a maghiarilor la guvernare în România? Trebuie distinsă, pentru a da răspunsul just, „participarea minorității maghiare la guvernare” de numirea unor maghiari în diferite instituții publice. Astfel, imediat după război, au fost numiți prefeți maghiari, membri ai Uniunii Populare Maghiare, în județele Trei Scaune, Odorhei și Ciuc. În 1945, la Subsecretariatul Naționalităților a fost numit consilierul Nándor Czikó, la Ministerul Propagandei, József Méliusz, iar în octombrie 1946, Ödön Felszeghy ocupa poziția de secretar general la Ministerul Educației Naționale.

Ar fi, de altfel, fără sens să vorbim despre „participare la putere” în cazul unui regim comunist. La fel, a vorbi despre autonomia Regiunii Autonome Maghiare – înființată în 1952 – înseamnă a utiliza un termen fără conținut real într-un regim care nu oferea absolut nici un spațiu de exercitare a unei puteri independente, de orice tip ar fi fost ea. Nostalgia unor maghiari pentru regimul Petru Groza nu reprezintă decât nostalgia față de simboluri²²¹. Exact din același motiv, este absurdă calificarea drept „politică antimaghiară”, drept „lichidarea sistemului instituțional economic autonom maghiar”, politica de colectivizare și naționalizare dusă de comuniști din 1948²²². Acestea erau acte de natură ideologică și vizau întreaga populație, chiar dacă impactul unora dintre ele asupra comunităților etnice era diferit.

Iată de ce cuvintele folosite de Michael Shafir în interpretarea evenimentului din 1996 îmi par răspunsul

221. Am văzut „pe viu” această nostalgie a unor maghiari, de altfel elevați, la o emisiune a DUNA TV, la care am participat în 1999.

222. În acest sens, aș urma interpretarea lui Gabór Vincze : „Suntem de părere că, începând cu 1945, se poate vorbi mai degrabă de o «problemă maghiară» și, legată de aceasta, de o politică față de maghiarime, decât în sens generalizat de o problemă minoritară sau o politică minoritară”. Vezi : „De la minoritate națională la «români de naționalitate maghiară””, in *Alter*, 15, 2000, p. 86.

cel mai precis la întrebarea pusă: „Intrarea UDMR în coaliția guvernamentală în noiembrie 1996 a marcat prima încercare a unui guvern din istoria României de a aplica strategii «inclusiv-civice».”, adică, în sensul explicațiilor date de autor, implicarea tuturor cetățenilor țării în construcția națională, indiferent că sunt români, maghiari etc., cu drepturi egale²²³.

Ar mai trebui amintit ceva. Venirea maghiarilor la guvernare a avut loc după încheierea Tratatului de bază dintre România și Ungaria. PDSR a acceptat încheierea documentului sub presiunea externă, în primul rând a celei americane. Un rol deloc neglijabil l-a avut probabil competiția din ce în ce mai greu de purtat cu PUNR. Partenerul de coaliție părea un abonat la voturile simpatizanților PDSR, în următoarea campanie electorală. Or, *suspens*-ul indefinit în care rămăsese negocierea cu Ungaria avantaja partidul lui Funar. Prin semnarea și, apoi, ratificarea Tratatului, PDSR a dat o lovitură de grație PUNR. Dar, diminuând rolul naționalismului în viața politică românească, PDSR a oferit simultan un atu partidelor democratice. Așa se face că alegerile din 1996 au reformat în același timp paradigma democrației și paradigma etnopoliticii.

În mod absolut irațional, UDMR s-a împotrivit încheierii Tratatului în termenii negociați. Tratatul a permis însă o foarte rapidă apropiere între Budapesta și București, până la realizarea unui „parteneriat strategic” între cele două capitale. Artizanul indiscutabil al acestui eveniment de politică internațională a fost Adrian Severin²²⁴. După plecarea lui Severin din fruntea MAE, apoi, prin scoaterea din scenă a Guvernului Ciorbea, relația româno-maghiară s-a erodat încet-încet. Totuși, această experiență a fost un

223. Din sinteza sa asupra primului an de guvernare, din numărul 55 al revistei *Sfera politicii/1998*. Michael Shafir, cercetător la Open Media Institute, este unul dintre cei mai riguroși analiști ai problematicei maghiarilor din România.

224. Vezi din nou volumul de dialoguri publicat la Editura Polirom.

fel de călătorie în lumea posibilului. Ea a arătat cum raporturile interetnice româno-maghiare găsesc un corespondent firesc în raporturile dintre România și Ungaria, putând ajunge până la cel mai intens parteneriat.

29. Ordonanțele de urgență și „modelul de reconciliere româno-maghiar”

La o întâlnire pe care o propusese în martie 1999, cu câțiva lideri de organizații neguvernamentale din România, pentru a le cere ajutorul în procesul de reformă, președintele Emil Constantinescu a început cu următoarea afirmație: „până în 1996 societatea civilă a asigurat educarea democratică a populației. Fără ea nu ar fi fost posibilă includerea UDMR în Guvern și nu ar fi fost posibilă semnarea Tratatului cu Ucraina...”.

Era prima recunoaștere la nivel oficial a rolului pe care l-au avut bătăliile celor câțiva militanți în stabilirea bunelor relații româno-maghiare și, mai general, a bunelor relații cu vecinii României, pentru harta politică de după alegerile din 1996. După alegerile din 1996, câștigate de către CDR și candidatul acesteia la președinție, Emil Constantinescu, în urma cooptării în coaliția majoritară și la guvernare a UDMR, a început un proces extrem de rapid de reformă politică. Partidele naționaliste, PUNR și PRM, intraseră în opoziție. Noul Guvern a făcut pași radicali în tratarea relațiilor cu vecinii. În afara parteneriatului strategic dintre România și Ungaria s-a reușit finalizarea Tratatului de bază cu Ucraina, extraordinar de complicat. În luna iunie era deja semnat și ratificat de cele două țări.

În lunile mai și iunie 1997, prin două Ordonanțe de Urgență, Guvernul Ciorbea a amendat Legea învățământului și Legea administrației locale. Prin ele se accepta învățământ maghiar până la toate nivelurile, inclusiv existența universităților de stat în limba maternă. Se introducea limba maternă ca limbă a administrației în localitățile în care procentul de minoritari depășea 20%. Noile norme

în domeniul utilizării limbii materne în educație și în administrație integraseră înaltele standarde cerute de UDMR. Printr-o acțiune extrem de simplă, fără reacții din partea populației – care arăta astfel că se inflamează de antimaghiarism numai când i-o pun alții în vedere –, Guvernul anihila șapte ani de beție național-extremistă.

Participarea UDMR la guvernare a impresionat lumea întreagă și a fost calificată rapid de către diverși actori interni și internaționali drept un fapt excepțional. A apărut și a fost promovat conceptul unui „model româno-maghiar de reconciliere”, subiect de articole și seminarii²²⁵. Poate mai puțin uzitată acasă, formula era folosită curent în străinătate. György Tokay mi-a povestit deseori, cu umor, felul în care delegațiile guvernamentale din România îi prezentau pe colegii maghiari, cu gesturi demonstrative. Demnitarii maghiari erau „proba vie” că România devenise altceva decât fusese cu o jumătate de an înainte. Că merită să fie integrată în familia democrațiilor care au construit Europa instituționalizată și solidaritatea trans-atlantică.

Împotriva utilizării acestei formule s-au ridicat însă voci de la început. Nu erau doar radicalii, mai ales cei din UDMR, care contestau realitățile „reconcilierii”, unii neîmpăcându-se nici cu ideea că între români și maghiari ar putea exista așa ceva. Ci și maghiarii care, deși recunoșteau evoluții rapide și de substanță în viața etnopolitică a României, vedeau că multe deziderate ale lor nu se îndeplineau.

Cu trecerea timpului și cu erodarea a ceea ce se realizase în prima parte a anului 1997, vocile acestea aveau din ce în ce mai multe argumente. Împotriva folosirii demagogice a formulei „model de reconciliere” s-a exprimat chiar președintele UDMR, Béla Markó. Într-o polemică implicită desfășurată „peste ocean”, Béla Markó

225. Cum a fost seminarul sponsorizat de USAID în 2000 – dovadă a relevanței pentru americani a ideii de reconciliere.

a comentat o declarație a președintelui american Bill Clinton din 1999²²⁶, afirmând că „nici nu ar fi posibilă o reconciliere între români și maghiari” (enunțul trebuie citit strict în context). Reacția președintelui UDMR era motivată de campania cu accente isterice care se ducea tocmai atunci împotriva proiectului Universității Petőfi-Schiller. (Voi reveni.) Béla Markó și mulți lideri maghiari aveau toate motivele să se simtă la capătul puterilor. Se pot da o mulțime de exemple, motivând adâncă frustrare a conducerii UDMR: de la chemarea la neaplicare a ordonanței administrației publice locale de către însuși ministrul de Interne, Gavril Dejeu (în 1997²²⁷) până la campania lipsită de *fair-play* împotriva cererilor pentru o universitate maghiară a „colegului” lor din Guvern, Andrei Marga (1998, 1999).

Am susținut constant, cu toate mijloacele pe care le-am avut la dispoziție, conceptul „modelului de reconciliere româno-maghiară”. Asta și pentru că el avea o valoare cheie în procesul de apropiere a României de lumea occidentală. Dar este și un alt motiv, pe care îmi permit să-l numesc „mai subtil” decât atât. Când se vorbește despre existența unui „model de reconciliere”, marea majoritate interpretează formula ca având un sens calitativ. Semnificând un fel de înaltă (eventual, unică) realizare în raporturile interetnice.

Evident, nu era cazul. Propun însă o perspectivă diferită, *descriptivă*, a formulei. Miza „modelului de reconciliere” nu se joacă la nivelul onestității sau frustrării actorilor politici. „Modelul” trebuie înțeles ca descriind

226. Bill Clinton se afla în campanie prin Statele Unite, la câteva săptămâni după începerea bombardamentelor NATO în Iugoslavia, în scopul explicării pentru cetățeni a necesității unei asemenea intervenții. (Gabriel Andreescu, „Pages From the Romanian-Hungarian Reconciliation. The Role of Civic Organizations”, Working Paper, EEI, Washington, 1999.)

227. Privind introducerea inscripțiilor bilingve, în conformitate cu Ordonanța nr. 22/1997.

rezultatul unui proces relevant din punct de vedere etnopolitic. „Esența” sa constă într-o anume rezolvare a tensiunii dintre oferta partidelor românești și cererea formațiunii reprezentative a maghiarilor din România. S-a realizat un pact implicit între maghiarii care adoptaseră modelul autodeterminării și românii care aveau la dispoziție modelul măsurilor speciale – formula de protecție a minorităților naționale disponibilă în cadrul legislativ din România²²⁸. Acceptând să negocieze conținutul unor măsuri speciale (vizând educația, utilizarea limbii în administrația locală, locuri în instituțiile publice), UDMR a renunțat, implicit, la punerea raporturilor sale cu „reprezentanții” români ai suveranității naționale²²⁹ în termenii Proiectului de lege și ai Programului său (autodeterminare internă, comunitate autonomă etc.)²³⁰. Participarea la guvernare nu a fost expresia statutului de „co-naționalitate” al maghiarilor din România, pe care UDMR îl promovase încă din primul an al existenței sale. Ci a avut sensul unui beneficiu de reprezentare, componentă a măsurilor necesare pentru realizarea egalității efective a cetățenilor țării, fie aceștia români, fie maghiari.

O asemenea situație a făcut posibilă coaliția CDR-USD-UDMR cu toate consecințele extrem de importante ale primei împărțiri în istorie a puterii între maghiari și români. A fost un eveniment suficient de radical și suficient de pozitiv pentru a-l putea denumi „model”.

228. Acordarea dreptului la autodeterminare internă unei minorități naționale este una dintre formulele de protecție a minorității. Sistemul standard de protecție este dat de: (a) garantarea drepturilor și libertăților individuale; (b) principiul non-discriminării; (c) măsuri speciale.

229. Parlamentarii constituind „organul reprezentativ suprem al poporului român” (art. 58 din Constituție).

230. Prin asta nu trebuie înțeles că a avut loc o negociere în acești termeni, nici măcar că „înțelegerea” din momentul realizării coaliției guvernamentale ar fi fost concepută în sensul descris aici. Ci este vorba despre logica obiectivă a ceea ce s-a întâmplat.

Am perceput cel puțin în patru-cinci ocazii gândul neexprimat decât printr-o grimasă a unor lideri UDMR, când am încercat să argumentez sensul descriptiv al „modelului”. „Cine a spus că noi am renunțat implicit la formula noastră a autonomiilor?”, se vedea sub fruntea lor. Iar răspunsul acesta l-am primit explicit, în alte vreo două cazuri. Ei bine, nu conta că subiectiv, liderii UDMR nici măcar nu se gândiseră la aceasta. Negocierea avusese loc implicit și rezultatele „operau”. Erau fructificate de ambele părți și schimbau fața societății. Evenimentele pe care le amintesc aparțin istoriei ultimilor cinci ani și semnificația lor nu se va schimba, chiar dacă mâine noile realități etnopolitice din România vor depinde de realizarea unor autonomii pe bază etnică. Este limpede că evoluțiile din perioada 1996-2000 au determinat radical și ceea ce a urmat după alegerile ultimului an. Iată de ce aș pune realitatea de astăzi în continuare sub semnul conceptului (descriptiv!) al reconcilierii româno-maghiare.

30. Sabotarea „modelului”

Marea revelație etnopolitică a schimbării din 1996, „modelul” de reconciliere româno-maghiar începuse de fapt să fie sabotat înainte de a lua naștere. Chiar înainte ca Guvernul României să fi fost nominalizat, ziarul *Adevărul* a lansat o campanie de presă împotriva îmbunătățirii relațiilor României cu Ungaria. *Adevărul* dorea să intimideze noua echipă de la conducere, nu cumva să se stingă tensiunea mocnită între București și Budapesta, la care el contribuise atât.

Totuși, cea mai spectaculoasă tactică de sabotare a politicii de rapidă dezvoltare a relațiilor spre Vest îmi pare a fi aparținut *Evenimentului zilei*, condus în acel moment de Ion Cristoiu. Editorialul din 6 ianuarie, semnat chiar de micuțul la stat director, ataca în termeni virulenți vizita la Budapesta a lui Adrian Severin. Iată în ce stil: „Sigur e că, dacă tăcerea lui Adrian Severin mai poate fi trecută cu vederea, cea a lui Emil Constantinescu, președintele României, care are printre prerogativele constituționale și asumarea politicii externe românești, nu poate fi iertată. De la un anumit punct, ea devine mai mult decât stupefiantă. Ea devine iresponsabilă pur și simplu”. Ce anume nu putea fi iertat? Problemele minorității maghiare din România. „Dacă există, dacă UDMR le vrea rezolvate, ele trebuie discutate la București, cu reprezentanții minorității maghiare, și nu la Budapesta, cu politicienii aflați la putere în Ungaria.”

După cum se vede, Ion Cristoiu miza mai curând pe teama lui Constantinescu, decât pe sensibilitatea lui Severin. În același număr, pentru a susține editorialul, Radu Tudor publica un articol despre închiderea Consulatului de la Cluj pe vremea lui Ceaușescu. Înțelegerea realizată de Adrian Severin cu omologul său îi tulburase grozav, se

vede, pe mercenarii antimaghiarismului. Erau reluate vechile acuze ale Securității și se conchidea: „reînființarea la Cluj-Napoca a Consulatului general ungar ar fi inoportună, de natură să afecteze interesele majore ale României”. Ar fi de notat că Radu Tudor este un personaj aparte printre ceilalți redactori ai cotidianului. El era semnatarul felicitărilor pe care *Evenimentul zilei* le adresa din când în când ofițerilor SRI.

Evenimentul zilei a oferit spațiu a doua zi, pe 7 ianuarie, fostului general de Securitate Ioan Șerbănoiu, ca să acuze și el pericolul deschiderii unui consulat ungar la Cluj. Pe 8 ianuarie, campania *Evenimentului zilei* părea să-și fi luat timp de *respiro*, o dată cu replica Ministerului Afacerilor Externe. În schimb, intra în scenă, din nou, *Adevărul*. Redacția ziarului a reușit să „smulgă” de la Președinte, pe 8 ianuarie, o declarație pe care o punea sub titlul „Adrian Severin n-a avut mandat să discute la Budapesta chestiunea bilingvismului și a Universității Babeș-Bolyai”. „Aspecte ca universitățile bilingve sau plăcuțele bilingve cu denumiri de localități sau de străzi”, își ridică glasul Constantinescu, „nu au făcut obiectul mandatului sus-menționat, fiind probleme interne ale României”²³¹.

Iată o primă strategie: stimularea cu dexteritate – când prin declarații amenințătoare, când printr-o delegare de responsabilități și competențe creatoare de invidii și frustrări – a confruntării dintre Președinte și ministrul de Externe.

Așa au încercat principalii artizani din presă ai contenciosului româno-maghiar, săptămână de săptămână,

231. Bineînțeles, nu erau doar probleme interne, măcar pentru faptul că introducerea plăcuțelor bilingve este reglementată prin normele Recomandării 1201, parte a Tratatului dintre România și Ungaria. Dar și celelalte aspecte privind drepturile minorităților sunt de discutat în întâlniri bilaterale, la Budapesta și la București, mai întâi întrucât au intrat într-un capitol din Tratatul amintit, apoi întrucât drepturile minorităților sunt subiect de interes internațional.

sabotarea noii politici a Guvernului CDR-USD-UDMR. În ciuda acestui vacarm, Victor Ciorbea și echipa au îndeplinit cele două condiții negociate cu maghiarii: amendarea legii învățământului și a administrației locale. Respectul premierului pentru cuvântul dat a fost decisiv pentru proces. Atitudinea i-a creat o simpatie extraordinară printre maghiari, fie aceștia din București, fie din Ardeal ori din Ungaria.

*

Legile mai trebuie aplicate, nu numai adoptate. Una dintre consecințele cu efect imediat ale Ordonanței de Urgență 36 era introducerea plăcuțelor bilingve în localitățile unde se află peste 20% minoritari. Punerea lor rezulta direct din lege. Numai că autoritățile mai trebuiau să treacă la treabă. În localitățile locuite masiv de maghiari nu a fost nevoie de venirea legii ca să apară inscripții bilingve. La Cluj, Funar se comporta de parcă orașul său și-ar fi obținut autonomia de România. Iată de ce Târgu-Mureș apărea acum drept un test cheie. Imre Fodor, primarul, a trecut la fapte. Mai multe tăblițe bilingve au fost așezate la intrarea în oraș. Peste noapte, tăblițele au fost mâzgălite, vopsite tricolor, șterse. Au fost înlocuite. Au fost vopsite iarăși. Jocul de-a plăcuțele s-a repetat zi după zi. Filiala PUNR din oraș era activă și și-a asumat deschis responsabilitatea. Surpriză! Poliția din Târgu-Mureș a refuzat să păzească inscripționările bilingve. Șeful Inspectoratului Județean de Poliție a și spus-o cu viu grai. Grav era însă ce se întâmpla în Guvern. Gavril Dejeu a cerut amânarea aplicării Ordonanței. Iată deci, într-o țară părând „normală”, ministrul de Interne cerea amânarea unui act normativ. Adică neaplicarea. Peste toate, Secretarul de Stat Grigore Lăpușanu, șeful Departamentului pentru Administrația Publică Locală, și-a permis să trimită cu de la sine putere o adresă de interpretare a Ordonanței, menită să blocheze aducerea ei la îndeplinire.

Lucrurile se deteriorau. Iată, cu un UDMR – parte la Guvern trebuiau mai departe făcute clarificări și

atenționări publice de către organizațiile civice. Eram la Universitatea de vară Bálványos – mutată deja la Tușnad – când situația scăpase cu totul de sub control. Discutam din nou cu Smaranda Enache și Elek Szokoly despre ce trebuie făcut. De fapt, știam, cel puțin în ce ne privește : analize și luări de atitudine. Foile cu antet se aflau însă la București.

„Dragă Renate, Manuela, Ionuț²³² etc.

Vă trimit această propunere de comunicat al APADOR-CH. Vă rog să-l citiți și să-i faceți modificările care vi se par corecte, dar el trebuie imediat trimis autorităților – în special Secretariatului Guvernului, Departamentului pentru Minorități, Guvernului + o cerere de la Ministerul Turismului/pentru ministru – presei etc.) Atenție, joi are loc ședința de Guvern.

Mult bine,
Gabriel

Tușnad, 22.07.1997

COMUNICATUL APADOR-CH privind acțiunile îndreptate împotriva afișării plăcuțelor bilingve

APADOR-CH a salutat eforturile îndreptate spre ameliorarea drepturilor minorităților naționale. Transformarea Recomandării 1201 în normă juridică internă și amendamentele la Legea administrației publice locale și la Legea învățământului plasează România între țările cu standarde superioare în domeniul protecției minorităților naționale. Iată de ce împotrivirea la aplicarea legislației specifice constituie nu numai o violare a principiilor statului de drept, ci și afectarea unui statut pe care România și l-a câștigat cu greu. APADOR-CH cere autorităților să ia măsurile ce se impun, pentru a asigura supremația legii. În acest sens :

1) APADOR-CH solicită Ministerului de Interne și IGP să intervină în legătură cu refuzul Poliției din Târgu-Mureș și a Poliției Județului Mureș de a asigura

232. Ionuț Iacoș, documentarist la biblioteca Centrului pentru Drepturile Omului.

paza însemnelor bilingve din oraș. Faptul că un astfel de refuz privește evidente acțiuni cu caracter șovin poate sugera că Poliția din Târgu-Mureș nu vrea să-și asume obligațiile ce o privesc, în cazul manifestărilor îndreptate împotriva minorităților naționale.

2) APADOR-CH consideră adresa Secretarului de Stat Grigore Lăpușanu, șef al Departamentului pentru Administrația Publică Locală, ca o interpretare necorespunzătoare a Ordonanței de Urgență pentru modificarea și completarea Legii administrației publice locale nr. 69-1991, capabilă să afecteze relațiile interetnice din România. Astfel :

a) considerarea faptului că afișarea plăcuțelor bilingve constituie o «atribuire și schimbare de denumire» constituie o interpretare speculativă, menită să elimine competențele primarului în acest domeniu. Afișarea plăcuțelor cade în competența primarului, conform art. 43 (modificat), care stipulează : «În exercitarea atribuțiilor de... autoritate tutelară..., primarul acționează și ca reprezentant al statului în... orașul în care a fost ales». Această formulare nu face decât să preia ideea enunțată mai explicit în art. 43, a), a Legii administrației publice locale nr. 69-1991 (înainte de modificare) care atribuie primarului responsabilitatea de a «asigura respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, a prevederilor... legilor țării, ...ale hotărârilor Guvernului».

Un argument împotriva ideii că afișarea plăcuțelor bilingve ar fi scoasă din atribuțiile executive ale primarului, excepție stipulată de art. 28, alin. 2 (modificat), care atribuie consiliului local «hotărârile privind administrarea domeniului public și privat al comunei sau al orașului, organizarea și dezvoltarea urbanistică a localităților și amenajarea teritoriului» este și faptul că, astfel, consiliul local ar avea posibilitatea să refuze, printr-un vot negativ a două treimi din numărul consilierilor, aplicarea unei norme cu valoare de lege.

b) aprecierea conform căreia «numai consiliul local este competent a hotărî asupra inscripționării bilingve a

denumirii localităților, instituțiilor publice și unităților proprii» este contrară legii, întrucât :

– în localitățile unde se află un număr de persoane aparținând unei minorități naționale în proporție de peste 20%, consiliul local nu are competența să hotărască asupra inscripționării, aceasta rezultând din Ordonanța de Urgență a Guvernului României privind amendarea și completarea Legii administrației publice locale nr. 69-1991 ;

3) Afirmatia Secretarului de Stat, domnul Grigore Lăpușanu, că inscripționarea bilingvă privește «strict denumiri de localități, instituții publice și unități înființate de autoritățile publice locale – neextinzându-se asupra altor obiective (străzi)» este greșită. Într-adevăr, Ordonanța de Urgență enumeră doar cele trei tipuri de entități, dar nu exclude posibilitatea inscripționării bilingve și a altor tipuri de obiective. Mai mult, conform Recomandării 1201, parte a dreptului intern (conform Tratatului dintre România și Ungaria și a art. 11 și 20 din Constituție), autoritățile publice locale pot hotărî asupra inscripționării bilingve a unor obiective precum străzile etc. În acest caz, decizia aparține consiliului local.

Drept urmare, APADOR-CH cere Guvernului să anuleze adresa Secretarului de Stat Grigore Lăpușanu, Șeful Departamentului pentru Administrația Publică Locală, și să asigure aplicarea cu bună credință a Ordonanței de Urgență a Guvernului României pentru amendarea și modificarea Legii administrației publice locale nr. 69-1991”.

*

La mijlocul anului 1997, primele efecte ale campaniei antimaghiare începuseră să-și facă simțită prezența. Guvernul cedase din interior. Ziarele antimaghiare jubilau. Și plusau. Articolul din 14 august al lui Ion Cristoiu, acum editorialist la *Național*, repeta obsesiv ideea provocărilor antiromânești. Principalul vinovat pentru neliniștile Ardealului? Ordonanțele de Urgență. Iată un citat : „Guvernul Ciorbea... e complice, mai mult sau mai puțin conștient, la realizarea țelului ascuns al extremiștilor

maghiari; acela de federalizare a României și alipirea Ardealului la Ungaria”.

Acest ton isteric era susținut de frontispiciul ziarului, pe care tronează titlul „ȚINTĂ: TRANSILVANIA”, la care se adaugă un „raport” întins pe o întreagă pagină, al unui „serviciu secret românesc”. Subtitluri incendiare: „Acțiuni vizând crearea structurilor complementare și de aservire economică a Transilvaniei”; „Implicarea elementelor maghiare din România în politica neorevizionistă de aservire economică”; „Folosirea unor cetățeni români de naționalitate maghiară sau a unor firme particulare cu patroni de etnie maghiară pentru achiziționarea de terenuri și imobile, eludându-se prevederile legislației actuale din România” și așa mai departe.

Mai semnificativă decât orice: simpatia pe care Ion Cristoiu o arăta, în același editorial, lui Gavril Dejeu.

Nu cunosc cum a arătat, în acea perioadă, confruntarea – bănuiesc că a existat – din Guvern. Ca Ministru al Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale, György Tokay a făcut și el ce a putut face. Încă din martie apelase la Comitetul Helsinki, să pregătim aplicarea Ordonanței privind administrația publică locală. „Beneficiarii” seminarului organizat de către Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale și APADOR-CH erau prefecți, subprefecți sau reprezentanți ai prefecturilor din mai multe județe în care trăiesc minorități naționale. În cursul dezbaterilor a devenit evident că lipsa unei culturi juridice constituie un obstacol major în orice tentativă de progres. Reprezentanții celor mai multe prefecturi au declarat, în principal, că la nivel local e aproape imposibil să explici că un tratat internațional ratificat de România e tot una cu o lege (de exemplu, cu Legea administrației publice locale) și, cu atât mai puțin, că ar avea prioritate. A reieșit chiar că, din partea consilierilor juridici locali, se manifestă o anume rezistență și față de invocarea supremației Constituției. Pe scurt, mesajul a fost: în lipsa unei gândiri juridice deschise, creatoare, concordante cu principiile interpretării și aplicării dreptului, e

necesară adoptarea de acte normative de modificare a legilor existente în România²³³.

Dar nu aleșii locali au „omorât” noile reglementări privind administrația locală. În toamna anului 1997, Curtea constituțională a respins Ordonanța, pe motiv că îi lipsea argumentul „urgenței”²³⁴. A trebuit să vină PDSR la putere pentru ca, în urma protocolului semnat cu UDMR, partidul condus de Adrian Năstase să adopte – în 2001 – o nouă lege a administrației locale, care prelua în mare prevederile Ordonanței din 1997.

233. Amuzantă a fost mirarea unor juriști, când li s-a spus că Recomandarea 1201 nu este, așa cum considerau, o sugestie, de aplicat numai dacă o doresc, ci parte a legislației interne. Nu o... recomandare, ci o normă.

234. Ceea ce, din punct de vedere practic, deși nu simbolic, părea să fie adevărat.

31. O altă criză, o altă universitate maghiară

Căderea Ordonanței care înglobase doleanțele maghiare în ceea ce privește administrația locală, în toamna anului 1997, fusese precedată de eșecul primei sesiuni a noului Parlament. Cele două ordonanțe reprezentând pentru mine eroinele „modelului de reconciliere româno-maghiar” nu au putut fi adoptate. Toamna, coaliția a repetat bâlbâiala inutilă. După criza de guvern de la sfârșitul anului 1997, relațiile româno-maghiare au intrat pe o pantă descendentă.

Pe fondul blocajului parlamentar, patru parlamentari maghiari din Cluj au depus, la sfârșitul lunii iunie 1998, un proiect de lege pentru reînființarea Universității Bolyai. Propunerea, venită într-un moment când presa se pregătea de vacanță, s-a transformat într-un spectacol politico-mediatic.

Primul care a reacționat a fost... Forumul Civic Național Român. Am pus punctele, întrucât nimeni nu știa de el. Iată-l însă autorul unui comunicat vehement. Scrisoarea sa deschisă a fost îmbrățișată de 48 de universități! În luna iulie, alți profesori, alte comunicate. Societatea Română de Științe Fundamentale – o altă necunoscută până atunci – susținea că statul român nu are nici un interes, moral ori material, să scoată pe poarta facultăților specialiști de limbă maghiară.

Această solidarizare era organizată evident de ministrul Educației Naționale. Andrei Marga juca ba din postura de membru al Guvernului, ba din cea de rector. Mihai Korca, secretarul de stat pentru învățământul superior din Ministerul Educației Naționale, a semnat un document oficial cu titlul *Segregarea etnică a învățământului superior din România nu este oportună*. Mostre: „Secretariatul

de Stat pentru învățământ superior este sistematic confruntat cu insistente solicitări de segregare etnică, în forme instituționale diverse, care, dacă ar fi să fie ierarhizate, merg de la constituirea de secții și facultăți auto-administrate, pe criterii etnice, până la înființarea de universități de stat cu predare în limba maghiară” ; „trebuie să se recunoască cu toată franchețea că dimensiunile și calitatea învățământului superior în limba maternă, așa cum este organizat astăzi în România, nu au termen comparabil niciunde, nici în Europa, nici în vreun alt colț din lume”. Korka a uitat însă să pună semnul exclamării.

UDMR a amenințat cu ieșirea de la guvernare. Radu Vasile, noul premier, a lansat ideea înființării unei comisii de evaluare a universității maghiare. În acest context fierbinte, ca un făcut, Comisia de învățământ a Camerei Deputaților s-a pronunțat asupra proiectului de modificare a Legii învățământului. Era 2 septembrie 1998. Comisia accepta cel mult grupe și secții în limba minorităților. Nici măcar facultăți de stat independente. O provocare, gândită probabil să scoată UDMR din coaliție.

Consiliul Reprezentanților Unionali ai UDMR s-a întrunit de urgență. Hotărârea ? Dacă Ordonanța nr. 36/1997 nu se va adopta în forma ei inițială, până pe 30 septembrie 1998, UDMR va părăsi guvernarea. Pe 8 septembrie, liderii coaliției CDR-USD-UDMR au inventat o nouă ofertă : o universitate maghiaro-germană. Propunerea punea în față ideea de multiculturalitate, pe care pedalasera, demagogic, liderii CDR și PD. Se mai acceptase, ca formulă de compromis, eliminarea din legea învățământului a oricărei referiri la universitățile în limba maternă. Nu se garanta, dar nici nu se interzicea înființarea lor.

Béla Markó nu avea competența să negocieze decizia Consiliului Reprezentanților Unionali, forul suprem al UDMR. Era practic imposibil pentru Parlament să adopte ordonanța în trei săptămâni. În ultimul moment, în noaptea de 30 septembrie spre 1 octombrie 1998, membrii Guvernului au adoptat o Hotărâre de înființare a Universității cu limbile de predare în maghiară și germană -

care avea acum și un nume : Petőfi-Schiller. La 4 octombrie, CRU întrunit în ședință ordinară, a hotărât ca UDMR să rămână în coaliția guvernamentală. Acesta este evenimentul cu care am început, în introducere, lunga noastră istorie.

Nebunia a continuat totuși. Pe 15 octombrie, Consiliul Național al Rectorilor din România a declarat vehement că Hotărârea guvernamentală nu este constituțională. Și în ce termeni ! Ar fi o hotărâre contrară interesului național și normelor internaționale, aducând prejudicii „inclusiv în planul securității naționale” ! Era clar, puțin transpirată, se vedea mâna SRI.

Și pentru a confirma, într-adevăr, un plan pus ofițerește la punct, tot atunci decanii facultăților de drept din București, Cluj-Napoca, Timișoara și Sibiu au dat publicității analiza lor asupra Hotărârii. Viorel Ciobanu, Liviu Pop, Radu Motica și Ioan Santai susțineau că „înființarea unei Universități maghiaro-germane ar constitui o măsură de discriminare raportat la cetățenii români de etnie română și la celelalte minorități”. Invocând articolul 6 din Constituție, ajungeau la concluzia : „organizarea și conținutul învățământului nu pot fi structurate după criterii exclusiviste și discriminatorii de ordin ideologic, politic, religios sau etnic”.

Iată patru decani ai unor facultăți de drept care confundau senini naționalitatea cu limba de predare, discriminarea cu folosirea unor măsuri speciale și, cum se vedea din alte comentarii, contestau principiul disciplinei guvernamentale, îndemnând la refuzul aplicării deciziilor Guvernului.

Presiunea aceasta lipsită de orice jenă, profesională sau umană, a făcut ca nici Universitatea Bolyai, nici sora ei bilingvă, Petőfi-Schiller, să nu iasă vreodată de pe suprafața hârtiilor unde erau zugrăvite de inițiatori. Coaliția majoritară rezultată din alegerile din 1996 a reușit totuși să adopte, în anul 2000, o lege de amendare a legii învățământului onorabilă – în ceea ce privește educația în limba minorităților –, chiar dacă nu exact pe formula

dorită de maghiari și inclusă în Ordonanța nr. 22/1997. O evoluție lungă, grea, dar cu efect pozitiv. O zbatere, dar cu atât mai merituosă.

Totuși, întreaga discuție din jurul unei universități de stat independente merită înțeleasă dintr-o perspectivă largă, ca parte a unei culturi adaptată unei lumi pluri-etnice. Iată de ce aş reproduce observațiile APADOR-CH privind posibilitatea universității în limba maghiară, date publicității la 4 septembrie 1998. Oferă o analiză cuprinzătoare și nu exprimă vreun *partis pris* maghiar. Trebuie invitat în arenă glasul rațiunii, pentru a înfăptui ceea ce unei rațiuni i se cere.

„În legătură cu dezbaterile publice pe această temă, APADOR-CH consideră că România este obligată să acționeze în spiritul Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de ONU în 1966 și ratificat de România în 1974. Art. 27 al Pactului enunță: «În statele în care există comunități etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorități nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, propria lor viață culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă». În conformitate cu interpretarea Comitetului pentru Drepturile Omului de la Geneva, care examinează violările Pactului, art. 27 statuează un *drept* al persoanelor aparținând minorităților naționale, statul care este parte la Pact având obligația de a lua măsuri motivate și realiste ce vin în întâmpinarea aspirațiilor lor.

Trebuie menționat că maghiarii din România reprezintă cea mai numeroasă minoritate din Europa. Aspirația la instituții proprii de învățământ superior a fost exprimată printr-un referendum intern și prin programele UDMR, formațiune care a primit cvasitotalitatea voturilor populației de limbă maghiară. Este de notat și existența unei tradiții istorice a învățământului terțiar maghiar din Transilvania. Ca urmare, APADOR-CH consideră că pozițiile îndreptate împotriva posibilității de principiu a

unei universități de stat în limba maghiară constituie o violare a spiritului PIDCP.

APADOR-CH atrage atenția că maniera în care liderii politici având responsabilitatea guvernării, Ministerul Educației Naționale și o parte semnificativă a presei s-au exprimat privitor la cererile minorității maghiare reprezintă o revenire în forță la politica naționalistă de până în 1996. O astfel de politică poate pune în pericol procesul de reconciliere dintre minoritatea maghiară și majoritate, inițiat acum doi ani. Ea poate transforma din nou România în teatrul unor tensiuni interetnice, gata oricând să degenereze în grave tulburări.

Facem un apel către Parlamentul României să revadă proiectul legii de amendare și completare a legii învățământului, astfel ca în final să fie adoptată o variantă compatibilă cu aspirațiile legitime ale minorităților și cu nevoia de pace și prosperitate a întregii societăți românești.

Alte observații

APADOR-CH atrage atenția asupra transmiterii, de către unii oameni politici și demnitari de stat, a unei imagini falsificate asupra instituțiilor de educație în limba maternă, în stare să confuzioneze și să manipuleze opinia publică. Unul dintre cele mai semnificative documente de acest gen este cel publicat în luna august a.c., de către Secretariatul de Stat pentru Învățământ superior și intitulat «Segregarea etnică a învățământului superior din România nu este oportună» [am dat citatele amintite mai sus]. Pentru a clarifica anumite aspecte mai des invocate în dezbaterile publice, APADOR-CH observă următoarele :

1) Culpabilizarea minorității maghiare și a reprezentanților ei

Calificarea cererilor minorității maghiare de întemeiere a unei universități de stat în limba maghiară drept «segregare etnică a învățământului», «federalizare a învățământului», «enclavizare educațională», «dezvoltare a unui învățământ pe bază etnică» etc. reprezintă o culpabilizare a minorității maghiare pentru «vina» de a fi

solicitat anumite condiții considerate de ea necesare protejării și dezvoltării identității naționale. *Învinovățirea unei comunități minoritare pentru exprimarea unor idealuri reprezintă un act de ostilitate față de acea comunitate și o incitare la manifestări șovine față de ea.* Dreptul unei minorități de a-și face publice idealurile constituie o componentă a dreptului ei la identitate. Nu acest drept poate fi contestat, ci, eventual, motivațiile și realismul opțiunilor comunității.

Trebuie subliniat că termenii «federalizare» și «enclavizare» nu se aplică în nici un caz activităților educaționale. Ei definesc raporturi dintre stat și teritorialitate. Termenul «segregare» se referă la educație numai în cazul violării unor drepturi, nu în cazul afirmării unor drepturi. Existența unor școli și universități independente în limba maternă nu poate însemna în nici un caz federalizare, enclavizare ori segregare a învățământului. Putem vorbi despre «învățământ pe bază etnică» numai atunci când conținutul materiilor de învățământ depinde în mod abuziv de natura etno-culturală a minorităților și majorității. Singurul act care a reprezentat crearea unui «învățământ pe bază etnică» în România a fost introducerea, prin Legea nr. 84/1995, a disciplinei „Istoria românilor”, în locul „Istoriei României”.

2) Tema standardelor internaționale privind învățământul universitar în limba minorităților

Nu există document internațional adoptat de marile structuri interguvernamentale la care a aderat România care să includă, drept standard, crearea unor universități de stat în limba maternă. De fapt, noțiunea de «standard internațional» în materia învățământului universitar își pierde practic sensul. Într-adevăr, standardele internaționale reprezintă *măsuri minime* la care sunt obligate statele în scopul asigurării protecției (în acest caz a) minorităților naționale. Cum problema învățământului universitar se pune exclusiv în cazul unor minorități numeroase, cu o cultură dezvoltată, *deci numai în cazuri de excepție*, nu poate exista un standard internațional – de vreme ce acesta

se aplică «în general». Din această cauză, în materia învățământului universitar, dreptul internațional trebuie invocat sub aspectul *spiritului* convențiilor, și nu prin litera regulilor. Un rol semnificativ îl joacă *modelele* prin care diferite state au rezolvat probleme asemănătoare în condiții apropiate. Modelele naționale nu fac parte din dreptul internațional, dar joacă oarecum loc de *customary law*.

3) *Spiritul documentelor internaționale cu privire la învățământul universitar în limba minorităților*

Spiritul documentelor internaționale în această materie este exprimat în Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, reprodus mai sus. Există, pe de altă parte, recomandări în domenii «specializate», susținute de organizații interguvernamentale, nu printr-o procedură de validare propriu-zisă, ci prin poziții exprimate *sub egida lor* de grupuri de experți. Astfel sunt «Recomandările de la Haga privind Drepturile Educaționale ale Minorităților Naționale» (elaborate sub egida Fundației privind Relațiile Interetnice de pe lângă Înalțul Comisar privind Minoritățile Naționale/OSCE, 1996). Art. 17 al documentului enunță: «Persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de acces la învățământul terțiar în propria lor limbă dacă au demonstrat necesitatea lui și dacă există o justificare numerică... Persoanele aparținând minorităților naționale pot de asemenea să urmărească căi și mijloace de a stabili propriile lor instituții la nivel terțiar». Semnificativ este art. 18: «În situațiile în care o minoritate națională a menținut și controlat, în istoria sa recentă, propriile sale instituții de nivel superior, acest fapt va fi recunoscut pentru determinarea modelelor de urmat». De altfel, dreptul la instituțiile cu valoare identitară reprezintă o cerință a tuturor convențiilor internaționale dedicate protecției minorităților și transformate de România în obligații juridice.

Mai amintim Recomandarea 1353 a Consiliului Europei privind accesul minorităților la învățământ superior, adoptată de Adunarea parlamentară, la 27 ianuarie 1998, care,

la Art. 6 (iv) susține : «guvernele trebuie să recunoască libertatea fundamentală de a întreprinde studii la nivel superior și a crea instituții cu acest scop ; aceste instituții trebuie să beneficieze de o susținere oficială imediat ce calitatea lor a fost recunoscută – pe o bază nediscriminatorie și echitabilă – și s-a stabilit că există o cerere reală ; limba nu trebuie să fie un criteriu de recunoaștere a instituțiilor și calificărilor».

Având în vedere numărul membrilor și dezvoltarea culturii comunității maghiare din România, se poate afirma că, dacă documentele citate nu s-ar aplica în cazul acesteia, atunci ele nu s-ar aplica nici unei alte comunități din Europa.

4) *Exemple privind învățământul universitar în limba minorităților naționale*

Cum tratează alte state minoritățile ? Care sunt modelele ? Actul Universităților din Finlanda, legea fundamentală în acest domeniu, în forma adoptată la 27 iunie 1997, Secțiunea 9, alin. 2 enunță : «Limbile de instrucție și examinare ale Universității din Helsinki, ale Universității de Tehnologie din Helsinki, ale Academiei de Arte Frumoase, ale Academiei Sibelius, ale Universității de Artă și Design și ale Academiei de Teatru sunt finlandeza și suedeza. Limba de instrucție și examinare a Universității Abo Academy, a școlii Suedeze de Economie și Business și a școlii Suedeze de Asistență Socială și Administrație Locală a Universității din Helsinki este suedeza». (Deci în Finlanda există mai multe universități mixte și mai multe universități de limbă suedeză pentru circa 285.000 mii suedezi/5,8% din populația Finlandei). Învățământ terțiar în limba maternă există și în Tirolul de Sud (Italia), pentru vorbitorii de limbă germană, în număr de 303.000 (0,5%). În Elveția trăiesc 1,3 milioane (18%) vorbitori de limbă franceză și 500.000 (7%) de limbă italiană. Acestea sunt limbi oficiale și limbi de educație universitară. În Canada, în Ontario, unde preponderența populației vorbitoare de limbă engleză este covârșitoare (80% dintre cei 6,1 milioane de vorbitori de limbă franceză

aflându-se în Quebec) există învățământ universitar în limba franceză (University of Ottawa).

Ultimele exemple se referă la state cu sisteme constituționale diferite (tip federativ). Dar din perspectiva drepturilor minorităților naționale, caracterul statului (unitar, federativ) nu are nici o relevanță pentru obligațiile statului de a proteja minoritățile.

Este real faptul că universitățile multilingve sunt încurajate de multe state. Dar, în astfel de universități, limbilor minoritare li se acordă o atenție specială. Regulile specifice au în vedere protecția învățământului în limbile minoritare, întrucât presiunea asupra minoritarilor este mai mare. Astfel, la Universitatea bilingvă din Ottawa (Ontario/Canada – regiune anglofonă) membrii Senatului pot comunica în limba pe care o doresc. Toate comunicatele sunt în limbile engleză și franceză. Personalul trebuie să înțeleagă (cel puțin) ambele limbi, iar profesorilor li se cere să fie bilingvi. La Universitatea din Freiburg (Elveția), rectorii se succed, după unul de limbă germană urmează unul de limbă franceză și invers.

Consiliul de Conducere al APADOR-CH
4 Septembrie 1998”

Chemat pentru a aplană tensiunea creată de tema universității de stat maghiare, Înalțul Comisar OSCE, Max van der Stoep venise în România, la începutul anului 1998, participase la câteva întâlniri și făcuse câteva declarații împăciuitoare²³⁵. Vădit afectat de modul abuziv în

235. Întâlnirea „pe substanță”, ținută în 7 și 8 februarie 1998 – la Snagov –, având ca temă învățământul universitar în limba minorităților naționale, a avut ca invitați câțiva experți internaționali, miniștrii György Tokay și Andrei Pleșu, cei cinci proectori ai Universității Babeș-Bolyai, Ion Diaconescu, Corneliu Tăriceanu, Béla Markó, Paula Ivănescu. Ne-demnitarii români: Smaranda Enache și cu mine. Egida era comună: a Înalțului Comisar pentru Protecția Minorităților Naționale al OSCE și Guvernul României. Am avut la acea întrunire o experiență relevantă pentru constrângerile la care sunt supuși funcționarii internaționali. Când am expus

care presa și oamenii politici au interpretat declarațiile sale, s-a simțit obligat să facă următoarea declarație cu caracter oficial :

„În ultimele zile am fost citat, în mod frecvent, de a fi spus că normele internaționale și standardele la care România a subscris nu obligă România să creeze universități de stat în limba minorităților naționale. Dacă această afirmație este corectă, la fel de corect este și faptul că nici o normă internațională ori standard nu ar împiedica România să urmeze o astfel de cale. Cum nu există nici o normă internațională menită să indice României ce trebuie să facă în acest sens, este evident, în opinia mea, că Guvernul și Parlamentul României vor avea de luat o decizie care să țină cont de factorii educaționali, culturali și sociali relevanți și de nevoile persoanelor aparținând minorităților naționale”.

modul în care înțeleg aplicarea art. 27 al PIDCP în cazul României – apare mai sus în opinia APADOR-CH –, Asbjørn Eide, ale cărui mai vechi relații cu Adrian Năstase sunt notorii, a calificat interpretarea mea cam radicală. După întâlnire, un consilier al Înaltului Comisar – al cărui nume nu pot, evident, să-l dau – a venit la mine și, referindu-se la poziția lui Eide, mi-a spus : „Știi, ai dreptate”.

32. Ceangăii

În anul 1971, Sándor Szilágyi a publicat în revista *A Hét* un articol despre ceangăii din România. O analiză lingvistică. La câteva săptămâni a fost chemat de un „ofițer al Ministerului de Interne”, pentru o discuție pe această temă. I s-a cerut să aibă grijă ce scrie.

Nu mult după asta, a fost interzisă apariția cuvântului „ceangău” în presă. Ceea ce nu înseamnă că subiectul a dispărut chiar de tot. În 1985 a fost tipărită, cu fonduri de la propagandă, cartea lui Dumitru Mărtinaș²³⁶. Un text diletant, care introducea teza obârșiei române a ceangărilor, maghiarizați pe vremuri – se susținea – de unguri. Într-o epocă cenușiu-neagră, când era interzisă orice imagine religioasă, coperta volumului semnat de Dumitru Mărtinaș exhiba imaginea unui impozant lăcaș de cult.

Faptul că în anii '60 ceangărilor li s-au preschimbato buletinele – mai vădită încercare de asimilare nici că se poate – nu aveam să-l aflăm decât mult mai târziu. Este limpede că subiectul și zona reprezentau gradul unu de interes pentru Securitate²³⁷.

236. Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangărilor din Moldova*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

237. Iată ce îmi scrie Sanyi (Szilágyi Sandor) în toamna anului 2001 : „Dragă Gabriel, te deranjez cu o chestie care mi s-a părut pur și simplu șocantă.

Din anul 1985, când a apărut cartea lui Mărtinaș despre ceangăii, nu prea am consultat-o, atunci mă gândeam să scriu o recenzie în săptămânalul *A Hét*, dar era cam imposibil, din moment ce la vremea respectivă în publicațiile maghiare din țară cuvântul «csángó» (adică «ceangău») era interzis cu desăvârșire de cenzură. Atunci am citit numai textul de bază, și nu m-am uitat bine la toate notele și comentariile, făcute de către Ion Coja și V.M. Ungureanu. Acum am căutat ceva în cartea asta, și iată ce am găsit la pagina 122 :

Gradul unu pentru Securitate înainte de 1989, nu știu ce grad pentru SRI, după 1990. Câte ceva despre asta ne spune următoarea poveste. Vilmos Tánzos, folclorist și antropolog, unul dintre specialiștii recunoscuți ai domeniului (atunci încă lector universitar) a întreprins, în luna august 1995, o cercetare în Moldova. O anchetă cu privire la cultura religioasă tradițională, tratând identitatea ceangăilor sub dimensiunea ei de ordin sociologic și sociolingvistic²³⁸.

La Oituz (Gorza), preotul locului s-a supărat tare de tot când a aflat că Vilmos Tánzos se urcase pe acoperiș

«[15] Pentru originea lor cabaro-cazară se pronunță mai nou Sandor N. Szilágyi, *Amit még nem mondtak el a csángó névről* – Ceea ce nu s-a spus încă despre numele ceangău, în *A Hét*, X, 1979, nr. 24, 15 iunie, p. 10). *Observăm că, în 1979, revista A Hét (Săptămâna) a dat o mare atenție așa-zișilor ceangăi*, în toate articolele publicate respectând, bineînțeles, linia tradițională maghiară cu privire la originea lor».

Prima observație : în articolul meu nu era vorba despre originea ceangăilor, ci despre originea (etimologia) cuvântului «csángó», care, potrivit unor interpretări, ar veni dintr-un verb unguresc, însemnând «a hoinări, a pleca (aiurea)». Eu am dat ca analogie etnonimele «kabar» și «kazar», care înseamnă cam același lucru (și asta într-adevăr nu s-a spus de nimeni pînă atunci, după câte știu).

A doua, mai interesantă : în această notă se repetă exact ceea ce am auzit în anul 1979 de la securistul despre care ți-am povestit, căruia, după apariția articolului meu, i s-a făcut dor să stea de vorbă cu mine. Și el mi-a zis același lucru : că mă întreabă de ceangăi, fiindcă li s-a părut cam ciudat că revista *A Hét* acordă atâta atenție acestei teme. Să vezi și să nu crezi ! Oare de unde știau Coja și Ungureanu care era mirarea securistului ? Și de unde știau de articolul meu, când ei nu citesc ungurește ? E o chestie, nu crezi ? Oricum, pot să-mi îmbogățesc idioțenia aia de «quotation index» cu un nou «item». E ceva și asta.

De altfel, ce mai faci ?

Cu bine,
Sanyi.”

238. Aceasta era tema tezei sale de doctorat, susținută în anul 1999 cu calificativul „Summa cum laude”.

pentru a fotografia cele două clopote vechi, cu inscripții în limba latină și maghiară. I-a smuls aparatul de fotografiat, cerându-i să meargă amândoi la poliție, să verifice ce conține materialul înregistrat și să clarifice cu ce scop se află în zonă. „Are sau nu permisiune pentru cercetare?” Într-un moment de neatenție, Tánczos și-a recuperat aparatul și l-a lăsat singur pe preot.

La 11 august însă, la ieșirea din satul Căiuți (pe Trotuș), calea i-a fost tăiată de un camion întors peste șosea și o Dacie roșie cu polițiști și civili (în total cinci persoane). Se pare că preotul din Pralea, cu care Tánczos încercase fără succes să aibă o discuție înainte, și care l-a văzut făcând fotografii în cimitir, depusese un denunț împotriva lui. Polițiștii i-au confiscat pe loc tot ce era la vedere: un dictafon, un aparat de fotografiat și o casetă înregistrată. L-au somat să urmeze camionul până la poliția din Căiuți, ei asigurând supravegherea din spate.

Ajunși la post, i-au luat cheia de la mașină, l-au înjurat, i-au prechiziționat Trabantul și i-au confiscat mapa cu chestionare și notițe. Au făcut o treabă serioasă: au scotocit prin toate locurile posibile și imposibile unde presupuneau că s-ar putea ascunde ceva. A urmat un interogatoriu amănunțit – „ca pe vremuri”, povestea el –, de mai bine de patru ore. A fost întrebat cu privire la scopul deplasării în zonă. Au ascultat caseta cu atenție, au tradus totul. Vilmos a fost întrebat despre datele din mapă – date demografice ale recensământului din 1992 –, pe ce căi ajunsese în posesia lor? Citind unele pasaje privind viața de toate zilele și relațiile despre trecut, polițiștii au triumfat: „Nu prea sună a folclor, domnule profesor!”.

S-a întocmit un proces verbal de 10 pagini, care nu i-a fost înmănat spre citire. Să-l semneze! „Nu cunosc conținutul, nu semnez nimic”, le-a replicat el. S-au oferit să-l citească ei. Desigur, Tánczos a refuzat.

După o lună și jumătate, la 26 septembrie, lucrurile confiscate i-au fost restituite, însoțite și de o „dovadă”

semnată și de martori. Tánczos nu s-a mirat prea mult, deoarece avusese deja asemenea experiențe din timpul unor cercetări anterioare pe teren. „Asta face parte din munca cercetătorului în zona respectivă”, a comentat el.²³⁹

239. Toată povestea a apărut, relatată cu seninătate și umor fin, în volumul lui T.V., cu titlul *Keletnek megnyílt kapuja* [*S-au deschis porțile răsăritului* – un vers dintr-o rugăciune populară ceangăiască], KOM-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár [Cluj-Napoca], pp. 159-173, în forma unui studiu de sociologia vorbirii – o analiză a situației de comunicare foarte ciudate între el și un polițist, și acesta din urmă de origine ceangăiască. La început, în calitatea sa oficială, polițistul voia să tănuiască faptul că el înțelege tot ce se vorbește pe casetă, dar când urmează fragmente din satul lui, atunci își aduce aminte de copilăria sa și confirmă tot ce aude, ba mai și adaugă anumite lucruri. Cel care mi-a vorbit despre acest caz a fost tot Szilágyi Sándor, de la care am avut șansa, de altfel, să obțin o viziune „din interior” a problematicii maghiare.

33. Investigația din Moldova

Cele câteva date despre ceangăi notate anterior, urmărind premeditat notele unui maghiar, sunt aproape necunoscute între români. O comunitate cu un profil identitar bine conturat, ceangăii din zona Bacău-Neamț, nu există practic pentru mentalul românesc.

Pe acest fundal de neștiință am primit la Comitetul Helsinki, în vara lui 1997, rugămintea să analizăm situația ceangăilor așezați în regiunea Bacăului. Am contactat Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale, UDMR... am găsit foarte puține date. A contat însă discuția de la Miercurea-Ciuc, întâlnirea cu Anton Ciceu (Csicsó Antal), președintele Asociației Maghiarilor Ceangăi din România. Domnul Ciceu ne-a prezentat o lungă serie de cazuri. Am mai luat legătura și cu János Szócs, muzeograful Muzeului Secuiesc al Ciucului. Nu doar documentele cu tentă istorică, dar mai ales articolele apărute în perioada 1990-1994, în ziarele *Deșteptarea* din Bacău și *Ceahlăul* din Piatra-Neamț ne-au deșteptat. Am descoperit acolo o campanie împotriva comunității ceangăilor – sau, mai precis, împotriva oricui invoca identitatea maghiară a ceangăilor – de o intensitate și o vulgaritate a atitudinii pe care nu ni le-am fi imaginat.

Era necesară o investigație pe teren. Am avut nevoie doar de două zile (22 și 23 august) ca să descoperim esențialul. Am plecat cu mașina, am ajuns în zona Bacăului... sate sărace, suprafețe pătate de soare, nimic din intensitatea vegetală a unei regiuni trăind din agricultură. Ne înarmasem cu câteva date. Aflasem că în privința originii ceangăilor din Moldova, istoriografia română și cea maghiară – ca și lucrările unor preoți italieni – sunt pe poziții opuse. Primii, în favoarea originii române,

ceilalți, în favoarea originii maghiare. Știam că toți ceangăii din Moldova sunt catolici practicanți. Aflasem că preotul și autoritățile religioase reprezintă pentru ei cele mai importante autorități, ca imediat după să urmeze polițistul satului.

Aveam și o listă de adrese. Lideri locali – în Lespezi : Ștefan Zediu, Ioja Olaru și preotul Marian Fekete. În satul Pustiana, știam de învățătorul Ioja Beța (pensionar).

Pentru noi, cu standardele noastre de drepturile omului, nu atât originea în sens antropologic era primordială. Conta opțiunea individuală : ce se declară unii și alții. Acesta ar fi principiul prim. Surpriza a fost extraordinarul interes al ceangăilor pentru stabilirea identității lor. Am găsit toate variantele. O parte dintre ei se declarau, într-adevăr, de origine română și vorbeau limba română în viața de zi cu zi. Alții invocau originea maghiară, deși foloseau în exprimarea zilnică limba ceangăiască arhaică. (Care are, de altfel, mai multe graiuri, în funcție de locul în care se vorbește.) Dar existau și ceangăi care susțineau originea lor ceangăiască *stricto sensu*, acceptând o diferență față de „maghiari” nu numai prin arhaismul limbii lor, ci și prin tradiții – cântece, dansuri ș.a.

Ce am găsit la fața locului contrazicea serios recensământul. Satul Lespezi și satul Pustiana sunt locuite într-o proporție covârșitoare (peste 90%) de ceangăi care folosesc această veche limbă maternă acasă și între ei. Câteva zeci de mii de locuitori. Cum de au ieșit, în 1991, doar ceva peste 2000 de ceangăi? Ni s-a vorbit despre luarea declarațiilor, de către operatori, cu creionul, despre încălcarea expresă a denumirii de „ceangău” ș.a.m.d. Dacă treci prin satele din regiune îți dai seama că recensământul a fost falsificat.

Pentru majoritatea minorităților, tema identitară primă este limba. Lucrul acesta arată mai nuanțat la ceangăi. Toți locuitorii din zonă sunt buni vorbitori de limbă română. La școală, astăzi, toate disciplinele sunt predate exclusiv în limba română. Româna este, de asemenea,

limba comunicării cu autoritățile religioase, limba slujbelor, a predicilor, a rugăciunilor, a spovedaniei.

Dar ceangăii au adresat constant Episcopiei Romano-Catolice din Iași sau Decanatului Romano-Catolic din Bacău cererea pentru un minim serviciu religios în limba proprie. Au fost refuzați, deși în perioada 1947-1959 ceangăii maghiari utilizau în mod curent limba maternă în timpul slujbelor. Episcopia are un răspuns standard: ceangăii sunt români și sunt vorbitori de limbă română. În ziarele locale pe care le-am cercetat, preotul decan Ștefan Erdeș, cu care am ținut să ne întâlnim – și am reușit – a avut mai multe interviuri și un răspuns tipic: „ceangăii sunt români ca toți românii”. „Dar noi am tot auzit limba ceangăiască”, i-am spus preotului decan, povestindu-i experiența noastră. A trebuit să recunoască că destul de mulți dintre ei vorbesc limba ceangăiască – el însuși vorbind-o și chiar slujind uneori în această limbă.

Asociației Maghiarilor Ceangăi din Moldova îi era și ei clar că ceangăii nu doresc să fie instruiți la școală nici în limba ceangăiască, nici în limba maghiară, ci în limba română. Oamenii cu care am vorbit recunosc că pentru copiii lor este esențială o bună cunoaștere a limbii române. Ei trăiesc și vor continua să trăiască într-o regiune unde limba română este folosită în exclusivitate. Ei chiar își învățau copiii mai întâi limba română, pentru a fi siguri că la școală aceștia vor înțelege tot ce li se predă. Abia după un an sau doi de școală primară încep să-i învețe limba maternă.

Dar e la fel de adevărat că mulți ar dori ca la școală să existe posibilitatea învățării limbii maghiare literare, într-un regim similar cu cel al învățării limbilor străine – două ore pe săptămână. Au existat mai multe cereri adresate Inspectoratului Școlar al județului Bacău. Respinse.

În aceste condiții, familiile care au copii de vârstă școlară, mai ales copii de liceu, îi trimit să studieze în limba maghiară în județul Harghita. La Miercurea-Ciuc există o școală care a primit în ultimii ani astfel de copii,

asigurându-le și condiții de internat. (În ziarul *Deșteptarea* din Bacău s-a vorbit despre o acțiune de maghiarizare a copiilor moldoveni.)

Cum nu a existat o rezolvare oficială a cererilor, au apărut și inițiative private. În Lespezi, Iojă Olaru a organizat o perioadă „școala duminicală”, în curtea proprie. A avut circa 40 de copii. A reușit, prin intermediul unor organizații din Ungaria, să-i trimită în excursii – Ungaria, Slovacia. Copiii au participat la concursuri de poezii, de dansuri și cântece populare, au obținut chiar premii.

În cei câțiva ani, cât inițiativa a funcționat, Iojă Olaru a avut neplăceri cu Biserica Catolică. Și cu autoritățile locale. Preotul Fekete l-a criticat în biserică, șeful de post i-a făcut o vizită acasă. A fost invitat chiar la postul de poliție, fiind „sfătuit” să înceteze. Ne-a impresionat atitudinea lui : lua în mână Constituția României și citea articolul 6. Așa a aflat și șeful de post că statul român asigură minorităților naționale *afirmarea și dezvoltarea identității lor*.

Amestecul polițiștilor în viața ceangăilor a fost unul dintre punctele fierbinți – anunțat anterior de povestirea lui Vilmos Tánzos. Două persoane dintre cele intervievate fuseseră martore la incidentul petrecut la Cleja în 1995. Asociația Maghiarilor Ceangăi din Moldova dorise să desfășoare acolo una dintre ședințele sale. Întrunirea a fost împiedicată de o mulțime înarmată cu sape și furci. Violentă, mulțimea a răsturnat autobuzul care îi adusese pe participanți, dând foc cărților descoperite. Chiar înainte de izbucnirea violenței, la Cleja fusese adus un grup masiv de polițiști. Nu au făcut nici un gest pentru calmarea situației.

Despre aceste detalii am scris în Raportul nostru pe care l-am dat publicității în română și engleză. Nu am trecut în el tocmai cele mai vii imagini cu care am revenit din drum. Zâmbetul mios al preotului catolic, în fața căruia ne așezasem fără ca el să ne invite – ne ținuse suficient în picioare ! –, când l-am întrebat : „Ce aveți cu limba ceangăiască, de o refuzați în biserică ?”. Pe figura

sa prosperă – asemenea locuinței parohiale în care stătea, contrastând indecent cu modestia caselor enoriașilor săi –, linia buzelor a rămas suspendată puțin. „Dacă este să alegem între limbă și iubire, alegem iubirea”, a găsit el răspunsul acesta iezuit, care ne-a făcut să ne uităm unul la altul ca și cum ochii și-ar fi oprit respirația.

Tot de proporții a fost experiența prezenței Securității – iar în ultimii ani, a moștenitorului SRI – în aceste locuri. „Ce or fi avut securiștii cu ceangăii?”, s-a întrebat, probabil cu o ironie superioară, o înaltă față bisericească, care trebuise să dea și ea raportul. Securitatea supraveghease permanent zona. Se confirma că maghiaritatea ceangăilor fusese una dintre temele ei de acasă.

Comunicatul APADOR-CH susținea că ceangăii maghiari care doresc să studieze limba maghiară trebuie să își ceară dreptul, adresând petiții Ministerului Educației Naționale²⁴⁰. În raport cu legea, nu exista nici un motiv pentru refuzarea unei asemenea cereri. Descoperisem temerea părinților de a face un asemenea gest și știam și despre presiunile care se exercitau asupra lor. Erau amenințări efective din partea directorilor de școală, a inspectoratului, a polițiștilor. La mijlocul anilor '90! Dar, chiar dacă știam asta, peste mobilizarea ceangăilor nu se putea trece. Oamenii trebuiau să-și asume riscul. Iar dacă sufereau consecințe, atunci trebuia intervenit.

Necesitatea mobilizării locale au înțeles-o unii lideri ceangăi, cel mai bine, poate, Tinca Nistor, o antropoloagă extraordinară, o adevărată lideră comunitară, dar care a făcut și ea ce a putut. Ea ne-a spus că, după intervenția Comitetului Helsinki, presiunile brutale ale autorităților

240. Serviciul religios în limba maternă era o temă mai complicată, întrucât ținea nu de autoritățile statului român, ci de Biserica Romano-Catolică. Aceasta avea deja în spate colaboraționismul cu comuniștii, pentru asimilarea ceangăilor. Era mai greu să-l renege. Dar calea era tot mobilizarea (enoriașilor).

au fost evitate. Pentru prima dată, susținea Tinca Nistor, oamenii nu s-au mai simțit singuri. Oricum, expediția din 1997 definise principalele coordonate ale problemei și ale soluțiilor. Din acel moment, tema era în mâinile ceangăilor și a liderilor lor.

Tema ceangăilor a devenit și vizibil un subiect pentru Budapesta. Zsolt Németh a vizitat regiunea. Așa au ajuns ceangăii subiect al unei rezoluții a Consiliului Europei²⁴¹. În anul 1999, se adunaseră, în sfârșit, un număr de semnături pentru crearea a trei clase cu ore de predare în limba maghiară în satele amintite. Sub presiunea concertată a Inspectoratului din Bacău, care s-a împotrivit prin asta chiar Ministerului Educației Naționale, și a directorilor locali, o serie de familii au fost convinse să renunțe la semnătură. Iarăși nu s-a realizat numărul minim de elevi pentru începerea orelor de maghiară. Și astăzi, în anul 2001, ne aflăm în zona fierbinte a evenimentelor.

*

Tema ceangăilor l-a adus pentru ultima oară în discuție pe Valentin Stan. Proaspăt intrat în boardul unei fundații internaționale²⁴² – pe ce filieră, nu este clar – Valentin a fost invitat să producă un studiu privitor la ceangăi. Era, se pare, primul material sintetic publicat în engleză, privind această comunitate, care ar fi intrat ca urmare în circuitul internațional. S-a adresat lui Renate Weber. Și-au împărțit subiectul: Valentin, partea de istorie și identitate, Renate, problematica minoritară și a drepturilor omului. În câteva luni, materialul era gata. A apărut sub egida Fundației și a fost lansat la Budapesta, făcându-i-se o ieșire cu totul specială în public – de vreme ce a fost

241. Așa a ajuns să aibă loc vizita în România a parlamentarei europene Tytti Isohokana-Asunma, care a făcut un raport pe tema ceangăilor. La rândul său, Zsolt Szilágyi a făcut mai multe interpelări în Parlamentul României.

242. The International Foundation for Promoting Studies and Knowledge of Minority Rights/ Hungary.

prezent și a luat cuvântul însuși președintele de atunci al Ungariei, Árpád Göncz.

La Budapesta, studiul a produs un scandal. A iritat pe cercetătorii maghiari – incluzându-l pe Vilmos Tánzos²⁴³ – din cauza caracterului cel puțin ambiguu al informațiilor sale. Desigur, s-a spus, interpretarea în termenii drepturilor minorităților – făcută de Renate Weber – este O.K. Dar ce sunt teoriile privind originea ceangăilor? Cum poți să îl citezi pe Dumitru Mărtinaș? Cum poate cineva care nu cunoaște maghiara, deci fără să aibă acces la studiile fundamentale, să facă teoria limbii și identității ceangăilor²⁴⁴?

Valentin îl citase, într-adevăr, pe Dumitru Mărtinaș. Metoda lui fusese următoarea: făcuse referirea la perspectiva istoricilor maghiari, la aceeași susținere a unor istorici de talia lui A.D. Xenopol și R. Rosetti, ca să îl invoce în final pe Nicolae Iorga – care îi considera pe ceangăi de origine turcă – și să pună accentul pe opinia lui Mărtinaș, care „*identifies the Csango as being largely an ethnic group of Romanian origin*”²⁴⁵. Deci, Mărtinaș i-ar fi „identificat”... drept grup etnic de origine română. Verb tare. Așa că Valentin a tras concluzia: „întrebarea: care este originea ceangăilor își așteaptă încă un răspuns”. Și, ca să acopere susținerea, invoca un autor maghiar care, în 1941, își punea retoric întrebarea: „cine sunt ceangăii?”.

Oricine a exersat actul de cercetare, știe că anumite rigori sunt indispensabile. Una dintre ele este să nu se citeze autori (experimente) care nu sunt credibile. Omul de știință calificat are cel puțin capacitatea să distingă ce

243. Acesta a scris o reacție de 12 pagini în engleză, în care se plângea că, în ceea ce privește originea ceangăilor, „autorii acceptă – din păcate fără nici o remarcă critică – esența teoriei diletante a lui D. Mărtinaș” – manuscris.

244. Un capitol al studiului trata chestiunile lingvistice.

245. Valentin Stan, Renate Weber, *The Moldavian Csango*, The International Foundation for Promoting Studies and Knowledge of Minority Rights, Budapesta, 1997, p. 9.

este autentic în știința lui și ce nu. Dar oare doar viciile de deontologie științifică fuseseră la originea falsificărilor operate de acel text apărut pe neașteptate în 1997?

Studiul a mai fost adus în discuție în acel an la Bálványos, unde a generat un alt scandal. Dar de atunci a dispărut din interesul specialiștilor și, cu atât mai mult, din cel al publicului larg.

34. Criza de la Odorheiu Secuiesc și limitele autonomiei locale

În anul 1997, apăruseră în presă referiri la discriminarea unor români în Odorheiu Secuiesc. Vagi. „Vechea poveste a maghiarilor intoleranți pe pământul României”, aveam tentația să spun, cu gândul la propaganda declanșată prin 1990. Iată însă că, la puțin timp, am primit vizita unor maici de la Congregația Inimii Neprihănite, chiar în sediul nostru din Calea Victoriei 120 – pe atunci. Lucrurile păreau totuși mai problematice decât bănuisem. De altfel, în Camera Deputaților circula un raport. Era necesară o investigație înainte ca orice mic cuvânt să fie declarat pe această temă.

Am mobilizat-o pe colega mea Renate Weber – ale cărei competențe erau necesare mai mult ca oricând – și am purces la lucru. Toamna lui 1997. Ne-am întâlnit din nou cu maicile Congregației, am fost la Odorheiu Secuiesc, unde am vorbit cu Jenő Szász, primarul orașului, și cu secretarul Primăriei, am ajuns la Miercurea-Ciuc, să discutăm cu Gábor Kolumbán, președintele Consiliului Județean Harghita. Ne-am făcut copii după toate documentele.

Am văzut-o atunci pe colega mea lucrând cu cărți funciare, cu contracte de concesiune... ce mai, o întregă junglă de detalii menite să intimideze. Pe scurt, era vorba despre scoaterea unor maici greco-catolice aparținând Congregației Inimii Neprihănite din construcția donată lor. Autorii? Autoritățile locale ale Odorheiului Secuiesc. Pe lung, sunt necesare câteva explicații.

În 1990, Cyrill Burgel, elvețian, director executiv al asociației umanitare Basel Hilft, cu sediul la Basel, a venit în România să se implice în ajutorarea copiilor aflați în nevoie. A fost pus în legătură cu autoritățile din

Harghita, care doreau construirea unei școli speciale în care să fie transferați copiii aflați la școala ajutătoare din comuna Ocland.

Întrucât Basel Hilft era persoană juridică de drept elvețian, fără o filială în România, Cyrill Burgel a trebuit să-și găsească un partener local, prin intermediul căruia să construiască o școală ajutătoare. După avatururi pe care nu le mai povestesc, în istoria aceasta a apărut SC ARIS INDUSTRIE SA, reprezentată de Aristide Roibu – director general – cu care s-a contractat școala. La 24 septembrie 1992, Consiliul local al municipiului Odorheiu Secuiesc a eliberat Societății Comerciale autorizația de construcție a unei școlii speciale pentru copii cu handicap, pe terenul numit „lanul Cserehát”.

O perioadă de timp, relația dintre părțile implicate a evoluat normal, lucrările avansând, deși devenea tot mai evident că edificiul care se construia depășea cu mult nevoile reale ale unei școli ajutătoare. Între timp, școala ajutătoare din comuna Ocland a fost renovată, noua amenajare reducând considerabil numărul copiilor care ar fi trebuit transferați.

La un moment dat, relațiile dintre Consiliul local al municipiului Odorheiu Secuiesc și asociația Basel Hilft s-au deteriorat. Se pare că mărimea clădirii a determinat autoritățile locale să propună administrarea construcției de către Consiliul municipiului. S-a avansat chiar ideea de a se schimba destinația inițială.

În presa locală au început să apară articole acuzând fundația Basel Hilft de „românizarea” ținutului Odorhei, prin adăpostirea, în edificiul de la Cserehát, a unor copii orfani de naționalitate română. Concomitent, au apărut referiri la transformarea clădirii într-o instituție în care să se acorde îngrijire copiilor bolnavi de SIDA. În presa locală a fost avansată și întreținută ideea unui complot împotriva Odorheiului și a maghiarimii, populația din zonă devenind extrem de susceptibilă.

Între timp, Basel Hilft a început să caute o asociație umanitară care să preia administrarea clădirii și a școlii.

A intrat în dialog cu Congregația Inimii Neprihănite, o mănăstire de surori, greco-catolică, aflată în subordinea Mitropoliei greco-catolice de Alba Iulia, Blaj și Făgăraș. La 7 iunie 1996, SC ARIS INDUSTRIE SA a donat Congregației, prin contract de donație „construcția neterminată, având ca obiectiv Centrul Social (Școala specială pentru orfani) situată în municipiul Odorheiu Secuiesc, lanul Cserehát... în stadiul de execuție prevăzut în procesul verbal de recepție intermediară... din data de 27 mai 1996”.

Vestea donării construcției a creat agitație în rândul autorităților locale, mai ales datorită mențiunii din contract: „obiectiv Centru Social”. Consiliul local și primarul municipiului au considerat că, în acest fel, a fost schimbată destinația inițială a obiectivului, noua denumire făcând referire la orfani în general, fără precizarea ariei geografice de unde aceștia ar putea fi aduși.

Presa a vorbit despre „colonizarea” municipiului cu copii români. Situația s-a deteriorat de la zi la zi.

La 2 iulie 1996, Primăria municipiului Odorheiu Secuiesc a întocmit un proces verbal de contravenție și a amendat constructorul pentru încălcarea autorizației de construire. Ulterior, la 26 iulie 1996, Consiliul local municipal a introdus o cerere de Ordonanță prezidențială împotriva SC ARIS INDUSTRIE SA, a Asociației religioase Congregația Inimii Neprihănite și a constructorului, solicitând „sistarea oricăror lucrări de construire la școala specială pentru copii handicapați situată în Odorheiu Secuiesc, la locul numit Cserehát”. Judecătoria din Odorheiu Secuiesc a admis cererea, dispunând sistarea oricăror lucrări de construcție. Dar, la 4 martie 1997, Curtea de Apel Târgu-Mureș a schimbat hotărârea inițială.

Între cei care au căutat depășirea situației a fost și președintele Consiliului Județean Harghita, Gábor Kolumbán, acceptat ca partener de dialog de Basel Hilft și de SC ARIS INDUSTRIE SA. A avut loc un impresionant schimb de scrisori, dar „procedurile de conciliere” au eșuat.

În aprilie 1997, Cyrill Burgel a accentuat dimensiunea politică a conflictului, trimițând două scrisori președintelui

României și primului-ministru, în care se plângea de intoleranța autorităților locale din Odorhei. Este incredibil, susținea el, că invocându-se protecția minorității, se dorește „expulzarea din Odorhei a unor cetățeni români”, „pentru singurul motiv că vorbesc limba română în țara lor”. (Stilul formulărilor, nu prea „elvețiene”, ne-a pus în gardă și pe noi.)

Pe acest fundal, starea de spirit din Odorheiu Secuiesc a continuat să se înrăutățească. Vocile au devenit tot mai agresive. Într-o zi, din nou prin intermediul postului local de televiziune, locuitorii orașului au fost chemați de către Csaba Bardóczy, consilier local, să apere clădirea din lanul Cserehát. La 28 mai 1997, o mulțime surescitată s-a adunat lângă construcție, câteva persoane au pătruns în clădire și le-au scos cu forța pe cele patru maici aflate înăuntru, cărora li s-au adresat, de asemenea, cuvinte injurioase.

*

Cam acestea au fost datele cu care ne-am întors din investigațiile noastre. Am scris un raport, despre care știam dinainte că va fi mai sensibil decât altele. Ce va spune Comitetul Helsinki, într-o astfel de situație, conta pentru actorii implicați. Era limpede că alții se antrenau pe margine. Cum să judece? Până unde să-și permită să intervină? Raportul era important și pentru noi. Era o dovadă că nu avem *partis-pris-uri*, că nu există nici o contradicție între devotamentul pentru drepturile minorităților și principiile generale de adevăr și justiție.

Comunicatul APADOR-CH, finalizat la 17 octombrie 1997, a fost trimis „în lumea largă” începând chiar cu acea zi. Contau nu atât „faptele”, despre care am vorbit simplificând chiar foarte mult, și nici măcar aspectele juridice, multe neclare, ci „evaluarea situației”, trecută la capitolul „Concluzii – probleme de drepturile omului” :

„1. Folosirea amenințărilor, a injuriilor și a forței

Scoaterea maicilor greco-catolice din clădirea în care urmau să întemeieze o «Școală specială pentru orfani» s-a

făcut în urma unei acțiuni de masă, pregătită de presa locală și la incitarea unor lideri locali, printre care și consilierul Bardóczy Csaba. Mulțimea furioasă care, la 28 mai 1997, s-a adunat lângă construcția din lanul Cserehát a proferat amenințări și a adresat injurii maicilor aflate înăuntru. Câteva persoane au pătruns în clădire și au folosit forța pentru a scoate afară membrele Congregației Inimii Neprihănite.

În urma discuțiilor cu maicile greco-catolice și cu martori din Odorheiu Secuiesc, putem afirma cu siguranță că asupra celor patru maici nu au fost exercitate violențe fizice, așa cum au speculat unii ziariști și comentatori. Dar ele au fost scoase din clădire împotriva voinței lor, recurgându-se la folosirea forței. Folosirea amenințărilor, a injuriilor și a forței pentru rezolvarea unui conflict de interese constituie un act inadmisibil, de care sunt responsabile presa locală, acele persoane private din Odorheiu Secuiesc și acei membri ai autorităților locale care au participat la incident.

APADOR-CH consideră că nu există nici un argument care să justifice acțiunea ce s-a petrecut la Odorheiu Secuiesc, de scoatere cu forța din clădirea de la Cserehát a maicilor Congregației Inimii Neprihănite.

2. Libertatea de mișcare în interiorul României

Atât opinia publică cât și autoritățile locale din Odorheiu Secuiesc au contestat, prin luările de poziție publicate în presă ori prin fapte, dreptul Congregației Inimii Neprihănite de a se stabili în Odorheiu Secuiesc. În acest fel, s-a contestat un drept al omului universal recunoscut și confirmat de Constituția României, dreptul oricărei persoane de a se stabili oriunde dorește, pe tot cuprinsul țării, indiferent de compoziția etnică, religioasă sau națională a unei localități. În mod evident, în cazul investigat nu se poate invoca rezistența la o schimbare forțată a compoziției etnice a regiunii, operație interzisă de dreptul intern și internațional.

3. Intoleranța comunității locale

Reacția comunității locale la apariția construcției din lanul Cserehát este un comportament tipic al unei comunități

închise, care privește cu suspiciune eventualii «intruși». Printre ideile care au fost avansate și întreținute luni de zile se numără complotul împotriva Odorheiului, a Ținutului secuiesc și a maghiarimii ori intenția fundației Basel Hilft de a «româniza» ținutul Odorheiului. Sutele de persoane de origine română apreciate ca populând regiunea locuită tradițional de secui, ca urmare a activității «Școlii speciale pentru orfani», au fost considerate drept o amenințare a identității locale. Articolele din presă privind adăpostirea în edificiul de pe Cserehát a unor copii orfani, transformarea clădirii într-o instituție în care să se acorde îngrijire copiilor bolnavi de SIDA sau popularea regiunii cu persoane cu handicap reflectă sensibilitatea negativă a comunității locale la aceste categorii defavorizate.

O astfel de mentalitate de comunitate închisă este din ce în ce mai mult în contradicție cu regulile unei Europe din ce în ce mai deschise. În cursul investigațiilor din Odorheiu Secuiesc ne-am dat seama că această stare a fost alimentată de propaganda antimaghiară dusă de-a lungul ultimelor decenii de autorități și de reaua intenție manifestată după decembrie 1989 de o parte a mass-mediei. De altfel, unele ziare centrale și locale au relatat deformat unele dintre evenimentele din Odorheiu Secuiesc. Trebuie de asemenea notat că, din cauza unei politici premeditate dusă de-a lungul deceniilor, Ținutul Odorheiului este izolat de restul țării, în primul rând prin slaba rețea de mijloace de comunicație. APADOR-CH consideră că adecvarea mentalității locale la realitatea unei Românie pluraliste și a unei Europe unite presupune eforturi proprii ale acestei comunități și simultan, eforturile statului român de a asigura condiții de dezvoltare firești tuturor regiunilor țării.

4. Comportamentul abuziv al autorităților locale

În cursul investigației, reprezentanții autorităților locale cu care ne-am întâlnit au făcut declarații ferme privind obligația lor de a proteja comunitatea locală și a-i apăra interesele. Aceasta voință a dus, în cazul analizat, la un comportament abuziv, ale cărui implicații nu au fost întotdeauna evaluate.

Argumentul reprezentanților autorităților locale, că acestea au datoria să vegheze asupra dorințelor și voinței comunității, este desigur corect. Acest lucru se întâmplă, spre exemplu, în momentul când se hotărăște concesionarea unor terenuri aflate în proprietatea autorităților locale, cum s-a întâmplat cu lanul Cserehát. Luarea în considerare a opțiunilor comunității locale nu poate fi însă contrapusă legislației naționale, și nici principiilor firești de drept. Ea nu poate motiva nici încălcarea deciziilor luate la un moment dat, actele Consiliului local Odorheiu Secuiesc semnate până în 1996 având aceeași putere juridică ca și actele semnate după alegerea unui nou Consiliu local.

Suspiciunile, privind existența unor interese ascunse în spatele complicatului dosar al construcției de la Cserehát – pe care documentele avute la dispoziție de APADOR-CH nu le dezmint – nu pot nici ele fi întâmpinate altfel decât prin recursul la mijloacele legale ale statului de drept. Este adevărat că edificiul destinat «Școlii ajutoare pentru copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc» – titulatură care apare în documentele însoțitoare ale contractului de concesiune – a depășit cu mult așteptările comunității locale. Dar acest lucru se tratatează prin dialog, și nu prin conflict.

În acest context, inițierea unor negocieri între părțile implicate, așa cum a procedat președintele Consiliului județean, Gábor Kolumbán, constituie un act ce trebuie salutat. El este în logica comportamentului unui ales al comunității locale care răspunde intereselor acestei comunități, dar nu uită regulile conviețuirii într-un cadru mai general. Cuprinsul Declarației de intenții – folosirea clădirii numai în scopuri umanitare, cooperarea cu comunitatea locală, instruirea copiilor, indiferent de naționalitatea lor, în limba maternă – dovedește că existau soluții convingătoare. Din păcate, unul dintre cei mai importanți actori, investitorul elvețian a blocat, prin Cyrill Burgel, procesul de negociere.

5. Dreptul de proprietate

Situația juridică a terenului și a construcției au constituit și constituie încă una dintre controversele cheie ale dosarului. Indiferent de felul în care instanța de judecată va soluționa cazul, două aspecte trebuie menționate :

– Guvernul nu putea să atribuie în folosința Mitropoliei Greco-Catolice terenul din lanul Cserehát, atât timp cât acesta era o proprietate privată, folosința fiind unul dintre atributele dreptului de proprietate ;

– Consiliul local trebuie să respecte, cu bună credință, angajamentele pe care și le-a asumat, inclusiv cele privind concesiunea terenului, dreptul de proprietate asupra construcției, administrarea și folosirea școlii în favoarea copiilor.

APADOR-CH consideră că evenimentele de la Odorheiu Secuiesc sunt rezultatul apelului la emoții și instincte în locul rațiunii și regulilor statului de drept. APADOR-CH așteaptă cu interes soluțiile proceselor în curs. Dar soluțiile juridice nu vor fi de ajuns. Situația de la Odorheiu Secuiesc pune în evidență probleme de mentalitate a comunităților locale. Statul român are obligația să depună eforturi astfel încât comunitățile locale să nu se mai simtă amenințate. La rândul lor, acestea, fără să-și trădeze identitatea și interesele, trebuie să se adecveze la realitatea unei Românie democratice și pluraliste.

17 octombrie 1997”

După cum se vede, raportul aștepta evoluția evenimentelor. Dar el definise deja punctul de vedere al doctrinei drepturilor omului. În astfel de situații se experimentează, pe viu, raporturile dintre drepturile individuale și cele colective, raportul dintre legea generală și autonomia locală.

Cu puțin timp înainte de a finaliza raportul, dar după drumul la Odorheiu Secuiesc, promisem vizita lui Val Vâlcu, de la *Adevărul*. Ținea să afle poziția noastră față de cele întâmplate. I-am spus în mare cele scrise mai sus. Am insistat însă, auzindu-i comentariile, că maicile „nu au fost bătute”. Asta ne-au spus maicile nouă, asta am înțeles și la fața locului – „deci să nu exagerăm, dle Vâlcu”, i-am replicat eu, cel puțin în gând.

Lui Val Vâlcu (ca și altor colegi ai săi de la *Adevărul*), puțin i-a păsat de realitate. A scris în ziar că maicile „au fost luate în pumni”. Dacă am citi în culisele acestui ziar, am putea afla o parte esențială din oculta politică a perioadei post-decembriste.

35. Negocierea de la Odorheiu Secuiesc. Controlul conflictelor

Și mai interesant a fost ceea ce a urmat. Pe fondul acesta de tensiune, Remus Oprea, atunci secretarul general al Guvernului, a vrut să facă o demonstrație de forță. În loc să o facă față de Funar, care se comporta ca și cum Clujul ar reprezenta o regiune autonomă, el a descins în Odorheiu Secuiesc – doar acolo avea alături naționalismul majorității. A mers cu măicuțele Inimii Neprihănite la clădirea din Cserehát, a cerut autorităților locale să-l lase să intre – doar să arunce o privire –, au pătruns cu toții în clădire, rupând sigiliile... și măicuțele n-au mai plecat. În loc ca secretarul general al Guvernului să sublinieze necesitatea respectării legii – care, presupune, e drept, timp pentru luarea hotărârilor și aplicarea lor – el a vrut să sublinieze că are o poziție importantă în Guvern. Urmarea a fost o nouă creștere a tensiunii locale. Ca să le scoată pe măicuțe din clădire, Primăria din Odorheiu Secuiesc le-a tăiat apa și lumina. În loc să o reducă, intervenția lui Oprea a sporit și mai mult tensiunea. Au fost mobilizate forțele de ordine..., ce mai, părea că în curând va urma explozia.

Soluția? O negociere între părți care să dea timp justiției să lucreze. Să dezamorseze potențialul exploziv. Să aducă la masa rotundă măicuțele și liderii locali, iar aceștia să anunțe: am aranjat lucrurile și ele se vor rezolva în viitor.

Iată contextul în care s-a plănuit escapada la Odorheiu Secuiesc. Am luat legătura cu Oprea – căruia i-am reproșat tensionarea cazului – și am aranjat cu el o întâlnire la sediul Guvernului, alături de măicuțele Inimii Neprihănite, Aristide Roibu și Cyrill Burgel. Întâlnirea a avut loc exact cum o plănuisem. Am stabilit, cu ei, principiile

medierii și am rugat-o pe Smaranda Enache să obțină acceptul actorilor din Secuime.

Ce a urmat găsim descris în Raportul lui Dan Oprescu²⁴⁶, subintitulat „Cu privire la participarea reprezentantului Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale la semnarea Protocolului de la Odorheiu Secuiesc din 15 decembrie 1997”. Umorul-ironia greu de concurat ale autorului m-au convins că merită să privim varianta prezentată de el.

„Raport cu privire la participarea reprezentantului DPMN la semnarea Protocolului de la Odorheiu Secuiesc, 15 Decembrie 1997 :

Raportez cu supunere Superiorilor mei²⁴⁷ :

În ziua de 15 Decembrie 1997 am participat la negocierea semnării unui Protocol la Odorheiu Secuiesc, județul Harghita, între (1) primarul municipiului Odorheiu Secuiesc, (2) consilierii locali, (3) Congregația Inimii Neprihănite, (4) Aris Industrie S.A. și (5) Basel Hilft. Întâlnirea a fost organizată de APADOR-CH și Liga Pro Europa. La invitația organizatorilor și cu aprobarea ministrului Tokay György, am participat la întrunire în calitate

246. Dan Oprescu fusese angajat de Tokay György în funcția de șef al Oficiului pentru romi din cadrul DPMN.

247. Acest text a fost trimis lui György Tokay pe faxul ministerului. Cum majoritatea covârșitoare a purtătorilor de funcții guvernamentale nu aveau nici umorul, nici adaptabilitatea fină a lui Tokay, în a-și stabili autoritatea în funcție de subaltern, formula de mai sus a provocat un mic scandal la Palatul Victoria. Dumitru Tinu, generalul grupului de anti-maghiari de la *Adevărul*, a trimis lui Tokay (la 27.03.1998) o scrisoare în care întreba „în ce condiții este posibilă integrarea unui funcționar guvernamental în acțiuni ale organismelor ce monitorizează activitatea Guvernului”. Iată și ce subtilă frază finală : „Vă rugăm să analizați, în consecință, dacă dl Oprescu a participat la o acțiune propagandistică îndreptată printre altele și împotriva Guvernului sau dacă autorii s-au folosit de faptul că și-a depășit competențele”.

de observator (ceea ce nu înseamnă că nu am avut un rol activ pe parcursul negocierilor).

Povestea începe în ziua de Duminică, 14 Decembrie 1997, la orele 14, când am plecat din București, cu o mașină Dacia 1300 a Comitetului Helsinki din România, împreună cu Renate Weber și Gabriel Andreescu (plus șoferul Cristescu de la APADOR). Am ajuns la Odorheiu Secuiesc la orele 20 și am tras la hotelul Târnava din centrul orașului. La orele 21 am avut o întâlnire de pregătire. Au participat : Gabriel Andreescu, Renate Weber, Smaranda Enache, Szokoly Elek și subsemnatul. S-au stabilit, în linii generale, programul de a doua zi, tactica de adoptat în cazul în care senatorul George Pruteanu ar dori să asiste la negocieri, modalitatea de desfășurare a întâlnirii etc. Am mers la culcare la 2 noaptea.

În dimineața zilei de luni, 15 Decembrie 1997, grupul menționat mai sus a vizitat clădirea din Cserehát. Senatorul Pruteanu, plus două echipe de televiziune se aflau deja acolo. Câteva observații personale : clădirea este imensă, situată pe un deal ce domină orașul, iar priveliștea este minunată. Mi s-a părut că :

(a) clădirea este supradimensionată (P+2) din multe puncte de vedere (e.g. : holuri extrem de spațioase, încăperi largi și înalte, scări interioare cu o vădită justificare estetic-arhitecturală etc.);

(b) nu cred că planul clădirii a fost efectuat avându-se în vedere destinația declarată a edificiului, aceea de a găzdui un așezământ pentru îngrijirea și educarea copiilor cu handicap. De pildă : (i) nu există lifturi, deși odăile în care se presupune că vor dormi copiii se află la etajul II ; (ii) nu există rampe pentru cărucioare, ci numai scări cu trepte înalte, pe care doar un adult sănătos și în putere le-ar putea urca și coborî fără dificultăți ; (iii) nu există săli speciale de tratament medical sau recuperatoriu, ci doar o cameră ce se spune că va deveni cabinetul medical ; (iv) nu există măsuri și instalații speciale de siguranță (e.g. : balustradele joase, ferestrele și ușile neasigurate etc.); (v) grupurile sanitare sunt construite în mod evident

pentru a fi folosite de adulți sănătoși, iar nu de copii, și cu atât mai puțin de către niște copii cu handicap fizic sau mental ;

(c) după părerea mea, clădirea este potrivită pentru un seminar teologic greco-catolic, eventual cu o mică anexă destinată copiilor orfani (iar nu cu handicap) ; dacă se admite rezonabilitatea unei asemenea destinații, atunci clădirea apare într-o lumină nouă și justifică în bună măsură frustrările comunității locale, frustrări exprimate de primar, de consilierii locali, de presa locală etc. ;

(d) existența pazei înarmate în clădire și în jurul edificiului este un factor suplimentar de tensiune între Congregație și comunitatea locală.

După vizitarea clădirii, ne-am îndreptat spre sala de festivități a Consiliului local, unde urmau să se desfășoare negocierile. Alături de cei invitați, s-au prezentat la întâlnire și reprezentanții presei centrale (TVR1, Mediafax etc.), ce-l acompaniau pe senatorul George Pruteanu. Pentru a forța prezența senatorului la negocieri, Congregația Inimii Neprihănite a anunțat că George Pruteanu face parte din delegația lor, lucru socotit inacceptabil de către consilierii locali. Spre a dezamorsa criza, organizatorii au hotărât ca la negocieri să participe doar părțile interesate, iar senatorul, presa centrală²⁴⁸, precum și presa locală (ce fusese inițial invitată²⁴⁹) să nu fie prezenți în sală. Senatorul s-a manifestat cu furie (nepuțincoasă), și este meritul lui Gabriel Andreescu de a-l fi dat afară, până la urmă, din încăpere.

Întâlnirea propriu-zisă a debutat la ora 11 cu o declarație de intenții a lui Cyril Burgel, reprezentantul Basel Hilft și finanțatorul construcției. El a adoptat un ton de împăciuire și chiar și-a cerut iertare pentru eventualele

248. Echipa de la TVR, studioul din Târgu-Mureș, s-a manifestat mizerabil. I-am scris o scrisoare colegului meu de GDS, Stere Gulea, plângându-mă de naționalismul reporterilor săi. Nu am primit, niciodată, nici un răspuns.

249. Invitată ca participantă la ostilități, nu ca presă.

inconveniente pe care le-ar fi adus comunității locale prin construirea așezământului.

În replică, primarul Jenő Szász a folosit un ton dur, cum că nu acceptă altă soluție decât răscumpărarea clădirii și trecerea ei în proprietatea Consiliului local Odorheiu Secuiesc.

Au urmat apoi nenumărate (și aproape cu neputință de descris) argumente și contra-argumente, dovedind : (i) lipsa de comunicare actualmente existentă între părți și (ii) faptul că nu se va putea ajunge la un compromis în probleme așa-zis ontologice, cum ar fi cele legate de proprietatea asupra terenului. Pe la 14 : 30, când spiritele erau destul de încinse, iar oboseala începuse să se arate la cei mai mulți dintre participanți, mi-am permis sa propun încheierea unui protocol care să recunoască existența unei platforme comune minimale, pe cinci puncte, și anume :

(1) limba maternă și religia copiilor ce vor avea de-a face cu așezământul nu vor fi schimbate ;

(2) vor fi angajate cu prioritate persoane din Odorheiu Secuiesc și din zonă ;

(3) copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc au prioritate ;

(4) numărul măicuțelor va rămâne între 10 și 20 ;

(5) constituirea unui grup de contact, care să supravegheze așezământul încă de acum (grup format din măicuțe, consilieri locali, dar și medici, contabili etc.).

Propunerea a fost primită cu oarece entuziasm de către părțile implicate, așa că am trecut imediat la formularea textului Protocolului. Personal, speram ca într-o jumătate de oră totul să fie gata, apoi se va ține conferința de presă, iar noi ne vom putea întoarce acasă la o oră rezonabilă. Din păcate, n-a fost să fie așa.

Prima formă a Protocolului a fost discutată și răsdiscutată, până când, din propunerile inițiale n-a mai rămas aproape nimic. În acel moment (pe la orele 16 : 30), Smaranda Enache mi-a mărturisit că ea nu crede că se va mai semna ceva, pentru că atmosfera semăna foarte bine cu cea de la alte negocieri (de la Târgu-Mureș), care

eșuaseră. Gabriel Andreescu și Renate Weber au reluat încercarea de a se ieși din noianul argumentelor sterile.

Parcă spre a compromite orice șansă de înțelegere, în acel moment primarul a înmănat finanțatorului (Cyrill Burgel) și reprezentantului Aris (pe numele său Roibu) o hârtie prin care îi anunța oficial că Primăria va începe acțiunea legală de răscumpărare a clădirii. Pentru a doua oară pe parcursul negocierilor, reprezentantul Basel Hilft s-a declarat profund jignit (și șantajat); prima oară fusese atunci când primarul a produs un lamentabil și foarte injurios protest al părinților copiilor cu handicap din Odorheiu Secuiesc. Până la urmă, Cyrill Burgel n-a mai putut fi reținut de nimeni (nici de Gabriel Andreescu, nici de măicuțe, nici de mine) să rămână în sală; a plecat și a dat o declarație presei (care aștepta de la prânz în fața ușii, și care va continua să aștepte acolo până după 18 : 30), cum că nu va mai finanța terminarea lucrărilor la clădire (pentru că se presupune că ar mai fi nevoie de circa un milion de dolari).

Din acest moment, am observat o schimbare de atitudine, atât la primar, cât și la consilierii locali. Până atunci, unii dintre aceștia adoptaseră o poziție extrem de rigidă; de pildă, ei insistau ca viitorii angajați ai așezământului să fie doar din Odorheiu Secuiesc și din zona Odorhei, iar nu din Odorheiu Secuiesc și din zonă, cum propuneau călugărițele. Pentru mine a devenit limpede că, până să se teamă de românizare etc., consilierii doreau doar să evite prezența unor persoane (fie ele și de naționalitate maghiară) din Miercurea-Ciuc. A fost nevoie de întreg talentul acrobatico-negociatoristic al lui Gabriel Andreescu, Renate Weber și Smaranda Enache pentru a calma spiritele – ce se încinseseră din nou.

După șapte ore de negocieri epuizante, aproape cu disperare, am făcut o ultimă propunere: punctele din platforma minimală asupra cărora existau divergențe să fie pur și simplu scoase din text, iar eventualele rezerve să fie menționate când se va semna forma finală a Protocolului. După încă o perioadă de agonie (fără extaz), așa s-a și

întâmplat, iar Protocolul poate fi citit în anexa acestui raport. O mențiune specială s-ar cuveni făcută asupra punctului 1 ; au existat următoarele variante :

(a) Beneficiarii sunt copiii cu dificultăți și handicap din Odorheiu Secuiesc și din zona Odorhei (varianta Consiliului local) ;

(b) Beneficiarii sunt copii cu dificultăți. Copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc și din zonă au prioritate (varianta Congregației) ;

(c) Beneficiarii sunt copiii cu dificultăți. Copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc și din zonă au prioritate. Procentul copiilor cu handicap în cadrul categoriei copiilor cu dificultăți va fi stabilit ulterior, de către o comisie de specialitate (medici, asistenți sociali, măicuțe, autorități locale și județene etc.). Aceasta era varianta mea.

Nici una dintre cele trei variante de mai sus n-a întrunit acordul părților ; în această nouă situație de criză, Gabriel Andreescu a propus actuala formulare a punctului 1, formulare care a fost – nu foarte ușor – acceptată până la urmă.

Trebuie să mărturisesc aici că, în acele momente, a fost nevoie uneori ca moderatorii să cam ridice tonul la părțile angajate în negocieri. Până și eu mi-am permis o dată să bat cu pumnul în masă (desigur, pe jumătate în glumă). În cele din urmă, Protocolul a fost semnat (era trecut de ora 18), și a urmat o scurtă conferință de presă, în fața unor jurnaliști oboșiți și foarte frustrați.

Aproape împleticindu-ne, ne-am dus să mâncăm ceva, apoi ne-am despărțit de cei de la Liga Pro Europa (care au plecat la Târgu-Mureș), iar noi, în aceeași formație, ne-am îndreptat spre București, unde am ajuns, cu peripeții, la orele 4 în dimineața zilei de Marți, 16 Decembrie 1997.

Sunt foarte multe alte amănunte pe care nu le-am trecut în acest raport, dar pe care le pot povesti, dacă există interes pentru așa ceva.

Dincolo de raportul propriu-zis, mi-aș permite, cu toată umilința, o seamă de considerațiuni :

Odorheiu Secuiesc are o populație secuiască de peste 95% ; este vorba despre o comunitate foarte conservatoare și foarte mult centrată pe interese strict locale. Localnicii sunt extrem de suspicioși față de cei din afara zonei Odorhei. De asemenea, ca o reacție de autoapărare, ei sunt foarte mândri de statutul lor și al orașului lor, deși acestea se întemeiază pe izolare. Subzistă încă resentimente împotriva orașului Miercurea-Ciuc, declanșate de când Miercurea-Ciucului a devenit reședință de județ.

Pe de altă parte, Congregația Inimii Neprihănite nu a înțeles, până acum, specificul comunității locale în mijlocul căreia va trebui, eventual, să-și desfășoare activitatea și să-și ducă viața.

Impresia mea, ca nespécialist, este că ambele părți în conflict au făcut erori, inclusiv juridice, foarte mari ; totuși, cred că fostul primar și fostul Consiliu local au greșit mult mai mult și mult mai adânc. Măsura în care fostul primar și fostul Consiliu local au greșit din prostie, nepricepere sau din pricina corupției (bani, călătorii în Occident etc.) nu o pot aprecia, în actuala fază a cercetării.

Am impresia, de asemenea, că poziția Congregației este mult mai solidă, actualmente, decât cea a Consiliului local. Evident, nu pot să prezic ce se va întâmpla peste 5-6 ani, când problema juridică își va fi aflat, să sperăm, rezolvarea definitivă. Ceea ce pot spune însă cu certitudine este faptul că un asemenea focar de infecție poate molipsi ansamblul corpului social și amenință să compromită – precum evenimentele de la Târgu-Mureș din 1990 – pentru încă un deceniu eforturile României de integrare euro-atlantică.

Câteva ceasuri petrecute în secuime te pot repede îmbolnăvi de scenarită ; fie-mi, dar, îngăduit și mie să-mi permit câteva speculații :

O chestiune esențialmente locală, parohială chiar, inițial neînsemnată, a fost transformată – probabil de către profesioniști – într-o diversiune care amenința să compromită imaginea secuimii, a maghiarimii din România și chiar a României. Scopul pare să fie întreruperea actualelor tentative

de integrare euro-atlantică, precum și o apropiere de zona de interese, influență și dominație a fostului Imperiu Sovietic. Drama (câteodată comedia) ce se derulează acum la Odorheiu Secuiesc este aceea a unei comunități extrem de centrate asupra unor probleme strict locale, ce se vede folosită de anumite grupuri de interese drept imagine a ungerimii din România.

Impresia mea este că măicuțele Congregației sunt de față, dar o față foarte convenabilă. Imaginea promovată este cam următoarea: bestiile de secuți nu le lasă pe bietețele măicuțe să aibă grijă de orfani și copii cu handicap, pentru că secuții sunt unguri, iar ungurii sunt șovini, antiromâni și, în genere, lipsiți de inimă (din moment ce vor să le alunge pe seraficele calugărițe ale Congregației Inimii Neprihănite).

Rezolvarea tensiunilor actuale nu-i o chestiune juridică sau morală, ci o problemă eminentă politică, ce nu privește doar UDMR, ci toate forțele democratice din România. După părerea mea, chestiunea de la Odorheiu Secuiesc este foarte gravă și nu mai suferă amânare. După părerea mea, actualul Protocol n-a făcut decât să mai cumpere ceva timp, dar nu prea mult. În nici un caz nu-i vorba de trei luni; mai degrabă, de trei săptămâni (adică până după sărbătorile de iarnă).

Consider ca o primă urgență să li se asigure secuilor ajutorul pentru o abordare profesionistă a situației (juridic, psihologic, politic etc.), deoarece impresia mea este că de partea cealaltă se află profesioniști relativ înalt calificați (și având, în mod evident, la dispoziție sume considerabile de bani).

De aceea, vă rog să luați în considerare cele câteva modeste propuneri de mai jos:

(1) Detașarea de urgență, pe lângă Consiliul local și primar, pentru o perioadă de cel puțin 90 de zile, a două persoane: (a) un jurist experimentat, eventual însoțit de o echipă corespunzătoare pentru cercetări legislative și (b) un specialist în conflict management. Plata acestor

specialiști s-ar putea face și din surse externe, pe care le-am identificat.

(2) Un audit al finanțelor municipiului Odorheiu Secuiesc, împreună cu o cercetare asupra situației financiare a membrilor fostului Consiliu, precum și a fostului primar.

(3) Audit la firma Aris Industrie în legătura cu construcția în cauză (și, desigur, nu numai cu ea). Subliniez faptul că Roibu mi s-a părut sensibil la argumente raționale, ceea ce ar putea semnala și faptul că s-ar cam teme de o purecare a hârtoagelor afacerilor sale. În același timp, cum eu cred că avem de-a face cu profesioniști, șansele de a găsi ceva necurat acolo sunt foarte reduse.

(4) Sesizarea autorităților competente (cum ar fi, de pildă, Garda Financiară) în legătură cu eventualele neregularități sau ilegalități legate de clădirea din Cserehát.

S C E N A R I U (non-S.F.)

Îmi pot imagina că ar fi vorba de banii fostei Securități, sau pur și simplu de bani murdari etc. Banii vin din Elveția, să spunem, și în scripte apare că pentru clădire s-ar fi cheltuit 7 milioane de dolari. Să mai presupunem că, în realitate, construcția a costat doar 5 milioane de dolari. Avantaj imediat: 2 milioane de dolari. Să mai presupunem că acea clădire nu a fost construită spre a adăposti copii cu handicap, ci e vorba, în realitate, de un seminar greco-catolic. Să mai presupunem că Vaticanul este dispus să mai plătească vreo 5 milioane de dolari pentru clădire, dacă greco-catolicii devin proprietari de drept (ceea ce s-a și întâmplat, sub forma unei donații dinspre Aris către Congregație). Avantaje: se spală banii murdari și se mai și câștigă pe deasupra câteva milioane bune de dolari.

Dan Oprescu
București, 16.XII.1997”.

Nici măcar istorisirea lui Dan Oprescu, atât de bun povestitor, nu a putut surprinde extremul dramatism al întâlnirii înainte de propunerea de a elabora un document

final. Eram cinci inși pe postul de „negociatori”, câte unul lua conducerea ostilităților, se plia cât putea pe atitudinile divergente... Belligeranții țineau frâna apăsată până la maximum. Un pas, doi pași, când să notăm progresul, poc ! , cineva ne lovea parcă în moalele capului, trimițându-ne la punctul de pornire. Când unul pierdea orice cale de ieșire intervenea altul, o lua de la alt punct... și așa au trecut orele. Norocul nostru, am fost cinci.

Nu știu ceva care să epuizeze psihic cum s-a întâmplat cu negocierea aceea de Sisif. Propunerea lui Dan Oprescu a avut un rol hotărâtor. Când nu se mai întrevedea nimic, a trecut la tablă să însiruie punctele declarației comune. De acolo, aerul lui de miștocar a dominat atitudinile persoanelor care radicalizau lucrurile și pentru că prea se luau, fiecare, în serios.

Un alt element important : scoaterea afară a lui Pruteanu. Dacă ar fi fost și el prezent, întâlnirea s-ar fi transformat într-un eșec anunțat. Antimaghiarul de serviciu forțase nota și rămăsese în sală, deși i se spusese că nu e loc de el. Măicuțele îl trăgeau pe scaun... A fost nevoie de totală intransigență ca să cedeze și să tragă ușa la plecare.

Cum s-a spus, la final a ieșit un document minuscul, semnat și el cu amendamente. Nu reprezenta propriu-zis o înțelegere. Pe baza lui nu s-a putut obține o „soluție” asumată de toate părțile. Negocierea inițiată de APADOR-CH și Liga Pro Europa nu a contat prin asta mai puțin. Separarea pașnică a împričinaților a fost ca o lopată de nisip peste cărbunele încins. Încet, încet, miza naționalistă a murit. Nici astăzi nu a fost rezolvat întregul litigiu de la Odorheiu Secuiesc. Dar el rămâne unul printre zecile de mii.

Am reprodus și scenariul non-S.F. al lui Dan Oprescu. În investigația făcută cu luni în urmă descoperisem și notasem, în raport, multe lucruri nefirești. Unele țineau de dimensiunile și arhitectura clădirii, discordante cu scopul declarat al așezământului. Apoi, modul în care proprietarii tot creșteau cu trecerea timpului valoarea construcției : constructorul indica 4,8 miliarde lei, Basel Hilft o echivala

cu 4 milioane dolari în 1996, cu 5 milioane dolari în martie 1997 și 6 milioane dolari în mai 1997. (O expertiză cerută de Consiliul local al Odorheiului Secuiesc evaluase investiția la 3.322.023 dolari.)

La asta se mai adaugă demisia președintelui Basel Hilft, Martin H. Burckenhardt, a cărui scrisoare din 9 mai 1997 nota „multe motive care [îl] forțează să se dea la o parte de asumarea oricărei responsabilități juridice a Basel Hilft”.

Dar la *bonne bouche* trebuie păstrată pentru sfârșit. Omul de afaceri Aristide Roibu a fost ales deputat pe lista PDSR devenind, în anul 2000, președintele Comisiei juridice a Camerei Deputaților.

*

Cineva, în cunoștință de cauză, îmi spunea că din toată povestea asta lipsesc antecedentele care au pregătit reacțiile – fără doar și poate condamnabile – ale actorilor locali: chestiunea Episcopiei Ortodoxe din Miercurea Ciuc, Cazarma de Jandarmi din Odorhei etc. După cum lipsește și continuarea poveștii, situația de astăzi de la Cserehat, care nu face decât să confirme justetea temerilor localnicilor. Rețeta modificărilor demografice este infailibilă. Impresia lăsată după lectura acestor două ultime capitole, pe care i le oferisem la lectură, era frustrantă. Mai degrabă condamnarea fraierilor de la Odorhei, decât a șmecherilor de la București²⁵⁰. Ar fi fost interesantă și analizarea conflictului ulterior dintre Roibu și Burgel, fondul adevărat al acestui conflict, mi-a spus el.

I-am înțeles frustrarea, dar am o perspectivă diferită. Dincolo de fraieria unora și șmecheria altora, conflictul de la Odorhei Secuiesc ridică o chestiune de fond: raportul dintre drepturile individuale și cele colective. Ei bine, nu poți apăra până la sfârșit rațiunea drepturilor comunitare, dacă nu ești pregătit să le indici cu fermitate

250. Dat fiind faptul că și călugărițele, și Roibu erau, de fapt, din capitală.

și limitele. Limita care trebuia invocată cu fermitate, în acest caz, era precedența drepturilor individuale.

Controlul conflictelor

Două cuvinte, în acest context, despre rezolvarea conflictelor. După 1990, s-au desfășurat în România mai multe inițiative având ca temă controlul conflictelor. Au venit organizații, au fost aduși experți, s-au derulat ateliere... Nu știu însă nici un caz în care o echipă cu diplomă de „negociator” să fi dus la stingerea vreunui conflict aici acasă. (Nu doar pentru că îmi lipsește informația.) E foarte bine ca astăzi să fie mai mulți oameni capabili să acționeze, în *principiu*, în situații de confruntare. Numai că actorii în dispută la noi sunt încă prea puțin dispuși să gândească situația în termenii unui compromis. Deci, în termeni de negociere. Ideea de bază a rezolvării conflictelor este introducerea „unui al treilea actor”, absolut neutru, care să faciliteze compromisul între părți. Neutralitatea ar fi condiția acceptării mediatorului. Numai că problema primă, în această fază de (i)maturitate, nu este atât acceptarea unui al treilea actor, ci acceptarea jocului care pune împlicinații la masă.

Iată de ce, dacă în acești ani s-au diluat, stins ori prevenit conflicte, aceasta s-a făcut impunând, influențând părțile să accepte ceea ce, cu a lor voință, nu ar fi acceptat. „Al treilea actor”, dacă a intervenit cu succes, a făcut-o venind nu cu neutralitatea lui, ci cu un capital care a contat în desfășurarea mai largă a jocului.

36. Scrisorile către UDMR

Au fost momente când atitudinea liderilor UDMR anunța prejudicii importante pentru toți jucătorii implicați în contencios. Așa am ajuns să adresez acestor lideri, de câteva ori, scrisori deschise. Să faci apeluri publice presupune să invoci un capital pe care, cei în cauză ori „cei care privesc” la evenimente ți-l recunosc. Aflat în totalitate în afara limbii și culturii maghiare – spre deosebire de Smaranda Enache – liderii maghiari nu aveau de ce să mă perceapă drept un martor competent al destinului lor. De un asemenea procedeu trebuia făcut uz cât mai rar. Dar, așa cum spuneam, fenomenul „de lentilă” al presei maghiare ori calificativul de „promaghiar” al Smarandei, al Doinei Cornea și al meu, în opinia publică românească, participa la miză. Am considerat firesc să se amintească liderilor maghiari că sunt responsabili pentru tot ce se întâmplă în țara asta, nu numai pentru felia lor identitară. În ceea ce privește motivația apelurilor, scrisorile deschise – sau adresate numai organismelor de conducere ale UDMR, ceea ce se recunoaște după stil – vorbesc ele singure.

„23 august 1996

Apel către liderii

Uniunii Democrate Maghiare din România

Cu câteva zile în urmă, MAE român și MAE ungar au anunțat progrese decisive în definitivarea textului Tratatului de bază dintre cele două țări. Este vorba, în principal, de acceptarea, de către Partea română, a includerii Recomandării 1201 între documentele cărora Tratatul urmează să le dea forță juridică și de acceptarea, de către Partea ungară, a unui enunț confirmând că Recomandarea 1201 nu se referă la drepturi colective și nu obligă la acordarea autonomiei teritoriale și a statutului special minorităților naționale.

În legătură cu înțelegerea astfel anunțată, liderul UDMR, Béla Markó a exprimat opinia că Tratatul dintre România și Ungaria nu ar trebui semnat înainte de alegeri. Recent, Consiliul operativ al UDMR a decis să facă presiuni asupra celor două guverne, pentru a se adopta un alt text care să reflecte ansamblul solicitărilor din Programul UDMR.

Neparticiparea UDMR la ultimele discuții între reprezentanți ai forțelor politice din România pe marginea actualelor progrese privind definitivarea Tratatului dintre cele două țări întărește sentimentul opiniei publice privind împotrivirea conducerii UDMR la compromisul realizat.

Acesta este contextul în care îmi permit să atrag atenția liderilor UDMR că semnarea unui Tratat de bază constituie un pas meritos pentru România și Ungaria, ducând la creșterea prestigiului lor internațional. Importanța semnării Tratatului de bază pentru stabilitatea în regiune și pentru poziția celor două țări în raport cu procesele de integrare paneuropene nu mai are nevoie de a fi accentuată.

În plus, transformarea Recomandării 1201 într-un document cu forță juridică, în urma ratificării Tratatului, va avea efecte directe și pozitive asupra evoluției drepturilor minorității maghiare, în special în domeniul utilizării limbii materne în administrație. Interpretarea Recomandării 1201, ca neimpunând recunoașterea drepturilor colective, autonomiei teritoriale și statutului special, nu face decât să pună în lumină substanța reală a reglementărilor acestui document. Ameliorarea cadrului politico-juridic privitor la protecția minorităților naționale, în România și Ungaria, în urma semnării Tratatului de bază nu înseamnă în nici un fel înghețarea dezbaterii interne privitoare la asigurarea unui cadru optim de existență a minorităților.

Aș adăuga, privitor la importanța actualelor înțelegeri între MAE român și MAE ungar, efectul lor pozitiv asupra relațiilor dintre români și maghiari, marginalizarea extremismului-naționalist din viața politică a țării.

Iată de ce, luând cunoștință de actuala reticență a conducerii Uniunii Democrate Maghiare din România,

fac apel la liderii acesteia să nu obstrucționeze, ci din contră, să sprijine finalizarea cât mai rapidă a Tratatului dintre România și Ungaria. Eventualul impact asupra campaniei electorale, la care s-a făcut referință, nu este în nici un caz un criteriu de importanță comparabilă cu Tratatul dintre cele două țări. Analiza rațională a avantajelor definitivării Tratatului de bază în actuala formă, respectul față de valorile drepturilor omului și ale minorităților, față de înțelegerea și buna conviețuire, responsabilitatea față de situația maghiarilor din România și față de întreaga societate românească impun liderilor UDMR să fie prietenii, și nu inamicii actualului proces.

Gabriel Andreescu”

*

Criza din cadrul coaliției guvernamentale de la jumătatea anului 1997 a fost întâmpinată, inițial, printr-un apel adresat președintelui Constantinescu și celorlalți principali lideri politici. Scrisoarea deschisă – semnată la 22 septembrie 1997 și de Doina Cornea – avea ca motivație „temerea... că în fața acestei campanii concertate [naționaliste], ați putea da înapoi. Este sentimentul că, mai mult decât oricând, coaliția guvernamentală se află în pericol, iar țara, în fața unei perioade de instabilitate – cu toate consecințele unei astfel de situații”²⁵¹. La nici trei luni de zile, situația cerea ca un alt apel să fie adresat Consiliului Reprezentanților Unionali :

„12 Decembrie 1997

Scrisoare deschisă adresată
Consiliului Reprezentanților UDMR

Stimați membri ai Consiliului Reprezentanților UDMR,

251. Aș mai da un citat : „Continuarea reformei economice, dar și a celei legislative, incluzând reforma din domeniul drepturilor minorităților, constituie o obligație de la care nu aveți dreptul să dați înapoi. Totul a dovedit ca singură cale rațională, capabilă să transforme România într-un partener demn al națiunilor europene, calea pe care s-a mers până acum. Orice îndoială este absurdă”.

Știm că între competențele Consiliului Reprezentanților UDMR intră stabilirea politicii Uniunii Democrată a Maghiarilor din România. Cunoaștem că această putere există și în fapt, nu numai în principiu, pe hârtie, confirmând natura democratică a organizației. În virtutea competențelor pe care le aveți, ne adresăm dumneavoastră, preocupați de posibilitatea ca în timpul întâlnirii din 13-14 decembrie 1997, Consiliul să decidă ieșirea UDMR de la guvernare.

Asupra contextului, și dumneavoastră, și noi avem – suntem convinși – aceeași înțelegere. Curentul naționalist din cadrul coaliției majoritare a dus la votarea de către Senat, după o campanie susținută luni de zile, a unor limitări ale educației în limba maternă privind «Istoria românilor» și «Geografia României» și cu privire la învățământul universitar. În acest mod s-a încălcat Protocolul semnat la data de 3 decembrie 1997, între liderii PNȚCD, USD, PNL și UDMR, deși nu trecuse nici măcar o săptămână de la încheierea lui. Decizia UDMR de suspendare politică a miniștrilor săi a răspuns, desigur, erodării complete a ideii de înțelegere politică. Rămâne întrebarea dacă este cazul să se meargă mai departe, până la ieșirea UDMR de la guvernare.

Noi credem că prezența UDMR la guvernare este spre binele României și servește comunității maghiare. Consecințele plecării UDMR ar fi grave și imposibil de evitat :

- o victorie a forțelor ultranaționaliste din România, întărirea grupării PDSR-PRM-PUNR-PSM ;

- fragilizarea completă a actualei coaliții, alături de pierderea unor prețioase resurse umane ;

- deteriorarea gravă a șanselor de integrare a României în structurile euro-atlantice (o deziluzie, pe linia experiențelor traumatizante din anul 1990 și după ce lumea începuse să vorbească despre modelul de reconciliere etnic românesc ar da o lovitură întregii societăți, majoritarilor și minoritarilor în egală măsură) ;

– erodarea întregului sistem de protecție a minorităților din România ;

– afectarea relațiilor dintre România și Ungaria.

Iată de ce forțele politice conștiente, raționale și responsabile, maghiare și românești, au datoriat să evite criza, acționând până în ultima clipă. Această ultimă clipă înseamnă epuizarea tuturor etapelor care transformă un proiect în lege : votul din Senat, din Camera Deputaților, Comisia de mediere, promulgarea de către Președinte.

În ceea ce privește proiectul de lege a învățământului, el se află încă în prima fază a votului din Senat. Intervenția din 10 decembrie a Președintelui României, Emil Constantinescu, care a întărit Protocolul semnat la 3 decembrie de către liderii formațiunilor coaliției majoritare, constituie încă un argument al nevoii de cooperare între diferitele forțe politice pentru asigurarea unei educații fără restricții în limba maternă a persoanelor aparținând minorităților naționale. Desigur, acest lucru nu ar fi posibil fără participarea UDMR la guvernare.

Iată de ce facem un apel Consiliului Reprezentanților să reflecteze asupra tuturor implicațiilor hotărârii pe care o va lua și așteptăm reconfirmarea participării UDMR la guvernare.

Gabriel Andreescu
Doina Cornea
Smaranda Enache
Renate Weber”

*

Nu a trecut nici măcar un an până la o nouă criză majoră. CRU s-a întrunit iarăși să decidă ieșirea – sau nu – a UDMR de la guvernare. Executivul adoptase o Hotărâre referitoare la universitatea maghiaro-germană ca o propunere de compromis între maghiari și ceilalți membri ai coaliției. Numai că, în termenii stricți ai deciziei anterioare a CRU, UDMR ar fi trebuit să părăsească guvernarea.

„2 septembrie 1998

Către membrii
Consiliului Reprezentanților UDMR

Asistăm de mai bine de un an la presiunile politice care au drept scop scoaterea UDMR de la guvernare și care par aproape de succes. În acest context, Hotărârea Guvernului privind inițierea procedurii de înființare a Universității de stat multiculturale în limbile de predare maghiară și germană «Petőfi-Schiller» schimbă situația întrucât :

1) Întărește Ordonanța de urgență nr. 36, prin punerea în aplicare a art. 123, punctul cel mai sensibil al Ordonanței ;

2) Face pasul practic de înființare a unei universități în limba maternă (faptul că sunt două limbi materne, și nu una are mai puțină importanță), în condițiile legislative specifice creării unei astfel de universități.

Hotărârea Guvernului apare într-o situație cu atât mai delicată cu cât iese în întâmpinarea unui comunicat CRU imposibil de realizat în termenii săi stricți. Într-adevăr, votarea unei legi trecute prin Senat presupune adoptarea proiectului în Camera Deputaților, iar apoi un proces de negociere care se termină cu votul în Camerele reunite. Era imposibil, în aceste condiții, să se poată adopta proiectul de lege privind amendarea și completarea Legii învățământului 84/1995 până la sfârșitul lunii septembrie. În acest sens, am interpreta Hotărârea Guvernului din 30 septembrie drept un punct important în satisfacerea ultimei decizii a CRU în *spiritul ei* – deși, evident, nu și în litera acesteia.

Acum, Consiliul Reprezentanților UDMR se află în situația de a decide dacă pasul făcut de Guvern este compatibil cu voința exprimată de CRU la ultima sa întrunire (ceea ce credem că este cazul, dacă citim comunicatul CRU în *spiritul său*) sau nu este compatibil (ceea evident se întâmplă, dacă citim comunicatul CRU în litera sa).

Ca militanți pentru reconcilierea româno-maghiară, ne permitem să vă trimitem această scrisoare, în speranța că decizia Biroului Executiv al UDMR va avea un rezultat benefic pentru cele două comunități. Una dintre temerile noastre este că, prin ieșirea UDMR de la guvernare, după ce Guvernul a făcut pasul amintit, întreaga responsabilitate a consecințelor va cădea pe umerii UDMR. Va fi ușor să se susțină că CRU a făcut o cerere imposibilă – votarea legii până la 30 septembrie – și că actualul Guvern a mers mai departe decât toți predecesorii săi. Va fi greu după aceea să se argumenteze că «partenerii români» refuză să accepte solicitările maghiarilor, ori că nu au existat astfel de parteneri. Cunoaștem, desigur, felul jignitor în care au acționat până acum membrii coaliției majoritare, dar ceea ce contează în final sunt, se știe bine, documentele.

Dar dacă din nou Hotărârea Guvernului va fi răsturnată de către Parlament? Desigur, lucrul este posibil. Ajungerea la acest rezultat va demonstra că spiritul de negociere, raționalitatea UDMR au rezistat în cele mai grele condiții, în timp ce partenerii de coaliție s-au comportat constant în afara bunei credințe. Pe un atare fundal, minoritatea maghiară va fi într-adevăr legitimă să susțină autodeterminarea internă drept unica soluție de «salvare», de afirmare a identității ei – de vreme ce în «ceilalți» nu poți avea nici un fel de încredere²⁵².

Iată de ce facem un apel Consiliului Reprezentanților UDMR să ia o decizie cât mai echilibrată, care să ofere o șansă promovării intereselor minorității maghiare și, prin asta, și a intereselor majorității.

Cu prietenie,
Smaranda Enache/ Liga Pro Europa
Gabriel Andreescu/ Comitetul Helsinki”

252. Acest punct arată că eram atât de preocupați de vreo eventuală hotărâre negativă a CRU, încât am folosit ideea autodeterminării interne ca pe o găselniță în stare să înfrângă și inimile cele mai furioase.

*

În sfârșit, au existat scrisori destinate competiției din interiorul UDMR, cu cele două principale grupări, „moderați” și „radicali”. Ele nu mai erau împinse în arena publică spre neplăcerea tuturor liderilor maghiari, pentru care însemnau un context incomod. Ci erau chiar dorite de moderați, ale căror principii noi le susțineam deschiși. O mostră :

„București, 15 Mai 1999

Simate Domnule Președinte,

Stimați Participanți la Cel de-al VI-lea Congres al UDMR,

Mulțumind pentru invitația făcută, de a participa la Cel de-al VI-lea Congres al UDMR, trebuie să îmi exprim părerea de rău de a nu putea fi alături de dumneavoastră. Dar, dacă nu mă aflu acolo fizic, voi încerca să fiu prin câteva cuvinte.

Nu știu dacă perioada dintre Congresul al V-lea și cel de-al VI-lea a fost perioada în care UDMR să fi elaborat cel mai mult. În care UDMR să fi cerut cel mai mult. În care UDMR să se fi exprimat cel mai mult. În schimb, sunt sigur de aceasta, este perioada în care UDMR a realizat cel mai mult.

Unii dintre dumneavoastră își amintesc, cred, cu nostalgie, de timpul eroic al demonstrațiilor tăcute. Poate unii simt o mândrie invocând trimiterea tinerilor pe biciclete la Strasbourg, pentru a protesta împotriva legii PDSR-iste a învățământului. Și ce mai mare dovadă de forță și de unitate ar putea fi dată, decât strângerea unei jumătăți de milion de semnături pentru susținerea unui proiect de lege ?

Amintesc de toate acestea, închipuindu-mi dificultatea trecerii de la *perioada eroică* a UDMR la perioada propriu-zis *politică* a formațiunii. Cred că participarea autentică la viața politică cere mai puțină bravură, dar mai multă răbdare. Uneori, o insuportabilă răbdare. Ea face apel mai puțin la fermitatea dreptății și implică știința

nuanțată a compromisurilor. Participarea la autentică viață politică te obligă să părăsești confortul unității comunitare. Îți solicită inteligență, pentru a descurca izele încurcate ale intereselor comunității tale, dar și a unor interese exterioare. La sfârșitul mandatului politic va fi mai puțin probabil să primești onoruri. Dar te poate aștepta mulțumirea ca la finele carierei tale de lider politic să arăți că noile generații au mai multe drepturi, au mai multe libertăți, au mai multe șanse. Ca erou, poți să susții: am vrut, am luptat, nu s-a putut. Omul politic nu se poate retrage în subterfugiul consecvenței pierzătoare.

Ce a reușit UDMR între ultimul Congres și cel de astăzi? Este suficient, și bine, repet, să fie enumerate condițiile de existență ale minorității maghiare în 1996 și acum, în 1999. Lista schimbărilor în mai bine e lungă. Pentru această listă, vă rog să primiți toate felicitările mele.

Succes!

Gabriel Andreescu”

Astfel de scrisori erau citite la tribună. Problema, în mai 1999, era să arăți evidența: participarea la guvernare a adus avantaje comunității maghiare. Altfel spus, strategia aripii Béla Markó a fost cea corectă. În lipsă de altceva, astfel de scrisori cu evaluări ușor de decodat se adunau pe cântarul persuasiunii la Congres. La puțin timp, o cercetare făcută de Centrul de cercetare a relațiilor interetnice de la Cluj, condus de Marius Lazăr și István Horváth, a venit cu rezultate incontestabile. Într-o porție substanțială, populația maghiară considera intrarea UDMR în Guvern drept aducătoare de beneficii²⁵³. Béla Markó își merita victoria.

253. Irina Culic, István Horváth, Cristina Raț, „Modelul românesc al relațiilor interetnice reflectat în «Etnobarometru»”, în Lucian Năstasă, Levente Salat (coord.), *Relații Interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2000.

PARTEA A III-A – EPOCILE

37. Declarația de la Cluj și devoluția Transilvaniei

„La 16 iunie a.c. [1989, n.m.], au avut loc la Budapesta funerariile oficiale ale conducătorilor revoluției maghiare din 1956 – Imre Nagy, Géza Losonczy, Pál Maléter, Miklós Gimes și József Szilágyi, executați de Guvernul Kádár la 27 iunie 1958 (Géza Losonczy a murit în închisoare).

Aceste funerarii au fost impuse actualului Guvern maghiar de către opinia publică din această țară și ele au fost organizate exclusiv de opoziția națională, în principal de Forumul Democrat Maghiar, formațiunea politică cea mai importantă sub aspect numeric a opoziției din Ungaria.”

În afară de persoane sau organisme naționale maghiare, au fost invitate să participe și o serie de delegații străine. Este de notat că Partidul Muncitoresc Socialist Ungar (P.C.) n-a fost invitat, nepermițându-i-se prezența ca atare la ceremonie. Pe de altă parte, statul a fost reprezentat de primul-ministru și de președintele Parlamentului, ambelor organisme permițându-li-se să depună și coroane de flori. În ajun, într-un comunicat comun, Guvernul și Parlamentul au consacrat pentru prima dată în mod oficial termenul de „revoluție”, vorbind despre evenimentele din 1956.

„Invitând la ceremonii pe ambasadorii acreditați la Budapesta, organizatorii au specificat însă că nu invită ambasadorii a patru țări : China, Coreea de Nord, Albania și România. În schimb, românii – nu statul sau regimul din România – au fost reprezentați de două delegații distincte : prima, a organizației refugiaților români din Ungaria, «România liberă» ; cealaltă, formată dintr-un grup compus din șase români stabiliți în Franța, Germania și Elveția, invitați ai Forumului Democrat Maghiar. Ambele

delegații românești au depus coroane de flori: cea a «României libere» a fost depusă la picioarele sicriilor celor calificați a fi eroii revoluției maghiare din 1956 de către doi dintre actualii conducători ai organizației, Doru Staicu și Emil Iovănescu; coroana opozanților români stabiliți în Occident, care purta o panglică cu tricolorul românesc pe care stătea scris «În numele prieteniei româno-maghiare», a fost depusă de Stelian Bălănescu, Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Ion Vianu și Dinu Zamfirescu.”

Acest pasaj a apărut, sub titlul „Corespondență de la funeraliile lui Imre Nagy”, într-un număr al revistei *Dialog* din 1989. L-am reluat, întrucât spune multe: despre nivelul atins de opoziția de la Budapesta – care putea să nu admită Partidului Muncitoresc Socialist Ungar depunerea de flori la mormântul lui Imre Nagy; despre așezarea României, în 1989, într-un șir de patru țări, alături de China, Coreea de Nord și Albania; despre existența unei grupări de exilați în Ungaria. Dar și despre cei câțiva emigranți români stabiliți în Occident, foarte activi: Stelian Bălănescu, Mihnea Berindei, Ariadna Combes (fiica Doinei Cornea), Ion Vianu și Dinu Zamfirescu, care făceau în 1989 un gest de mare valoare simbolică pentru ideea solidarității dintre români și maghiari. Nu doar că au participat la comemorarea eroilor revoluției maghiare. Ci și: „Astăzi, 16 iunie 1989, o dată cu celebrarea funerariilor victimelor represiunii revoluției maghiare din 1956, eveniment de o deosebită importanță pentru toate popoarele Europei și în special pentru cele care mai trăiesc încă sub dictaturi comuniste, a avut loc o întâlnire între membri ai Forumului Democrat Maghiar și români, semnatari ai următoarei DECLARAȚII...”.

Așa începea documentul care a devenit cunoscut sub numele „Declarația de la Budapesta” și care a fost semnat de cei cinci, cărora li s-a adăugat Mihai Korne și câțiva maghiari cu rol interesant în evoluția ulterioară a Ungariei: László Antal G., Júlia Balogh, Gáspár Biró, Sándor Csóori, Lajos Für, Mária Illyés, Géza Jeszenszky, Gyula

Keszthelyi, Gyula Kodolányi, Gusztáv Molnár. Ideile Declarației au o modernitate care explică și rezistența lor în timp : soluționarea conflictelor nu poate veni, în nici un caz, din schimbarea frontierelor, ci din schimbarea rolului lor ; îmbunătățirea relațiilor româno-maghiare va avea loc în perspectiva procesului de restructurare democratică general-europeană ; Transilvania a fost și este un spațiu de complementaritate și trebuie să devină un model de pluralism cultural și religios ; dreptul la reprezentare politică autonomă și la autonomia culturală a fiecărei națiuni trebuie garantat ; trebuie asigurată reînființarea universității maghiare din Cluj.

Nici una dintre temele Declarației din 1989 nu era mai puțin prezentă, mai puțin legitimă sau mai puțin pusă în discuție la zece ani scurși de la revoluție. Între timp, Lajos Für devenise ministrul Apărării, iar apoi fusese marginalizat din viața politică ; Géza Jeszenszky trecuse prin poziția de ministru de Externe, pentru ca în 1999 să devină ambasador al Ungariei la Washington ; Gáspár Biró ocupase funcția de consilier al Președintelui Ungariei și ajunsese unul dintre principalii strategi ai politicii Ungariei în domeniul minorităților.

Pentru comparație, nici unul dintre exilații români nu a fost primit cu brațele deschise de puterile succesive de la București. Ion Vianu a încercat să deschidă, imediat după 1990, tema abuzului psihiatric. A venit la București dorind să inițieze o mișcare în rândul psihiatrilor români „independenți”, care să aducă puțină justiție pentru victimele acestor mijloace respingătoare. Eșecul a fost deplin, solidaritatea breslei pentru ascunderea responsabilităților s-a dovedit mai puternică. Ion Vianu a rămas, pentru România, un simbol și autorul unor excelente articole în revista 22.

Ariadna Combes a venit în România cu diferite ajutoare, iar o perioadă, pentru a preda la Universitatea din Cluj. Mihai Korne a fondat, alături de Gabriel Liiceanu și alt companion din Paris, Editura Humanitas, și a continuat articolele lui critice din *Lupta* la adresa regimurilor de la

București. Dinu Zamfirescu s-a stabilit în România, devenind un lider cunoscut – în imediatul rând doi – al PNL, unul din rarii politicieni care să fi susținut fără pauze valorile drepturilor omului și ale reconcilierii româno-maghiare.

În ceea ce-l privește pe Stelian Bălănescu, acesta a rămas, ca întotdeauna, un discret.

Dintre toți, prezența cea mai spectaculoasă a avut-o Mihnea Berindei. El a sosit la București pe 23 decembrie 1989 și, în zilele următoare, a creat, practic, Grupul pentru Dialog Social. A susținut substanțial Grupul în prima perioadă și a făcut-o mai discret și ulterior. A sprijinit revista 22, apoi Comitetul Helsinki din România, apoi Alianța Civică, apoi Partidul Alianței Civice, apoi campaniile Convenției Democratice, apoi PNL-ul în care PAC-ul se dizolvase ș.a.m.d. A rămas doar un mare aducător de resurse, nimeni – nici oamenii pe care-i ajutase substanțial – neoferindu-i un statut în raporturile cu autoritățile de la București care să-i recunoască meritele și să-i utilizeze poziția în rândul elitei franceze.

De la „problema transilvană” la „problema europeană”

Revin însă la cel direct implicat în subiectul nostru, Gusztáv Molnár. După o perioadă în care îmbrățișase ideologia FDM, acesta a luat calea cercetării independente, ajungând șeful Grupului de geopolitică de la Institutul pentru Europa Centrală și de Est/ Fundația Teleki. Specializat pe România, devenise, puțin câte puțin, o persoană foarte prezentă în publicistica românească. Un analist cu care am început să colaborez. Peste timp, numele lui se va lega, în primul rând, de tema devoluției Transilvaniei. Ceea ce avea să inițieze el peste ani își găsește logica, contextul, în participarea sa la „Declarația” semnată la Budapesta în 1989, împreună cu un grup de români și maghiari care au gândit împreună bazele relațiilor între cele două popoare.

Voi sări tocmai în anul 1997. Atunci, Gusztáv Molnár a publicat în revista *Magyar Kisebbség* studiul „Problema transilvană” – în care lansa tema devoluției provinciei – ce avea să suscite o amplă dezbatere în mediul de specialitate, dar și cel politic din România. Numărul următor (3-4/1997) al lui *Magyar Kisebbség* a însumat reacțiile imediate și revista s-a văzut nevoită să lase spațiu și în cele ulterioare. Smaranda Enache și Elek Szokoly, editorii revistei *Altera*, au preluat în numărul 8/1998 o parte din dezbateră din *Magyar Kisebbség*. Tot ei au amplificat dezbateră din jurul temei devoluției, organizând, la 3 iunie 1998, la Cluj, o dezbatere având ca titlu „De la «problema transilvană» la «problema europeană»”²⁵⁴, la care au mai participat Adrian Marino, Alexandru Cistelean (autorul unui text des citat, privind pierderea identității Transilvaniei²⁵⁵), Paul Philippi (specialist al istoriei Transilvaniei), Sorin Mitu (reprezentantul „noii generații” de cercetători ai „imaginarului” istoric²⁵⁶), Marius Lazăr (Centrul de cercetare a relațiilor interetnice din Transilvania), Miklós Bakk (specialist al UDMR în domeniul minorităților naționale²⁵⁷), Victor Neumann.

Subiectul a fost dus mai departe prin oferta pe care i-am făcut-o lui Gusztáv Molnár și acceptul său de a edita un volum în jurul „Problemei transilvane”, după ce i-am invitat pe Sorin Mitu, Miklós Bakk, Renate Weber, Liviu Andreescu, Tom Gallagher, Liviu Antonesei și Elek Szokoly – autorii unor studii cu relevanță pentru subiect – să analizeze la rândul lor chestiunea devoluției. Volumul a avut parte de câteva recenzii, oferind o referință analitică

254. Era titlul studiului meu publicat ca replică în *Magyar Kisebbség* și, apoi, în *Altera*, nr. 8.

255. Textul lui Alexandru Cistelean, „Provincia ratată”, a fost republicat în *Altera*, nr. 9, 1998, pp. 77-86.

256. Vezi în special *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997.

257. Vezi, printre altele, polemica purtată cu Miklós Bakk, pe tema programului UDMR, din *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 6-7, 1994.

aproape completă a temei devoluției Transilvaniei. Nu se poate totuși considera a fi fost integrat în conștiința culturală mai largă, deși a rămas cea mai completă desfășurare intelectuală vizând acest subiect adus periodic sub ochiul public.

Ieșirea propriu-zisă în mass-media a avut loc la 24 septembrie 1998, când revista *Beszélő* din Budapesta a aranjat o dezbatere pe marginea ultimului său număr, cuprinzând „Problema transilvană” a lui Molnár, textul meu, al Antonelei Capelle-Pogăcean și eseul lui Sorin Mitu. A participat un public numeros, au vorbit, alături de Gusztáv Molnár și de mine, Biró Toro (UDMR), Renate Weber, Zsolt Németh – noul secretar de stat la MAE ungar, după victoria FIDESZ. Aflat la Budapesta, în sală a apărut și secretarul de stat Mihai Răzvan Ungureanu.

La Budapesta, discuția a avut un caracter esențial academic. În România, *Cotidianul* lansase un număr scandalos. Tilturile: „Federalizarea României, un plan pus la cale în cancelariile occidentale”; „O avalanșă suspectă de luări de poziție în favoarea federalizării”; „Fundatia Soros susține devoluția Transilvaniei”²⁵⁸, propuneau acest mesaj: la Budapesta s-a pregătit un proiect de federalizare a României. În mai multe ziare a fost atacat Mihai Răzvan Ungureanu întrucât, deși aflat în sala unde s-a discutat „problema transilvană”, nu a protestat. Devoluția lui Molnár își făcuse intrarea în imaginarul politic.

Devoluția lui Sabin Gherman

Inițiativa inițial academică a lui Gusztáv Molnár a intersectat între timp aventura jurnalistică a lui Sabin Gherman. Acest redactor de la TVR-Cluj a publicat, tot în luna septembrie 1998, un text al cărui titlu a devenit repede celebru: „M-am săturat de România”. Sabin Gherman

258. Renate Weber fusese aleasă, în 1998, președintă a Fundației pentru o Societate Deschisă, finanțată de către George Soros.

punea câteva întrebări de fond și amintea lucruri de neevitat : „Citesc prin ziare că, Bucureștiului, Guvernul a avut grijă să-i aloce de la bugetul '98 o sumă mai mare decât a întregului Ardeal” ; „Stau la coadă la finanțe, la CEC, la orice aparține Statului și peste tot se dă șpagă. Ciubuc. Peșcheș. Turcisme fără de care nu se poate. Și atunci? Eu nu vreau să emigrez, numai că de zece ani nu se face nimic”. La ideile de bun-simț enumerate adăuga însă un limbaj care scandaliza și provoca : „Noi, cei care n-am făcut nici măcar o dată dovada virilității, noi, care în timpul invaziilor ne ridicam poalele în cap și fugeam în păduri, noi, care leșinam prin sălile unde se hotăra istoria, noi, care astăzi ne scremem pentru o bucată de pâine și nu mai știm ce șmechereli să mai inventăm” ; „Între două ghiorăituri și-o înjurătură, poporul (boborul, domnilor) vorbește bățos despre Posada, despre Mihai Viteazu, despre «trăiască și-nflorească Moldova, Ardealul și Țara Românească»”.

Gherman a tras concluzia : „m-am săturat de România, vreau Transilvania mea” și a întemeiat o fundație Pro Transilvania, care și-a propus în statut „renașterea valorilor spirituale pur ardelene”. Presa a exploatat cazul Sabin Gherman vreme de săptămâni, apoi a făcut din el o referință la care se revenea periodic, când se discuta tema „ruperii Transilvaniei de România”. Nu numai naționaliștii români au valorificat scandalul din septembrie 1998. Câteva organizații naționaliste maghiare l-au invitat la rândul lor pe Gherman în Ungaria, pentru a susține conferințe, i-au făcut rost de o bursă în SUA etc.

În 1999, ministrul Justiției, Valeriu Stoica, a obținut, împotriva tuturor principiilor constituționale, scoaterea în afara legii a fundației lui Gherman. Fostul autor al primului curs de drepturile omului, dar prim-vicepreședinte – atunci – al PNL, nega dreptul la asociere al unor oameni care doreau și promovau o identitate transilvană. Acuza, că propuneau un regim de autonomie pentru Transilvania în cadrul statutului român, ceea ce nu corespundea prevederilor constituționale, era un sofism pe care

PNL și aliații săi nu-l aplicaseră niciodată în cazul monarhiștilor, spre exemplu. Procesul dintre Gherman și statul român se judecă în continuare. Primul are dreptate și va câștiga, mai mult ca sigur, la Strasbourg. Dar împiedicarea asocierii în jurul unei teme identitare și regionale este una dintre cele mai jalnice oportunități ale politicienilor considerați „democrați”. O spun, întrucât despre ceilalți nu are rost să pomenim.

Declarația de la București

În 1999, Gusztáv Molnár a găsit o ocazie să-și promoveze proiectul: celebrarea „Declarației de la Budapesta”. Se împlineau zece ani de la simbolicul eveniment care adusesese la aceeași masă „simpatizanții opoziției comuniste din Ungaria și reprezentanții emigrației democratice românești”. Acesta merita, într-adevăr, celebrat. Molnár propunea lansarea unui nou document: „Declarația de la Cluj”.

Prima dată am vorbit despre ideea lui la Budapesta, dar crochiul proiectului de declarație l-am văzut la Cluj. Consideram inițiativa lui o aventură contraproductivă. Molnár cunoștea argumentele mele. Când îmi arătase crochiul, la Cluj, avusese în vedere scepticismul meu. (Acesta e motivul pentru care eu nu apăream pe lista persoanelor enumerate pentru a fi contactate ca semnatare a Declarației.) I-am adăugat, la acea întâlnire, și observații de conjunctură. În anul 2000, în România se desfășurau alegeri. Dacă stânga naționalistă vine la putere, țara o va lua din nou razna. Asta era problema fundamentală pentru următoarele 16 luni! De ce să se deturneze atenția de la marea bătălie politică, prin discuții sofisticate și contraproductive despre devoluție?

Gusztáv Molnár elaborase două pagini care nu erau decât o ciornă. Trebuiau contactați și alți prezumtivi participanți și elaborată formula acceptabilă. Profitând că eram în Cluj, m-am întâlnit cu Andor Horváth. Pus pe lista de semnatori. Avea aceeași opinie: devoluția nu era o temă a zilei.

Am vorbit cu Daniel Vighi. Nu știa încă nimic despre propunerea de declarație. Nu considera evocarea devoluției utilă. Mihnea Berindei, unul dintre semnatarii „Declarației de la Budapesta”, gândea la fel. A și început să lucreze pe crochiul lui Molnár. Textul se îndrepta în cu totul altă direcție.

Iată însă ce scriau ziarele din 8 iunie 1999: „Președintele Constantinescu a lansat, vineri, la Târgu-Mureș... avertismentul că se pregătește lansarea unei scrisori-manifest care vorbește de federalizarea Transilvaniei... Constantinescu a ținut să precizeze, cu îngrijorare, că de la un document redactat cam în aceeași termenii a pornit și războiul sângeros din Iugoslavia...”. (*Adevărul*). Cotidianul *Ziua* era și mai apăsător: „Președintele Emil Constantinescu a transmis opiniei publice și clasei politice un avertisment cutremurător”.

Presei îi călca pe urme Uniunea Forțelor de Dreapta. Partidul născut pentru a-i propulsa pe Vosgian, Ulici și Iorgulescu în Parlament cerea Parchetului General, nici mai mult nici mai puțin, declanșarea unor investigații și aplicarea art. 166 Cod penal. Ar fi trebuit ca autorii să primească de la 5 la 15 ani închisoare, considera UFD, dacă s-ar fi dovedit că au propus devoluția și federalizarea României (!).

Transcriptul cuvântării lui Emil Constantinescu de la Târgu-Mureș – terminat la 10 iunie – arăta mult mai domol decât îl sugerau ziarele. Citez: „Întâmplarea a făcut ca numai în urmă cu câteva zile să fiu informat și să fiu în măsură să intru în contact cu proiectul unei așa-zise «Declarații de la Cluj»... Acest proiect, fără a fi semnat, nominal... cuprinde sub numele unor oameni de cultură din orașele Banatului și Transilvaniei... și are ca obiect reluarea unei dezbateri privind o autonomie a Transilvaniei și Banatului...”

Sigur că orice dezbateri se pot face în medii intelectuale, pentru că mediile intelectuale libere și societățile deschise nu au tabu-uri, dar, pentru că nu mi-am lăsat la ușă funcția de președinte, dar nici cea de intelectual

român... voi repeta ori de câte ori va fi nevoie : nu putem accepta, sub nici o formă, idei separatiste care neagă principiile fundamentale ale Constituției și care contravin intereselor esențiale ale poporului român.

Agitarea acum, în special acum, a unor provocări federaliste este extrem de gravă, pentru că situația internă impune țării noastre, mai mult ca oricând, unitate și stabilitate, pentru a depăși un moment economic greu și, în același timp, situația regională impune României o maximă concentrare asupra a ceea ce are ea mai de preț : stabilitatea. Cred că nimeni acum nu își mai propune să devenim o parte a butoiului de pulbere din Balcani, ci, dimpotrivă, să consacram acest model acceptat al României, de respectare a drepturilor omului, care sunt bazele oricărui stat democratic. Așa cum am spus, înțelepciunea românilor a făcut posibilă apariția unui model de conviețuire capabil să facă față provocărilor...

(...)

... apelul meu este ca dumneavoastră, distinși intelectuali din acest oraș, împreună cu marii intelectuali ai Transilvaniei, să abordați această problemă, să o discutați, nu există subiecte tabu, dar să o discutați cu responsabilitate și să nu ne lăsați antrenati în aventuri care par jocuri intelectuale, dar care pot fi plătite scump de oamenii acestei țări...”

Președintele Constantinescu făcea și el câteva confuzii (dintre structurarea federală a unei țări și „separatism”). Pe ce se sprijinea el calificând descentralizarea regională, în principiu, împotriva „intereselor esențiale ale poporului român”, era total neclar. În Europa, regionalizarea a avut peste tot numai consecințe pozitive. Dar, altfel, textul arăta decent. Presa deturnase, în mizerabilul ei stil clasic, spiritul discursului de la Târgu-Mureș.

Presă insistă însă pe manipularea, grosolană ori rafinată, a opiniei publice. „Așa cum *Adevărul* a avertizat de multă vreme, inevitabilul s-a produs”. La fel, *Cotidianul* lui Dan Diaconescu. În *Ziua* din 8 iunie, Sorin Roșca Stănescu aranja pasaje din discursul lui Emil Constantinescu

ca să obțină o imagine belicoasă. Lansa apoi declarații de genul „ne aflăm în prezența celui mai important atentat la suveranitatea națională de după 1964” ; „cum a fost posibil ca o asemenea acțiune, extrem de periculoasă, cu caracter antistatal, să fi fost inițiată fără ca SRI să informeze la timp pe șeful statului ? ” ; „de unde a aflat șeful statului că se pregătește ciopârțirea României ? ” ; „autonomia teritorială reprezintă o crimă. Cea mai gravă crimă îndreptată împotriva statului, împotriva suveranității, împotriva națiunii”.

Am fi avut mai multe pretenții de la Bogdan Teodorescu și de la editorialele din *Curentul*. Iată ce scrie și el : „Scrisoarea intelectualilor din Ardeal și din Banat este gravă, fiindcă pune în discuție scindarea României”.

Singurul text inteligent pe care l-am văzut (nu am citit, desigur, toate ziarele) a fost editorialul lui Cornel Nistorescu din *Evenimentul zilei*. „Că... s-a pregătit și o ciornă a unei alte declarații, face iarăși parte din normalitatea lumii civilizate. Că declarația se adoptă sau nu, rămâne de văzut. Deocamdată n-a semnat-o nimeni și e greu de presupus că, în această formă redactată de una-două persoane, va fi adoptată vreodată. Să pornim totuși de la o premisă exagerată. Că declarația va fi semnată exact așa cum este. Și care ar fi chichirezu’ ? Zece intelectuali zic că se pronunță pentru afirmarea intereselor economice ale provinciilor istorice, că aceste provincii au dreptul de a dispune de instituții regionale, că respectă «suveranitatea națională și integritatea teritorială a statului român și exercitarea neștirbită a competențelor organelor centrale în domeniile politicii externe, de apărare și financiară»... Să fie România atât de avansată în democrație încât să fi ajuns să organizeze dezbateri și pe o ciornă ? ”. O judecată perfectă, dar cred, fără cunoașterea discursului integral al președintelui.

Iată pe scurt povestea „Declarației de la Cluj”. La puțin timp, am marcat, în sala de la Grupul pentru Dialog Social, trecerea a zece ani de la „Declarația de la

Budapesta”, propunând o „Declarație de la București”. Ea nu invoca tema devoluției. De această dată, presa s-a arătat prea puțin interesată să noteze, să analizeze și să publiceze logica noului document.

Devoluția la sfârșitul anilor '90.

Provincia, în anii 2000

Am descris aici cariera unei idei care începe în 1989. Principiul susținut atunci : „Transilvania a fost și este un spațiu de complementaritate și trebuie să devină un model de pluralism cultural și religios” nu avea o concluzie univocă, dar își găsea o continuare firească în ideea devoluției provinciei. Din 1997 până în 1999, tema aceasta a curs într-o societate oarecum imunizată la scandalurile privind desfacerea României în bucăți din cauza complotului maghiar, evreiesc și occidental. În ciuda eforturilor considerabile făcute de forțe vizând autohtonizarea României, cu sprijinul unor ziariști sau al unor întregi ziare care făceau operă de mercenariat, spectrul devoluției nu a avut efecte politice majore.

Paradoxal, aceasta se întâmpla tocmai în momentul când militantismul civic pro-modern dădea semne de oboseală. Revista 22, până atunci un stindard al gândirii deschise, își găsisse un loc pe această baricadă a jurnalismului în stil isteric. Era în această schimbare ceva ipocrizie, o proastă așezare teoretică, multă psihologie – unde nu trebuia să fie decât idee. Gabriela Adameșteanu și Rodica Palade, alți câțiva membri ai Grupului pentru Dialog Social care le suțineau intraseră deja în aranjamente politice minore. De această dată, își exprimau ofensiv diletantismul lor în materie. Dar, la sfârșitul anilor '90, revista 22 conta la rândul ei suficient de puțin în dezbaterile publice pentru ca intrarea în hora „statului național unitar” să mai aibă repercursiuni. Menținerea echilibrului în relațiile româno-maghiare își avea acum centrul de greutate în spațiul politic. Participarea UDMR

la coaliția majoritară își demonstrase succesul. Nimeni nu știa încă, dar schimbarea politică radicală din toamna anului 2000 avea să mențină la rândul ei înțelegerea politică româno-maghiară la cel mai înalt nivel : al Puterii.

Aceasta a făcut ca tema identității transilvane să evolueze pe coordonate deloc oarecare – ca miză. Pentru anul 2000, Gusztáv Molnár a obținut sponsorizarea unei reviste cu caracter regional al cărui nume nu mai are nevoie de explicații : *Provincia*. Condușă de el și de Al. Cistelean, având drept colaboratori o echipă româno-maghiară demnă de respect : Hugó Ágoston, Miklós Bakk, Mircea Boari, Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazăr, Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Elek Szokoly, Daniel Vighi – bucureștenii acceptați dovediseră simpatie pentru ideea regională –, revista constituia un instrument concret al afirmării unei identități ardelenice, preconizată, dar nu neapărat dovedită de către Molnár.

La sfârșitul anului 2000, o amplă discuție publicată în *Provincia* arăta că ipoteza creării unui partid regional nu mai era pur teoretică. Poate pentru că discuția avea, acolo, un rol mai puțin analitic, cât promotor, semnificația acestei atitudini nu trebuie exagerată. Dar am fost oarecum surprins când, la o întâlnire avută la 26 mai 2001, menită să discute viitorul politic al României, mulți bucureșteni au tratat posibilitatea creării unui astfel de partid cu opțiuni regionaliste previzibilă și chiar oportună²⁵⁹.

Începând cu anul 2001, *Provincia* a devenit o revistă independentă. Nu știu dacă aceasta a dus la o creștere a numărului cititorilor ei. Dar, sigur, ea a dat stabilitate grupului care și-a asumat susținerea unei identități regionale. Susținătorii autonomiei Transilvaniei reprezintă, la începutul anilor 2000, o mulțime tăcută, al cărei număr e

259. Erau prezenți, la această întâlnire oarecum „istorică”, Smaranda Enache și Szokoly Elek (inițiatorii), Renate Weber, Cristian Pârvulescu, Aurel Ciobanu-Dordea, Mariana Celac, Renate Weber, Valentin Constantin, Mihaela Miroiu, Sorin Moisă, Luminița Petrescu.

greu să-l evaluăm. Astăzi se poate afirma, cu suficientă siguranță, că în orizontul anilor 2000 o mișcare politică pro-transilvană are rampa de lansare asigurată – conceptual, motivațional și uman. Dar la această dată, subiectul joacă încă, după opinia mea, un rol periferic în definirea raporturilor româno-maghiare.

38. Naționalismul „profesoral”

Tocmai în momentul când, spre sfârșitul anului 1998, ruperea UDMR de coaliție părea iminentă, când atmosfera generală ridiculiza zi de zi „modelul de reconciliere româno-maghiar”, Horia-Roman Patapievici a publicat în revista 22 un editorial cu un titlu deloc liniștitor : „Minorități imperiale”. Autorul, care-și făcuse un prestigiu indiscutabil între cititorii revistei, trata voința maghiarilor în termenii diabolizați și deveniți un *leit motiv* rudimentar ai „separării”, „închiderii” ori „segregării”. Textul era esențialmente mefient și acuzator.

Am intervenit rapid, printr-un alt editorial, să „restabilesc echilibrul”. Nu era prima dată când mă simțeam dator să ajustez linia cu care 22 trata tema națională. O adevărată criză avusese loc în acel an nefast 1995. În numărul 28 al revistei, un text al lui Andrei Cornea fusese așezat la rubrica „Tribuna liberă”, unde erau publicate materiale de care conducerea se discocia în mod ferm²⁶⁰. Care erau motivele ce determinaseră luarea de atitudine a Gabrielei Adameșteanu și Rodicăi Palade? Idei de genul „integrarea presupune o renunțare explicită la unele dintre prerogativele naționale” sau faptul că modul în care Occidentul ar trata problemele minorităților reprezintă „un limbaj al echității și fermității”. În numărul imediat următor, Ilie Șerbănescu, excelentul ziarist pe teme economice pe care revista editată de GDS avea șansa să-l aibă drept colaborator, își dezvoltase teoriile sale antimaghiare plasate anterior în presa electronică sau din provincie, dar niciodată în 22. Pe pagina trei a revistei se lăfăiau sentințe cum ar fi „Recomandarea 1201 pare a fi doar

260. Andrei Cornea, „Prețul integrării”, in 22, nr. 28, 12-18.07. 1995.

un cap de pod”, și „pozițiile ungarilor... sunt greu interpretabile altfel decât separatiste” ori: „Ungaria ar avea un mandat occidental de a împiedica extinderea NATO spre Rusia”(!)²⁶¹.

Ca totul să însinueze o linie nouă a 22-ului, divergentă față de ce făcuse publicația GDS înainte, fostului redactor-șef al *Revistei Române de Studii Internaționale*, Adrian Pop, i s-a publicat un interviu al său cu regele Mihai²⁶². Întrebările erau însă tendențioase, creând impresia că regele ar accepta opiniile reporterului. Iar acesta făcea din opțiunile maghiarilor „problema majoră a relațiilor etnice româno-maghiare” – și nu extremismul antimaghiar al unui spectru care ducea de la Ion Iliescu și Virgil Măgureanu până la Gheorghe Funar și Vadim Tudor.

Am publicat atunci un apel „Către conducerea revistei 22” în care, analizând seria celor trei intervenții notate mai sus, am întrebat: „Ce se întâmplă?”²⁶³. Textul mi-a atras câteva reproșuri insidioase din partea Gabrielei²⁶⁴, dar neprieteneasca ei apostrofare în public a meritat: pentru trei ani de zile o asemenea vultă a revistei editate de Grupul pentru Dialog Social nu a mai avut loc.

Acum însă contextul la revistă, la GDS și în societatea românească era altul. Patapievici își publicase textul ca editorial. Am scris replica mea, iar între timp Rodica Palade a primit un text și de la Gusztáv Molnár, răspuns la rândul lui „Minorităților imperiale” ale lui Patapievici. Redactoearea-șefă-adjunctă a trebuit să-l publice²⁶⁵, dar, legitimându-se ca păzitoare de serviciu a ideologiei 22,

261. Ilie Șerbănescu, „România prea la Est pentru extinderea occidentală spre Est”, in 22, nr. 29, 19-25.07.1995.

262. Adrian Pop, „Interviu cu M.S. Regele Mihai I de România”, in 22, nr. 34, 23-30.08.1995.

263. Gabriel Andreescu, „Ce se întâmplă?”, in 22, nr. 35, 30.08.-5.09.1995.

264. Gabriela Adameșteanu, „Un răspuns pentru Gabriel Andreescu”, in 22, nr. 37, 13-19.09.1995.

265. Gusztáv Molnár, „Imperii și pseudoimperii...”, in 22, nr. 45, 10-16.11.1998.

a pus o „Precizare” în colțul paginii: „Acest articol nu reprezintă punctul de vedere la redacției. Îl publicăm deoarece el se dorește o replică la textul lui H.-R. Patapievici, «Minoritățile imperiale»...”.

Ce spunea, „atât de incomod” Molnár, încât obligase revista la distanțare? „...Nu maghiarii constituie călcâiul lui Ahile al statului român, ci însuși regimul politic românesc bazat pe supremația Bucureștilor, supremație ce se exercită nu numai asupra unei minorități naționale încăpățânate, dar și asupra unei sau unor majorități regionale ale căror aspirații pur și simplu nu vor mai putea fi «îndiguite» cu metodele obișnuite sau mai neobișnuite ale naționalismului de stat, metode aruncate cu atâta ușurință în lupta contra aspirațiilor legitime ale maghiarilor.”

Întrucât astfel de idei i se păreau, se vede, prea „excentrice”, Rodica Palade avusese grijă să-l invite pe istoricul Dinu C. Giurescu să-l pună la punct pe cercetătorul budapestan. Profesorul Giurescu a scris două pagini de revistă despre povestea frumoasă a unui stat național unitar în care majoritatea și minoritățile întrețineau raporturi firești, chiar dacă nu ideale²⁶⁶. De ce național unitar? Explicația lui Giurescu: „Formularea Constituției din 1923, articolul 1: «Regatul României este un Stat național unitar și indivizibil», exprimă o realitate. Stat național unitar întrucât: românii reprezentau 71,9% din populație; majoritatea absolută a națiunii române era cuprinsă în hotarele acestui stat”.

Deci asta definea, în opinia profesorului Giurescu, identitatea „statului național unitar”. De ce oare Italia, Finlanda, Germania – opresc exemplele –, cu minorități sub 10% și, desigur, cu majoritatea între hotare, nu s-or fi definit ele ca fiind state naționale unitare? Și ce ar însemna atunci evoluția României, din punctul de vedere al proporțiilor etnice? Că tindem spre un stat supranațional

266. Dinu C. Giurescu, „Imperii și pseudoimperii, între teorie și realități”, in 22, 10-16 noiembrie 1998.

și superunitar? La asta să se reducă, pentru profesorul Giurescu, întreaga discuție asupra logicii democrației moderne și a multiculturalității în societățile cu identități etnopolitice intens distincte?

Articolul comandat de Rodica Palade făcea apel la multe informații, dar făcea abstracție tocmai de datele specifice și eluda tocmai tema de fond ridicată de Molnár. El scotea complet din discuție politica naționalistă a Bucureștiului față de Transilvania, Basarabia și Dobrogea înaintea celui de-al doilea război mondial. Totul ar fi intrat în limitele normalității. Pentru profesorul Giurescu, România de până în 1989 trăia în echilibru identitar, după revoluție, ea reprezenta un adevărat model. „Examinarea cumpănită, fără idei preconcepute, a datelor existente arată că statul român nu a practicat între 1919 și 1939, metodic și concertat, o politică de asimilare – culturală, religioasă sau economică – a minorităților”; „Românii și ungurii trăiesc în teritoriile transilvane de peste 900 de ani. După decembrie 1989, au fost înregistrate progrese notabile și de esență pentru consolidarea și afirmarea individualității și tradițiilor proprii ale comunităților minoritare”. Pentru cititorii săi, în România pare să nu fi existat, vreodată, o problemă a minorităților.

Desigur, realitatea a fost cu totul contrară și lucrul acesta trebuia făcut foarte clar tuturor administratorilor treburilor publice, în primul rând elitelor culturale și a celor politice care desenează, în joacă sau în rarele momente de responsabilitate, proiectele societății românești. Întrucât, într-un volum anterior, am făcut referire la politica guvernelor interbelice față de Basarabia²⁶⁷, m-aș opri, mai pe larg, la politica regimurilor de la București față de Transilvania și față de minoritatea maghiară după

267. Vezi analizele lui Dr. Ernest Latham Jr. și respectiv, Ladis K.D. Kristof, din Gabriel Andreescu, „Addenda”, în Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (coord.), *Problema transilvană*, Polirom, Iași, 1999.

al doilea război mondial, când nu mai se motiva spectrul unui revizionism maghiar.

O primă perioadă, după ocuparea României de către sovietici, în relațiile interetnice se invocaseră principii leninisto-staliniste – „politica de vitrină la sfârșitul anului 1944”, cum o numea Gábor Vincze. Urmase „politica «filomaghiară» a lui Petru Groza. Încă un interludiu, „continuarea politicii de vitrină”, care s-a sfârșit la 12 decembrie 1948. După, politica antimaghiară a revenit la făgașul ei „clasic”²⁶⁸.

Acțiunile de românizare a orașelor au reînceput deja prin 1947, cu adoptarea și aplicarea selectivă a restricțiilor privind la stabilirea reședinței noilor veniți. Eliminării inscripțiilor bilingve din Ardeal i s-a dat startul o dată cu formarea Regiunii Autonome Maghiare, operând în afara acestui teritoriu.

Domeniul la care maghiarii sunt cei mai sensibili este sistemul lor de învățământ. În anul universitar 1953-1954, s-a desființat secția de maghiară a Institutului Politehnic de la Cluj. Din 1955, nu s-a mai anunțat admiterea la secția Maghiară a Institutului Agronomic – măsură asupra căreia s-a revenit o perioadă, în urma Revoluției de la Budapesta, pentru ca în 1959 secția maghiară să fie lichidată definitiv. În 1959 au fost desființate ultimele școli elementare cu limba de predare maghiară a ceanșăilor din Moldova. În același an, s-au unificat universitățile Babeș și Bolyai, ceea ce a însemnat dispariția învățământului superior maghiar independent. La mijlocul anilor '70 au dispărut, practic, liceele cu predare exclusiv

268. Gábor Vincze, „De la minoritate națională la «români de naționalitate maghiară», în *Altera* 15, 2000, pp. 85-128. Preluând copios din acest autor, nu înseamnă că mă asociez integral poziției sale. Gábor Vincze capitalizează toate acțiunile regimului comunist – inclusiv cooperativizarea, naționalizarea – și orice aberație a lui Ceaușescu – vezi acțiunea de demolare a satelor – la rubrica „antimaghiarism”. Nu este cazul. A existat suficient antimaghiarism în România comunistă pentru ca să nu avem nevoie de supralicitări.

în limba maghiară. În anii '70 s-a intensificat eliminarea maghiarilor (ca și a altor minoritari) din pozițiile de conducere, în special din armată, securitate, afaceri externe. (Păstrarea proporțiilor în organe de reprezentare, precum Marea Adunare Națională, era un procedeu cu valori pur propagandistice.) După mini-revoluția culturală din 1971, teatrele maghiare au fost retrogradate la nivel de „secții” – asemenea facultăților.

În urma reducerii liceelor pedagogice, la sfârșitul anilor '70, procentul profesorilor și învățătorilor maghiari a ajuns la 4,5% (comparativ cu proporția de 7% a maghiarilor). Reducerea proporției studenților de la drept la 1,2% sau reducerea la aproape jumătate a celor de la științe economice, la mijlocul anilor '70, indică existența unui proces premeditat de limitare a accesului la ramuri cheie ale învățământului superior. (Nu existase o astfel de reducere a numărului candidaților.)

Repartizarea sistematică a absolvenților în afara regiunilor maghiare a fost considerată, în cadrul comunității, atât de amenințătoare încât, în 1978, Lajos Takács, András Sütő și János Fazekas i-au adresat un memorandum lui Nicolae Ceaușescu. Naționalistul Ceaușescu – și Elena Ceaușescu, o antimaghiară isterică, conform unor mărturii din interiorul nomenclaturii – nu a schimbat strategia, ba din contră. În 1985, din 21 de absolvenți ai secției de limbă maghiară plus o limbă străină, doar 5 au fost repartizați în Ardeal. Între 1980 și 1989, numărul de candidați maghiari admiși la Institutul de Medicină din Târgu-Mureș a scăzut la un sfert²⁶⁹.

Conform unui decret din aprilie 1988, în presa naționalităților numele localităților nu puteau să apară decât în limba română. Procedeu fusese însă utilizat cu mult timp înainte – vezi și cartea lui... Constantin C. Giurescu, *Ardealul în istoria poporului român*, Minerva, București, 1968, publicată și în variantă maghiară, unde toponimicele

269. *Apud* Gábor Vincze.

transilvănene figurează numai în limba română. În toamna lui 1971, din presa maghiară dispăruseră circa 20-25 titluri.

*

Politica antimaghiară care a dominat filosofia politică a statului român de după 1918, și a revenit în depline „drepturi” de la sfârșitul anilor '40 până în ultimele zile ale regimului Ceaușescu, este foarte bine documentată. Românii nu trebuie să uite nici faptul că în spatele cifrelor și ale schimbărilor statistice s-au aflat, de fiecare dată, oameni.

Nu este deloc nefiresc ca istorisirile unor prieteni maghiari, și nu cifrele să ne marcheze cel mai mult. Aș pune pe hârtie câteva, începând cu povestirea lui Hugó Ágoston, redactorul revistei *A Hét*, autorul frumosului serial, din *Provincia*, „Bucureștiul de altădată”. Ágoston a intrat într-o seară într-un local, în capitală, cu mai mulți amici și, după câteva pahare, s-au trezit cântând în maghiară. Un milițian a intrat în cârciumă, l-a săltat pe Hugó și l-a dus la arest. „De ce cântă imnul maghiar?”, l-a acuzat milițianul, furios. Auzi, imnul! Situația a descris-o cel mai bine redactorul-șef al revistei și membru supleant al Comitetului Central al PCR, Sándor Huszár. Venind după redactorul său, l-a luat la întrebări pe comandantul secției de Miliție. „Domnule colonel, cântați-mi imnul maghiar”, i-a cerut el, după ce i-a arătat legitimația în măsură să intimideze. „De unde să știu eu imnul?”, a răspuns, înmuiat, colonelul. „Da' de unde să știe plutonierul care l-a arestat?”, a replicat domnul Huszár, punând capăt reținerii unui intelectual maghiar pentru lipsa de inspirație de fi cântat în limba maternă la băutura, într-o cârciumă din București.

Un prieten al lui Sándor Szilágyi a fost scos afară „din toate liceele din România” pentru a fi ofensat sentimentele românești. Răspunzând în scris la un examen de chimie – disciplină din care nu știa mai nimic, întrucât nu îl interesa; a urmat o carieră de artist –, unde i se cerea să scrie despre „păcură”, a pus pe hârtie următorul

enunț: „Dacii foloseau păcură pentru a unge osiile carelor”. O naivitate de școlar autist la altceva decât la ce-l interesează. Cuvintele sale au fost considerate un *mișto* naționalist, a fost dat afară din învățământ, ceea ce a făcut ca viața „vinovatului” să urmeze, în anii următori, o traiectorie foarte complicată.

Szilágyi mi-a istorisit și o întâmplare care îl traumatizase pe el. La școala generală unde învăța, în Cluj, a avut parte, la un moment dat, de un profesor de limba română proaspăt venit în Ardeal. Pentru că acela era nivelul său de inteligență, dar și atmosfera, profesorașul, care nu știa o boabă din limba lui Petőfi, a început să o ironizeze. Ca demonstrație a sonorității imposibile a limbii maghiare, a schimbat numele copiilor. El, Sándor, a fost numit „Alexandru”. Zoltán – Irimie etc. Interesantă reacția copiilor, după ce suportaseră o perioadă vulgaritatea agresivă a acestui tartor de doi bani: au refuzat să mai vorbească. Au primit note numai pe extemporale. „Să ne fi jignit”, mi-a zis Szilágyi, ar mai fi înțeles, „dar să ne schimbe numele?”.

Sau ce să spui despre absurda, dar sistematica obsesie a culorilor? S-a ajuns până acolo încât, în anumite clase, s-a interzis copiilor folosirea creioanelor verzi! Copacii în albastru, nu cumva culoarea lor naturală să se intersecteze cu roșul florilor și albul hârtiei!

*

Să arate amintirile lui Sándor Szilágyi, o sensibilitate de maghiar exagerată? Să exprime aceste istorisiri o subiectivitate de care autorii nu se pot desprinde? Profit, dând un răspuns, pentru a cita un român get-beget, un cunoscător, un om pe care l-am respectat mult și, din păcate, cu care am avut prea puțin timp pentru a fi împreună²⁷⁰. „Parcă nu ați fi trăit în Transilvania [Radu Popa răspundea unui sibian care-i adresase o scrisoare deschisă] în ultimul sfert de secol sau parcă toate cele

270. Radu Popa a murit în 1992, urmare a unui cancer necruțător.

petrecute în acest răstimp s-ar fi scurs ca apa pe lângă piatră! Ați avut curiozitatea de a deschide un manual de istorie pus la îndemâna copiilor de școală maghiari pentru a constata ce se spune acolo despre strămoșii lor? Știți că unei maramureșence dintr-o familie voievodală, măritată cu un medic maghiar și văduvă de multă vreme, i s-a pretins schimbarea numelui – acela al copiilor ei! – pentru a fi promovată? Știți că unor copii de la Oțelul Roșu li s-a furat premiul cuvenit de pe urma strădaniilor pionierești datorită faptului că aveau nume ce nu sunau românește, că acest lucru li s-a spus fără jenă și milă? Știți că pe unii dintre cei mai buni colaboratori și elevi ai mei nu i-am putut ajuta să se realizeze profesional datorită faptului că aveau nume neromânesc?”

„Aș putea lungi inventarul pe zeci de pagini, deoarece l-am înregistrat cu indignare de-a lungul anilor...” , a continuat Radu Popa, ca să exclame: „Domnia Voastră fie nu cunoașteți datele problemei, fie nu vreți să înțelegeți!”²⁷¹. Cuvintele acestea, adresate odată sibianului Vasile Avram, par a fi fost pregătite pentru profesorul Dinu C. Giurescu.

*

Este de înțeles, în aceste condiții, că problema unor intelectuali români relativ informați și probând a fi avut o atitudine respectabilă, cum este profesorul Giurescu²⁷², nu este numai una de ordin teoretic. Ci una de sensibilitate

271. Radu Popa, „Stafii poate naive și speranță realistă”, in 22, nr. 19, 25-31 mai 1990.

272. Este foarte interesant, astfel, de notat articolul pe care Dinu C. Giurescu l-a publicat în *Cotidianul*, nr. 142, din 26 noiembrie 1991. Susținând că „o națiune majoritară își dobândește și își garantează libertățile și drepturile ei fundamentale, în măsura în care respectă și garantează aceleași libertăți și drepturi comunităților etnice de altă limbă...”, el contestă Constituția adoptată de Parlament la 21 noiembrie 1991, tocmai din cauza absenței unor garanții necesare, considera profesorul Giurescu, pentru protecția minoritarilor.

la glasul unei (unor) comunități ce reclamă in justiția pe care au suferit-o. Dacă receptivitatea există, restul – datele și baza conceptuală – poate fi ușor câștigat. Personalitățile cu autoritate disciplinară sunt cele care pot afecta cel mai mult, pe perioade lungi de timp, dezbaterile elitelor. Acestea le determină orientările și proiectele²⁷³. Intrarea în polemica *pro-* sau *anti-*Molnár a lui Dinu Giurescu, așa cum a intrat, mi se pare a fi fost unul dintre momentele cele mai dezamăgitoare în istoria dezbaterii post-comuniste a naționalismului românesc.

„Naționalismul profesoral” nu a fost practicat numai de Giurescu. Dar el m-a impresionat cel mai mult în context. Responsabilitatea demonstrației au împărțit-o, în 1998, egal, profesorul însuși și conducerea revistei 22.

273. Același Dinu Giurescu a avut o intervenție impresionantă, salutară, cu ocazia dezbaterii manualelor de istorie alternative. Atunci s-a văzut foarte limpede impactul unei personalități disciplinare, cum este acceptat a fi el, profesorul Giurescu, cel puțin în mediile culturale.

39. „Un naționalism mai spilcuit”

A existat în presa românească o încercare de a legitima teoria unui „naționalism decent”. Întâmplarea face ca autorul mai des invocat în acest sens să fie Octavian Paler, în ciuda irelevanței sale pentru domeniu²⁷⁴. Polemica dezbătută în volumul *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*²⁷⁵ – unde a fost un participant implicit – explică, poate, o parte a acestei identificări. „Naționalismul moderat” nu pare să fi câștigat o energie simbolică proporțională cu numărul celor care-l asumă – desigur, considerabil. Aș putea spune că acest tip de naționalism a făcut o carieră mai slabă chiar decât cea pe care ar fi meritat-o. În definitiv, rolul naționalismului minorităților sau al naționalismului „sub ocupație” este mult prea serios pentru a-l trata de sus. O altă explicație ar fi „emigrarea” anumitor energii antiminoritare cu vizibilitate publică către teoria unui democratism *ad litteram*²⁷⁶. Ultima categorie este reprezentată prin

274. Octavian Paler susținea, într-un articol publicat în 2001 („De ce îl cred pe Năstase”, în *Cotidianul*, 31.08.2001): „nu cunosc nici un stat care să fi devenit, din «național», «federal»”. Ar trebui aflat totuși că Germania a devenit federală după faza națională, iar state precum Spania ori Italia au evoluat, în anii '70, dinspre forma de organizare unitară spre o structură administrativă cel puțin semifederală. În fond, Octavian Paler aparține categoriei naționaliștilor demagogi, gata să ia în brațe teoria pierderii Transilvaniei, dacă asta slujește populismului său oportunist. (Articolul citat vede în tema „federalizării României” o „denumire pudică pentru desprinderea Ardealului de România”).

275. Gabriel Andreescu (coord.), *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*, Polirom, Iași, 1996.

276. Democratismul *ad litteram* însemnând legitimarea dominației minorității de către majoritate.

exces stilistic și discursiv de către Cristian Tudor Popescu și Horia-Roman Patapievici.

O amenințare mai subtilă și încă nedezamorsată o reprezintă ceea ce a fost numit, de către Marius Lazăr, „un naționalism mai spilcuit”. E vorba despre o atitudine de tip naționalist care își ia ca vehicul argumentativ scheme analitice. Amabalajul poate perverti profesional mass-media, oameni de cultură, dar fără experiență specifică, studenții. Pseudoteoriile științifice devin puiul de cuc care aruncă din cuib, în anumite condiții, fructele cercetării adevărate. Nu o să fac un inventar al acestei tipologii, deși „o dare de seamă” în acest sens va trebui realizată într-o zi²⁷⁷. O să explorez tema luând ca referință reprezentantul cel mai ofensiv al categoriei: Alina Mungiu-Pippidi.

*

Mulți ani, Alina Mungiu a atins doar în treacăt tema minorităților, în stil eseistic și mai curând marcând o tendință liberală. Schimbarea „dramatică” a avut loc însă în anul 1996, când a elaborat și a publicat un lung studiu intitulat „Pentru o democrație transetnică în România”. Lucrarea debuta cu afirmații surprinzătoare de genul „cei care discută (...) proiectul elitei maghiare din România de a pregăti o secesiune îndepărtată neglijează brutal aspecte esențiale care țin de drepturile individuale și colective ale unei minorități din Europa secolului nostru”. Nu exista însă nici un document elaborat de UDMR și nici o acțiune a Uniunii care să însemne pregătirea „unei secesiuni îndepărtate”. Astfel de prezumții specioase nu aveau ce să caute într-un studiu științific. (Ele reconstruind de fapt discursul de tip Vadim Tudor ori Gheorghe Funar, în alt înveliș.) Sau iată: „aceia care discută problema din punctul de vedere al conflictului etnic o transformă într-o problemă de securitate, care, ca orice problemă de acest

277. În ea trebuie inclusă cercetarea sociologică dezvoltată în laboratoare de genul celui condus de Ilie Bădescu.

gen, neglijează indivizii, comunitățile și orice noțiune de justiție, pentru a rezolva problema stabilității”. În realitate, analiza din perspectiva conflictului etnic a relațiilor dintre minorități și ansamblul societății reprezintă o componentă esențială a cercetărilor din domeniu. Constituie și obiectul unor instituții internaționale. A dezavua această paradigmă însemna să închizi ușa în fața unui instrument indispensabil.

Recomandarea 1201 nu ar fi fost, comenta autoarea, „decât o recomandare”. Am amintit de mai multe ori până acum, pentru România documentul cu acest titlu era un angajament politic întrucât, prin avizul 176 al Adunării parlamentare a Consiliului Europei, România asumase aplicarea ei. Formula „autonomia teritorială internă a comunității maghiare” nu exista în documentele UDMR și era lipsită de sens. Ideea că „UDMR (...) trebuie să acorde Guvernului garanții de loialitate” relua asaltul din 1995 al clasei politice asupra formațiunii maghiare. Cum putea să semneze un „analist” următoarea idee: „noua lege a învățământului... recuperează unele înlesniri făcute de statul român comunist maghiarilor”. Drepturile nu sunt înlesniri, iar reducerea drepturilor nu înseamnă recuperare.

Alina Mungiu făcea o lungă argumentare, de ce ar fi în interesul maghiarilor (competiția pe piața muncii) să dea examene și concursuri în limba română. De altfel, A.M. pune egalitate, în privința utilizării limbii, între maghiari și studenții străini care veneau să studieze în România timp de 4 ani.

Autoarea era de părere că autoguvernarea minorităților, dincolo de sfera informației, „ar trebui să facă obiectul negocierilor între statul român și administrațiile locale”. Autoguvernarea unei minorități are de ce să devină obiect de negociere numai dacă este vorba despre delegarea către ea a unor atribuții asociate statului. Astfel, se făcea confuzia între procesul de autoadministrare a instituțiilor minorității (rezultând din exercitarea dreptului de asociere) și obținerea de către aceste instituții a statutului de persoane de drept public – obligând la adaptarea pozițiilor între minoritate și stat.

Conform Alinei Mungiu, „autodeterminarea internă” și „autonomia personală” constituiau „o terminologie inovativă și prost definită”. Nu numai că terminologia nu era inovativă, ci își afla un corespondent în realitate (Cazul legii estoniene din 1925 sau a suedezilor din Finlanda.)

Pentru Alina Mungiu, o lege care creează o formă de subsidiaritate... este o „provocare a suveranității statului”. La fel califica exercitarea dreptului constituțional la referendum. Absurdități. Nici ideea că documentele UDMR propun o „autonomie transteritorială” nu avea nici un fel de acoperire. La fel și ideea că propunerile UDMR „forțează teoria și practica guvernării europene” și reprezintă o „provocare pentru noțiunea curentă de suveranitate a unui stat european”.

Lucrării îi lipseau datele și criteriile deontologiei profesionale. Informația era deficitară. Existau multe erori, dar apăreau și dezinformări propriu-zise. În fond, studiul era construit prin argumentarea impresiilor și a preconcepțiilor pe care le avea autoarea. Dreptul internațional în materie era absent. În bibliografie nu apăreau autori, altfel indispensabili, ca Francesco Capotorti, Hurst Hannum, Patrick Thornberry, Antonio Cassese. Autoarea nu părea să fi parcurs nici principalele cercetări românești privind conceptele și pozițiile minorității maghiare din România.

Toate acestea le-am spus pe larg într-un articol din revista 22: „Compromiterea cercetării în problematica minorităților”²⁷⁸. Iată și concluzia articolului: „Lucrarea... «Pentru o democrație transetnică în România» nu trece de nivelul unui material semidoct. Nu face cinste nici Institutului sub a cărui egidă apare²⁷⁹, nici finanțatorului. Ea poate fi utilizată ca un studiu de caz excelent pentru a arăta, cu documente și cu cărți de specialitate în mână, cum nu trebuie făcută cercetarea. ...Problema minorităților este

278. 22, nr. 24, 12-18 iunie 1996.

279. Centrul pentru Studii Politice și Analiză Comparativă.

prea importantă pentru a ne permite să o tratăm (prin superficialitate) cu dispreț”.

Un ton poate „rău”. Dar vinderea, pentru opinia publică, a celor mai grave clișee antimaghiare cu marca „studiu științific” dădea toate motivele de revoltă.

Numărul următor al revistei conținea o replică supra-realistă a Alinei Mungiu, întâmpinată cu un fel de șapou („Câteva precizări”) al Gabrielei Adameșteanu²⁸⁰. Redactoea-șefă a revistei 22 deplângea depășirea, de către recenzia mea, a „tonului neutru”, pentru ca, la sfârșit, Gabriela Adameșteanu să-și exprime dezamăgirea față de răspunsul „extrem de subiectiv”, cu multe inexactități, al Alinei Mungiu.

Limbajul acesta cu multe dedesubturi era urmat însă de un răspuns care conta cu adevărat: „Replica UDMR”. Amintind interesul Uniunii pentru orice inițiativă având ca obiect analiza activității și programului UDMR, Anton Niculescu, consilierul politic al președintelui UDMR nega afirmația Alinei Mungiu, cum că s-ar fi bucurat de acordul reprezentanților UDMR pentru afirmațiile cuprinse în studiul Centrului pentru Studii Politice și Analiză Comparativă. Din contră, „o bună parte din obiecțiile cuprinse în recenzia semnată de dl Gabriel Andreescu în nr. 24 al gazetei coincid cu cele exprimate de demnitarii UDMR la dezbaterea publică menționată de Alina Mungiu-Pippidi”.

Dar comentariul care a pus capăt studiului Alinei i-a aparținut lui Andrei Cornea. Textul său, intitulat „Separație pașnică» sau hermeneutică de control”, apărut în două numere succesive, 28 și 29/1996, avea meritul acelei distanțe amicale care reprezintă, după părerea mea, principala

280. Gabriela Adameșteanu susținea lucruri pe care le va renege vehement mai târziu, în alte contexte. Dorind să contribuie la stabilizarea unui climat de normalitate, ea ar fi „optat [publicând textul plin de falsificări al A.M.] pentru principiul publicării textelor «incomode», fie și a celor care conțin afirmații (...) nedrepte, incorecte”.

calitate a scrierilor lui Cornea. Nimic din implicarea tensionată pe care „criticata” mi-ar fi putut-o imputa mie. Ce remarca Andrei Cornea? Desigur, el intra, ca și altă dată, în subiect, având cuvinte de bună întâmpinare, mici complimente, care dau textului o minunată îmbrăcăminte deontologică. Dar mai departe numea esențialul : „...ar trebui ca autorul să poată justifica, cu oarecare plauzibilitate, presupuziția sa principală, aceea că elita maghiară sau UDMR proiectează secesiunea. (...) Din punct de vedere științific, această teză trebuie demonstrată cu documente și fapte plauzibile și autentice. Nu va fi niciodată admisibil să susținem existența unor planuri radicale, dacă nu le putem documenta indiscutabil, și nici nu am avea, eventual, dreptul să declarăm că asemenea documente lipsesc deoarece, așa cum cred unii, chipurile, maghiarii înșiși le ascund.

Or, în baza documentelor și a faptelor existente (...) nu văd deloc ce anume ar permite cuiva, fără prejudecăți și preconcepții, să deducă, astfel, că proiectul elitei maghiare este, efectiv, «secesiunea îndepărtată»”.

Mai departe, Andrei Cornea identifica o falsificare operată de autoare în susținerea demonstrației ei. Îl citez : „Alina Mungiu crede, de asemenea, că descoperă intențiile UDMR în alt fragment din Hotărârea CRU, dată tot la 14 ianuarie 1996, unde se spune că, în concepția sa, comunitatea maghiară din România cere de la statul român recunoașterea sa drept «subiect politic distinct». Deși autoarea citează la pagina 14 acest text, deja pe pagina următoare ea utilizează, nu-mi dau seama de ce, sintagma (pusă totuși între ghilimele) «subiect politic separat», care nu există în documentul UDMR. Aceeași sintagmă apare și la pagina 18, unde Alina Mungiu afirmă că, spre a elimina suspiciunea de separatism și intenții secesioniste, UDMR, care se dorește «subiect politic separat», ar trebui să recunoască Constituția României.

Cred că nu este greu de înțeles că «distinct» nu este tot una cu «separat». A fi «distinct» nu se opune integrării într-o societate unică în România, în timp ce a fi

«separat» tinde să se opună²⁸¹. A cita greșit nu e deci tocmai inocent!”.

Magistral! Andrei Cornea continuă însă subliniind alte sugestii fatale. Una este constructul „separația pașnică”, pe care A.M.-P. o atribuie, ca proiect, UDMR-ului. Îl citez mai departe: „Or, sintagma Alinei Mungiu «se scotează pe emigrare» mă lasă perplex: cine anume «scotează»? Elita maghiară? Cine anume din ea, exact? (...) Care sunt documentele justificative pentru asemenea, să recunoaștem, grave afirmații? Cu asemenea «se scotează» putem ajunge lesne la fantasmagorii de genul Pavel Coruș ori chiar de genul Protocolelor înțelepților Sionului. Ce ne-ar mai rămâne atunci pentru a spune că printre maghiari ori evrei ori turci etc. «se scotează» otrăvirea fântânilor ori sabotarea prosperiei noastre economii?”.

Andrei Cornea termină textul său în același ton de zile mari. El are premoniția rezultatelor alegerilor și remarcă: „...este posibil ca, la alegerile generale din toamnă, Opoziția să întrecă la număr de voturi actuala coaliție guvernamentală. Dar, pentru ca acest câștig să nu rămână doar aritmetic, va fi necesară alcătuirea unei noi coaliții, la care va fi imposibil de exclus aportul UDMR. Or, cum vor negocia CDR sau USD cu un UDMR suspectabil de planuri separatiste după «modelul Quebec»?”.

Pentru ca acest superb articol să-și împlinească rotunjimea, Andrei Cornea termina cu tonul unui mesaj: „Dar aș vrea să spun că ferma situare a GDS, cât și a revistei sale, 22, de-a lungul a mai bine de șase ani, împotriva

281. De fapt, literatura de specialitate vorbește în mod curent despre nevoia minorităților de a menține un anumit grad de separare. Numai că în contextul public dat, „separatismul” are o conotație atât de rea încât distincția lui Andrei Cornea devine importantă. Datorită implicațiilor de natura psihologiei politice ale asocierii comunităților minoritare unor intenții „separatiste”, am propus, în 2001, conceptul de „privatitate comunitară” (Gabriel Andreescu, „Problems of Multiculturalism in Central Europe”, Institut d’Etudes Politiques de Paris, 9-10 iulie 2001).

oricăror forme consistente de emfază naționalistă, bunul său simț ori tăria etică și intelectuală de a rezista sirenelor fals patriotice și antidemocratice îi fac cinste și îi asigură un loc nu doar important, dar și unic pe scena politică românească”.

Este poate de înțeles, pe marginea unui astfel de comentariu, entuziasmul cu care se trăia solidaritatea de unii membri ai GDS, în primii ani. Anii în care se făcea, în felul acesta, istorie, când valorile erau trăite, nu declarate. Când, mai târziu, revista a cotit spre o atitudine mai ipocrită, deja fructele acestui comportament erau coapte. Criza din 1998, pe marginea Declarației de la Cluj, apoi atitudinile distante față de temă nu mai aveau prea mare miză. Jocul politic luase aproape complet locul jocului civic în relația româno-maghiară.

*

Ce nu știau probabil mulți era și faptul că acel Centru pentru Studii Politice și Analiză Comparativă în cadrul căruia și-a dezvoltat cercetarea Alina Mungiu era condus de Dorel Șandor. Iar antimaghiarismul lui Șandor l-am descoperit direct și indirect în toți acești ani.

El explica, se zice, și atitudinea sceptică față de UDMR a fostei reprezentante a Delegației Uniunii Europene în România, Karen Fog, cu care Dorel Șandor avea o relație foarte strânsă. În discuțiile cu Șandor nu am auzit doar bancuri naționaliste cu maghiari, dar și povești despre întâlniri pe care el le-a avut cu „bozgorii” înainte de 1989, cărora le-ar fi dat lecții. Culmea, unele dintre aceste discuții aveau loc la Budapesta.

*

A doua mare ieșire în public a Alinei Mungiu-Pippidi, în materia minorităților naționale a avut loc în anul 1999, prin lansarea volumului *Transilvania subiectivă*. Se întâmpla la câteva luni de la apariția *Problemei transilvane*.

Am fost invitat la lansare. Îmi doream să citesc o carte instructivă. Pe 16 decembrie, sala Grupului era aproape

plină. Editorul, Gabriel Liiceanu, și-a făcut numărul său. Stil clasic : cuvinte fastuoase, care nu intră în nici un fel în subiect. El sublinia lipsa de *partis-pris* a autoarei, folosirea unei bibliografii ample, exploatarea unor metodologii aduse la zi. Liiceanu dădea calificative într-un domeniu în care nu cunoștea absolut nimic.

Cum arăta în realitate volumul ? M-am simțit dator să scriu și despre el :

„Conform «Introducerii», lucrarea a fost gândită drept «o contribuție românească nu doar la problema Transilvaniei (...) cât și la problema mai generală a identității naționale și a naționalismului în Europa contemporană». Este fără doar și poate o observație corectă, pentru că, în ciuda titlului, analiza Alinei Mungiu-Pippidi întâmpină teme tipice ale naționalismului și ale minorităților – nu doar ale Transilvaniei, unde au fost făcute investigațiile sale empirice. În sfârșit, aș mai observa că *Transilvania subiectivă* are calitățile stilistice cu care ne-a obișnuit Alina Mungiu-Pippidi : comunică ușor, se adresează simplu. Într-un cuvânt, stilul face cartea «atractivă»”.

Citatul din analiza pe care am publicat-o la puțin timp după lansare²⁸² nu era decât o formă de subliniere a priorității aspectelor de ordin metodologic, de ordin conceptual și privind informația :

„În ceea ce privește metodologia volumului, de notat că autoarea invocă un număr de idei psihosociologice și apelează la investigații proprii pentru a dezvolta, în final, o viziune asupra raporturilor dintre români și maghiari și a produce astfel soluții pentru oamenii de decizie (altfel spus, politici publice). Există un salt logic între premise și concluzii (în sensul în care o fotografie aeriană cu un pixel de 1 metru nu-ți poate oferi detalii asupra formei mânerului unei genți diplomat). Invocarea teoriilor și cercetărilor devine, astfel, un instrument retoric.

282. Gabriel Andreescu, „Trei cărți pe teme naționale”, in 22, nr. 2, 11-17.01.2000.

O a doua observație metodologică privește preocuparea de a gândi lucrurile pe baza unor investigații de teren proprii. Intenția este, desigur, merituosă, cu atât mai mult cu cât intră în opoziție cu obișnuința de a specula pe impresii. Pe de altă parte, în context apare necesar să notăm limitele unor astfel de metode. Mai întâi, datarea rapidă a investigației. Este suficient ca ulterior să apară un studiu cu o eșantionare mai amplă, cu o metodologie și arie de cuprindere mai asigurate, ca cercetarea inițială să-și piardă relevanța. Apoi, este vorba de necesitatea de a intra în dialog cu cvasitotalitatea domeniului de cercetare, pentru a vedea în ce măsură investigația proprie aduce cu adevărat ceva nou. Iată de ce cărți de genul celei elaborate de către Alina Mungiu-Pippidi au în general logica unor volume de sinteză la care investigația proaspătă vine să clarifice sau să pună la punct aspectele cumva nesigure ale investigațiilor anterioare. Din păcate, cele 15 interviuri de grup și sondajul făcut pe un număr de 597 de persoane în luna iulie 1998 sunt instrumente mult prea subțiri față de alte cercetări deja publicate. Astfel, ideile despre religiozitatea românilor și a maghiarilor din Transilvania sunt cu totul surclasate de către ampla cercetare a lui Tomka Miklos : «Erdélyi magyar vallásosság – összehasonlító perspektívában», in *Magyar Szemle*, octombrie 1999, pp. 17-32 – va apărea în curând în traducere română în excelenta revistă *Altera*. Iar opiniile autoarei asupra percepției reciproce a majoritarilor și minoritarilor ar fi trebuit puse în dialog cu un studiu amplu – și, prin caracterul neintuitiv al rezultatelor, indispensabil –, «Stereotipuri și modele identitare», finalizat în luna martie 1999 de către Ion Andrei Popescu, Mihael Oancea și Dragoș Popescu (Institutul de Studii și Sondaje). Bogata bibliografie în măsură să dialogheze cu politicile publice invocate de autoare nu este utilizată, în schimb se face trimitere la lucrări – e adevărat, de notorietate – care au prea puțin de spus asupra acestor chestiuni.

Există mai multe confuzii conceptuale care vor irita, mă aștept, pe specialiști. A spune : «subsidiaritatea (...)

nu este identică cu descentralizarea unui stat modern, ci este mai aproape de filosofia și organizarea Evului Mediu» (p. 225) și a o mai așeza, astăzi, pe linia religios vs. secular contrazice, desigur, tot ceea ce știm despre cariera acestui concept în lumea „modernă”. Invocarea de către UDMR a subsidiarității nu trebuie confundată cu opțiunea pentru federalism (nici un document al UDMR nu vorbește despre federalizare); termenul de «statut special», la care apelează maghiarii se referă la teritorii, nu la comunități; iar a trata drept «consensualist» regimul post-1996, întrucât, în cadrul coaliției, UDMR primește funcții guvernamentale, înseamnă a reduce consensualismul la o logică de coaliție – ceea ce nu e cazul.

În volumul editat de editura Humanitas apar și erori de informație. De corectat, nu e loc decât pentru o parte din ele. Astfel, Ordonanța 22 nu a fost «trântită» prin votul Senatului (p. 186) – care era doar o fază a procedurii parlamentare –, ci prin decizia Curții Constituționale (care a contestat caracterul de urgență al Ordonanței). Eliminarea maghiarilor din funcțiile de conducere, renunțându-se la regula procentelor (p. 195), a început cu mult înainte de 1990. Intervenția lui Remus Opriș la Odorheiu Secuiesc nu era «în dreptul său» (p. 228), ci a depășit nivelul competențelor sale (el a violat sigiliul unei instanțe judecătorești). În loc să medieze, acțiunea sa a dus la o criză gravă, salvată la limită prin intervenția unei echipe aparținând societății civile.

Erorile conceptuale și de informație ar fi fost ușor evitate dacă editura Humanitas ar fi dat manuscrisul unor referenți. Nu este nimic neonorabil în asta, să obții o supervizare de la tehnicieni. Se face în toată lumea (în editurile respectabile, obligatoriu), cu succes. Sper ca pe viitor editura Humanitas să înțeleagă necesitatea acestui procedeu”.

Cum să nu intervii când se falsifică atât de flagrant deontologia științifică? (Și în problema atât de sensibilă a Transilvaniei?) Și de astă dată, textul meu, care era nu doar o analiză – cu atât mai puțin o recenzie –, ci chiar

un protest în fața acestui mod de a compromite ideea de cercetare și, mai ales, responsabilitatea tratării temelor cu miză, a fost depășit de un altul. La puțin timp, în *Provincia*, nr. 1, 2000, apărea articolul unui excelent profesionist al sociologiei domeniului, Marius Lazăr. El este cel care a pus până la urmă punctul pe „i”. Care este fenomenul pe care-l reprezintă Alina Mungiu? *Naționalism mai spilcuit!* Un naționalism care falsifică nu numai atitudinea, ci și instrumentele.

„Autoarea își asumă sarcina dificilă de a deconstrui, cu instrumentele proprii psihologiei sociale, cele două «subiectivisme» (în fapt, etnocentrisme, dar Alinei Mungiu pare să îi scape aici termenul) ce fondează naționalismele român și maghiar din Transilvania, devaluând totodată metodologia cantitativistă ce stă la baza atâtor cercetări. (...) Noua anvergură intelectuală, mult mai ambițioasă, pe care o angajează luările ei de poziție începând cu *Românii după 1989* au aruncat-o însă pe un teren unde intuiția trebuie să facă o casă bună cu sistemul – și spiritul de observație, abundent, cu respirația teoretică mai largă. Împărțită însă între activismul civic – ce-i motivează interesul pentru reflecția politică și aspirațiile de expert – și nevoia de profesionalizare într-o zonă în care formația academică inițială are cel mult valoare propedeutică (fiindcă practica jurnalistică, în sine, nu te face mai savant, așa cum viața trăită nu te face filosof!), Alina Mungiu s-a văzut nevoită să-și convertească capitalul simbolic al liderului de opinie într-o formă de capital intelectual ce aspiră la autoritate științifică. Conversia s-a făcut utilizând o dublă strategie: una ce valorifică poziția de «opinion leader», pentru a-și consolida credibilitatea judecăților asupra stării de fapt a societății –, iar alta, autopromovantă, a substituirii competenței specifice profesiei prin cumulul (prezuntiv înnobilit) de referiri la stagii de cercetare în străinătate sau lucrări proprii anterioare.”

Această lungă introducere aparținând lui Marius Lazăr nu voia în nici un caz să deschidă un caz „personajul Alina Mungiu”. Numai că un profesionist percepe imediat

oribilitățile metodologice. Fizic ! „Identificând cercetarea sociologică cu aplicarea de sondaje – și nefăcând nici măcar noțional distincția între un sondaj sociologic și o anchetă – autoarea poate astfel să declare fără să clipească: «Nu există la noi o școală care să conceapă sondaje descriptive sau simple măsurători ale unor răspunsuri la întrebări – acestea nu pot fi numite nici atitudini, nici credințe, nici evaluări, nici reprezentări sociale, nici valori, de cele mai multe ori. Cu excepția opțiunii electorale și a câtorva alte opțiuni de acest gen (...) sondajele nu ne-au spus până acum lucruri prea relevante despre cultura noastră...» (p. 20). (...) «Eșantionul de 597 de persoane în vârstă de peste 15 ani a fost reprezentativ pentru structura populației județelor mai sus menționate în ce privește variabilele de vârstă, structură etnică, reședință, sex. Sondajul a fost efectuat între 16 și 24 iunie 1998, prin metoda chestionarului poștal, cu autocompletare. Rezultatele obținute au fost comparate cu alte sondaje realizate pe eșantioane mai mari, și în toate cazurile au fost consistente... Rata de eroare pe total eșantion este de 3-5%».

Iată un fragment care merită discutat puțin, fiindcă dă seama asupra improvizației care minează din interior studiul publicat Alina Mungiu. (...) Cum poate fi un eșantion de 597 de persoane reprezentativ pentru structura populației județelor mai sus menționate nu se precizează. Este el reprezentativ la nivelul fiecărui județ? (Asta, în fapt, nu este posibil.) Sau pentru ansamblul județelor – mai exact, pentru Transilvania ca întreg?” Specialistul Marius Lazăr spune : cei 597 de subiecți eșantionați nu pot da reprezentativitate pentru fiecare dintre cele două etnii dominante. Și contestă mai departe tot „restul” : metoda chestionarului poștal cu autocompletare nu este cea mai adecvată ; „rata de eroare” arată a fi o formulă neprofesională, iar dacă s-a avut în vedere „marja de eroare”, atunci aceasta se dă cu „+” și „-” ; ar mai fi trebuit adăugată probabilitatea cu care se extinde la nivelul populației de referință, concluziile etc. Îl citez mai departe :

„Din păcate, același tratament îl au alte concepte de notorietate în literatura teoretică a problemei – precum perechile : primordialism vs. instrumentalism, esențialism vs. relaționism, pentru care confuzia noțională e potențată de neglijența deconcertantă a formulărilor. Ea se proiectează negativ și asupra a ceea ce constituie centrul de interes al cărții: exemplificările abundente și analizele răspunsurilor subiecților intervievați”.

Poate pentru observatorul temelor transilvane și minoritare, ba chiar pentru un politolog, aceste detalii tehnice rămân cumva străine, ori marginale, față de marea temă a naționalismului²⁸³. Marius Lazăr nu se cantonează în asta – deși tema profesionalismului este în sine o chestiune care în nici un caz nu poate fi expedită invocând interesul tematic – ci vrea să ajungă – și ajunge – la esența atitudinii conceptual-intelectuale. Ar fi păcat să îl povestesc pe autor, în loc să-l citez din nou :

„Este limpede, astfel, că, în ciuda efortului de obiectivare, Transilvania rămâne în continuare, pentru Alina Mungiu, un tărâm exotic, marcat de tot felul de bizarerii. «Subiectivitatea» la care trimite titlul cărții tinde să fie folosită și cu înțelesul de perspectivă «iluzorie», «deformată», «incorectă» etc. Spre deosebire de punctul de vedere al analistului care – nu-i așa? – este și cel corect... Românii și maghiarii sunt adesea cuprinși de fandacșii caraghioase – cum ar fi de pildă regionalismul, care trebuie amendat, preventiv, imediat”. Iar în ceea ce privește calificativul răspicat al autoarei : „Transilvania este marginală”, sociologul din Cluj comentează : „Nu știi dacă aceasta este într-adevăr problema. Dar nu poți să nu constăți angoasele discrete din care se hrănește punerea ei

283. În privința profesionalismului autoarei, Marius Lazăr mai face un comentariu : „nu mă pot abține să nu bifez aici o altă afirmație simptomatică pentru strategia persuasivă a autoarei : «în *Românii după '89* (...) am utilizat pentru prima dată în România grupurile focus pentru o investigație științifică» ! Nu am alte comentarii ! ”.

în scenă, relativ la tentativele de reformare ale actualului centralism. În afara observațiilor formulate la adresa cărții, nu i se poate refuza, totuși, autoarei buna credință. Tentativa ei de demontare minuțioasă a proiectului mental naționalist și a autoînșelărilor la care conduce este una indiscutabil curajoasă. Chestiunea nerezolvată a unor astfel de studii rămâne însă aceea a instrumentalizării concluziilor pe care le formulează – și tocmai de aceea este bine ca, prin ele, să fim atenți la nuanțe. Nu știm niciodată dacă acestea reușesc în cele din urmă să neutralizeze naționalismul sau doar să îl reformuleze, dându-i doar o patină «științifică» și un alt ambalaj. Cu alte cuvinte, dacă îl depășesc sau fac din el – așa cum se vede din unele semne – doar un naționalism mai spilcuit”.

*

Cum spuneam, „naționalismul mai spilcuit” nu a fost încă dezamorsat. Din păcate, nu s-a realizat, încă, o masă critică profesională, care să claseze tot ceea ce nu intră în standardele firești. Este posibil lucrul acesta în perspectivă? Cred că nivelul de elaborare și numărul celor implicați s-ar apropia de acest nivel. Există astăzi un doctorat în multiculturalism (Salat Levente); câteva *think tank*-uri și reviste specializate (Centrul de Studii Etnoculturale de la Cluj, Comitetul Helsinki la București, *Altera*, *Revista Română pentru Drepturile Omului*) etc.

Din păcate, în condițiile în care un personaj de tipul lui Ilie Bădescu este acceptat (ales) președinte al sociologilor români, la ce te poți aștepta în rest? Realizarea unei conștiințe profesionale în materia minorităților și, mai larg, a doctrinelor naționaliste, rămâne un deziderat concret, în măsura în care realitatea românească este fragilă și are nevoie de o sursă de legitimitate care s-o piloteze pe termen lung. Din fericire, intervențiile de genul celei ale Alinei Mungiu-Pippidi nu au intrat în competiția de legitimare politică, atunci când lucrul acesta a contat. Rămâne că în momentul competiției dintre naționalism și antinaționalism cu relevanță politică maximă au existat studii care au hrănit gândirea pozitivă.

40. Naționalismul, ca aberație intelectuală

O aberație intelectuală este extremismul naționalist. Extremismul în general reprezintă o negare a rolului rațiunii în comportamentul uman. Despre formele și motivațiile extremismului ca tip de mutilare a *atitudinii* au fost date mai multe exemple până acum. Le caracterizează și utilizarea discursului ca simplu instrumentar al voinței politice.

Aș invoca însă acum o categorie a producătorilor de discursuri cu substrat etnopolitic, dar a căror miză pare să fi fost și să rămână *discursul*. Însă un discurs ciudat prin linia lui aberantă. Intelectualii în cauză pot fi acceptați mult mai ușor pe „piața ideilor”, întrucât nu aparțin categoriilor compromise. Ca atare, pot avea impact o perioadă mai lungă de timp, pe o arie care contează mai mult în jocurile simbolice și politice și cu o relevanță mai amplă pentru viața culturală. Am trei exemple, venind de la persoane cu contururi psihologice extrem de diferite: Horia-Roman Patapievici, Cristian Tudor Popescu, Ovidiu Hurduzeu.

Horia-Roman Patapievici a introdus relativ târziu între subiectele sale tema minorităților. Pasaje substanțiale apar de abia spre sfârșitul anilor '90. Cu capacitatea sa indiscutabilă de a-și energiza negațiile, afectat nu se știe când și cum, pare-se definitiv, de „pretențiile” maghiarilor, *gay*-lor ori excentricilor, el și-a ideologizat rapid stările. Sentimentul întors spre sine – entuziasmul apartenenței la majoritatea dominantă – exhibit într-un eseu care a făcut rapid vâlvă, *Comunismul american*, s-a transformat galopant într-un sentiment îndreptat spre afară: aversiunea antiminoritară.

În ciuda faptului că are o frazare bogată, iar lanțurile sale argumentative fac bucle peste pasaje întregi,

H.-R. Patapievici nu este greu de citat. Marea parte a textelor sale sunt dezvoltări lexicale, dizertații artificiale imitând, dar nu creând „ideea”. Că este așa, se vede după selectarea elementului frust – ca radiografierea sistemului osos dintr-o forfotă de țesuturi moi. Cele câteva eseuri (unele apărând în provincie – vezi revista *Orizont* de la Timișoara) sunt variații pe o temă dată, sintetizată perfect de un text de referință pentru subiectul nostru : „Problema identității”²⁸⁴ :

„Omul [tradițional] avea un stăpân, o religie, un nume și un neam.” Omul modernității clasice este rezultatul dispariției stăpânilor și convenționalizării numelor, „privatizării credințelor și naționalizării fidelităților”. În ceea ce-l privește pe „omul modernității recente”, deplâns de Patapievici, acesta nu ar mai avea „în sus” nimic, „în jos”, nimic. Pe acest loc rămas gol ne-am trezit, susține Patapievici, cu „evanescenta tranzitorie, trepidăția nervoasă, conștiința izolării identitare, vocația victimizării, tensiunea dezechilibrului minoritar și trufia revendicărilor singulare –... trăsături... agresive, dublate de conștiința că minoritarul *qua* minoritar este în poziția de a avea întotdeauna dreptate împotriva majoritarului”. Toată polifonia anterior produsă de atâtea voci și nu știu câte instrumente, pregătită de o pagină și jumătate de revistă, nu era, se vede, decât preludiul declamării unei frustrări. *Minoritarul ar avea vocația victimizării, ar fi agresiv, ar avea revendicări trufașe, ar avea pretenția eternei dreptăți.* Invocând polemica și nostalgia, adversitatea și tradiția, funcția și substanța, elecțiunea și fantasmaticul, transcendența și putativitatea²⁸⁵, pe René Char și H.H. Stahl, pe William Petty și Max Weber²⁸⁶, ca într-o mare bătaie cosmologică, Patapievici îndreaptă brusc degetul spre

284. H.-R. Patapievici, „Problema identității” (I), (II), (III), in 22, nr. 11, 12 și 13.

285. Spre extazul cititorului doritor de semnificații absconse și lexic supra-mundan.

286. Eclectismul referințelor lui H.-R.P. este întotdeauna surprinzător.

problemă. El găsește că s-a produs, iată, „inversiunea majorităților naturale în minorități inventate”. Rezultatul ar fi „minoritatea de opțiune, dandysmul segregării benevole, mandarinatul diferenței, etnicitatea profitabilă”. Ar fi: „minoritarul care își joacă apartenența ca pe o armă politică, care știe că poate domina informul oricărei majorități aritmetice prin victimizare și prin diabolizarea majorității”.

Tot productul intelectual al lui Horia-Roman Patapievici în chestiunea minorităților revine la o frazeologie aberantă, menită să susțină, ca într-un cuib, cele mai primitive acuze la adresa minoritarilor. Pentru a le ascunde însă – posibil, și față de el însuși –, Patapievici construiește un întreg palat teoretic, atât de baroc, atât de artificios, atât de rupt de datele realului și conceptele domeniului, încât trebuie plasat în categoria „aberație”.

*

Într-un fel, strategia stilistică a lui Cristian Tudor Popescu este opusă dantelărilor lui Patapievici. În timp ce ultimul acoperă ca un fluture de mătase sensul nud al ideilor sale, primul excelează asumându-și pe linia cea mai scurtă, cea mai transparentă, grozăvia concepțiilor. Atitudinile uimesc prin asemănare²⁸⁷, și totuși, Cristian Tudor Popescu rămâne campionul absolut al extremismului discursiv. De unde siguranța ieșirii pe o scenă deloc acoperită de pedigree-ul lor, a acestei categorii de literați? Îmi pare a distinge în stilistică și în acea aură care coboară din cuvinte, între rânduri, conștiința apartenenței la majoritatea dominantă. Accentul cade pe cuvântul „dominantă”. Nu numărul, ci privilegiul oferă în ultimă instanță confortul expunerii celor mai mari absurdități. Privilegiatul „și-o poate permite”. El are

287. Văd surprins confirmarea intuiției lui Dorin Tudoran, care susținea încă prin 1997 asemănarea dintre H.-R.P. și C.T.P. Pe atunci, comentariul său mi s-a părut de neînțeles. Astăzi nu mi se mai pare.

dreptul de a spune ultimul, eventual, *unicul* cuvânt²⁸⁸. Voi face o excepție, citându-l pe C.T.P. nu cu declarațiile lui antiminoritare, ci cu elucubrațiile lui față de femei, întrucât acestea arată cel mai bine orgoliul *stăpânului* – stăpân peste o revistă, peste o scenă, peste o țară, peste un teritoriu, peste epistemologie și peste ontologie. Mai precis, o voi cita pe Mihaela Miroiu, care-l reproduce pe C.T.P. într-o replică notorie pe care revista 22 a găzduit-o în numărul său din 21-27 martie 1998²⁸⁹ :

„Femeile sunt ființe neumane și infantile : «Femeia este atât de deosebită de masculul uman, încât pare că aparține altei specii, eventual extrapământeană»²⁹⁰. (...) Femeile nu gândesc și comunică în coduri specifice regnului animal : «oricât de diferite ar fi ca intelect, vârstă și înfățișare, capătă un aer comun, de specie, seamănă între ele, așa cum ni se pare că toate pisicile seamănă, sau găinile». Neputând să tacă, dat fiind că sunt incapabile de comunicare rațională, «două femei... vor recurge imediat la limbajul și conceptele minimale de contact ale altei specii», căci mintea lor este «o minte colectivă, un covor psihic în ale cărui noduri se află indivizii femele»... «femeile, de fapt, nu gândesc. Cu excepțiile de rigoare, la fel de dese ca pinguinii albaștri, ele mimează gândirea omenească». (...) Ceea ce trece drept gândire, dacă dincolo de zgomotul pe care-l produc se află asta, este,

288. Obsesia unei singure voci, deci legitimă și dominantă, apare chiar explicit în articolele lui C.T.P. : „Cum e posibil să concepi Istoria României în alternative ? Mai există încă o Academie Română, mai există savanți, istorici emeriți – ce poate fi mai logic și normal decât ca o Comisie Națională alcătuită din asemenea oameni să se pună de acord asupra unui unic manual, asupra unei unice cărți de învățatură a Istoriei României pentru elevii acestei țări ? (Articol apărut în *Adevărul*, sub titlul : „Câte Istории are România” ?)

289. Mihaela Miroiu este inițiatoarea și, indiscutabil, șefa de școală a studiilor de gen de la noi.

290. Citate din articolul „Femeia nu e om”, în *Adevărul literar și artistic*, 10.03.1998.

în cazul femeilor, o activitate aproape mecanică (...): «nici femeia nu știe ce se întâmplă cu adevărat în capul ei». (...) Proba indubitabilă a incapacității epistemice femeiești este aceea că femeile nu au făcut nimic în istorie: «De la sine înțeles, istoria este privită ca o istorie a bărbaților. Bărbații fac filosofie, știință, istorie, politică. Bărbații inventează, decid, greșesc sau câștigă. Femeile doar îi însoțesc» etc.”.

Microeseul „Femeia nu este om” a fost publicat, fără ca prin asta autorul să fie clasat într-o categorie din afara filonului cultural respectabil²⁹¹. Evenimentele la care Cristian Tudor Popescu este organizator sau invitat adună personalități – Ileana Mălăncioiu, Dorin Tudoran, Mircea Martin, Alexandru Paleologu ș.a. – indispensabile desenului unei hărți intelectuale românești. Compatibilitatea pe care o demonstrează oamenii de cultură „de centru”, ca să spun așa, cu publicistul Cristian Tudor Popescu dă o măsură asupra filonului antimulticulturalist de la noi²⁹².

Antimulticulturalismul capătă întotdeauna, dacă nu începe cumva cu asta, o dimensiune politică. Este interesant să vezi unde duc obsesiile lui Cristian Tudor Popescu, excursurile lui ample, acoperitoare, punând în comun lucruri cu ordin de mărime diferit, cărora le dă un sens excesiv până la apocaliptic. Cititorul se află în fața unui text a cărui energie este egalată doar de arbitrariul său. Cristian Tudor Popescu amestecă în final ingredientele contemporaneității, pentru a le interpreta drept un atac

291. Și unde sunt clasați Vadim Tudor, Adrian Păunescu ori Ion Coja.

292. Dar și a nivelului intelectual, pe care Cristian Tudor Popescu îl „deconspiră” cu susțineri de genul: „Cum e posibil să concepi Istoria României în alternative? Mai există încă o Academie Română, mai există savanți, istorici emeriți – ce poate fi mai logic și normal decât ca o Comisie Națională alcătuită din asemenea oameni să se pună de acord asupra unui unic manual, asupra unei unice cărți de învățatură a Istoriei României pentru elevii acestei țări?”.

ideologic, în primul rând american, la adresa bieteii României: „Drept care apare și ideologia aferentă necesarei expansiuni americane. Ea se numește în multe feluri, legate fără a fi suprapuse: *political corectness*, multiculturalism, globalism, postmodernism... Un stat-națiune injectat cu aceste produse este atacat în punctele sale cheie: autoritatea centrală, limba oficială de stat, istoria, biserica, tradițiile, cultura, întreg setul de valori spirituale care definesc o națiune”²⁹³.

Asocierea globalismului, a multiculturalismului și a pericolului occidental la adresa noastră fac trimitere directă la celălalt exponent al triadei: Ovidiu Hurduzeu.

*

Fenomenul „Hurduzeu” este creația *României literare*. Conducerea revistei a oferit de mai multe ori paginile sale de mijloc unui autor care trăiește în Statele Unite și ale cărei lungi frazări, stilistic armonioase, ar fi trebuit luate altfel drept fantezii adolescente. Cum acesta este nivelul cultural al multora dintre administratorii revistelor noastre culturale, el și-a găsit repede deosebi și în alte publicații. Incredibil, dar Ovidiu Hurduzeu a devenit astăzi un nume²⁹⁴. Marfa pe care o vinde el pe piața culturală este un amestec totuși recognoscibil: de o parte, mistica naivă a unei identități românești valorizatoare; de cealaltă și prin opoziție, caricatura noilor concepte și atitudini occidentale.

Spre deosebire de ceilalți doi companioni de aberații în materie identitară, Ovidiu Hurduzeu are un glas blând. El întâmpină generos și descalfică liniștit, ca și cum temele sale nu ar fi decât o preocupare de cenaclu.

Hurduzeu introduce o concepție deseori numai implicită privind tema națională, rezultând prin derivă din tezele

293. Cristian Tudor Popescu, „Legea lui Marx și România-abțibild”, în *Adevărul*, 1 decembrie 1999.

294. Singurii pe care i-am citit condamnând mistificarea numită „Ovidiu Hurduzeu” au fost Adrian Marino, Elek Szokoly și Andreea Deciu.

lui antioccidentale, antiglobaliste și antimulticulturaliste. „Cultul românesc al personalităților, pasiunea pentru ierarhii valorice, dezgustul față de colectivism, egalitarism, hedonismul trăirii în prezent, nostalgia după timpurile eroice de altădată aparțin toate de o aristocrație a spiritului la care poporul român n-a renunțat vreodată.”²⁹⁵ Iată o formulare care pare să nu aibă agresivitatea fundamentalismului protocroniștilor la zi. Aduce parcă aminte de stilul lui Rădulescu-Motru. Dar iată și ce ne spune Hurduzeu despre „multiculturalitate” :

„Sub acoperământul generos al principiilor diversității etnice într-o lume interdependentă, multiculturalistul își ascunde setea de putere și dorința de distrugere a tot ceea ce înseamnă UNICITATE VALORICĂ. (...) Multiculturaliștii sunt departe de o înțelegere profundă a noțiunii de cultură și diversitate culturală. Într-o lume multiculturalistă, standardele de valoare sunt total arbitrare. (...) Pentru a remedia situația, mediocrități patente devin peste noapte «valori universale», prin simpla apartenență la grupul minoritar. Dimpotrivă, adevărate valori individuale nu înseamnă nimic, dacă nu au suport «multicultural». Cu greu ar fi putut să fie publicați astăzi în Occident un Kafka, un Borges sau un Cioran²⁹⁶.

Pentru a-ți duce la îndeplinire scopurile, multiculturalismul luptă să împiedice și să pedepsească orice comportament care ar fi în detrimentul grupului «minoritar». (...) Practic, nici un intelectual occidental nu se poate pronunța astăzi împotriva dogmelor multiculturaliste, fără riscul de a fi etichetat drept rasist și elitist, suportând consecințele de rigoare”.

Dar, după cum se va vedea, nici măcar Ovidiu Hurduzeu, „ființă ontologică”, asemenea românului autentic, nu poate scăpa de nivelul politic al existenței. Iată ce

295. Ovidiu Hurduzeu, „Individualismul românesc”, in *România literară*, nr. 51-53, 1999.

296. Din fericire, apar și astfel de susțineri empirice, care permit probarea caracterului delirant al discursului.

„îndemn la luciditate și vigilență” adresează el în final intelectualilor români. „De vor ceda din nou iluziilor și oportunismului – de data asta venite de la Vest –, s-ar putea ca peste douăzeci de ani să locuiască în regiunile «autonome» și federalizate Valahia, Transilvania și Moldova, iar copiii și nepoții lor să învețe la școlile «multiculturale» despre «istoriile» «carpatice» și despre un anume Eminescu, șovin și falocentrist.”

Accidentul acestui ultim pasaj indică miza unui autor precum Hurduzeu. Ce repede poate fi el contorizat de Adrian Năstase și Adrian Păunescu! Hurduzeu îmi pare totuși menit să anestezieze simțul faptelor și al atitudinii juste – indispensabile în înțelegerea realităților etnopolitice – unor categorii culturale care nu suportă agresivitatea politică a ultimilor.

Deși atât de diferit, în atâtea feluri, de Horia-Roman Patapieviți și Cristian Tudor Popescu, el are în comun cu ei nu numai tezele antiminoritare, ci și ciudățenia unei stilistici chemată să echilibreze trivialitatea concepției.

Ceea ce îi mai unește pe cei trei este puterea impactului nefast al demersului lor. În ciuda obscurantismului, a reducăționismului și a fantasmagorismului teoriilor lor, ei au o ciudată capacitate de a găsi emuli în categoria multiplicatorilor. Ei au ajuns centrul intelectualist al uneia dintre cele mai insidioase mișcări, dacă nu total antioccidentală, cel puțin net antiamericană.

41. De ce România nu a urmat „modelul sârb” ?

Misiunea americană a lui Dennis Sammut din 13 iulie 1994, despre care am povestit, a sintetizat situația etno-politică de la noi în patru anexe : (1) cele mai importante măsuri de securitate pozitive care ar fi fost luate de principalii actori din România ; (2) acțiunile acestora, percepute drept ostile ; (3) preocupările principalilor actori ; (4) aspirațiile lor. Care era lista „actorilor” contând, în perspectiva misiunii americane, în rezolvarea raporturilor interetnice din România ? Iat-o : Guvernul României ; Guvernul Ungariei ; liderii minorității maghiare din România ; grupările naționaliste.

În Raportul prezentat la masa rotundă din 1994, misiunea americană nu a amintit nimic despre organizațiile civice din România. A mai adăugat doar, la actorii anterior amintiți, organizațiile internaționale.

Dacă doar actorii identificați de Dennis Sammut ar fi existat în România, este posibil ca istoria etnopolitică a țării să fi fost suficient de diferită de cea pe care o știm. Ca argument, să privim la cazul fostei Iugoslavii. Conflictul din R.F. Iugoslavia nu este un model pentru țările din regiune. Dar el rămâne o sugestie asupra a ceea ce se poate întâmpla într-o țară unde o minoritate importantă și o majoritate condusă de lideri iresponsabili nu găsesc în nici un fel calea unui dialog ; au pierdut orice fel de punți. În condițiile în care asemănările dintre regimul Slobodan Miloșevici și regimul Ion Iliescu sunt departe de a rămâne superficiale, este firesc să se pună întrebarea : de ce soarta lor a fost până la urmă atât de diferită ?

În R.F. Iugoslavia există 1,8 milioane de albanezi. În România există circa 1,8 milioane de maghiari²⁹⁷. Primii se bucură de sprijinul Albaniei și de posibila asistență a statelor arabe. Ceilalți, de sprijinul Ungariei și de o indiscutabilă simpatie internațională. Ambele comunități, cea albaneză din Iugoslavia și cea maghiară din România, manifestă o puternică solidaritate internă. Ambele au reușit să mențină, ani de zile, o singură formațiune reprezentativă. Ambele au proiecte elaborate, mizând – inclusiv maghiarii din România – pe auto-determinarea internă²⁹⁸.

Și în România, și în Iugoslavia, evoluția politică de după 1989 a fost dominată de nevoia de autolegitimare resimțită de forțele luptând pentru putere. La Belgrad, în momentul prăbușirii comunismului, Slobodan Miloșevici, membru al nomenclaturii, a mizat pe cartea naționalistă. A câștigat. La București, după revoluția din decembrie 1989, în fruntea noului organism de putere – Consiliul Frontului Salvării Naționale – au apărut patru foști lideri comuniști, având conexiuni, cel puțin în trecut, cu Moscova. Pentru a se salva de contestațiile care dominau capitala țării, într-un context foarte fragil, echipa precipitată în jurul lui Ion Iliescu a lansat o amplă campanie xenofobă și naționalistă. A fost utilizată, în acest scop, întreaga presă posibil de controlat și Administrația. În Iugoslavia, Miloșevici a folosit forțele secrete pentru manipulări, șantaj, crime; orice alte acțiuni ce i-au părut necesare pentru victoria strategiei sale naționaliste. Forțele care formau armata ocultă a lui Ion Iliescu, interesate de salvarea membrilor fostei Securități, nu s-au sfiit să declanșeze confruntările sângeroase de la Târgu-Mureș.

Dar cea mai mare și spectaculoasă asemănare dintre regimul Ion Iliescu și cel al lui Slobodan Miloșevici este folosirea unor forțe cu caracter paramilitar, împotriva

297. Această cifră, puțin diferită de cea a recensământului din 1992, a fost dată de unii demografi unguri.

298. Albanezii din Kosovo mergând astăzi spre o autodeterminare externă.

celor care se opuneau politicii lor aventuroase. De patru ori a chemat președintele, la începutul anilor '90, la București, miile de mineri din Valea Jiului, pentru a-și rezolva tensiunile politice. Prima dată în ianuarie 1990, pentru a-i intimida pe cei care-i contestau poziția. A doua oară, în februarie 1990, pentru a zdrobi pe demonstrații. A treia oară, pe 13-15 iulie, minerii au fost din nou aduși în București, pentru a pune Opoziția sub teroare. În septembrie 1991, minerii au venit din nou pentru a da jos un Guvern care părea deja prea reformator.

Exemplele acestea arată că și în România, ca și în R.F. Iugoslavia, regimul lui Ion Iliescu nu și-a impus nici o limită în ceea ce privește utilizarea violenței, în scopul păstrării puterii. Și, cum regimul Ion Iliescu a pedalat, ca și regimul de la Sud-Vest, pe opțiunea naționalist-anti-minoritară, ar fi fost gata să ducă conflictul cu maghiarii, pe care i-a incitat constant în acești ani, până la cele mai sângeroase confruntări.

Nu spun prin această argumentare că o escaladare a conflictului interetnic în România ar fi urmat *pattern*-ul iugoslav. Diferențe fundamentale, precum participarea maghiarilor (spre deosebire de albanezii kosovari), la viața politică, ori dispersia minorității maghiare în Transilvania – unde oricum nu reprezintă decât 35% –, ca să nu mai vorbim despre absența unei tradiții a utilizării armelor sunt elemente decisive pentru configurația eventualului conflict. Susțin doar că o astfel de escaladare ar fi fost foarte posibilă, ar fi căpătat o dimensiune națională și ar fi destabilizat întreaga regiune.

Asemănarea dintre România și Serbia există, din păcate, și din punctul de vedere al opoziției politice la regimul naționalist. În ambele țări, o Opoziție slabă, fragmentată, mediocră, confuză. Crearea Convenției Democratice din România, în 1992, coaliție a Opoziției, a fost posibilă în ciuda contra-voinței a numeroși lideri de partid²⁹⁹.

299. În primul rând, Radu Câmpeanu, apoi Sergiu Cunesco, ale căror comportamente le-am urmărit „pe viu”, atunci, ca vicepreședinte al Alianței Civice.

Doar presiunea până la amenințare a unor organizații neguvernamentale de masă, în primul rând a Alianței Civice a permis acest mariaj. Campania electorală din 1996, incluzând controlul sistemului electoral, care a asigurat victoria Opoziției din 1996, a depins decisiv de efortul acelorași organizații³⁰⁰. Mai mult, ani de zile partidele fostei Opoziții au încercat să câștige electoratul Puterii, prin declarații naționaliste. Preocuparea CDR pentru „idealul” României Mari nu a fost mai puțin fermă decât preocuparea vecinilor noștri pentru Serbia Mare.

Și atunci, ce a fost altfel în România față de Serbia, pentru ca destinul lor etnopolitic să fi fost atât de diferit? Diferențele de cultură și de comportament politic, pe care le-am enumerat deja, conjuncturile, dar și, substanțial – aș insista –, *locul și rolul societății civile*. Că această ultimă explicație ar fi credibilă au încercat să demonstreze cele 40 de capitole anterioare ale volumului.

*

Un articol semnat de către Christopher de Bellaig ne poate invita la o analogie diferită. Oare România nu ar fi putut evolua în direcția unui autoritarism de tip militar, de genul celui prin care Turcia întâmpină problema kurdă?³⁰¹ Conflictul dintre autoritățile române și maghiari ar fi dus – *proportions gardées* – la un sistem instituțional cvasimilitar, pe care să-l folosească împotriva maghiarilor, așa cum Turcia îl folosește pe al său împotriva kurzilor³⁰².

Până la un punct, un astfel de sistem a și fost pregătit. Analogia este puternic susținută de locul pe care simbolul

300. Aici se adaugă observatorii Pro Democrației ori ai Ligii pentru Drepturile Omului.

301. Christopher de Bellaig, „Justice and the Kurds”, in *The New York Review of Books*, 24 iunie, 1999.

302. Asta nu motivează în nici un fel vreo analogie între situația maghiarilor și a kurzilor.

„statului național unitar” îl are în viața românilor și turcilor. În perioada 1992-1996, Ion Iliescu și partidul său, în conivență cu formațiunile participante la coaliția guvernamentală – PUNR, PRM și PSM – au împins legislația statului spre incriminarea „diseminării propagandei separatiste” ori a „punerii în pericol a unității statului”, ca în Turcia. Existența unei Curți de Securitate a Statului, la Ankara, care judecă astfel de delictе în afara sistemului de justiție normal, își găsește un oarecare corespondent în natura antidemocratică-cvasimilitară a Consiliului Suprem de Apărare a Țării³⁰³. Importanța serviciilor de informații, în jocul politic care are ca obiect natura centralizată a statului, trimite la aceeași analogie.

Astfel de aspecte au fost analizate, cum am amintit – fără să invocăm exemplul Turciei –, în studiul lucrat cu Renate Weber în 1995 și publicat în primul număr al revistei *Studii Internaționale*: „Naționalism și stabilitatea statului de drept”. Din fericire, pericolele asupra cărora atrăsesem atenția acolo – aducând în primul plan funcționarea unui sistem instituțional cvasimilitar, ca în Turcia – sunt, practic, depășite³⁰⁴. Asta, nu pentru că nu am fi avut dreptate. Pericolul este însă o potențialitate. Ea se poate actualiza ori nu.

303. În sensul prevalenței instituțiilor militare în raport cu instituțiile civile în democrație.

304. Ceea ce nu înseamnă dispariția lor din viața României. În anul 2001 a fost anunțată amendarea Legii de organizare și funcționare a SRI, astfel încât instituția să intervină corespunzător în cazurile când apar atitudini pro-federaliste.

42. Alegerile din anul 2000. Consociaționism și sfârșitul erei civice

Am văzut cum, în perioada 1996-2000, coaliția dintre CDR plus USD și UDMR s-a aflat sub o presiune naționalistă formidabilă. Aceasta a fost lansată în ajunul perfectării negocierilor dintre membrii ei și a continuat până în ultimele zile de dinaintea alegerilor. Presiunea naționalistă explică într-o oarecare măsură poticnirile guvernării, ca și dificultatea de a împlini înțelegerile dintre maghiari și partenerii de coaliție stabilite în toamna anului 1996. Presiunea explică parțial și de ce până la sfârșitul anilor '90 actori – persoane și organizații – provenind din societatea civilă și-au păstrat o oarecare pondere în evoluția etno-politică din România. Tensiunile generate de tema deschiderii Consulatului ungar de la Cluj, a plăcuțelor bilingve, a învățământului în limba maternă, a scandalului de la Odorheiu Secuiesc, a ceangăilor, a universității maghiare, a manualelor alternative, a devoluției și federalizării și a altora pe care nu le mai numesc nu au putut fi reglate în totalitate la nivel politic deși, paradoxal, liderii maghiari și cei români se aflau în jurul aceleiași mese a Executivului.

În particular, Comitetul Helsinki a avut o bună cooperare cu Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale. Perioada ministeriatului lui Gyögy Tokay a fost un dialog permanent asupra felului în care evolua, în detalii, „proiectul reconcilierii româno-maghiare”³⁰⁵. L-am perceput

305. Gyögy Tokay m-a propus ca „expert” independent, din partea României, pentru Comitetul consultativ („Advisory Committee”) de pe lângă Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, urmând ca decizia finală să fie luată de către

pe Tokay drept unul dintre cei mai flexibili judecători ai situației politice, poate cel mai bun negociator dintre liderii maghiari pe care i-am cunoscut.

Colaborarea cu Péter Eckstein-Kovács, după ce acesta a venit la conducerea DPMN, a avut câteva mize importante. Una cu adevărat remarcabilă, care a și reușit, a fost introducerea unei norme juridice care să acopere marele gol din legislația românească privind discriminarea³⁰⁶. Ordonanța nr. 137 privind eliminarea tuturor formelor de discriminare a fost adoptată în vara anului 2000, în timpul vacanței parlamentare. Este aproape de necrezut că ea „a trecut”, având în vedere opoziția viscerală a celor două categorii-țintă vizate prin lege: oamenii politici și presa. A fost nevoie de tenacitatea conducerii DPMN, de sprijinul dat din afară de Centrul de Resurse Juridice și de Fundația pentru o Societate Deschisă, de intervenția salutară a lui Eberhard-Wolfgang Wittstock³⁰⁷ în Comisia pentru Drepturile Omului, Cultelor și Minorităților

Ministerul Afacerilor de Externe – dirigit pe atunci de Andrei Pleșu. Conducerea MAE a numit-o însă pe Iulia Motoc, fapt care a șocat înalții funcționari de la Strasbourg. Ei au văzut în această mișcare încă o dovadă a nepotismului Bucureștilor – de vreme ce Iulia Motoc era soția lui Mihnea Motoc, director în MAE român. De altfel, Mihnea Motoc era bine cunoscut la Consiliul Europei, întrucât participase la începutul anilor '90 – perioada cea mai conservatoare a atitudinii românești în privința problemicii minorităților naționale – la dezbaterile pe marginea Recomandării 1201 și a Convenției-cadru. (Vezi Rapoartele de lucru ale CAHMIN.)

306. Prevederile existente – articolul 317 din Codul penal, cu referire la propaganda naționalist-șovină, ațâțarea urii de rasă sau naționale și articolul 247, privind abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe teme de naționalitate, rasă, sex sau religie – erau departe de acoperirea diverselor forme de discriminare. Oricum, deși au fost semnalate Parchetelor numeroase cazuri de manifestări șovine, există o singură speță în care o instanță a pronunțat (abia în luna octombrie 1999) o condamnare pe art. 317.

307. Atunci, vicepreședinte al Forumului Democrat German din România și reprezentantul în Parlament al comunității germane.

Naționale de la Camera Deputaților și de un ochi de veghe care să cupleze la timp actorii amintiți pentru ca această cămilă antidiscriminatorie să treacă prin urechea de ac a sistemului legiuitor din România.

Consumarea legislaturii 1996-2000 a însemnat și o progresivă îngroșare a granițelor care separau clasa politică și lumea civică, altfel implicată, până în 1996, direct în bătaia pentru putere. Partidele au ajuns să domine complet scena intereselor publice. Același lucru se poate spune și în ce privește raporturile dintre români și maghiari. La sfârșitul anilor '90, puține erau inițiativele civice care să mai joace un rol notabil din punct de vedere etnopolitic.

Doar Pro Democrația și apoi filiala din România a lui Project on Ethnic Relations au mai adus partidele la masa comună – și la nivel înalt –, spre a le aminti responsabilitățile pentru atitudinea lor față de minorități. Pro Democrația a reușit să obțină semnătura liderilor principalelor formațiuni pe un protocol prin care se angajau să ducă o campanie pozitivă și rațională, să evite discursul naționalist și extremist la alegerile locale și la cele generale din anul 2000³⁰⁸.

Project on Ethnic Relations a obținut în anul 2000, de la reprezentanții celor mai importante partide : PNȚCD, PDSR, PNL, PD, ApR, UDMR, promisiunea unei campanii electorale curate („Declarația de la Poiana Brașov”)³⁰⁹. În anul 2001, Project on Ethnic Relations a reușit să aducă din nou, la un seminar ținut la Predeal pe tema

308. Respectat însă doar în prima parte a campaniilor.

309. Declarația a fost semnată de către Ioan Mureșan, Nicolae Ionescu-Galbeni, Gabriel Țepelea, Mihai Gheorghiu (PNȚCD), Adrian Năstase, Ioan Mircea Pașcu, Liviu Maior (PDSR), Valeriu Stoica, Mona Muscă (PNL), Teodor Meleșcanu, Dan Mihalache (ApR), Béla Markó, Péter Eckstein-Kovács, Attila Verestóy, György Frunda, László Borbély, Lázár Madaras (UDMR). Vezi: Dan Pavel, *The Year 2000 Elections in Romania: Interethnic Relations and European Integration*, Working Paper, PER, Princeton, New Jersey, 2000.

evoluției României spre acomodarea etnică, principalele forțe politice. Au fost prezenți Octavian Știreanu, Eugen Mihăescu și Gheorghe Răducanu de la Președinția României, Valer Dorneanu, Viorel Hrebenciuc, Cosmin Gușe, Răzvan Ionescu și Mădălin Voicu de la PDSR, Valeriu Stoica și Mona Muscă de la PNL, Constantin Dudu Ionescu, Călin Cătălin Chiriță de la PNȚCD, Nicolae Păun de la Partidul Romilor și Béla Markó, Csaba Takács, László Borbély, János Demeter, Péter Eckstein-Kovács, Dénes Seres, Zsuzsa Bereschi și István Bartunek de la UDMR³¹⁰.

Cele două organizații s-au bucurat, ambele, de conducerea unor persoane cu o poziție interesantă pentru oameinii politici. Și Cristian Pârvulescu, și Dan Pavel, liderii, sunt politologi care au câștigat o semnificativă audiență la televiziune și în presă scrisă. Ei au reușit să convingă partidele și liderii lor în conexiune cu influența personală – *i.e.*, nu instituțională – pe care au obținut-o în mass-media și în mediile profesionale³¹¹. În cazul lui Project on Ethnic Relations, relațiile pe care le are conducerea americană în cadrul *establishment*-ului din Statele Unite au contat cu siguranță.

Să nu uităm totuși că am dat cele două exemple ca titlu de excepție.

*

Oricum, apropierea alegerilor era privită ca aducătoare de nori peste raporturile româno-maghiare. Deși catastrofa din toamnă nu putea fi prevăzută de nimeni³¹² –

310. Dan Pavel, *Political Will : Romania's Path to Ethnic Accommodation*, Working Paper, PER, Princeton, New Jersey, 2001.

311. Cele două organizații au promovat împreună și un program pentru pregătirea romilor la alegerile din 2000.

312. Spun „catastrofă”, fără să am în vedere o anumită simpatie politică. Dar dezastrul era „obiectiv”, de vreme ce PRM-ul lui Vadim Tudor a devenit al doilea partid al țării, iar în paralel partidele aflate în competiție cu PDSR au fost cu totul marginalizate, PNȚCD ieșind din Parlament.

nici măcar de beneficiarii ei – urcarea în sondaje a PDSR și a PRM se vădea a fi ireversibilă.

Eram îngrijorați pentru ce se va întâmpla. Pe acest fond de nesiguranță, PDSR a lansat la începutul lunii noiembrie 2000 programul său electoral, care surprindea mai ales prin capitolul referitor la minoritățile naționale. Documentul ne întâmpina cu declarații generale pozitive : „Protecția minorităților naționale va fi realizată prin asigurarea posibilităților pentru manifestarea liberă și deplină a tuturor minorităților, a respectării drepturilor omului, în conformitate cu angajamentele României de integrare europeană și euro-atlantică”. Mai văzusem. Ne așteptam la un discurs demagogic. Dar PDSR mergea de această dată mai departe, asumându-și lucruri concrete, printre care „continuarea și dezvoltarea inițiativelor instituționale și legislative din ultimul deceniu”. Referirea la „dezvoltarea instituțională și legislativă” reprezenta o trimitere implicită la temele legislative în *suspense*, precum legea administrației locale.

Sau iată formularea : „PDSR va acționa pentru dezvoltarea diversității culturale în folosul întregii societăți, în scopul excluderii apariției unor curente de orientare extremistă care promovează intoleranța și ura interetnică”. A vedea diversitatea etno-culturală ca o valoare, pusă în contrapunct cu atitudinile extremiste, nu era chiar o declarație oarecare.

Atitudinea era întărită de o altă idee : „În concepția PDSR, minoritățile sunt pentru orice țară o mare resursă. Un bun management al acestei resurse este o cale de a servi în egală măsură dezvoltarea identității minorităților, cât și o cale de a garanta cooperarea interculturală. Acest model poate fi definit ca un model civic-multicultural”.

Conceptul unui „model civic-multicultural” era ceva nou în concepția partidelor politice. Programul de guvernare indica ce se înțelegea prin acest concept, enumerând asigurarea unui cadru comunitar favorabil dezvoltării fiecărui model cultural, transferul către majoritate a valorilor culturale ale minorităților, gestionarea diversității, a

tensiunilor și a distorsiunilor ce pot să apară la un moment dat, astfel încât să poată fi prevenite conflictele. Conceptul de „multiculturalitate” era deci prins în sensul lui propriu.

Nu este clar în ce măsură însuși PDSR era conștient de anvergura pasului doctrinar pe care l-a făcut. Dar conceptul se afla printre obligațiile de principiu ale formațiunii care urma să formeze – era aproape sigur în noiembrie 2000 – viitorul Guvern.

PDSR mai avea în vedere extinderea cadrului existent pentru reprezentarea minorităților în structurile de decizie și administrare și asocierea lor la actul de guvernare. Maghiarilor le promitea extinderea cadrului existent al învățământului, interconectarea și integrarea problemelor culturale în limba maghiară la radio și televiziune, asigurarea condițiilor pentru folosirea limbii materne în activitățile publice.

Prin publicarea acestui program, PDSR introducea în discursul public un alt cadru de dezbateri. El făcea partidul disponibil pentru negocieri cu o formațiune națională minoritară. Porțiunea din programul PDSR privind minoritățile a fost tradusă în maghiară și transmisă filialelor din Transilvania.

*

Discuții pentru o eventuală colaborare între PDSR și UDMR avuseseră loc cu mult timp înainte de alegeri. Între liderii UDMR nu erau puțini cei gata să se alăture unui Guvern PDSR. Unii ar fi dorit ca populația maghiară să fie lămurită asupra beneficiului acestui statut. Lunarul *Provincia* din Cluj a și acordat un spațiu dezbaterii asupra eventualității revenirii UDMR la guvernare.

*

Ceea a fost scris pe hârtie în programul de guvernare electoral nu a fost dezmințit în pașii făcuți ulterior de către Cabinetul Adrian Năstase³¹³. La începutul anului 2001,

313. Excepție face transformarea Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale într-un Departament pentru relații

prim-vicepreședintele (atunci) Adrian Năstase, devenit ulterior președintele PDSR, și Béla Markó, președintele UDMR, au semnat un protocol, ale cărui principale puncte erau : finalizarea legii administrației locale, cu referire explicită la „dispozițiile privind utilizarea limbii materne în cazul unui procentaj de peste 20% populație” ; demilitarizarea treptată, până cel mai târziu în anul 2002, a unor servicii comunitare ; crearea cadrului organizatoric și profesional pentru asigurarea finanțării liniei de învățământ cu limba de predare maghiară în Universitatea Babeș-Bolyai ; lărgirea structurilor de învățământ în limba maghiară, prin introducerea predării în această limbă și în alte instituții de învățământ superior ; interconectarea și integrarea programelor în limba maghiară de radio și televiziune, inclusiv prin înființarea de noi posturi și mărirea timpilor de antenă ; asigurarea unei corecte reprezentări în actul de guvernare și în structurile socio-profesionale ale țării pe baza principiului egalității șanselor.

PDSR și UDMR se angajau să revadă cel puțin trimestrial îndeplinirea punctelor protocolului.

La mijlocul lunii februarie 2001, președintele Béla Markó declara : „Trebuie să admitem că, în prezent, cel mai devotat și mai îndârjit susținător al protocolului

interetnice – condus de un secretar de stat – aflat în subordinea Ministerului Informațiilor Publice. Astfel, sistemul instituțional în materie a fost diminuat, și nu dezvoltat, așa cum se promisese. APADOR-CH declara, la 19 decembrie 2000, următoarele : „APADOR-CH face un apel conducerii PDSR să renunțe la o decizie care ar diminua «drepturi de participare» deja câștigate de către minoritățile naționale din România și ar fi considerată un semn negativ, în privința felului cum intenționează noile forțe politice să trateze problematica minorităților naționale. APADOR-CH solicită să se păstreze actualul statut al conducătorului organului de specialitate, de Ministru delegat pe lângă Primul-Ministru și membru al Guvernului. Un anunț cât mai grabnic în acest sens, venit din partea PDSR, ar domoli îngrijorarea minorităților naționale și a celor care promovează protecția lor”.

semnat cu UDMR, al punerii sale în practică, este însuși primul-ministru. Este posibil ca această atitudine să nu fie decât o tactică de moment, însă cred că liderii PDSR, inclusiv Ion Iliescu, au înțeles că trebuie să adopte un altfel de comportament față de problema maghiarilor decât până în 1996”³¹⁴. Declarația era motivată de rezistența conducerii PDSR față de disidența parlamentarilor naționaliști Adrian Păunescu și George Pruteanu, în privința procentului de 20% prevăzut de legea administrației locale și a altor puncte din protocol.

La rândul ei, UDMR s-a dovedit a fi cel mai fidel susținător al PDSR – apoi, PSD – în Parlament. Atât de fidel, încât formația condusă de Béla Markó a acceptat să voteze până și proiectul privind secretul de stat și de serviciu – un document sfidător pentru democrația românească³¹⁵. Bătălia bugetului a fost câștigată de PDSR tot cu sprijinul maghiarilor. Liderii partidului de guvernământ și cei maghiari s-au felicitat reciproc de multe ori, insistând asupra capacității lor de a respecta protocolul.

Desigur, nu era vorba despre o politică a PDSR în chestiunea minorităților cu totul coerentă. Prezența vechii gărzi a PDSR pe care o invoca Béla Markó³¹⁶, arăta că presiunea asupra relațiilor interetnice rămânea o umbră amenințătoare. Trebuie însă subliniat faptul excepțional că formațiunea care a grupat, zece ani, o parte substanțială a populației cu mentalitate naționalistă – dar, să zicem, nu extremistă – era acum reprezentată de un partid care își negocia strategiile cu UDMR. Într-un fel, Uniunea a devenit parte a actului de guvernare. Pentru formațiunea reprezentativă a comunității maghiare, importantă nu era participarea zi de zi la actul concret al administrării vieții

314. *Cotidianul*, vineri, 16 februarie 2001.

315. Proiectul a fost adoptat, apoi, după ce însuși Adrian Năstase s-a scuzat pentru promovarea lui, a căzut prin decizia Curții Constituționale.

316. „O garnitură veche”, după expresia lui Béla Markó.

publice, ci capacitatea de a avea un cuvânt în privința chestiunilor care privesc minoritatea.

*

Așa se face că până în vara anului 2001, UDMR se profila un partener cu vechime – vreme de cinci ani ! – la decizia de nivel statal în chestiuni ce privesc interesele minorității³¹⁷. Încet-încet, statutul minorității maghiare din România prindea alt contur. Tradus în concepte, aceasta înseamnă îndreptarea democrației românești într-o direcție consociaționistă.

Despre un consociaționism românesc a vorbit și Alina Mungiu-Pippidi în volumul său, *Transilvania subiectivă*, dar într-un sens neadecvat, ca participare a UDMR la guvernare. Cel care avea să revină asupra conceptului, punându-l în cadrele sale firești, a fost tot Gusztáv Molnár.³¹⁸ Intervenția lui Molnár a deschis calea unor analize mai atente, cumva mai tehnice și ducând analiza „spre capăt”, cum sunt cele ale lui Alpár Zoltán Szász³¹⁹ și Zoltán Kántor³²⁰, din lunarul *Provincia*. Ceea ce înseamnă că astăzi avem o enumerare a presupuzițiilor și a argumentelor de bază cu privire la posibilitatea unui consociaționism româno-maghiar ; adică a unui sistem în care majoritatea română acceptă să negocieze cu minoritatea maghiară

317. Ca și anterior, anumite prevederi depășesc cu mult tema minoritară, având impact asupra întregii societăți (vezi prevederile vizând demilitarizarea unor servicii comunitare).

318. Gusztáv Molnár preferă însă termenul „consociativ” : „Șansele democrației consociative în Transilvania”, în *Provincia*, nr. 6, 2000. Prezentarea „consociaționismului” poate fi găsită în volumul lui Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies* (1977). Recenta carte a lui Lijphart, *Modele ale democrației* (1977), Polirom, Iași, 2000 se referă pe larg la „consensualism”.

319. Szász Alpár Zoltán, „Modele ale democrației în România – șanse și realități”, în *Provincia*, nr. 3, 2001, p. 4.

320. Kántor Zoltán, „Consocierea în Ardeal”, în *Provincia*, nr. 4, 2001, p. 7.

soluțiile la problemele minorității, plănuind consensul, și nu recursul la vot.

Pentru Molnár, un sistem consociaționist trebuie proiectat pentru Transilvania, unde locuiește majoritatea covârșitoare a comunității maghiare. Regiunea ar urma să devină și *politic* spațiul „comun” al maghiarilor și românilor de acolo – adică, al „transilvanilor” –, iar provincia să-și prezerve valorile civilizației prin devoluția ei în cadrul statului român³²¹. Deci, o linie nouă pentru o teorie veche.

Revin la Molnár : „Această democrație prin consens, care caută armonie, vrea să rezolve conflictele prin cooperarea diverselor elite, și nu prin decizie majoritară”.

Problema tezei lui Gusztáv Molnár – am argumentat într-o replică publicată tot în *Provincia*³²² – ar fi că devoluția Transilvaniei pare, în orizontul de timp relevant din punct de vedere politic, cu totul iluzorie. Dacă există un program consociaționist, atunci el ar putea avea în vedere comunitatea maghiară din România în raport cu populația românească, și nu comunitatea maghiarilor transilvani în raport cu comunitatea românilor transilvani³²³. Deplasarea scării comunitare schimbă însă logica a ceea ce se poate face și deci a ceea ce se va căuta a fi făcut. Într-un fel, se pune problema negocierii între reprezentanții unor comunități aflate în raportul de 1 la 3³²⁴, altfel

321. Molnár Gusztáv, „Problema transilvană”, in Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv (coord.), *Problema Transilvană*, Editura Polirom, Iași, 1999, pp. 12-40.

322. Gabriel Andreescu, „Alegerile locale și definirea unui alt joc politic”, in *Provincia*, nr. 3, 2000.

323. De vreme ce problema de principiu are sens, dacă ea are și practic sens.

324. Conform recensământului din 1992, ar fi 1.603.923 maghiari la 5.684.142 români (Árpád E. Varga, „Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date statistice privind Transilvania în perioada 1880-1992”, in *Fizionomia etnică și confesională a regiunii carpato-balcanice și a Transilvaniei*, Asociația Culturală Haáz Rezső, Odorheiu Secuiesc, 1996, pp. 83-133.

decât pentru un raport de 7 la 100³²⁵. Una este să rezolvi temele unei populații de 7,7 milioane de locuitori, alta – ale uneia de 23 de milioane³²⁶. Dacă s-ar putea imagina o reprezentare a „românilor din Transilvania” în chestiuni de ordin specific comunitar – să zicem – de către „o anumită elită”³²⁷, această presuposiție ar fi cu totul lipsită de sens pentru „românii” din România³²⁸.

Iată de ce spațiul de negociere inter-comunitară, în România, s-ar reduce la micul, dar importantul spațiu de negociere dintre coaliția majoritară și reprezentanții minorității maghiare. Este posibil ca existența unei unice formațiuni reprezentative a maghiarilor să fie un avantaj esențial în susținerea unui program consociaționist. Ce poate oferi majoritatea? Acceptarea, respectarea și, eventual, participarea la dezvoltarea unui proiect comunitar maghiar, incluzând o reprezentare maghiară în spațiul instituțional.

*

Presuposiția unei democrații consociaționiste este însă că regula, ca atare, a unui consens între majoritate și

325. În schimb, în context etno-cultural, se păstrează o problemă de fond, indiferentă la scară: perpetuarea majorității, așa cum nu se întâmplă în cazul segmentării ideologice a spațiului politic între majoritate-opoziție – unde funcționează regula alternanței.

326. Nu este deloc ciudată funcționarea sistemului consociațiv în țările mici, precum Olanda, Belgia sau Elveția.

327. Presuposiția este de fapt formală. Ea ar fi contestată de o lungă listă de fracturi în interiorul societății românești transilvane, dintre care una, radicală, era notată, tot în numărul din octombrie al *Provinciei*, de către Ovidiu Pecican: fractura dintre o majoritate „care continuă să fie profund ancorată în logica și ritualurile de clan ancestral, o logică tribală” și o minoritate care „a descoperit individualismul burghez și raționalitatea carteziană... căutând să construiască un alt tip de solidaritate”.

328. Cineva ar putea găsi aici încă un argument privind caracterul specific al relațiilor intercomunitare din Transilvania.

minoritate a fost acceptată, ceea ce se negociază mai departe fiind doar substanța consensului³²⁹. E nevoie deci de o mentalitate consensuală. De o mentalitate a compromisului și a dialogului. România pare, în sens general, foarte departe de așa ceva. Paradoxal, lucrurile ar putea să arate mai bine exact în ceea ce privește raporturile româno-maghiare. Participarea la guvernare a UDMR timp de patru ani a avut un impact mai important asupra percepției colective decât bănuim. Scăderea sensibilă a capacității de manipulare naționalistă s-a văzut la sfârșitul anilor '90³³⁰. Este probabil ca PDSR să fi avut date, când a evaluat strategia pre- și post-electorală față de maghiari. Din punct de vedere etnopolitic, înțelegerea dintre PDSR și UDMR este aproape echivalentă cu participarea la guvernare³³¹. Susținerea protocolului până la alegerile din 2004³³² are, ca urmare, o miză fundamentală. Dacă lucrul acesta se va realiza, este probabil ca următoarea coaliție majoritară să continue o formă de aranjament de tip executiv sau legislativ cu maghiarii. În acel moment, am putea vorbi despre un consociaționism româno-maghiar. Ceea ce începe să fie obicei al implicării maghiarilor în deciziile care-i privesc va fi devenit o tradiție.

Obstacolele în fața unei evoluții în sensul descris mai sus nu lipsesc. Unul reflectă echilibrul pe care partidele

329. Aici greșea Alina Mungiu-Pippidi.

330. A accepta această afirmație înseamnă a accepta și faptul că incredibila creștere a PRM în alegerile din anul 2000 nu a reflectat dimensiunea sa naționalistă – ceea ce cred.

331. Dan Pavel preferă să vorbească în primul caz despre o „coaliție executivă”, în celălalt – despre una „legislativă”. (Vezi Dan Pavel, „Coaliția PSD-UDMR și relația româno-maghiară”, în *Ziua*, 3.09.2001.) Sintagmele au avantajul – în context – că pun accentul pe faptul „coaliției”, nu pe natura ei.

332. Și în luna septembrie 2001, deci pe fondul crizei create de Legea statutului maghiarilor din țările vecine, se mai pune problema ca UDMR-ului să i se ofere portofolii guvernamentale. (*Evenimentul Zilei*, „PSD tentează UDMR cu intrarea la guvernare”, 12.09.2001.)

românești reușesc să-l mențină – sau nu! – în acest context foarte delicat al vieții politice interne. Nu se va putea visa la consociaționism, dacă PRM va crește în continuare. Indiferent de ce se întâmplă însă pe scena partidelor românești – cu excepția destabilizărilor extreme –, câștigătorii de la un moment dat au multe argumente pentru a continua tradiția în formare și puține pentru a o renega.

O altă piedică serioasă a căzut din cer și ea se numește „legea maghiarilor din țările vecine Ungariei”³³³. În principiu, ne aflăm în fața unui act normativ prin care se acordă asistență maghiarilor din afara granițelor. Persoanele care doresc să beneficieze de avantajele legii trebuie să solicite un „certificat de maghiar” (sau un „certificat de rudă maghiară”) de la organismul maghiar competent, pe baza unei recomandări eliberate de către o organizație „care reprezintă comunitatea națională maghiară dintr-un stat în statul respectiv”, recunoscută ca atare de Guvernul ungar.

Mecanismul de asistență creat de către Guvernul maghiar este unul dintre cele mai riscante pe care le putea propune. Prin dreptul său de a selecta ce organizație dorește ca „organizație de recomandare”, Ungaria poate avea o intervenție decisivă în raporturile dintre formațiunile maghiare din țările vecine. Legea poate fi deci un instrument de influențare a opțiunilor minorității maghiare, transformând loialitatea identitară într-o loialitate politică.

Administrarea „certificatului maghiar” poate fi și un instrument de intervenție a organizației recunoscute de statul maghiar asupra membrilor comunității maghiare. Cine ar putea împiedica autoritatea de examinare să elibereze „certificatul de rudă maghiară”, în conformitate cu

333. Legea se referă la maghiarii care nu sunt cetățeni ai Ungariei și care trăiesc în Croația, R.F. Iugoslavia, România, Slovenia, Slovacia și Ucraina. În proiect fusese inclusă, inițial, și Austria.

o politică proprie de încurajare a identității maghiare a copiilor³³⁴ ?

Însă cele mai ferme observații se referă la spiritul legii. Acesta reprezintă un proiect politic de mobilizare a națiunii maghiare. Dreptul internațional promovează grija unui stat pentru soarta minorităților din alte state. În acest sens, sentimentul național este chemat să protejeze. Nu să mobilizeze. El vine în întâmpinarea persoanelor, nu pune persoanele în slujba „națiunii”.

Legea ungară schimbă datele. Loialitatea națională este chemată să unifice intereselor maghiarilor din toată regiunea Central-Est Europeană. Legea face intrarea, în dreptul internațional, a „națiunii maghiare” în sens etnic, punând astfel în pericol logica patriotismului constituțional din țările din jur³³⁵.

Astfel, legea privind maghiarii din țările vecine creează un nou cadru problemei echilibrului dintre minoritate și majoritate. Minoritatea pare a nu mai fi atât de interesată să regleze problemele ei comunitare cu majoritatea – de vreme ce o parte dintre așteptări sunt rezolvate de către Budapesta. Și nici nu mai poate fi minoritatea maghiară privită în același fel, ca partener în sine – de vreme ce este, în primul rând, parte a unei comunități mai mari – pentru realizarea unui proces consensual.

Iată deci ce cadou a oferit echipa Viktor Orbán comunității internaționale. O perspectivă pe care aceasta va trebui să o absoarbă.

334. Legea vine limpede în întâmpinarea comunității maghiare, preocupată de preponderența copiilor românofoni în familiile cu un soț maghiar (în proporții depinzând de originea tatălui/mamei).

335. Desigur, nu prea vedem manifestându-se, la noi și în regiune, o mentalitate de tip „patriotism constituțional”. Dar punerea la baza statului a unei logici de tip „patriotism constituțional” reprezintă o normă a dreptului internațional – reflectată și în Constituția României cu limitele despre care am vorbit. Nu este logic să invoci, pe de o parte, dreptul internațional în materie și patriotismul constituțional, iar pe de altă parte – să promovezi națiunea etnică.

O va absorbi. Așa cum trebuie să o absorbim și noi. Pe fondul problemelor pe care le ridică legea votată la Budapesta, Guvernul Năstase nu a găsit ceva mai bun decât să fluture măsuri de autoritate și să revină la schema joasă a pericolului federalist. Cum, practic, autoritățile române nu pot să facă nimic, această fază va trebui depășită la un moment dat³³⁶.

Dacă am ajuns s-o luăm pe acest drum, al unui posibil consociaționism în relația româno-maghiară, merită să ne punem speranțele în succesul lui. Cele două comunități au o distanță lingvistică notabilă. Într-o lume în care distanțele și comunicarea s-au apropiat cum s-au apropiat, coagulările culturale vor prefera și ele calea de înțelegere cea mai ușoară. Un grad de separare avansat, așa cum pare să aibă minoritatea maghiară de la noi, ca și din celelalte țări central sau est europene – un grad de privatitate comunitară înaltă, ca să folosesc un concept la care țin –, poate fi cel mai bine administrat politic printr-o formulă consociaționistă.

Stabilizarea progreselor concrete în sensul consociaționismului presupune însă transformarea actualei situații într-un proiect al maghiarimii; într-o atitudine capabilă să asigure predictibilitate internă și externă. O perspectivă consociațivă ar întări magnitudinea și demnitatea a ceea ce UDMR a câștigat până astăzi. Aceasta ar permite și mobilizarea comunității maghiare în jurul unui obiectiv aproape de idealul ei de comunitate „co-participantă” la statul român. Desigur, ca formațiune interesată în conservarea unicității, UDMR are un interes fundamental

336. Cum să se interzică aplicarea legii pe teritoriul României, cum s-a spus? Să se retragă pașapoartele maghiarilor, ca să nu ajungă în Ungaria? Să se blocheze finanțarea organizațiilor maghiare din țară cu bani de la Budapesta? Să se interzică autorităților ungare eliberarea certificatelor de maghiar? Poate cineva împiedica UDMR să elibereze recomandări? Toate acestea ar intra în conflict cu legea internă, cu cea internațională, iar din punct de vedere practic ar fi imposibil.

în prezervarea funcțiilor ei de reprezentare și administrare a proiectului comunitar. Nimic nu poate fi mai asigurator, mai înalt și mai mobilizator decât statutul ei de partener la un mecanism consociațional.

Dacă România va deveni parte a Uniunii Europene, minoritatea maghiară tot va trebui să se raporteze la majoritate. E adevărat că atunci va fi posibilă întreaga exploatare a logicii regionale, asta însemnând o creștere considerabilă a relațiilor maghiarilor din România cu comunitatea maghiarilor din jurul Budapestei. Dar, chiar într-o Europă federală, maghiarii vor rămâne parte a unei logici naționale și deci indispensabil legați într-un proces de negociere cu statul român³³⁷.

Dacă tendința consociaționistă se va realiza, aceasta va duce, pe linia care s-a conturat din ce în ce mai ferm cu trecerea timpului, la *sfârșitul erei civice*. Marile probleme etnopolitice româno-maghiare își vor găsi rezolvarea, în acest context, în negocierile dintre elitele politice. Militantismul civic, adică lupta dusă prin demonstrația exemplului, ca expresie a „puterii celor fără de putere”, își va fi găsit rostul într-un moment al istoriei când el (ea) nici nu avea alternativă. Pentru România, acest moment a durat între 1990 și 2000. Epoca militantismului civic se întinde pe o porțiune de timp care nu înseamnă prea mult în viața unei națiuni. Dar nu înseamnă prea puțin în viața unui om: zece ani.

337. Aceasta este și logica definițională a unei federații: componentele federației nu pot fi în nici un caz supuse unui proces de redefinire teritorială, așa cum se poate face cu unitățile administrației locale. (William H. Riker, „European Federalism. The Lessons of Past Experience”, în Joachim Jens Hesse și Vincent Wright (coord.), *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, Oxford University Press, 1996).

Indice de nume proprii

A

A Hét, revista 77, 102, 232-233, 297

Academia Cațavencu, revista 59

Adameșteanu, Gabriela 55, 288, 291-292, 305

Adevărul 37, 89, 180, 188, 214-215, 251-252, 254, 285, 286, 319, 321

Adevărul literar și artistic, revista 60, 319

Agora, revista 61, 74

Agoston, Hugó 102, 289, 297

Aiud 107

Alba 64

Alba Iulia 45, 246

Albania 277-278, 325

Alianța Civică 47, 51-52, 58, 61-62, 64-65, 74, 157, 161, 280, 326-327

Alianța Națională Creștin Democrată (ANCD) 26

Alianța pentru România (ApR) 331

Alston, Philip 198

Alteră, revista 41, 44, 108, 206, 281, 295, 310, 315

Andreescu, Horia 45

Andreescu, Liviu 281

Ankara 328

Antal, László 278

Antohei, Sorin 11-12, 55, 58

Antonescu, Ion 23

Antonesei, Liviu 281

Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din

România-Comitetul Helsinki (APADOR-CH) 2, 55, 84, 95, 101, 108, 110, 117-118, 129, 130-134, 150-151, 161, 174, 189, 193, 197, 217-220, 225-226, 230-231, 236, 240, 247-251, 254-255, 263, 272, 280, 315, 329, 335

Asociația pentru Dialog Inter-etnic 47, 51, 100, 110

Atlanta 77, 79, 159-161, 163, 167, 169-170

Austria 341

Azi, ziarul 179

B

Babeți, Adriana 52

Babiuc, Victor 41, 179, 205

Bacău 236, 238-239, 241

Bakk, Miklós 92-93, 134, 139, 281, 289

Balázs, Sándor 134

Balcani 5, 23, 45, 286

Balfe, Richard 185

Balogh, Júlia 278

Balogh, László 65

Bandera, Stepan 23

Barbu, Eugen 60, 73

Bardóczy, Csaba 247-248

Barnes, Harry 163

Bartunek, István 332

Basarabia 15-16, 294

Bálványos 39-41, 46, 217, 243

Bányai, Ladislau 103

Bányai, Péter 62, 98, 103-104

Băcanu, Petre Mihai 61, 180

Bădescu, Ilie 302, 315
 Băile Tușnad 41, 46, 134
 Bălănescu, Stelian 278, 280
 Bârlădeanu, Alexandru 22, 75
 Belgia 339
 Belgrad 325
 Bellaigne, Christopher de 327
 Benedek, Tiberiu 152-153
 Bereschi, Zsuzsa 332
 Berindei, Mihnea 62, 131, 278, 280, 285
 Bernea, Horia 103
Beszélő, revista 282
 Biró, Anna-Maria 81, 135
 Biró, Gáspár 140, 278-279
 Biró, Toro 282
 Biró, Zoltán 55
 Blaj 246
 Blandiana, Ana 60-61
 Blénesi, Éva 40
 Blood, Arie 151
 Boari, Mircea 289
 Bocu, Liliana 49, 52
 Bodó, Barna 135
 Bohlen, Celestine 131
 Borbély, László 331-332
 Brașov 41, 46, 53, 61, 130-331
 Brașoveanu, Gheorghe 59
 Brucan, Silviu 22
 București 6-7, 11, 15-18, 22, 26, 29, 31, 37, 45, 48, 54, 56, 59, 61-62, 78, 86-88, 102-104, 128, 135, 151, 159, 162-164, 166, 168, 171, 176, 195, 207, 214-217, 224, 255, 259, 262, 264, 273, 279-280, 283-284, 288, 293-294, 297, 315, 325-326, 330
 Budapesta 5-7, 36-37, 40, 46, 52, 54-56, 59, 67, 86, 89, 94, 104, 109, 120, 131, 159, 184, 207, 214-215, 241-242, 277-278, 280, 282, 284-285, 288, 295, 308, 342-344

Bulgaria 58, 75, 126
 Buracu, Octavian 47-48, 51, 110
 Burgel, Cyrill 244-246, 250, 253, 258
 Buzău 83-85

C

Canada 229-230
 Cană, Ionel 59
 Capella-Pogăcean, Antonela 282
 Capotorti, Francesco 144, 304
 Carei 45
 Carpat-Foche, George 24
 Carter, Jimmy 79, 160-164
 Cassese, Antonio 304
 Câmpeanu, Pavel 86
 Câmpeanu, Radu 43, 75, 326
Ceahlăul, ziarul 236
 Ceaușescu, Nicolae 19, 22-24, 30, 32, 34, 38, 40, 48, 58, 66, 164, 214, 295-297
 Ceaușescu, Zoe 22
 Cehoslovacia 75, 142
 Celac, Mariana 11-12, 41, 54, 289
 Ceonța 43, 66, 70
 Char, René 317
 Cheler, Paul 75
 Chebelev, Traian 160-165, 177, 185
 China 277-278
 Chireac, Bogdan 187-188
 Chiriță, Călin Cătălin 332
 Chiuzaian, Iosif Gavril 119, 120
 Ciceu, Anton (Csicsó, Antal) 236
 Ciobanu, Viorel 224
 Ciobanu-Dordea, Aurel 289
 Ciorbea, Victor 110, 207, 209, 216, 219
 Cistelec, Alexandru 281, 289
 Clinton, Bill 211

- Cluj 17, 64
 Cluj-Napoca 7, 11-13, 45, 47, 48-51, 74, 80, 83, 104-105, 107-108, 137, 142, 165, 195, 214-216, 222, 224, 253, 274, 277, 279, 281-282, 284-285, 287, 295, 298, 308, 314-315, 329, 334
 Cofariu, Mihăilă 37-38, 89
 Coja, Ion 232-233, 320
 Combes, Ariadna 278-279
 Constanța 74
 Constantin, Valentin 289
 Constantinescu, Emil 43, 110, 154, 178, 193, 204-205, 209, 214-215, 268, 270, 285-286
 Constantinescu, Mihai 115
Contrapunct, revista 59
Contrast, revista 74
 Convenția Democrată (CDR) 49, 79, 94-95, 101-102, 119, 154-155, 159, 163, 167, 178, 188, 193-194, 204-205, 209, 212, 216, 223, 280, 307, 326, 327, 329
 Coreea de Nord 277-278
 Cornea, Andrei 11-12, 41, 110, 154, 291, 305-307
 Cornea, Doina 40, 48-49, 51, 54, 110, 173, 178, 205, 266, 268, 270, 278
 Coruț, Pavel 307
 Cosma, Doru 62
 Cosmeanu, Marius 289
Cotidianul, ziarul, 282, 286, 299, 301, 336
 Covasna 21, 26, 62-65, 124
 Cristoiu, Ion 214, 219-220
 Croația 341
Cronica Română 67, 124, 177, 179-180, 184, 193
 Csapó, József 160
 Cserehát 245-248, 250-251, 253, 255, 262
 Csíky, Boldizsár 32-33
 Csóori, Sándor 278
 Csurkuly, Sándor 128
 Culic, Irina 274
Cumpăna, revista 105
 Cunesco, Sergiu 95, 154, 167, 326
Curentul, ziarul 287
Cuvântul liber, ziarul 33, 35, 46
 Cuza, Alexandru C. 19
 Czikó, Nándor 206
- D**
- Dăscălescu, Constantin 23
 Deciu, Andreea 321
 Dejeu, Gavril 211, 216, 220
 Deleanu, Ion 115
 Deletant, Denis 30
 Demeter, János 332
Deșteptarea, ziarul 236, 239
 Diaconescu, Dan 286
 Diaconescu, Ion 205, 230
 Diaconu, Mircea 11-12
Dialog, revista 278
 Dijk, Pieter van 151
Dimineața, ziarul 180
 Dinescu, Mircea 54-55, 59-60
 Dobrescu, Caius 289
 Dorneanu, Valer 332
 22, revista 11-12, 17, 24, 49, 54, 56, 70, 77, 80-82, 86-87, 89, 99-100, 107, 173, 179, 279-280, 288, 291-293, 299, 300, 304-305, 307, 309, 317, 319
 Drăgan, Iosif Constantin 73
Dreptatea, ziarul 74
 Dumitrașcu, Gheorghe 70
 Dumitrescu, Constantin Ticu 61
 Dumitrescu, Sorin 61
 DUNA TV, televiziunea 206

E

- Eckstein-Kovács, Péter 135, 330-332
 Eide, Asbjørn 125, 231
 Elveția 229-230, 262, 277, 339
 Enache, Smaranda 4, 7, 26, 28-30, 32-33, 36, 40, 42-43, 51, 53, 57, 62, 64-65, 110-111, 135, 140, 217, 230, 254-255, 257-258, 266, 270, 272, 281, 289
 Eparu, Cristian 46
 Erdeș, Ștefan 238
 Europa liberă, radio 100
Europa, revista 57, 64, 73
Evenimentul Zilei, ziarul 26, 179, 214-215, 287, 340
 Evera, Stephen Van 24

F

- Farkas, István 28
 Fati, Sabina 289
 Fazekas, János 296
 Fábíán, Ernő 135
 Făgăraș 246
 Fekete, Marian 237, 239
 Felszeghy, Ödön 206
 Fey, László 98-100
 FIDESZ 39-42, 139-140, 282
 Filipescu, Radu 54, 131
 Finlanda 194, 229, 293, 304
 Fodor, Imre 216
 Fodor, Zeno 32
 Fog, Karen 308
 Forumul Democrat Maghiar (FDM) 89-90, 277-278, 280
 Forumul Democrat German din România (FDGR) 152-153, 330
 Franța 181-182, 277
 Frank, Monique de 151

- Frontul Salvării Naționale (FSN) 21, 25, 32-34, 43, 53, 75, 77, 86-87, 91-93, 325
 Frunda, György 160, 163, 169, 204-205, 331
 Fukuyama, Francis 24
 Funar, Gheorghe 47-51, 66-68, 77, 80-81, 96, 127, 142, 153, 160, 162-163, 177, 197, 202, 207, 216, 253, 292, 302
 Für, Lajos 89, 278-279
 Fusu, Mihai 43

G

- Gallagher, Tom 281
Gazeta de Mureș, revista 27, 43-44, 47, 64
Gazeta Ligii Pro Europa, revista 47
 Germania 39, 70, 117, 181-182, 186, 277, 293, 301
 Géza, Domokos 21, 92, 103
 Géza, Szocz 103
 Gheorghe, Nicolae 41
 Gheorghiu, Mihai 331
 Gherman, Oliviu 168
 Gherman, Sabin 282-283
 Gimes, Miklós 277
 Giurescu, Constantin C. 296
 Giurescu, Dinu C. 17, 20, 293, 294, 299-300
 Goga, Octavian 19
 Göncz, Árpád 242
 Grigurcu, Gheorghe 60
 Gross, Irena Grudzinska 23
 Groza, Petru 295
 Grupul pentru Dialog Social (GDS) 11-14, 28-29, 33, 54-57, 60-61, 80, 87-88, 101, 102, 161, 256, 280, 287-288, 291-292, 307-308
 Gulea, Stere 256
 Gușe, Cosmin 332

Gyímesi, Éva 40
 Gyula 137, 139

H

Hannum, Hurst 304
 Harghita 26, 63-65, 74, 124,
 238, 244-246, 254
 Heraclides, Alexis 145
 Hesse, Joachim Jens 344
 Horn, Gyula 184
 Horthy, Miklós 23
 Horváth, Andor 284
 Horváth, István 135, 274
 Hrebenciuc, Viorel 139, 151,
 152, 160-162, 165-166, 332
 Hurduzeu, Ovidiu 316, 321-323
 Hurley, Susan 13
 Huszár, Sándor 297

I

Iacoş, Ionuţ 217
 Iancu, Carol 19
 Iaşi 61, 238
 Ilaşcu, Ilie 134
 Iliescu, Ion 6, 22, 25, 27,
 37-38, 48, 53, 56, 59-61,
 66-67, 78, 93, 104, 130, 160,
 164, 177-178, 181-184, 186,
 292, 324-326, 328, 336
 Illyés, Mária 278
 Incze, Sándor 65
Informația Zilei, ziarul 67
 Ingram, Judith 88
 Ionescu, Constantin Dudu 332
 Ionescu, Nae 20
 Ionescu, Răzvan 332
 Ionescu-Galbeni, Nicolae 331
 Ionescu-Quintus, Mircea 205
 Iordache, Claudiu 53
 Iorga, Nicolae 242
 Iorgovan, Antonie 115
 Iorgulescu, Adrian 285
 Iovănescu, Emil 278

Isohokana-Asunma, Tytti 241
 Italia 201, 229, 293, 301
 Iugoslavia 60, 70, 75, 95, 171,
 174, 211, 285, 324-326, 341 ;
vezi și Serbia

J

Japonia 70
 Jeszenszky, Géza 183, 278-279
 Judea, general 34

K

Kassof, Allan 161, 163-164
 Kádár, János 277
 Kántor, Zoltán 337
 Kelemen, Árpád 160
 Keszthelyi, Gyula 279
 Király, Károly 30, 55, 73, 92,
 1167
 Klebes, Heinrich 176
 Kleininger, Nikolaus 152-153
 Kleininger, Thomas 11-12, 55
 Kodolányi, Gyula 279
 Kolumbán, Gábor 41, 108-109,
 135, 244, 246, 250
 Konrád, György 55
 Korka, Mihai 222
 Korne, Mihai 278-279
Korunk, revista 91, 105, 235
 Kosovo 63, 325
 Kovacs, László 188
 Kranz, Jerzy 16, 197
 Kristof, Ladis K.D. 294
 Kuitenbrower, Frank 151
 Kupper, Herbert 16, 197

L

Latham, Ernest Jr. 294
 Lazăr, Marius 274, 281, 289,
 302, 312-314
 Lazăr, Virgil 49, 51
 Lăpușanu, Grigore 216, 218,
 219

Lăzărescu, Dan Amedeo 26, 43
 Lerner, Natan 199
Libertatea, ziarul 180, 248
 Liga Pro Europa (LPE) 28,
 32-33, 36, 38-47, 52, 61,
 110, 134, 173, 193, 254, 259,
 263, 272
 Liiceanu, Gabriel 54-55, 279,
 309
 Lijphart, Arend 94, 337
 Lőrincz, Csaba 40
 Losonczy, Géza 277
Lupta, revista 43, 279

M

Madaras, Lázár 331
Magyar Kisebbség, revista 281
Magyar Szemle, revista 310
 Maior, Liviu 160, 162, 166,
 194, 331
 Maléter, Pál 277
 Manolescu, Nicolae 44, 95,
 147, 154, 178
 Marga, Andrei 211, 222
 Marinescu, Angela 60
 Marino, Adrian 44-45, 49, 58,
 281, 321
 Markó, Béla 41, 79, 96, 101,
 134, 154, 160-161, 168, 205,
 210-211, 223, 267, 274, 331,
 332, 335-336
 Martin, Mircea 60, 320
 Marțian, Dan 75
 Mazilu, Dumitru 22
 Măgureanu, Virgil 21-22, 26,
 27, 53, 292
 Mălăncioiu, Ileana 60, 320
 Mărtinaș, Dumitru 232, 242
 Mearsheimer, John 119
 Meciar, Vladimir 159
 Meleșcanu, Teodor 159-160,
 331
 Méliusz, József 206
 Mendes, Hugo Fernandes 151

Mișcarea Ecologistă din
 România (MER) 43, 75
 Michnik, Adam 23
 Miercurea-Ciuc 68, 97, 109,
 236, 238, 244, 258, 260, 264
 Mihăescu, Eugen 332
 Mihai, Diți 65
 Mihai, Lucian 141, 198
 Mihai, regele 292
 Mihăieș, Mircea 52
 Mihalache, Dan 331
 Miloșevici, Slobodan 324-325
 Miroiu, Mihaela 289, 319
 MISzSz 39-40
 Mitterand, François 55
 Mitu, Sorin 281-282
 Moiş, Vasile 70
 Mois, Sorin 289
 Molnár, Gusztáv 98, 203, 279,
 280-282, 284-285, 289, 292,
 293-294, 300, 337, 338
 Moscova 325
 Moses, Alfred 26, 188
 Motica, Radu 224
 Motoc, Iulia 330
 Motoc, Mihnea 330
 Movilă, Ioan 33
 Mungiu-Pippidi, Alina 302-310,
 312-315, 337, 340
 Muraru, Ioan 115
 Mureș 124
 Mureșan, Ioan 331
 Muscă, Mona 331-332
 Müllerson, Rein 197-198

N

Național, ziarul 219
 Nagy, Anna 5-7
 Nagy, György 135
 Nagy, Imre 277-278
 Năstasă, Lucian 274
 Năstase, Adrian 160, 168, 183,
 221, 231, 323, 331, 334-336,
 343

Negrești Oaș 46
 Németh, Zsolt 41, 140, 241,
 282
 Nicoară, Mona 133
 Niculescu, Anton 98, 100-103,
 155, 305
 Nistor, Tinca 240-241
 Nistorescu, Cornel 287

O

Oancea, Mihael 310
 Odorheiu Secuiesc 193, 244,
 245-251, 253-255, 257-264,
 311, 329, 338
 Olanda 151, 339
 Olaru, Iojă 237, 239
 Oprescu, Dan 96-97, 254, 262,
 263
 Opreș, Remus 253, 311
 Orbán, Viktor 41-42, 104, 342
Orizont, revista 317
 Ottawa 230

P

Palade, Rodica 48, 205, 288,
 291-294
 Paleologu, Alexandru 80, 320
 Paler, Octavian 82, 301
 Pancu, Marian 133
 Pașcu, Ioan Mircea 331
 Papp, János 65
 Paraschiv, Vasile 59
 Paris 19, 22, 85-86, 131, 160,
 178, 182-183, 279
 Partidul Alianța Civică (PAC)
 65, 74, 95, 147-148, 154,
 158, 160, 166-168, 178, 204,
 280
 Partidul Comunist Român (PCR)
 22, 25, 38, 103, 148, 297
 Partidul Democrat (PD) 163,
 179, 204-205, 223, 331

Partidul Democrat Agrar din
 România (PDAR) 75, 119
 Partidul Democrației Sociale din
 România (PDSR) 68-69, 119,
 120, 125, 129-130, 142, 146,
 150, 155, 157, 160, 162-163,
 166-168, 177, 183-184, 188,
 189, 207, 221, 264, 269, 273,
 331-336, 340
 Partidul Ecologist Român (PER)
 163-164
 Partidul Liberal (PL '93) 154,
 179
 Partidul Muncitoresc Socialist
 Ungar 277-278
 Partidul Național Liberal (PNL)
 26, 43, 75, 269, 280, 283,
 284, 331-332
 Partidul Național Țărănesc
 Creștin și Democrat (PNȚCD)
 26, 49, 75, 154, 167-168,
 205, 269, 331-332
 Partidul Social Democrat (PSD)
 336, 340
 Partidul Social Democrat Român
 (PSDR) 95, 154, 158, 167,
 168
 Partidul Socialist al Muncii
 (PSM) 68-69, 119-120, 125,
 129, 167-168, 183-184, 269,
 328
 Partidul pentru Unitatea Națio-
 nală a Românilor (PUNR)
 43-44, 47, 49, 57, 66-69,
 73, 75, 80, 84, 119-120, 124,
 125, 129-130, 161-162, 164,
 167-168, 177, 184, 188, 207,
 209, 216, 269, 328
 Partidul România Mare (PRM)
 26, 66-69, 71, 73, 75, 81,
 119-120, 125, 129-130, 134,
 162, 167-168, 177, 184, 209,
 269, 328, 332-333, 340-341
 Partidul Romilor 332

Partsch, Karl Josef 198
 Patapievici, H.-R. 291-293,
 302, 316-318, 323
 Pavel, Dan 331-332, 340
 Păun, Nicolae 332
 Păun, Ovidius 151
 Păunescu, Adrian 24, 60, 183,
 320, 323, 336
 Pârvuelescu, Cristian 289, 332
 Pecican, Ovidiu 289, 339
 Petre, Zoe 41
 Petrescu, Dan 54, 56
 Petrescu, Luminița 289
 Petrina, Liviu 26
 Petru Groza, 206
 Petty, William 317
 Philippi, Paul 41, 153, 281
 Piatra-Neamț 236
 Pippidi, Andrei 44, 54-56
 Plaks, Livia 161
 Pleșu, Andrei 54, 57, 230, 330
 Poiana Brașov 46
 Pollnitz, Éva 98, 107-108
 Polonia 19, 75
 Pop, Adrian 292
 Pop, Anamaria 41, 52
 Pop, Liviu 224
 Popa, Radu 11-12, 54-55, 298,
 299
 Popescu, Cristian Tudor 302,
 316, 318, 320-321, 323
 Popescu, Dragoș 310
 Popescu, Ion Andrei 310
 Popescu, Petru 28
 Popovici, Vasile 53, 147-148
 Prelipceanu, Dana 51
 Prelipceanu, Nicolae 157
 Prisăcaru, Gheorghe 23
 Pröhle, Gergely 140
Provincia, revista 102, 105,
 288-289, 297, 312, 334, 337,
 338-339
 Pruteanu, George 255-256,
 263, 336

R

Raț, Cristina 274
 Rățulea, Gheorghe 65
 Răducanu, Gheorghe 332
 Rădulescu-Motru, Constantin
 322
*Revista Română de Drepturile
 Omului*, revista 132, 134,
 139, 142, 174, 197, 202, 281
 Riker, William H. 344
 Roibu, Aristide 245, 253, 258,
 262, 264
 Roma 182
 Roman, Emil 161
 Roman, Petre 75, 205
 Roman, Valter 22
 România 6, 14-19-24, 26, 37,
 39-42, 44-45, 49, 52, 54,
 55, 58, 60-61, 64, 66-67,
 71-72, 78-79, 81, 89, 91-93,
 95, 97, 100, 105, 107, 109,
 110-111, 115, 117, 119, 120,
 121, 124-126, 128-129, 131,
 138, 140, 143, 146, 149, 151,
 152, 154-155, 157, 159-161,
 163-166, 168-169, 171-179,
 181, 184-188, 190-191, 193,
 194, 196-197, 199, 201-202,
 206-232, 236, 238-239, 241,
 244-245, 247, 249, 251, 255,
 260-261, 265, 267-270, 272,
 274, 277-280, 282-289, 292,
 293-295, 297, 301-304, 306,
 308, 319, 320-321, 324-333,
 335, 337-344
România Liberă, ziarul 51, 61,
 77, 82, 180
România literară, revista 321,
 322
România Mare, revista 23, 57,
 59, 64, 67-69, 73, 75, 81, 120
 Rostas, Zoltán 97
 Roșca Stănescu, Sorin 286

Roșianu, Corneliu 39
 Rorty, Richard 13
 Rosetti, Radu 242
 Rusia 15, 292; *vezi și* Uniunea
 Sovietică (URSS)
 Rusu, Horia 41, 172

S

Salat, Levente 98, 104-106, 274
 Sammut, Dennis 159, 324
 Santai, Ioan 224
 Satu Mare 45-46, 52, 67, 134
 Scheffer, Jaap de Hoop 151
 Schuman, Robert 182
 Scrieciu, general 34
 Serbia 326-327; *vezi și*
 Iugoslavia
 Seres, Dénes 332
 Severin, Adrian 41, 115, 123,
 172, 179, 188, 204-205, 207,
 214-215
 Sfântu Gheorghe 46, 64-65
Sfera politicii, revista 97, 207
 Shafir, Michael 206-207
 Shute, Stephen 13
 Sibiu 53, 224
 Sighetul Marmăției 18
 Siret 18
 Slovacia 23, 179, 239, 341
 Slovenia 341
 Soros, George 282
 Sovata 46
 Spania 201, 301
 Stahl, H.H. 317
 Staicu, Doru 278
 Stan, Valentin 66-67, 129, 135,
 136, 138, 141, 174, 187, 198,
 241-242
 Statele Unite ale Americii (SUA)
 26, 48, 81, 132, 159, 163,
 164, 194, 211, 283, 321, 332
Steaua Roșie, ziarul 33
 Stoel, Max van der 173, 193,
 230

Stoica, Valeriu 62, 283, 331,
 332
 Stolojan, Sanda 86, 131
 Strasbourg 193, 273, 284, 330
Studii Internaționale, revista
 66, 81, 119, 129, 174, 292,
 328
 Suceava 18
 Suciuc, Dorin 37
 Sütő, András 30, 37, 86-88,
 296
 Szabadai, Rudolf 65
 Szász, Alpár Zoltán 337
 Szász, János 55
 Szász, Jenő 244, 257
 Szilágyi, József 277
 Szilágyi, Sándor 13, 21-22,
 36, 232-233, 297-298
 Szilágyi, Zsolt 11, 41, 241
 SZDSZ 103-104
 Szőcs, János 236
 Szokoly, Elek 4, 32, 40, 42,
 47, 98, 108, 217, 255, 281,
 289, 321

Ș

Șandor, Dorel 308
 Șerb, Ilie 291-292
 Șerban, George 53
 Șerbănoiu, Ioan 215
 Șincai, Ana 11-12
 Șincai, Ovidiu 160, 162, 167
 Șora, Mihai 11-12, 54, 55
 Ștef, Traian 289
 Ștefănescu, Alex. 60
 Ștefănescu, Manuela 84, 131,
 134, 217
 Știreanu, Octavian 332

T

Tabacu, Marius 51
 Tabără, Valeriu 119
 Takács, Csaba 160, 168, 332

Takács, Lajos 296
 Tánzos, Vilmos 233-235, 239, 242
 Tătăărăscu, Gheorghe 19
 Târgu-Mureș 11, 17, 22, 26, 28-30, 32-38, 43-44, 50-53, 56-57, 60-62, 71, 86-93, 107, 128, 173, 216-217, 246, 256, 257, 259-260, 285-286, 296, 325
 Teodorescu, Alin 55
 Teodorescu, Bogdan 287
The New York Times, ziarul 131
 Theodorescu, Răzvan 39, 56, 88
 Thornberry, Patrick 151, 304
 Timișoara 13, 32, 38, 52-53, 61, 77-78, 85, 93, 224, 317
 Tinca, Gheorghe 177
Tinerama, revista 77
 Tinu, Dumitru 254
 Tiso, Josef 23
 Tokay, György 5-6, 82, 160, 170, 210, 220, 230, 254, 329, 330
 Tőkés, László 32, 52-53, 77, 78-82, 92, 99, 160-161, 169
 Toma, Mircea 41
 Tomka, Miklós 310
 Totok, William 41, 44
Transition, revista 174
 Trușter, Ivan 139, 142, 151-152, 202
 Tudor, Corneliu Vadim 24, 60, 66-69, 73, 77, 96, 104, 127, 160, 162-163, 184, 292, 302, 320, 332
 Tudor, Radu 214-215
 Tudoran, Dorin 318, 320
 Turcia 328
 Turicu, Adrian 119
 TVR1, televiziunea 25, 28, 36-37, 51, 56, 64, 87-88, 187, 256, 282

T

Țața, Marian 41
 Țăran, Nicolae 160, 166-167
 Țepelea, Gabriel 331

U

Ucraina 23, 126, 171, 209, 341
 Ulici, Laurențiu 285
Uncaptive Minds, revista 11-12, 134
 Ungaria 17-19, 23, 37, 40-42, 54-55, 64, 67, 75, 83, 86, 88-89, 94, 100, 103, 126, 139, 140, 146, 159, 171-173, 177-179, 181-184, 186-188, 194-195, 207-209, 214-216, 219-220, 239, 242, 267-268, 270, 277-279, 283-284, 292, 324-325, 341, 343
 Ungureanu, Mihai Răzvan 282
 Ungureanu, V.M. 232-233
 Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) 6-7, 11-12, 14, 21, 34-36, 49-52, 54, 57, 60, 65, 68, 73, 78-79, 81, 91-98, 101-102, 109, 116-117, 120, 130-131, 134, 136-146, 148, 150-151, 154-155, 157, 160-170, 180, 183-184, 188-189, 193, 195, 196-200, 203-207, 209-210, 212-214, 216, 221, 223, 225, 236, 261, 266-274, 281-282, 288, 291, 302-308, 311, 329, 331, 334-337, 340, 343-344
 Uniunea Forțelor de Dreapta 41, 285
 Uniunea Liber Democrată a Romilor din România 128
 Uniunea Romilor 128
 Uniunea Scriitorilor 52-53, 58-60

Uniunea Sovietică (URSS) 15,
58, 75, 171 ; *vezi și* Rusia
Ursu, Gheorghe 25, 131
Uniunea Social Democrată
(USD) 188, 212, 216, 223,
269, 307, 329

V

Varga, Árpád E. 338
Varga, Attila 11, 140
Vasak, Karel 198
Vasile, Radu 109, 160, 167,
223
Vasilescu, Florin 115
Vatican 262
Vatra Românească 27, 35, 37,
49, 51, 57, 66, 71, 75, 183
Văcăroiu, Nicolae 23, 119, 166,
178, 179
Vâlcu, Val 251-252
Verdeț, Ilie 160
Verestóy, Attila 331
Vianu, Ion 278-279
Vida, Ioan 115
Viena 176, 178, 181
Vieru, Sorin 11-12, 86
Vighi, Daniel 52-53, 60, 285,
289
Vincze, Gábor 206, 295, 296
Vocea României, ziarul 183
Voicu, Mădălin 150, 332

Vosgianian, Varujan 41, 285
Vremea, revista 184
Vulpescu, Romulus 72, 89

W

Waldheim, Kurth 169
Watson, Hugh Seton 122
Watts, Larry 164
Weber, Max 317
Weber, Renate 4, 16, 41, 66,
95, 119, 129, 131, 135-136,
138, 140-141, 152, 174, 195,
196-198, 203, 217, 241-242,
244, 255, 258, 270, 281-282,
289, 328
Witte, Bruno de 203
Wittstock, Eberhard Wolfgang
41, 330
Wolton, Thierry 73
Wright, Vincent 344

X

Xenopol, A.D. 242

Z

Zamfirescu, Dinu 41, 172, 179,
278, 280
Zanopol, Andrei 134
Zediu, Ștefan 237
Zlătescu, Irina Moroianu 152,
153

Cuprins

În loc de prefață. Ruleta	5
---------------------------------	---

PARTEA I – ACTORII

1. Masă rotundă la GDS : ce înțelegeau intelectualii români?	11
2. România : profil etnopolitic	15
3. Miza politică a anilor '90	21
4. Smaranda Enache	28
5. Liga Pro Europa	32
6. Violențele de la Târgu-Mureș și evoluția Ligii	36
7. Alte bătălii locale : Cluj, Octavian Buracu și Dialogul Interetnic	47
8. Minoritățile, GDS și revista 22	54
9. Uniunea Scriitorilor și Alianța Civică la începutul anilor '90	58
10. Toamna anului 1991 : stare de urgență în Armata a IV-a din Transilvania	63
11. Cine sunt și cum arată extremiștii?	66
12. „Naționalismul șovin : o cunoscută”	70
13. László Tőkés	77
14. Ce legătură are un regătean cu minoritățile?	83
15. Maghiarii și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	91
16. László Fey, Anton Niculescu, Péter Bányai, Levente Salat, Éva Pollnitz și alții. Efectul de lentilă	98

PARTEA A II-A – CONCEPTELE

17. Naționalismul infiltrat în Constituția României	115
18. Dominația naționaliștilor între 1992 și 1996	119
19. Intrarea pe scenă a Comitetului Helsinki	130
20. „Studiul”. Gyula	137
21. O lege a minorităților naționale	141
22. Consiliul pentru Minoritățile Naționale	150

23. Anul 1995, anul marilor crize : revoltă în CDR contra „neloialității” UDMR	154
24. Atlanta	159
25. Tratatul româno-ungar : „intern” și „extern” în evoluția relațiilor interetnice	171
26. Criza : Legea învățământului adoptată în vara anului 1995	189
27. „Evoluția concepției UDMR”. Rectificarea	195
28. Alegerile din 1996 : UDMR la guvernare	204
29. Ordonanțele de urgență și „modelul de reconciliere româno-maghiar”	209
30. Sabotarea „modelului”	214
31. O altă criză, o altă universitate maghiară	222
32. Ceangăii	232
33. Investigația din Moldova	236
34. Criza de la Odorheiu Secuiesc și limitele autonomiei locale	244
35. Negocierea de la Odorheiu Secuiesc. Controlul conflictelor	253
36. Scrisorile către UDMR	266

PARTEA A III-A – EPOCILE

37. Declarația de la Cluj și devoluția Transilvaniei	277
38. Naționalismul „profesoral”	291
39. „Un naționalism mai spilcuit”	301
40. Naționalismul, ca aberație intelectuală	316
41. De ce România nu a urmat „modelul sârb” ?	324
42. Alegerile din anul 2000. Consociaționism și sfârșitul erei civice	329
<i>Indice de nume proprii</i>	345

Colecția Ego

- romane
- jurnale
- memorii
- proză scurtă

au apărut :

Mariana Codruț – *Casa cu storuri galbene*

Doina Jela – *Televizorul de noapte*

Iosif Sava – *Poli(tico)fonii*

Gabriel Andreescu – *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*

Anamaria Beligan – *Încă un minut cu Monica Vitti*

F.M. Dostoievski – *Idiotul*

Cornel Ungureanu – *A muri în Tibet*

Dan Stanca – *Muntele viu*

C.T. Popescu – *Copiii fiarei*

Bulat Okudjava – *L'amour toujours*

F.M. Dostoievski – *Jurnal de scriitor* (vol. I, II, III)

Ion Vianu, Matei Călinescu – *Amintiri în dialog*

Grigore Ilisei – *Oleacă de taifas*

C.T. Popescu – *Vremea Mânzului Sec*

Alexandru Călinescu – *Interstiții*

Stelian Tănase – *LA vs. NY. Jurnal american*

C.T. Popescu – *Timp mort*

Iosif Sava – *Claviaturile timpului. Jurnal pe portative*

Dorin Spineanu – *Natașa blues*

F.M. Dostoievski – *Scrieri politice. Evenimente internaționale*

Daniel Vighi – *Insula de vară*

Dan Stanca – *Ultimul om*

Serge Moscovici – *Cronica anilor risipiți*

Miguel de Unamuno – *Jurnal intim*

Henri Troyat – *Sfârșit de vacanță*

Anamaria Beligan – *Scrisori către Monalisa*

Carlo Masoni – *Interior cu fereastră deschisă și alte nuvele*

Dima Bicleanu – *Buimatic prin lume*

Cătălin Mihuleac – *Titlu neprecizat*

Françoise Giroud – *Arthur sau fericirea de a trăi*

Val Gheorghiu – *Pretențiile barcașului Caron*

Cristian Bădiliță – *Tentația mizantropiei. Stromate*

C.T. Popescu – *Omohom. Ficțiuni speculative*

C.T. Popescu – *România abțibild*
Ion Simuț – *Arena actualității. Confidențe*
Mircea Mihăieș – *Masca de fier. Pamflete*
Ileana Mălăncioiu – *Călătorie spre mine însămi*
Zigu Ornea – *Polifonii. Cronică literară*
Grigore Ilisei – *Divanuri duminicale.*
16 + 2 interviuri mărturisitoare
C.T. Popescu – *Un cadavru umplut cu ziare*
Ileana Mălăncioiu – *Vina tragică (Tragicii greci, Shakespeare, Dostoievski, Kafka)*
Leonard Oprea – *Cartea lui Theophil Magus sau 40 de Povești despre Om*
Tatiana Slama-Cazacu – *Meșterii. Romanteatru*
William Totok – *Constrângerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri*
Gabriel Andreescu – *Ruleta. Români și maghiari, 1990-2000*

în pregătire :

Lucian Dan Teodorovici – *Cercul nostru vă prezintă :*

Redactor : Lucian Teodorovici
Coperta : Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor : Lucian Pavel

<http://www.polirom.ro>

Bun de tipar : noiembrie 2001. Apărut : 2001
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 • P.O. Box 266, 6600, Iași
Tel. & Fax (032) 21.41.00 ; (032) 21.41.11 ;
(032) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, P.O. Box 1-728, 70700 ;
Tel. : (01) 313.89.78 ; E-mail : polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A.
6600, Iași, Calea Chișinăului nr. 32
Tel. : (032) 230323 ; Fax : (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din prețul de vânzare și se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL